ГІСТАРЫЧНЫ ШЛЯХ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫІ І ДЗЯРЖАВЫ

The History of the Belarusian Nation and State

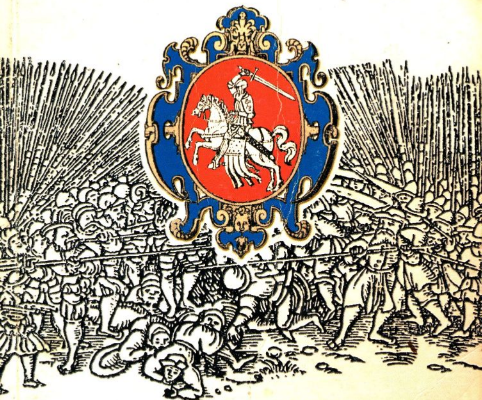

LAN DI Æ
DVCATVS.
PARS.
SEMIGA
LLIA
SA MO GI TIA
Dzwina fluvius
Nittaw
Bauſk
Kokenhaus
Rubon
Dineborg
Birze
Radziwiliſki
Poniewież
Wilkomirz
Kowno
VILNA
Vilia fl.
Troki
Niemen fl.
Niemen olim Chronon
Olita
Merecz
Grodno
Nowogrodek
Slonim
Szczara fl.
Lida
Krewo
Smorgonie
Rożana
Wolkowiſk
Bielsk
Lomza
Kolno
Tykoczin
Suraz
Narew fl.
Pod
Brok
Nur
Ciechanowiec
PODLESIA ab aliis POLESIA

БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГРАМАДСКІ
АРГАНІЗАЦЫЙНЫ КАМІТЭТ
«БЕЛАРУСЬ-2000»
Belarusian National Public Organizing Committee
«BELARUS-2000»

ЗГУРТАВАННЕ БЕЛАРУСАЎ СВЕТУ «БАЦЬКАЎШЧЫНА»
INTERNATIONAL ASSOTIATION OF THE BELARUSIAN PEOPLE
«BATSKAUSHCHYNA»

ГІСТАРЫЧНЫ ШЛЯХ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫІ І ДЗЯРЖАВЫ

The History of the Belarusian Nation and State

Мінск
"Беларускі кнігазбор"
2001

УДК 947.6 (082)
ББК 63.3 (4 Беи)
Г 51

Аўтарскі калектыў

Міхась Біч — доктар гістарычных навук; **Радзім Гарэцкі** — акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, прэзідэнт Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»; **Уладзімір Конан** — доктар філасофскіх навук; **Арсень Ліс** — доктар філалагічных навук; **Леанід Лойка** — кандыдат гістарычных навук; **Адам Мальдзіс** — доктар філалагічных навук; **Уладзімір Мархель** — кандыдат філалагічных навук; **Алена Макоўская** — выканаўчы дырэктар Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»; **Алесь Петрашкевіч** — кандыдат гістарычных навук; **Сабалеўскі Анатоль** — доктар мастацтвазнаўства; **Лідзія Савік** — кандыдат філалагічных навук; **Віктар Скарабагатаў** — заслужаны артыст Беларусі; **Ганна Сурмач** — старшыня Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»; **Барыс Стук** — намеснік старшыні Рады Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»; **Галіна Сяргеева** — кандыдат гістарычных навук; **Алег Трусаў** — кандыдат гістарычных навук; **Георгій Штыхаў** — доктар гістарычных навук; **Язэп Юхо** — доктар юрыдычных навук

Рэдакцыйная калегія

Уладзімір Арлоў, пісьменнік; **Анатоль Грыцкевіч**, доктар гістарычных навук; **Вітаўт Кіпель**, дырэктар Беларускага інстытута навукі й мастацтва ў ЗША; **Павел Лойка**, кандыдат гістарычных навук; **Іван Саверчанка**, доктар філалагічных навук; **Барыс Стук**, намеснік старшыні Рады Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»

Пераклала на англійскую мову Таццяна Вінярская

Кніга выдадзена па заказу Міжнароднай грамадскай арганізацыі «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»

МГА «ЗБС «Бацькаўшчына» і аўтарскі калектыў выказваюць асаблівую падзяку за падтрымку ў падрыхтоўцы кнігі
сп. **Ірэне Калядзе-Смірноў**,
старшыні Дабрачыннага фонду «Ethnic Voice of America» (Парма, ЗША)

ISBN 985-6638-27-5

ГІСТАРЫЧНЫ ШЛЯХ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫІ І ДЗЯРЖАВЫ

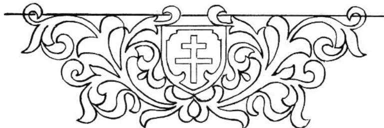

СЛОВА ДА БЕЛАРУСКАГА НАРОДА

Да цябе, **Народ Беларускі**, да вас, нашчадкі далёкіх продкаў, што жылі тысячагоддзі таму на нашай старажытнай зямлі, слова Нацыянальнага грамадскага арганізацыйнага камітэта, створанага з ініцыятывы Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына».

Падышло да канца II тысячагоддзе ад Нараджэння Хрыстовага. Завяршэнне такой гістарычнай эпохі мае важнае значэнне ў развіцці чалавецтва. Многія народы і дзяржавы імкнуцца зараз падсумаваць дасягненні і страты, вызначыць сваё месца ў свеце.

Далёка не ўсім людзям дадзена лёсам жыць на мяжы тысячагоддзяў. **Менавіта нам і належыць выканаць абавязак перад нашчадкамі — здолець асэнсаваць пройдзены беларускім народам шлях, перакінуць мост у новае тысячагоддзе.**

Надзея і падстава гэтага — у слаўных традыцыях, што на вякі замацаваны ў душах і пісьмёнах нашых суродзічаў. Нашы продкі адвагай, розумам і рупнасцю будавалі, мацавалі, ахоўвалі сваю Айчыну і Дзяржаву, каб застацца ў гісторыі, не знікнуць у небыцці.

На мяжы тысячагоддзяў акінем позіркам сваё вялікае гістарычнае мінулае, зразумеем і вызначым, хто мы сёння ёсць — Народ Беларусі.

THE HISTORY OF THE BELARUSIAN NATION AND STATE

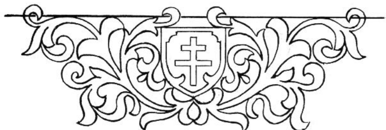

ADDRESS TO THE BELARUSIAN PEOPLE

This address is to you, **the People of Belarus**, and to our forefathers who lived on this ancient land for thousands of years. This address is from the National Public Organizing Committee established on the initiative of the International Association of the Belarusian people 'Batskaushchyna.'

We are on the eve of the third millennium. Completion of such a big historic epoch is of a great importance in the development of mankind. Several nations and states desire to evaluate their achievements and try to understand their failure to establish their place in the world.

It is the fate of only a few to live at the turn of the millennium. **So we are the ones, who have both the honour and duty to future generations to review and evaluate the history of the Belarusian people, and we are the ones to cross the line between the millennia and start the third millennium.**

Hope and the grounds for our future are in the glorious traditions placed forever in the souls and letters of our people. Due to the bravery, intelligence, and hard work of our ancestors who built, strengthened, and guarded their Motherland and State we will not disappear as a nation, but will take our honorable place in the world history.

So now, at the turn of the millennium, let us review our great historical inheritance, discover, and establish who we are — the People of Belarus.

НАЦЫЯ

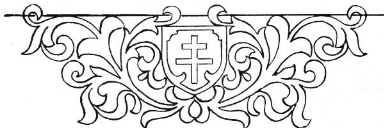

Карані беларускай нацыі сягаюць у глыбокую даўніну. Беларусы належаць да **старажытных** народаў Еўропы. Наш народ, як і большасць іншых, сфарміраваўся ў выніку працэсаў міграцыі старажытных насельнікаў Азіі і Еўропы, сінтэзу плямёнаў, што жылі ў розныя часы на абшарах, якія займае этнічная Беларусь.

З археалагічных крыніц вядома, што найбольш старажытным насельніцтвам на тэрыторыі Беларусі былі еўрапеоіды-абарыгены. У II тыс. да н. э. Еўропу пачалі засяляць плямёны з Азіі. Каля трох тысяч гадоў таму на тэрыторыю будучай Беларусі прыйшлі фіна-угорскія плямёны. Потым на нашы землі прыйшлі індаеўрапейскія плямёны балтаў, якія асімілявалі абарыгенаў і фіна-уграў.

Першыя пісьмовыя звесткі аб нашых продках сустракаюцца ў старажытнагрэцкага гісторыка і географа Герадота. Ён апісаў вайну персідскага цара Дарыя са Скіфіяй, што адбывалася ў 513 г. да н. э. на тэрыторыі сучаснай Украіны. На поўнач ад скіфаў, што прыкладна адпавядае тэрыторыі сучаснай Беларусі, як сцвярджае Герадот, жылі неўры, або нарцы, якія пасяліліся каля будзінаў, ці гудзінаў.

На пачатку I тыс. н. э. на тэрыторыі Беларусі жылі плямёны балтаў. З VI ст. яе пачалі засяляць славянскія плямёны, што вылучыліся з індаеўрапейскага этнасу. **Асноўныя карані індаеўрапейскага радаводу — славянскі і балцкі, а таксама фіна-угорскія элементы — вызначылі этнічную адметнасць нашага народа, яго адрозненне ад рускага, украінскага і іншых славянскіх народаў.** У савецкія часы гэтая асаблівасць этнагенезу беларусаў катэгарычна адмаўлялася. У афіцыйнай гістарычнай навуцы панавала надуманая канцэпцыя існавання старажытнарускай народнасці, з якой нібыта паходзілі тры братнія славянскія народы — рускі, украінскі і беларускі. Такім чынам абгрунтоўвалася ідэя, што гэтыя народы павінны жыць у адной дзяржаве. Але, як сведчаць гістарычныя крыніцы, у кожнага з іх быў свой шлях фарміравання.

На тэрыторыі Беларусі рассяліліся некалькі славянскіх плямёнаў: крывічы (цяперашнія Віцебшчына, Смаленшчына, Віленшчына, часткова Гарадзеншчына і Невель-

шчына), дрыгавічы (Цэнтральная Беларусь і Паўночнае Палессе), радзімічы (Магілёўшчына, Гомельшчына і Заходняя Браншчына). Жылі тут і іншыя ўсходнеславянскія плямёны — драўляне, славены, валыняне.

З VI—VII стст. пачынаецца доўгі працэс кансалідацыі славянскіх плямёнаў і ранейшага балцкага насельніцтва ў адзіную этнічную супольнасць. Спрыяла гэтаму ўтварэнне дзяржаўных аб'яднанняў.

У канцы X ст. крывічы стварылі нашу першую дзяржаву — Полацкае княства. З сярэдзіны XIII ст. асноўная роля ў дзяржаўным будаўніцтве перайшла да Панямоння, дзе жылі славянскія плямёны крывічоў і дрыгавічоў, а таксама балцкія — літва і яцвягі . Тут узнікла новая дзяржава — Вялікае Княства Літоўскае (ВКЛ), да якой пазней далучыўся і Полацк. На працягу болей чым 500-гадовага існавання ВКЛ на тэрыторыі будучай Беларусі сфарміравалася адметная этнічная супольнасць — **літвіны**. Яны складалі большую частку насельніцтва княства і жылі на асноўнай тэрыторыі дзяржавы ад Гародні да Вільні, ад Полацка, Мсціслава, Гомеля да Турава, Пінска, Берасця. **Назва «літвіны» стала гістарычным этнонімам беларусаў.** На ўскраінах ВКЛ жылі іншыя народы, якія захоўвалі сваю этнічную адметнасць, сярод іх — балцкае насельніцтва (жамойты, аўкштайты) — продкі сучасных літоўцаў. У сувязі з гэтым існаваў і палітонім «літвіны», які азначаў дзяржаўную прыналежнасць усіх жыхароў ВКЛ.

Напрыканцы XVIII ст. Вялікае Княства Літоўскае, якое на той час уваходзіла ў канфедэратыўную дзяржаву — Рэч Паспалітую, страціла свой суверэнітэт у выніку трох падзелаў канфедэрацыі паміж Расеяй, Аўстрыяй і Прусіяй. Беларускія землі былі далучаны да Расейскай імперыі.

Змена палітычнай сітуацыі адмоўна паўплывала на нацыянальнае жыццё народа. Царскія ўлады праводзілі палітыку татальнай русіфікацыі Беларусі. Паступова знікла з ужытку сама назва «літвіны». У складзе Расейскай імперыі за нашымі землямі замацавалася назва **«Белая Русь», «Беларусь»**, якая раней ужывалася ў дачыненні да ўсходніх раёнаў нашай краіны, праваслаўных жыхароў якіх называлі «русінамі». Назва не мела дачынення да расейскіх земель, што ў той час былі вядомы як Масковія.

Аднак і назва «Беларусь» не адпавядала стратэгічным мэтам імперскіх уладаў. У 1840 г. адмысловым царскім указам назвы «Беларусь» і «Літва» было забаронена выкарыстоўваць у афіцыйных дакументах. У адносінах да нашых земель пачало ўжывацца абразлівае, пазбаўленае усялякай нацыянальнай адметнасці найменне — «Северо-Западный край». Такім чынам, літвіны-беларусы ў афіцыйным жыцці Расеі нібыта спынілі сваё існаванне як асобны народ. Але ў рэальнасці яны працягвалі захоўваць свае нацыянальныя традыцыі, культуру і мову.

У другой палове XIX ст. нацыянальная інтэлігенцыя, якая выступала за адраджэнне свайго народа і яго дзяржаўнасці, аднавіла назвы **«Беларусь»** і **«беларусы»** як сімвал пратэсту супроць расейскага ўціску. Пад гэтаю назваю наш народ увайшоў у XX ст., замацаваў яе за сабою ў сусветнай супольнасці і ўступае з ёю ў новае тысячагоддзе. **Але нам неабходна памятаць, што мы — нашчадкі літвінаў, прадаўжальнікі іх патрыятычных спраў.**

Нацыянальны і сацыяльны прыгнёт, які адчуваў на сабе беларускі народ пад уладаю расейскага царызму, не мог стрымаць жывую плынь далейшага развіцця нацыі ў XIX ст. Разбурэнне натуральнай гаспадаркі, развіццё новых эканамічных адносін стварылі на беларускіх землях магчымасці для пашырэння гаспадарчых і культурных кантактаў. Міграцыя насельніцтва садзейнічала далейшаму фарміраванню агульнай культуры, мовы, умацаванню этнічных сувязяў і, як вынік, нацыянальнаму самавызначэнню. Як і ў іншых народаў, у беларусаў адбываўся працэс пераўтварэння ў адзіную нацыю.

Страта беларусамі ўласнай дзяржаўнасці ў Расейскай імперыі прывяла да цяжкіх наступстваў. Адбыліся прынцыповыя змены ў сацыяльным складзе беларускага народа. Вынікі перапісу 1897 г. сведчылі пра тое, што беларусы ўжо не з'яўляліся сапраўднымі гаспадарамі на сваёй Бацькаўшчыне, як гэта было ў часы незалежнага існавання Вялікага Княства Літоўскага. **Нязначнай была беларуская прысутнасць у прамысловасці і гандлі.** Сярод гарадскога насельніцтва было толькі 14,5% беларусаў. Варта згадаць, што ў XVI ст. гэты паказчык складаў болей за 80%. Адпаведна і беларускае нацыянальнае жыццё ў Расейскай імперыі было зведзена да этнаграфічнага ўзроўню. **Старажытны еўрапейскі народ, які меў сваю паважаную ў Еўропе дзяржаву з моцнай гаспадаркай, дэмакратычным ладам жыцця, высокаразвітай культураю, паступова ператваралі ў «мужыцкую нацыю».**

Нацыянальнае адраджэнне беларусаў у пачатку XX ст., якое сталася магчымым ва ўмовах крызісу і развалу Расейскай імперыі, было жорстка перапынена савецкімі палітычнымі рэпрэсіямі. У выніку амаль цалкам была вынішчана беларуская нацыянальная інтэлігенцыя, беларускія дзяржаўныя і гаспадарчыя кіраўнічыя кадры. Беларусы, як і іншыя народы былога Савецкага Саюза, перажылі таксама цяжкія наступствы палітыкі дэнацыяналізацыі і зліцця ўсіх народаў у «адзіны савецкі народ».

З пазіцыі сённяшняга дня добра відаць, што за два стагоддзі страты дзяржаўнасці беларуская нацыя амаль у кожным пакаленні давала плеяду нацыянальна свядомых выдатных асобаў і кожны раз большасць з іх бязлітасна знішчалася або мусіла пакінуць краіну. Наш гістарычны досвед яскрава сведчыць аб тым, што паўнавартаснае развіццё нацыі можа забяспечыць толькі ўласная незалежная дзяржава.

Лепшыя сыны Беларусі разумелі гэта і змагаліся за аднаўленне незалежнасці Бацькаўшчыны. Сёння перад намі стаіць задача замацавання дзяржаўнай самастойнасці, а разам з тым і захавання самой беларускай нацыі.

Складанасці гістарычнага лёсу не перапынілі этнічнай кансалідацыі нашага народа. **Беларусы здолелі аформіцца ў самастойную нацыю, якая мае сваю тэрыторыю, мову, культуру, жыве ў адзінай эканамічнай прасторы.** Беларускі этнас вызначаецца адметным нацыянальным характарам, ментальнасцю, іншымі, толькі яму ўласцівымі асаблівасцямі, што вылучаюць яго ў сусветнай супольнасці. Найбольш характэрнымі нацыянальнымі рысамі нашага народа з'яўляюцца якасці, якія высока шануюцца ў чалавечым грамадстве: дабрыня, працавітасць, адказнасць, талерантнасць, гасціннасць, непрыняцце гвалту і жорсткасці. Аб сутнасці душы беларусаў дае ўяўленне іх схільнасць да светлых колераў адзення, мілагучныя душэўныя песні, прасякнутыя глыбокім гуманізмам казкі і легенды, увесь беларускі фальклор. Аднак у складаных сітуацыях, у самых, здавалася б, безнадзейных абставінах беларусы заўсёды выяўлялі незвычайную стойкасць, мужнасць, ваярскую здольнасць абараняць Бацькаўшчыну. Такія якасці нашага нацыянальнага характару ўратавалі беларускую нацыю ад знішчэння і даюць нам цвёрдую веру ў гістарычную перспектыву.

На фарміраванне нацыянальнага характару беларусаў істотна паўплывала **рэлігія.** Нашы старажытныя продкі маліліся язычніцкім багам. Галоўным язычніцкім богам напярэдадні прыняцця хрысціянства быў грозны Пярун — бог грому і маланкі, апякун ваяроў. Шанаваліся таксама Вялес (бог жывёлагадоўлі і багацця), Ярыла (бог вясны і ўрадлівасці), Жыжаль (бог агню) ды іншыя. Нашы продкі з цягам стагоддзяў захоўвалі язычніцкія абрады — гуканне вясны, Купалле, Дзяды, пахаванне стралы. Некаторыя з іх захаваліся да сёння.

Святло хрысціянскай веры прыйшло ў Беларусь напрыканцы X ст. Першымі прынялі хрост жыхары Полацкага і Тураўскага княстваў. Смаленскае княства хрысцілася на пачатку XI ст. У кожным княстве ствараліся асобныя епархіі на чале з епіскапамі. Адной з першых у 992 г. была заснавана Полацкая епархія. Епіскапы падпа-

радкоўваліся Кіеўскаму мітрапаліту, а праз яго — Канстанцінопальскаму патрыярху. Побач з усходнім (візантыйскім) абрадам хрысціянства на тэрыторыі Беларусі распаўсюджваўся і заходні (рымскі). Тураўскі князь Святаполк у 1010 г. разам з падданымі прыняў хрышчэнне паводле заходняга абраду.

У адрозненне ад суседніх зямель хрысціянства пашыралася ў нас без прымусу. Гісторыя не захавала фактаў гвалтоўнага пераводу ў хрысціянскую веру. У Беларусі яна доўгі час мірна суіснавала з глыбокімі язычніцкімі традыцыямі.

Пасля афіцыйнага падзелу хрысціянскай царквы ў 1054 г. на дзве канфесіі — праваслаўную і каталіцкую, насельніцтва беларускіх зямель, большасць якога была ахрышчана паводле ўсходняга абраду, сталася праваслаўнай. Уплыў каталіцтва на нашы тэрыторыі пашырыўся напрыканцы XIV ст. пасля Крэўскай уніі паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Польшчаю. Каталіцкую веру прымала пераважна балцкае насельніцтва. На тэрыторыі Беларусі ў той час існавала толькі тры каталіцкія парафіі. Пазней каталіцкае веравызнанне шырока прымала апалячаная беларуская шляхта.

Шмат хто з беларусаў у сярэднявеччы далучыўся да руху Рэфармацыі і стаў пратэстантам. Найбольш распаўсюджанай у Беларусі была такая плынь пратэстантызму, як кальвінізм.

У выніку Берасцейскай уніі 1596 г. у Вялікім Княстве Літоўскім узнікла новая царква— уніяцкая, або грэка-каталіцкая, якая захавала ўсходнюю абраднасць, але прызнала вяршэнства папы рымскага.

Беларусь належала да хрысціянскага свету. Хрысціянская мараль адпавядала характару беларусаў і ляжала ў аснове маральных каштоўнасцяў нашага народа. Побач з хрысціянскаю верай у Беларусі мірна існавалі і іншыя веравызнанні — мусульманства, іудаізм. Жывучы на мяжы двух светаў — заходняга і ўсходняга — нашы продкі выхоўвалі ў сабе павагу да розных рэлігійных арыентацый, тым самым зберагаючы мір і спакой у сваёй дзяржаве. Высакародны дух рэлігійнай талерантнасці быў уласцівы беларусам на працягу ўсёй гісторыі і стаў адметнай рысаю нацыянальнага характару.

Мінуўшчыну, сённяшні дзень і будучыню беларускай нацыі лучыць наша мова, што ўзнікла ў старажытнасці і сфарміравалася разам з беларускім этнасам. Беларуская мова належыць да славянскай групы індаеўрапейскай моўнай сям'і. Як і ў іншых еўрапейскіх народаў, у беларусаў першапачаткова існавала вусная моватворчасць. У X ст. з прыняццем хрысціянства з'явілася пісьмовая мова на стараславянскай аснове, якую заклалі знакамітыя славянскія асветнікі Кірыла і Мяфодзій. Яе ўсходні варыянт вядомы пад назваю «царкоўнаславянская мова». На ёй пісалася і перапісвалася царкоўная літаратура ў часы Еўфрасінні Полацкай. У свецкіх дакументах выкарыстоўвалася не толькі царкоўнаславяншчына, але і жывая народная гаворка. Так яшчэ ў X—XIII стст. пачала фарміравацца самастойная **старажытнабеларуская** мова. Яна паступова пранікала ў царкоўную літаратуру і выцясняла царкоўнаславяншчыну. Прыкладам гэтага стала выданне Францішкам Скарынам Біблії на зразумелай простаму люду мове. Паслядоўнікі Скарыны — Сымон Будны і Васіль Цяпінскі — працягвалі традыцыю беларускага кнігадрукавання.

Беларуская мова дасягнула росквіту ў Вялікім Княстве Літоўскім, дзе яна была асноўнай пісьмовай моваю дзяржавы ад самага яго стварэння ў XIII ст. У той час шмат якія еўрапейскія дзяржавы, у тым ліку суседняя Польшча, карысталіся ў дзяржаўных справах лацінаю. **З гэтай прычыны беларускую мову можна лічыць адной з найстаражытнейшых нацыянальных дзяржаўных моваў у Еўропе.** Напрыклад, англійская мова набыла статус дзяржаўнай у 1362 г., а французская толькі ў 1400-м.

Аднак ужыванне беларускай мовы стала звужацца пасля аб'яднання Вялікага Княства Літоўскага з Польшчаю ў канфедэрацыю — Рэч Паспалітую (1569), і ў хуткім часе пачаўся працэс паланізацыі. У 1696 г. беларуская мова ў справаводстве ВКЛ была заменена на польскую. Пасля далучэння да Расейскай імперыі беларуская мова была цалкам выведзена з пісьмовага ўжытку. Усё гэта прывяло да таго, што старабеларуская пісьмовая мова часоў Вялікага Княства Літоўскага паступова адышла ў мінулае.

Адраджэнне нацыянальнай пісьмовай мовы было распачата беларускай інтэлігенцыяй у першай чвэрці XIX ст. Працэс фарміравання новай літаратурнай мовы расцягнуўся больш чым на стагоддзе. Ён рэзка паскорыўся на пачатку XX ст., калі ў 1906 г. у Вільні пачалі выдавацца першыя беларускія газеты — «Наша доля» і «Наша ніва». **Адроджаная беларуская мова набыла дзяржаўнае прызнанне ў час існавання Беларускай Народнай Рэспублікі, незалежнасць якой была абвешчаная 25 сакавіка 1918 г.**

Сучасная літаратурная беларуская мова развівалася на аснове шматдыялектнай народнай. У 1918 г. вядомы дзеяч Беларускага адраджэння Браніслаў Тарашкевіч унармаваў правілы пісьма і выдаў першую граматыку беларускай мовы. Яна шырока выкарыстоўвалася ў адукацыі і атрымала ў далейшым у народзе назву«тарашкевіца». На пачатку 30-х гадоў, калі ўсталявалася сталінская дыктатура, правапіс Тарашкевіча быў істотна зменены ў накірунку русіфікацыі. Гэты рэфармаваны правапіс, або, як яго яшчэ называюць, «наркамаўка», працягвае выкарыстоўвацца ў якасці афіцыйнага і ў нашай сучаснай дзяржаве. «Тарашкевіца» захоўвалася ў Заходняй Беларусі, затым у асяроддзі эміграцыі, якая карыстаецца класічным беларускім правапісам і сёння. У самой Беларусі «тарашкевіца» зноў з'явілася ў друку ў час новага беларускага адраджэння. На «тарашкевіцы» выдаецца цяпер адноўленая газета «Наша ніва», яе выкарыстоўваюць іншыя незалежныя выданні.

Дэмакратычныя працэсы канца 80-х гадоў прывялі да аднаўлення дзяржаўнага статуса беларускай мовы. 26 студзеня 1990 г. быў прыняты Закон аб мовах, які вызначаў адзінай дзяржаўнай моваю ў Беларусі беларускую. Гэты яе статус быў замацаваны ў першай Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. Аднак змаганне за адраджэнне сваёй мовы для беларускага народа на гэтым не скончылася. У выніку рэферэндуму 1995 г. статус дзяржаўнай быў нададзены і расейскай мове, што дазволіла ўладам ператварыць яе практычна ў адзіную дзяржаўную мову ў Беларусі. Ізноў беларуская мова, мова тытульнай нацыі дзяржавы, апынулася перад пагрозаю выцяснення са сваіх родных абшараў. Зноў беларусы мусяць змагацца за матчына слова. Зноў надзвычай актуальна гучаць неўміручыя словы Францішка Багушэвіча: **«Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!»**

Наш абавязак — захавацца ў новым тысячагоддзі як самастойная этнічная супольнасць. Будзьма верыць, што глыбокія карані нашай мінуўшчыны і надалей утрымаюць на зямлі беларускае радаводнае дрэва!

NATION

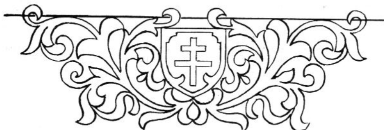

The origin of the Belarusian nation goes back to very ancient times. The Belarusians belong to **the very ancient** European peoples. Our nation, the same as many others, was formed as the result of a series of migrations of the ancient inhabitants of Asia and Europe and their blending with tribes living at different times on the territory of the present day Belarus.

Archeological sources tell us that the most ancient inhabitants of the Belarusian territory were European aboriginals. Some 3 thousand years ago Finno-Ugric tribes from the Urals migrated to the territory which would become Belarus. In 2 thousand years BC Indo-European tribes from Asia began settling in Europe. At first these were Baltic tribes that assimilated both aboriginals and Finno-Ugric tribes.

It is in Herodotus — an Ancient Greek historian and geographer — that the first mentions of our ancestors are found. He described the war between the Persian Tsar Darius and the Scythians that took place on the territory of the contemporary Ukraine in 513 BC. According to Herodotus, there were the Neurs or Narts settled not far from the Budzins or Hudzins on the territory of the present Belarus north of the Scythians.

Early in the first millennium the territory of our country was inhabited by the Baltic tribes. In the VIth century the Slavic tribes departed from the Indo-Europeans and began moving to the Belarusian territory. **That is how it happened that ethnic traits of our nation distinguish us from the Russian, Ukrainian, and other Slavic nations which also have Indo-European roots (Slavic as well as Baltic) and Finno-Ugric elements.** But this conception used to be strongly criticized in the Soviet period. Official historians claimed one common origin for 'the three brotherly Slavic nations' out of the Old-Russian nation. And the Russians, the Ukrainians, and the Belarusians were referred to these 'brotherly nations'. Based on this erroneus concept, the idea of a common state and common history for these nations was cultivated. However, each nation has its own origin, and this is supported by a number of historical sources.

Жыхары старажытных беларускіх княстваў
Княжацкая сям'я («Гістарычны атлас Беларусі»)
Resedents of ancient Belarusian principalities
Duke's family (*Historic Atlas of Belarus*)

Жыхары старажытных беларускіх княстваў
Гараджанка і сяляне (Л. Дучыц «Касцюм жыхароў Беларусі X—XIII стст.»)
Resedents of ancient Belarusian principalities
Townswoman and peasants (*Belarusian Dress of the Xth-XIIIth c* by L. Duchyts)

Жыхары Вялікага Княства Літоўскага XVI ст.
Багатыя гараджане (паводле Л. Малчанавай)
Resedents of the Grand Duchy of Lithuania of the XVIth c
Rich townsfolk (according to L. Malchanava)

Баярын Вялікага Княства Літоўскага.
Сярэдзіна XVI ст.
Nobleman from the Grand Duchy of
Lithuania. The middle XVIth c

Багатыя нявесты
Малюнак Ю. Косака
Rich brides
Drawn by Yu. Kosak

Жыхары Вялікага Княства Літоўскага XVI—XVII стст.
Прадстаўнікі знаці (паводле Л. Малчанавай)
Resedents of the Grand Duchy of Lithuania of the XVIth-XVIIth c
Noblemen (according to L. Malchanava)

Літвіны-беларусы
Belarusians-Litviny

Шляхціц
Nobleman

Сяляне ў святочных уборах. 1910-я гг. Чэрск. Брэсцкі р-н
(М. Раманюк «Беларускае народнае адзенне»)
Peasants in a holiday dress, the 1910s. Chersk, Brest District.
(*Belarusian National Dress* by M. Ramaniuk)

Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч (трэці злева) з дачкой Камілай і
мінскай інтэлігенцыяй. Сярэдзіна XIX ст.
Vintsent Dunin-Martsinkievich (the third from the left) with his daughter Kamila and Minsk
intelligentsia. The middle XIXth c

Беларускае народнае адзенне (паводле М. Раманюка)
Belarusian national dress (according to M. Ramaniuk)

Жанчына ў старадаўнім строі з наміткай 1920-х гг. Яўсімавічы, Кобрынскі р-н
(М. Раманюк «Беларускае народнае адзенне»)
Woman in a traditional dress with a namitka (kind of kerchief), the 1920s. Yausimavichy, Kobrin District (*Belarusian National Dress* by M. Ramaniuk)

Дзяўчына ў традыцыйным святочным строі 1920-х гг. Морач. Клецкі р-н
(М. Раманюк «Беларускае народнае адзенне»)
Girl in a traditional holiday dress, the 1920s. Morach, Klietsk District.
(*Belarusian National Dress* by M. Ramaniuk)

Мужчына ў традыцыйнай кашулі 1930-х гг. Збляпы. Лідскі р-н
(М. Раманюк «Беларускае народнае адзенне»)
Man in a traditional shirt, the 1930s. Zbliapy, Lida District.
(*Belarusian National Dress* by M. Ramaniuk)

There were a few Slavic tribes settled on the territory of Belarus: the Kryvichy (Vitsebsk, Smalensk, Vilnya, and partly Harodnya and Nievel lands), the Dryhavichy (Central Belarus and Northern Paliesie), the Radzimichy (Mahiliou, Homel, and Western Bransk lands). There were also other Eastern-Slavic tribes settled: the Drauliane, the Slavieny, the Valyniane.

In the VIth-VIIth century a long consolidation and assimilation process of the former Baltic communities by Slavic tribes began. The process of state formation was greatly conductive to it.

At the end of the Xth century the Kryvichy formed our first state, the Polatsk principality. Since the middle of the XIIIth century a leading role in state formation was taken by the Slavic tribes of Kryvichy and Dryhavichy and the Baltic tribes of Litva and Yatsviahi settled along the Nioman. Right there a new Slavic-Baltic state — the Grand Duchy of Lithuania (the GDL) — was formed with Polatsk as a later part of it. Throughout the five-century history of the GDL a unique nation of **Litviny** (Litsviny) was being formed on the territory of contemporary Belarus. This nation composed the major part of the Duchy settling from Harodnya to Vilnya, from Polatsk, Mstsislau, Homel to Turau, Pinsk, Bierastsie. **In such a way, the name 'Litviny' became the historical ethnic name of the Belarusians.** The borderlands of the GDL were inhabited by other peoples from different ethnic groups with the Balts (the Zhamoity, the Aukshtaity), who were the forefathers of the modern Lithuanians, among them. It was the time when the word 'Litviny', meaning 'a citizen of the GDL', appeared.

In the late XVIIIth century the GDL, while a part of the Polish Commonwealth (Rzecz Pospolita), lost its independence in the result of annexion by Russia, Austria, and Prussia. The Belarusian lands became a part of the Russian Empire.

Such changes in the political life of the State had a bad influence on national life. A policy of total russification was inflicted on the Belarusian territory. A bit later even the name 'Litviny' was no longer relevant. Instead, the name **'Bielaya Rus'** or **'Belarus'** began to be used in reference to our lands annexed by Russia. Earlier the Orthodox population of our Eastern lands was called 'Rusiny', and that name did not correspond to the Russian lands, which were known as Muscovy.

But even the name 'Belarus' did not cohere with the strategic policy of the imperial power. In 1840 the names 'Belarus' and 'Lithuania' were forbidden in official documents according to a special edict by the Tsar. Later it was replaced by the insulting name 'North-Western lands' as if our land was a Russian province with no national peculiarities. Thus, the Litviny-Belarusians were no more a people in the official life of Russia. But in reality, they still were a nation with a unique culture and language.

In the second half of the XIXth century the national patriotic intelligentsia, who fought for the national and political revival of our Motherland, renewed the name **'Belarus', 'the Belarusians'** as a symbol of national independence. With this name our people went into the XXth century, by this very name our nation was acknowledged in the world community, and is entering a new millennium. **But we should always remember that we are the successors of the Litviny and followers of their patriotic principles.**

And in the XIXth century, at a time of harsh national and social opression of the Belarusians by the Russian tsarist government, it was already impossible to stifle a fresh spring of ethnical national development. Decline of natural economy and the development of new economic relations gave great opportunities for the spreading of economic and cultural contacts on the Belarusian lands. Inner migration processes facilitated further formation of a common culture and language, strengthened ethnic interconnections, and were conducive to national self-determination. So, in circumstances that traced similar nation formation processes, the Belarusian nation was formed.

It should be mentioned that loss of statehood and the role of a province in the Russian Empire were almost fatal in the life of the Belarusian nation. Changes in social structure were especially crucial. According to the results of the census of 1897 the Belarusians were no longer lords in their native land, as they had been at the time of the Grand Duchy of Lithuania. **Then it was hard to find a Belarusian in the major fields of economics and trade.** Only 14.5% of urban citizens were Belarusian, compared with the more than 80% of Belarusian urban population in the XVIth century. Correspondingly, the national life of the Belarusian people returned to an ethnographic level. **An ancient European nation, which once formed a flourishing state with well-developed economics, its own democratic traditions, and high culture, was gradually being turned into 'the nation of peasants'.**

The national revival of the Belarusian people at the turn of the XXth century, possibly because of crises and the crash of the Russian Empire, was severely suppressed by a Soviet policy of repression. As a result, the young Belarusian national intelligentsia and the Belarusian political and economic leaders were almost totally destroyed. The Soviets gave no chance for national development because of the denationalization policy when all the nations of the former USSR were supposed to become 'one single Soviet nation'.

It is quite clear now that despite two centuries of dependence there were great patriots in each generation, but each time they were either cruelly destroyed or deported from the Motherland. One can surely learn from our experience that without independence there will not be a strong, sound nation.

The best sons of Belarus were well aware of the need to fight for independence. And now there is an acute need to consolidate state independence as well as to preserve the very Belarusian nation.

But the difficulties of historic fortune did not stop ethnic consolidation of our people. **There is a Belarusian nation with its territory, language, culture living in a distinct economic area.** A remarkable national character, mentality, and certain unique peculiarities define the Belarusian ethnos. Among the most characteristic traits of our people are qualities highly valued in the world community, such as kindness, diligence, responsibility, tolerance, hospitality, hatred of oppression and cruelty. To understand the Belarusian soul better, one can observe their devotion to light colours in cloths, their soft lyrical melodies, kind humanistic fairy-tales and legends, the whole Belarusian folklore. But it doesn't mean in the least that the Belarusian people were nor brave and intelligent, nor that they could put up a stubborn defense of their Motherland. Such fortitude saved our nation from destruction in the past and let us hope to exist as a nation in the future.

Religion played an important role in the formation of the Belarusian character. Our ancestors were **pagans.** The chief pagan god, before Christianity was adopted, was the formidable Piarun — the god of thunder and lightning, who was considered to be the guardian of military glory. Viales (the god of stock breeding and wealth), Yaryla (the god of spring and fertility), Zhyzhal (the god of fire), and some others were much honoured as well. The centuries went by, but our ancestors kept performing pagan rituals — spring-calling, Kupalie, the arrow ritual, and others. Some of them are followed until now.

Christianity started enlightening our lands in the late Xth century. The citizens of the Polatsk and Turau principalities became the first Christians. The Smalensk principality accepted Christianity in the early XIth century. There was a separate eparchy with a bishop established in each principality. The establishment of the Polatsk eparchy, one of the first in the land, goes back to 992. Bishops were headed by the Kiev Metropolitan who was, in his turn, subordinated to the Constantinople patriarch (Byzantium). Meanwhile, Eastern (Byzantine Orthodox) tradition was spreading on the Belarusian territory along with Western (Roman Catholic). Prince Sviatapolk of Turau with his people became Christians according to Western tradition in 1010.

If compared to nearby countries, the spreading of Christianity caused almost no cruelty. At least no facts are known. And for a long time both Christianity and Pagan religions were peacefully co-existing.

After Christianity was officially divided in the Orthodox and Catholic traditions in 1054, the Belarusian people became Orthodox, which has prevailed as a tradition in our land. The influence of Catholicism became more considerable at the end of the XIVth century after the Kreuskaya Unia was signed by the Grand Duchy of Lithuania and Poland. It was mainly the Balts who became Catholics. There were only three Catholic parishes on the territory of Belarus at that time. Later, a part of the Belarusian nobility, devoted to Poland, was also catholicized.

Quite a few Belarusians took part in the Reformation and became Protestants (mostly Calvinists) in the Middle ages.

In 1596 a new Uniate (or Greek-Catholic) church, that united both Orthodox and Catholic traditions in one (it adopted Orthodox rituals and the rule of the Pope), was established in the Grand Duchy of Lithuania.

Christianity became the dominant religion in Belarus. Christian morality was coherent with the Belarusian character and became the base for our moral values. Along with Christianity there were a few other religions, such as Islam and Judaism, peacefully co-existing in Belarus. Living on the border of the East and the West, our ancestors cultivated tolerance and respect for different religions, and learnt to live in peace. No wonder, the Belarusians were remarkable for such religious tolerance throughout the centuries, and it has become a national trait of character.

The past, the present, and the future are united together by the national language, that appeared in antiquity and has been formed along with the Belarusian ethnos. Belarusian belongs to the Slavic group of the Indo-European linguistic family. The Belarusians, like other European nations, used only a spoken language at first. In the Xth century Christianity brought a written language, the old Slavic base of which was laid by the famous Slavic enlighteners Cyrill and Methodius. The Eastern variant of the Old Slavonic language is known as *Church Slavonic*. And at the time of Euphrasinia Polatskaya religious literature was written and rewritten in it. But for secular documents, both the Church Slavonic and the common language were used. So, it is true to say that in the Xth-XIIIth centuries the process of formation of **the Old Belarusian language** had already begun. As time went by, it was more and more used in religious literature and step by step replaced Church Slavonic. The Bible, printed by Frantsysk Skaryna in a clear language, can serve as a fine example. Later, Symon Budny and Vasil Tsiapinski followed Skaryna's steps and printed books entirely in their mother tongue.

The golden age of the Belarusian language is considered to be the time of the Grand Duchy of Lithuania where it had been the principal official language since the very time of the state's formation in the XIIIth century. It was the time when Latin was used as a formal language in state affairs in most European countries as well as in Poland. **That is why, it is fair to evaluate Belarusian as one of the most ancient official national languages in Europe.** Compare it to English and French, adopted as state languages in 1362 and 1400 correspondingly.

But after the Grand Duchy of Lithuania and Poland formed the Polish Commonwealth (Rzecz Pospolita) in 1569 with considerable domination by Poland, Belarusian was no longer widely used. In 1696 Polish replaced it in the state documents of the GDL. And after the Russian Empire annexed the Belarusian lands, there was no place for written Belarusian anywhere. These events resulted in a gradual extinction of the written Old Belarusian of the time of the Grand Duchy of Lithuania.

Restoration of the national written language was started by the Belarusian intelligentsia in the first quarter of the XIXth century. The formation of a new literary language took

more than a century. In the early XXth century it was much encouraged by the publication of the first newspapers in Belarusian in Vilnya in 1906. These were *Nasha Niva* (*Our Cornfield*) and *Nasha Dolya* (*Our Piece of Luck*). **At the time of the Belarusian People's Republic, proclaimed on 25th March 1918, the renewed Belarusian language obtained a state recognition.**

The modern literary Belarusian language was developed on the base of numerous dialects. It was the year 1918, when a famous leader of the Belarusian Renaissance Branislau Tarashkievich standardized the writing rules and published the first book of Belarusian grammar. It was widely used in education and a bit later was named *tarashkievitsa* by common people. But in the beginning of the thirties, in time of Stalin's dictatorship, Tarashkievich's orthography was considerably changed to make it similar to Russian. And this reformed orthography, sometimes called *narkamauka*, is officially adopted in contemporary Belarus. *Tarashkievitsa* was mainly preserved in Western Belarus and among Belarusian emigrants, who continue to be devoted to it. In Belarus itself *tarashkievitsa* once more appeared in printing at the time of the new Belarusian Renaissance. Nowadays a number of independent editions as well as the renewed newspaper *Nasha Niva* are published in *tarashkievitsa*.

The democratic processes of the late 80s led to resuming the official status of Belarusian. On 26th January, 1990 the Law of languages was adopted; according to which Belarusian was proclaimed the only official language of Belarus. This was also fixed in the first Constitution of the Republic of Belarus in1994. But there seems to be no end to fighting for Belarusian. In 1995 a referendum was held, and it resulted in proclaiming Russian the other state language of Belarus. This let the government make it in actuality the only official language of Belarus. Once more there is a threat of disappearance for Belarusian. Once more we have to fight for our mother tongue. And nowadays the unforgettable words by Frantsishak Bahushevich are as actual as they can be, "**With the mother tongue dead, there will be no Belarusian alive!**"

Our duty is to preserve the independence of our ethnic community in the next millennium. One may hope that deep ancient roots of our Belarusian family tree are strong enough to let it endure forever.

ДЗЯРЖАЎНАСЦЬ

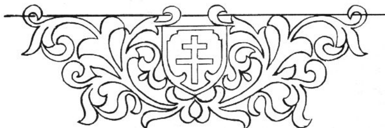

Галоўнае дасягненне беларускай нацыі на яе гістарычным шляху — уласная дзяржаўнасць. Элементы дзяржаўнай арганізацыі на нашай зямлі ўзніклі ў І тысячагоддзі н. э. Старажытныя саюзы плямёнаў паступова перараслі ў раннефеадальныя дзяржавы — княствы. Найбольш буйным з іх было Полацкае.

Упершыню летапіс паведамляе пра Полацкае княства каля 980 г., калі згадваецца князь Рагвалод, што ўладарыў у Полацку. **Полацкае княства было нашай першай дзяржаваю з усімі адпаведнымі атрыбутамі — суверэннай уладаю княжацкай дынастыі і веча, з узятымі пад ахову межамі, з адміністрацыяй, уласнымі войскамі, грашовай сістэмай. Полацкая дынастыя Рагвалодавічаў запачаткавала радавод беларускіх князёў.** У гістарычных дакументах шмат разоў прыгадваюцца Рагвалодава дачка Рагнеда, князі Ізяслаў, Брачыслаў, Усяслаў Чарадзей. Найвышэйшай магутнасці княства дасягнула ў другой палове XI ст. пры Усяславе Чарадзеі. У гэты час у Полацку быў збудаваны велічны Сафійскі сабор, які сімвалізаваў роўнасць Полацка з Ноўгарадам і Кіевам. Полацкае княства ахоплівала большую частку тэрыторыі сучаснай Беларусі. Яно было марской дзяржаваю, бо яму належалі землі ўздоўж Дзвіны да Балтыйскага мора, дзе пачынаўся вялікі гандлёвы шлях «з варагаў у грэкі». Гэта было важнай прычынаю эканамічнага і палітычнага росквіту княства. Прызнаннем міжнароднага аўтарытэту нашай першай дзяржавы было блізкае сваяцтва Рагвалодавічаў з візантыйскім імператарскім домам Комнінаў. Дачка князя Усяслава Чарадзея стала жонкаю візантыйскага кесара Аляксея.

Моцнымі дзяржаўнымі ўтварэннямі на тэрыторыі Беларусі ў той час былі Тураўскае і Смаленскае княствы. У перыяд феадальнай раздробленасці значную ролю адыгрывалі Менскае, Гарадзенскае, Наваградскае, Пінскае, Віцебскае, Друцкае ды іншыя княствы.

У сярэдзіне XIII ст. Полацкае княства страціла сваю значнасць цэнтра палітычнага жыцця на беларускіх землях. Далейшае развіццё нашай першай дзяржавы ўсклад-

няла немецкая экспансія. У 1201 г. немцамі ў вусці Дзвіны была заснавана Рыга, а праз год тут узнік ордэн мечаносцаў (Лівонскі). Гэта стварыла непасрэдную пагрозу для Полацка, які страціў выйсце да мора і пазбавіўся значных эканамічных выгадаў.

У той час знешняя небяспека навісла над усімі абшарамі Беларусі. З поўначы і захаду пагрозу стваралі Лівонскі і Тэўтонскі ордэны, з поўдня і ўсходу — мангола-татарскія орды. У такіх умовах на беларускіх землях пачынае вылучацца новы палітычны цэнтр у Верхнім і Сярэднім Панямонні, дзе існавалі моцныя славянскія гарады — цэнтры княстваў: Новагародак, Гародня, Слонім, Ваўкавыск. Славянскае і балцкае насельніцтва жыло тут уперамешку, «плямамі».

Мірнае суіснаванне славянаў і балтаў і іх супрацоўніцтва былі важнымі прычынамі эканамічнага і культурнага ўздыму рэгёна. Спрыяла паспяховаму развіццю гэтых зямель і выгаднае геаграфічнае становішча. У XIII ст. за рэгіёнам замацавалася назва «Літва». **Менавіта гэтыя землі сталі месцам нараджэння нашай новай дзяржавы — Вялікага Княства Літоўскага.**

Непасрэдным штуршком да развіцця працэса дзяржаваўтварэння стала знешняя небяспека з боку нямецкіх рыцараў і мангола-татараў. Ініцыятыву заснавання новай дзяржавы, што аб'ядноўвала славянскія і балцкія землі і рабілася моцнай перашкодаю на шляху заваёўнікаў, узялі на сябе феадалы найбольш развітага тагачаснага славянскага горада Наваградка (цяпер Навагрудак). У 1240-я гады яны ўступілі ў альянс з адным з найбольш уплывовых балцкіх князёў — Міндоўгам. Міндоўг быў запрошаны на пасад новагародскага князя і, будучы раней язычнікам, прыняў хрысціянства.

Наваградак адразу вылучыўся як палітычны цэнтр і першая сталіца новай дзяржавы, да якой былі напачатку далучаны балцкія і славянскія землі ў Цэнтральнай і Паўночна-Усходняй Беларусі. **У 1253 г. вялікі князь Міндоўг са згоды папы рымскага прыняў каралеўскі тытул.** Значных поспехаў у будаўніцтве дзяржавы дасягнуў сын Міндоўга Войшалк.

У Вялікім Княстве Літоўскім была прынята славянская сістэма дзяржаўнай арганізацыі. Славянская частка ВКЛ значна пераважала балцкую і была больш развітая ў сацыяльна-эканамічным і культурным плане. Балты ў той час яшчэ былі язычнікамі і нават не мелі свайго пісьменства. **Старабеларуская мова славянскага насельніцтва стала дзяржаўнай моваю ВКЛ.** Беларуская культура дамінавала. Працягвалася славянізацыя мясцовых балтаў, якія пачалі карыстацца беларускай мовай і на побытавым узроўні. Славянская перавага была канчаткова замацавана пасля ўваходжання ў ВКЛ у 1307 г. Полацкага княства.

Далейшаму ўмацаванню ВКЛ спрыяла палітыка забеспячэння адзінства краіны, якую праводзіў вялікі князь **Віцень**. Пры наступных вялікіх князях **Гедзіміне і Альгердзе** Вялікае Княства Літоўскае стала магутнай еўрапейскай дзяржавай. **Тэрыторыя ВКЛ распасціралася ад Балтыйскага да Чорнага мора, ад Берасцейшчыны да Акі.** Пераважную частку дзяржавы складалі славянскія землі, балцкія землі займалі ўсяго $^1/_{15}$ плошчы.

У 1323 г. князь Гедзімін перанёс сталіцу ў **Вільню**, якая заставалася палітычным цэнтрам ВКЛ да канца яго існавання. Вільня была заснавана славянамі-крывічамі, што з'явіліся на гэтых землях у VII ст. У XI ст. яна згадваецца як паселішча крывічоў пад назваю Крывы (Крывіч-) горад. У другой палове XI ст. ён стаў цэнтрам княства, на тэрыторыі якога жылі славяне і балты. І пасля знікнення з палітычнай карты свету Вялікага Княства Літоўскага Вільня яшчэ паўтара стагоддзя заставалася для беларусаў цэнтрам палітычнага і культурнага жыцця. У кастрычніку 1939 г. наша старажытная сталіца была перададзена Сталіным Літве.

У выніку знешнепалітычнага ўціску і ўнутраных супярэчнасцяў у 1385 г. ВКЛ заключыла **Крэўскую унію** з Польшчай. Вялікі князь **Ягайла** ў адпаведнасці з дамоваю ажаніўся з польскай каралеваю Ядвігай і быў абвешчаны каралём Польшчы. З боку апошняй адразу былі зробленыя спробы падпарадкаваць сабе ВКЛ.

Аднавіў самастойнасць Вялікага Княства Літоўскага пасля зацятай барацьбы з Ягайлам вялікі князь **Вітаўт**. У гады яго княжання (1392—1430) ВКЛ дасягнула найбольшага росквіту. У 1422 г. да ВКЛ была канчаткова далучана Жамойць (гістарычная тэрыторыя сучаснай Літвы). Вітаўт Вялікі меў дыпламатычныя адносіны з усімі заходнееўрапейскімі краінамі, з Крымскім ханствам, Асманскай імперыяй, Масковіяй. У сярэдзіне XV ст. адпаведна змянілася і сама назва нашай дзяржавы, якая пачала менавацца **Вялікім Княствам Літоўскім, Рускім і Жамойцкім.**

Менавіта ў час уладарання Вітаўта Вялікае Княства стала вялікім не толькі паводле назвы і тэрыторыі (болей за 900 000 кв. км), але і паводле палітычнай ролі ў тагачаснай Еўропе.

Наступныя князі ВКЛ — **Казімір, Жыгімонт Стары, Сцяпан Батура (Стэфан Баторы)** ды іншыя працягвалі дзяржаўнае будаўніцтва, але палітычныя і гістарычныя ўмовы не заўсёды спрыялі гэтаму. Наша дзяржава мусіла весці шматлікія войны і часам страчвала свае тэрыторыі.

Вялікае Княства Літоўскае было поліэтнічнай краінай. Асноўную частку яго насельніцтва складалі **беларусы.** Жылі таксама **жамойты, украінцы, палякі**. Напрыканцы XIV ст. у Беларусі з'явіліся **татары**, якіх запрасіў на вайсковую службу князь Вітаўт. У XVI ст. татары перайшлі на беларускую мову і стварылі на ёй свае святыя кнігі. У XIV ст. у ВКЛ з краінаў Заходняй Еўропы пачалі перасяляцца **габрэі.** Паступова яны пачалі займаць прыкметнае месца ў этнічнай структуры, гаспадарчым і культурным жыцці краіны. На нашы землі ўцякалі ад жорсткага пераследу расейскія **стараверы.** Усе жыхары ВКЛ з гонарам называлі сябе ліцвінамі.

Адметнай рысаю беларусаў-ліцвінаў быў дэмакратызм, закладзены яшчэ ў вечавых традыцыях Полацкага княства часоў Рагвалода і Усяслава Чарадзея. Дэмакратызм фарміраваў дух свабоды, маральныя і праўныя ўяўленні пра незалежнасць, разуменне каштоўнасці чалавечай асобы. Менавіта гэтыя прынцыпы сталі асноватворнымі для законаў княства і найперш для **Статутаў ВКЛ — заканадаўчых кодэксаў дзяржавы, прынятых у 1529, 1566 і 1588 гг.** Найбольш дасканалы **трэці Статут** быў падрыхтаваны найлепшымі правазнаўцамі пад кіраўніцтвам выдатных дзяржаўных дзеячаў-беларусаў канцлера ВКЛ Астафея Валовіча і яго пераемніка Льва Сапегі.

Статут 1588 г. быў самым перадавым зборам законаў у тагачаснай Еўропе. Ён дзейнічаў на працягу двух з паловаю стагоддзяў, да 1840 г. Напісаны і выдадзены на **беларускай мове,** ён быў даступны кожнаму ў той час, як у Еўропе шмат якія краіны мелі законы, выкладзеныя на незразумелай простаму народу лаціне. **Усё дзяржаўнае справаводства ВКЛ тады вялося на беларускай мове**, аб чым яскрава сведчаць дакументы архіва княства, які мае назву Метрыка ВКЛ. (Гэты збор, які складае каля 600 тамоў справаводства, вывезены ў Расею і захоўваецца цяпер у Маскве.)

Статуты закладалі ў нашай краіне асновы праўнай дзяржавы, дзе пануе закон, а не ўласная воля валадара. Ужо ў Статуце 1529 г. прадугледжвалася, што ўсе жыхары ВКЛ павінны судзіцца адным гэтым правам. Паводле Статута 1566 г. усе паны, шляхта, баяры, мяшчане і простыя людзі абвяшчаліся паўнапраўнымі грамадзянамі. Прадугледжвалася абмежаванне ўлады вялікага князя праз такія інстытуты дзяржаўнасці, як Сойм і Рада. Быў закладзены **падзел улады на заканадаўчую, выканаўчую і судовую**.

Статут ВКЛ 1588 г. па праву лічыцца ў свеце класічным узорам заканадаўства эпохі сярэднявечча. Ён замацоўваў суверэнітэт княства, грамадскі і дзяржаўны лад,

правы і абавязкі жыхароў, прынцыпы судовага ладу. Статут заканадаўча сцвярджаў ідэю рэлігійнай талерантнасці і бараніў правы людзей незалежна ад веравызнання. **Вялікі князь быў абавязаны захоўваць недатыкальнасць межаў дзяржавы і вяртаць страчаныя раней землі.** Грунтоўна было распрацавана крымінальнае права. Уводзілася прэзумпцыя невінаватасці. Статут 1588 г. стаў ці не першым ў Еўропе кодэксам, які рашуча абараняў прыроду.

Трэці Статут ВКЛ быў перакладзены на польскую, расейскую, нямецкую ды іншыя мовы. Ён значна паўплываў на юрыдычную думку Польшчы, Украіны, Латвіі, Эстоніі, Расеі.

Асноўнымі сацыяльнымі катэгорыямі ў ВКЛ былі сяляне, мяшчане і шляхта. Галоўная роля ў дзяржаве належала шляхце. Яна выбірала караля, удзельнічала ў кіраванні дзяржаваю, несла асноўны цяжар абароны Айчыны, развівала культуру і асвету краіны. Арыстакратычныя вярхі шляхецкага стану называліся магнатамі. Найбольш вядомымі магнацкімі родамі ў Беларусі былі Агінскія, Алелькавічы, Астрожскія, Гальшанскія, Гаштольды, Друцкія, Кезгайлы, Кішкі, Радзівілы, Сангушкі, Сапегі, Солтаны, Пацы, Тышкевічы, Хадкевічы, Храптовічы, Чартарыйскія. Беларуская шляхта падтрымлівала сувязі з еўрапейскім дваранствам, удзельнічала ў рыцарскіх турнірах у Еўропе. Прадстаўнік роду Солтанаў у XV ст. атрымаў бургундскі ордэн Залатога руна, узнагароду, якая давалася толькі за вялікія заслугі і якую марылі атрымаць многія еўрапейскія дваране.

Вялікае Княства Літоўскае мела ўласную дзяржаўную сімволіку, якая была звязана з гістарычным лёсам краіны і адлюстроўвала адметнасць беларускай зямлі і яе насельніцтва. **Дзяржаўным гербам ВКЛ у 1295 г. стаў герб Наваградка і Полацка — Пагоня.** Узброены вершнік, які сімвалізаваў вобраз абаронцы нашай дзяржавы, спачатку ўжываўся як вайсковы. Першым Пагоню выкарыстаў вялікі князь Віцень. **На пачатку XVI ст. з'явілася бел-чырвона-белая харугва, якая стала правобразам нашага дзяржаўнага нацыянальнага сцяга**. Найбольш ранняя выява яе ёсць на батальным палатне, прысвечаным бітве з маскоўскім войскам пад Воршаю ў 1514 г., што захоўваецца ў Нацыянальным музеі ў Варшаве. Дзяржаўная сімволіка ВКЛ была адроджана ў другой палове XIX ст. паўстанцамі Кастуся Каліноўскага. Дзяржаўнымі сімваламі Пагоня і бел-чырвона-белы сцяг зноў сталі пры абвяшчэнні ў 1918 г. Беларускай Народнай Рэспублікі, а потым у 1991г., калі была абвешчана незалежная Рэспубліка Беларусь. Аднак у 1995 г. замест нашых гістарычных сімвалаў у якасці дзяржаўных былі ўведзены, па сутнасці, старыя савецкія сімвалы, якія не маюць пад сабой гістарычнай глебы.

ВКЛ стварыла трывалую эканамічную аснову, мела незалежную грашовую сістэму. Галоўная роля ў эканамічным жыцці ВКЛ належала сельскай гаспадарцы. Аснову яе складалі буйныя феадальныя гаспадаркі — фальваркі, дзе вырошчваліся жыта, пшаніца, авёс, бабовыя культуры, гародніна, лён, канапля ды іншыя сельскагаспадарчыя культуры. Прыкметная роля ў гаспадарцы дзяржавы належала паляўнічтву, рыбалоўству, бортніцтву. Высокай ступені развіцця дасягнулі вытворчасць шкла, ганчарства, вінакурэнне, гарбарства, будаўнічая вытворчасць, дрэваапрацоўка, апрацоўка каменя. У XIV ст. у беларускіх гарадах і мястэчках налічвалася болей за 200 рамесніцкіх спецыяльнасцяў.

Значнае месца займаў гандаль. Праз Беларусь праходзілі важныя гандлёвыя шляхі, што ўдала выкарыстоўваліся ў эканамічных інтарэсах дзяржавы. ВКЛ гандлявала з многімі еўрапейскімі краінамі. Асноўную ролю ва ўнутраным гандлі адыгрывалі кірмашы, якія ладзіліся ў гарадах і мястэчках. З другой паловы XVIII ст. пачаўся новы перыяд у эканамічным жыцці ВКЛ. Феадальныя адносіны паступова замяняліся капіталістычнымі. Пачала хутка развівацца таварна-грашовая сістэма, сельска-

гаспадарчая вытворчасць набывала таварны характар. Развівалася спецыялізацыя гаспадарак і рэгіёнаў, будаваліся мануфактуры.

У эканамічным жыцці ВКЛ шырока ўжывалася дзяржаўная сістэма заахвочвання землеўладальнікаў ў павелічэнні эфектыўнасці іх гаспадарак, выкарыстоўваліся розныя прывілеі, гнуткае падаткаабкладанне, што дапамагала пераадольваць эканамічныя заняпады, якія прыносілі войны і іншыя неспрыяльныя абставіны.

У XIII ст. на тэрыторыі, адпаведнай сучаснай Беларусі, было каля 40 гарадоў. У XVII ст. у ВКЛ існавала ўжо 757 гарадоў і мястэчак. Асабліва хутка развіваліся беларускія гарады, што атрымалі магдэбургскае права. Усталяванне гарадскога самакіравання стварала найлепшыя ўмовы для іх жыццядзейнасці. Першай магдэбургскае права атрымала ў 1387 г. Вільня.

Гісторыя ўтварэння і фарміравання Вялікага Княства Літоўскага ў святле навуковых даследаванняў незалежных вучоных сведчыць пра недакладнасць канцэпцыі, якая панавала ў гістарычнай навуцы раней. Паводле гэтай канцэпцыі, ВКЛ было нібыта створана толькі балцкімі плямёнамі, якія заваявалі абшары «ад мора да мора». Гэты міф быў прыняты артадаксальнымі гісторыкамі савецкай Беларусі, якія ў інтарэсах савецкай імперыі павінны былі таксама сцвярджаць, што беларусы ніколі не былі самастойным дзяржаўным народам. Згаданая канцэпцыя прымалася раней і ў Літве. Менавіта сучасная Літоўская Рэспубліка (Lietuva) выступае сёння адзінай паводле назвы пераемніцай Вялікага Княства Літоўскага на падставе таго, што яе гістарычныя тэрыторыі ўваходзілі ў склад ВКЛ. Суседзі яшчэ ў 1918 г. пад час абвяшчэння сваёй незалежнасці ўзялі назву нашай старажытнай дзяржавы і такім чынам прысвоілі ўсё яе гістарычнае мінулае. Літоўская Рэспубліка ўзяла таксама за аснову свайго дзяржаўнага герба Пагоню. Сёння паміж беларускімі і літоўскімі гісторыкамі знойдзена пэўнае паразуменне ў канцэптуальных аспектах гісторыі ВКЛ. На навуковай сустрэчы ў мястэчку Гервяты Астравецкага раёна Беларусі 19—20 чэрвеня 1992 г. былі выпрацаваны агульныя паходы да вывучэння гісторыі Вялікага Княства Літоўскага.

Стварэнне ВКЛ мела лёсаноснае значэнне ў гісторыі беларускай нацыі. Каб не гэтая магутная дзяржава, каб не еднасць і адвага яе народа, каб не ахвярная адданасць нашых продкаў роднай Бацькаўшчыне, яны не вытрымалі б двухсотгадовай крыжацкай экспансіі і смяротна небяспечнай мангола-татарскай навалы, як не выстаялі перад ёю нашы ўсходнія суседзі, якія на два з паловай стагоддзя трапілі ў няволю. У гэтым рэгіёне Еўропы быў прыпынены наступ мангола-татарскіх ордаў на захад, у выніку чаго заходнееўрапейскія народы не зведалі жорсткасці азіяцкіх заваёўнікаў.

У 1362 г. войскі ВКЛ на чале з вялікім князем Альгердам разграмілі аб'яднаныя войскі трох татарскіх ханаў каля Сініх Водаў і вызвалілі ад прыгнёту ўкраінскія землі. У 1506 г. у бітве на р. Лань пад Клецкам войска Вялікага Княства на чале з Міхалам Глінскім разбіла шматтысячную татарскую арду і вызваліла дзесяткі тысяч палонных беларусаў, якіх заваёўнікі гналі ў рабства.

Крыжацкі наступ на нашу Бацькаўшчыну быў спынены 15 ліпеня 1410 г. бліскучаю перамогаю нашых продкаў пад Грунвальдам. У Грунвальдскай бітве ўдзельнічалі аб'яднаныя войскі ВКЛ пад кіраўніцтвам вялікага князя Вітаўта і Польскага Каралеўства на чале з каралём Ягайлам. Наймацнейшая у Еўропе армія Тэўтонскага ордэна была ўшчэнт разбіта. Пяць стагоддзяў пасля Грунвальда ніводны ўзброены немец не ступаў на беларускія землі.

Напрыканцы XV ст. новая небяспека для нашай краіны паўстала на ўсходзе. Вялікае Княства Літоўскае вымушана было ваяваць з Маскоўскай дзяржаваю. У 1480 г. Масковія вызвалілася ад мангола-татараў і пачала наступ на захад, імкнучыся за-

хапіць суседнія беларускія землі. Маскоўскі князь Іван III прыпісаў сабе ролю збіральніка ўсіх праваслаўных зямель Усходняй Еўропы, такой палітыкі прытрымліваліся і ўсе ягоныя наступнікі.

Першая вайна паміж ВКЛ і Масковіяй адбылася ў **1492—1494 гг**. У выніку наша краіна страціла Вяземскае княства і тэрыторыі ў басейне Верхняй Акі. Пад час новай вайны з Масковіяй у **1500—1503 гг.** былі спустошаны ваколіцы Смаленска, Воршы, Мсціслава, Полацка, Віцебска. Вялікае Княства страціла 29 гарадоў і 70 валасцяў. Усходнія, паўднёвыя і цэнтральныя часткі ВКЛ моцна пацярпелі ад маскоўскай экспансіі ў **1507—1508 гг**.

Вялікія страты напаткалі нашу краіну пад час наступнай вайны з Масковіяй у **1512—1522 гг**., калі ў 1514 г. быў захоплены Смаленск. Навалу з усходу на нейкі час перапыніла бліскучая перамога нашай зброі ў бітве пад Воршай. 8 верасня 1514 г. 30-тысячнае войска Вялікага Княства Літоўскага на чале з гетманам Канстанцінам Астрожскім разграміла 80-тысячную арду заваёўнікаў.

У **1534—1537 гг**. дзяржава нашых продкаў перажыла чарговы наступ маскоўскіх войскаў. Былі спалены Тураў, Мазыр, Брагін ды іншыя гарады. У **1562 г.** войскі Івана IV Жахлівага спустошылі Мсціслаўшчыну, ваколіцы Шклова, Воршы, Віцебска, Магілёва. Праз год сам цар з 60-тысячным войскам захапіў Полацк. Пад акупацыяй маскавітаў апынулася амаль уся Паўночная Беларусь. Акупанты рабавалі занятыя землі, вывозілі ў палон насельніцтва. Адметнай падзеяй гэтай вайны стала бітва на рацэ Уле 26 студзеня 1564 г., калі войскі ВКЛ атрымалі бліскучую перамогу над захопнікамі.

Агрэсія з усходу стала галоўнай прычынай таго, што Вялікае Княства Літоўскае на канфедэратыўнай аснове аб'ядналася з Польскім Каралеўствам. **У 1569 г. пасля падпісання Люблінскай уніі была створана новая дзяржава — Рэч Паспалітая**. У выніку гэтага альянсу ВКЛ страціла землі Падляшша, Валыні, Падолля і Кіеўшчыны, якія адышлі да Польшчы.

У 1596 г. адбылося заключэнне **Берасцейскай царкоўнай уніі**, якая адкрывала шлях да аб'яднання дзвюх хрысціянскіх канфесій — праваслаўя і каталіцтва ў адну, якая атрымала назву грэка-каталіцкай, або уніяцкай. Свецкія і духоўныя асобы Вялікага Княства — прыхільнікі яго самастойнасці — разлічвалі такім чынам пераадолець небяспеку рэлігійнай варожасці ў самой дзяржаве, а таксама пазбавіцца ад прэтэнзій каталіцкай Варшавы і праваслаўнай Масквы. Новая вера ўсталёўвалася з цяжкасцямі. Аднак напрыканцы XVIII ст. уніятамі былі ўжо 75% насельніцтва Беларусі. Адной з важных прычын шырокага распаўсюджвання уніяцтва было выкарыстанне ў набажэнстве зразумелай народу роднай беларускай мовы. Унію гвалтоўна скасавалі расейскія ўлады ў 1839 г. Ужо ў наш час уніяцкая царква ў Беларусі была адроджана.

Стварэнне канфедэрацыі ВКЛ і Польшчы спрыяла ўмацаванню абароназдольнасці абедзвюх краінаў. У ліпені **1579 г.** войскі вялікага князя літоўскага і караля польскага Стэфана Баторыя вярнулі захоплены раней Маскоўскай дзяржаваю Полацк, а ў наступным годзе канчаткова вызвалілі ўжо ўсю Паўночную Беларусь. У выніку вайны з Масковіяй **1609—1618 гг**. ВКЛ была вернута Смаленшчына, а да Польшчы адышлі Чарнігаўская і Ноўгарад-Северская землі.

На пачатку XVII ст. Рэч Паспалітая вяла вайну са Швецыяй. 27 верасня **1605 г.** 4-тысячнае войска ВКЛ на чале з гетманам Янам Хадкевічам разбілі каля вёскі Кірхгольм пад Рыгаю ў тры разы большую армію шведаў, якія страцілі 9 тысяч жаўнераў.

У 1632—1634 гг. адбывалася так званая Смаленская вайна, калі Масковія зноў спрабавала захапіць Смаленскую зямлю, але яна засталася ў складзе ВКЛ.

У **1648—1651 гг**. Рэч Паспалітая мусіла весці цяжкія ваенныя дзеянні на сваіх паўднёвых межах супраць украінскіх казацкіх загонаў, якія пры падтрымцы Масковіі імкнуліся захапіць паўднёва-ўсходнія землі Беларусі.

Трагедыяй для нашага народа стала агрэсія войскаў маскоўскага цара Аляксея Міхайлавіча ў **1654—1667 гг**. Трынаццаць гадоў без перапынку сціраліся з твару зямлі беларускія гарады, замкі, палацы, вёскі разам з насельніцтвам. Ад рук захопнікаў, голаду, холаду, эпідэмій Беларусь страціла **53%** жыхароў. Ніводная з суседніх краін ніколі не перажывала такой дэмаграфічнай катастрофы. Абаронцы дзяржавы пакінулі трагічны запіс: «Да таго дайшла Айчына наша, што ратуючыся загіне».

Беларусь стала арэнаю ваенных дзеянняў і ў час Паўночнай вайны **1700—1721 гг.** паміж Расеяй і Швецыяй. Рэч Паспалітая выступала ў якасці хаўрусніка расейскага імператара Пятра І, які першым выкарыстаў у Беларусі тактыку выпаленай зямлі перад наступам непрыяцеля. У выніку загінуў кожны трэці беларус. У час гэтай вайны расейскімі «саюзнікамі» быў узарваны Полацкі Сафійскі сабор.

Ваенная разруха была не адзінай небяспекаю для Вялікага Княства Літоўскага. Канфедэрацыя з Польскай Каронай адчыніла дарогу польскаму ўплыву. Найперш паланізацыі паддаліся беларускія магнаты і шляхта, большая частка якіх перайшла ў каталіцкую веру. Працэс раз'яднання беларускай эліты са сваім народам адыграў драматычную ролю ў далейшай гісторыі нацыі. Страта для нацыянальнага жыцця найбольш адукаванай часткі народа аслабіла яго жыццёвы патэнцыял. Беларуская мова выцяснялася з дзяржаўнага справаводства. У 1696 г. сойм Рэчы Паспалітай вынес пастанову, што дзяржаўныя дакументы ў ВКЛ павінны складацца не па-беларуску, а па-польску.

Бесперапынныя войны, эканамічны заняпад, парушэнне балансу раўнапраўнага існавання двух суб'ектаў канфедэрацыі, несупадзенне палітычных інтарэсаў княства і каралеўства прывялі да катастрафічнага аслаблення дзяржавы. У выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай 1772,1793 і 1795 г. паміж больш моцнымі суседзямі — Расеяй, Прусіяй і Аўстрыяй — дзяржава нашых продкаў спыніла сваё існаванне. Землі Вялікага Княства Літоўскага былі захоплены Расейскай імперыяй. **Дзяржаўная незалежнасць беларусаў была ўпершыню страчана на два стагоддзі.**

Лепшыя сыны беларускага народа змагаліся за аднаўленне незалежнасці сваёй Бацькаўшчыны ў шматлікіх паўстаннях, якія былі жорстка задушаны імперскімі расейскімі ўладамі. **З дапамогай А. Суворава «просвещённая» расейская імператрыца Кацярына II патапіла ў крыві нацыянальна-вызвольнае паўстанне 1794 г. на чале з сынам беларускай зямлі Тадэвушам Касцюшкам.**

Пасля вызвольнага паўстання 1830—1831 гг. распачалася жорсткая русіфікацыя краю. Беларускія землі сталі правінцыяй Расейскай імперыі — «Северо-Западным краем». Каб зьмірыць Беларусь, тут насаджалася рускае чынавенства, руская школа, праваслаўная царква. Гэтая трыяда прымушала паднявольных беларусаў змірыцца з накінутай ім думкаю, што яны нібыта добраахвотна ўвайшлі ў склад «братняй Расеі».

Вайна Расеі з Напалеонам каштавала жыцця кожнаму чацвёртаму жыхару нашай зямлі. **Для Беларусі вайна 1812 г. не была айчыннаю, бо лепшыя сілы нашага народа марылі аднавіць з дапамогаю французскага імператара Вялікае Княства Літоўскае.** Каля 25 тысяч нашых суайчыннікаў ваявалі з Расеяй на баку Напалеона. Але спадзяванні на ягоную падтрымку ў адраджэнні дзяржаўнай незалежнасці ВКЛ аказаліся марнымі.

Пад кіраўніцтвам «начальніка Северо-Западного края» Мураўёва-вешальніка ў 1863—1864 гг. было жорстка задушана вызвольнае паўстанне на чале з Кастусём Каліноўскім. Высокапастаўлены расейскі чыноўнік, апякун Віленскай навучальнай ак-

ругі Карнілаў, выказаў тады думку, што расейскія школы зробяць у Беларусі тое, што не здолеюць зрабіць штыхом і куляй салдаты. Прароцтва шавініста было блізкае да здзяйснення.

Новыя ўлады падпарадкоўвалі сваім інтарэсам і эканамічны патэнцыял нашых зямель, стваралі гаспадарчую аснову для расейскага панавання. Цары шырока раздавалі сваім генералам і чыноўнікам беларускія землі разам з сялянамі. Толькі Кацярына II і яе сын Павел I падаравалі сваім памешчыкам у беларускіх губернях 500 тыс. сялянскіх душ, прычым значная частка гэтых людзей раней былі асабіста свабодныя. Канфіскоўваліся маёнткі беларускай шляхты, якая не жадала служыць каланіяльным расейскім уладам. Была ўведзена расейская сістэма падаткаў, яна аказалася значна цяжэйшай і не стымулявала развіццё гаспадаркі.

У выніку драпежніцкай каланіяльнай палітыкі эканоміцы беларускіх зямель былі нанесены надзвычай цяжкія страты. Нашы землі зведалі на сабе наступствы ўсіх праблем і цяжараў, якія перажывала Расейская імперыя ў XIX ст. — крызісу феадальнапрыгоніцкага ладу, развіцця на расейскі ўзор капіталістычных адносінаў, эканамічных крызісаў і масавага збяднення насельніцтва. Беларусь ператварылася ў калонію царскай імперыі. Нашы суродзічы вымушаны былі пакідаць Бацькаўшчыну і шукаць магчымасці зарабіць кавалак хлеба на чужыне. 500 тыс. беларускіх сялян ад'ехалі напрыканцы XIX ст. у Сібір, дзе і сёння яшчэ існуюць цэлыя беларускія вёскі. Насельніцтва нашага краю адчувала цяжкі палітычны і культурны ўціск. Расейскія ўлады зачынілі ў Беларусі ўсе вышэйшыя навучальныя ўстановы. У пачатковай і сярэдняй школе выкладанне было цалкам переведзена на расейскую мову. У 1864 г. міністэрства асветы прыняло пастанову, якая забараняла ў навучальных установах нават размаўляць па-беларуску. Беларуская мова была пад жорсткай забаронаю і ў сферы кнігадрукавання.

Насуперак палітыцы расейскага царызму наш народ здолеў абудзіцца да нацыянальнага жыцця. Беларускае слова загучала ў творах Яна Баршчэўскага, Яна Чачота, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Францішка Багушэвіча і сярод іншых прадстаўнікоў нацыянальна свядомай інтэлігенцыі. Беларусы побач з расейскімі змагарамі супроць царскага дэспатызму ўдзельнічалі ў народніцкім руху. Адзін з іх, беларускі шляхціц Ігнат Грынявіцкі, у 1881 г. выканаў смяротны прысуд, вынесены «Народнай воляй» цару Аляксандру II. Паплечнікі Грынявіцкага ад імя беларускай фракцыі «Народнай волі» ў 1884 г. выдалі два нумары часопіса «Гомон», дзе ўпершыню тэарэтычна абгрунтавалі існаванне самастойнага беларускага этнасу, заявілі пра яго роўнасць з іншымі народамі і яго права на ўласную дзяржаўнасць.

На мяжы XIX—XX стст. беларускі рэвалюцыйна-дэмакратычны і нацыянальны адраджэнцкі рух набраў сілы. Новы яго этап быў звязаны з пярэдаднем і падзеямі рэвалюцыі 1905—1907 гг. **У 1903 гг. братамі Іванам і Антонам Луцкевічамі, Алаізай Пашкевіч (Цёткай) ды іншымі была створана першая беларуская палітычная партыя — Беларуская сацыялістычная грамада**. У верасні 1906 г. у Вільні выйшла першая легальная беларуская газета **«Наша доля»**, якая была хутка зачынена ўладамі. Але ў лістападзе 1906 г. пачала выдавацца яе пераемніца газета **«Наша ніва»**, якой было наканавана існаваць да жніўня 1915 г. і стаць сапраўднай абуджальніцай беларусаў. «Наша ніва» згуртавала вакол сябе нацыянальныя сілы, падрыхтавала глебу для новага ўздыму Беларускага адраджэння. Гэты працэс быў паскораны важнымі падзеямі, што адбываліся тады ў свеце.

Першая сусветная вайна 1914—1918 гг. абышлася нам у **1,2 млн**. жыццяў. На беларускай зямлі, якая зноў стала арэнаю баявых дзеянняў, загінуў кожны пяты. **1,5 млн**. жыхароў па волі расейскага самаўладства былі выгнаны са сваіх хатаў, зведалі драму бежанства.

Параза ў вайне прывяла ў лютым 1917 г. да краху расейскага самаўладдзя. Для нашай Бацькаўшчыны адкрылася перспектыва адраджэння ўласнай дзяржаўнасці.

Кульмінацыйным момантам у барацьбе за аднаўленне дзяржаўнасці стаў першы Усебеларускі кангрэс (з'езд) у Менску ў снежні 1917 г., арганізаваны пры вядучай ролі Беларускай сацыялістычнай грамады. У яго працы ўдзельнічалі 1872 дэлегаты з усіх рэгіёнаў Беларусі. Яны прадстаўлялі сялян, рабочых, вайскоўцаў, бежанцаў, інтэлігенцыю. Узмацненне на Усебеларускім кангрэсе незалежніцкіх тэндэнцый прывяло да яго разгону бальшавікамі. Але абраныя Рада і Выканаўчы камітэт прадоўжылі дзейнасць і сталі адзінымі абаронцамі інтарэсаў беларускага народа. Выканкам стварыў урад БНР — Народны Сакратарыят Беларусі на чале з Язэпам Варонкам.

Пасля падпісання бальшавікамі Брэсцкага міру, які цалкам ігнараваў нашы нацыянальныя інтарэсы і дзяліў Беларусь паміж РСФСР і Нямеччынай, Выканаўчы камітэт рады Усебеларускага з'езда абвясціў краіну Беларускай Народнай Рэспублікай (БНР). У сакавіку 1918 г. рада з'езда была пераўтворана ў Раду БНР. **25 сакавіка 1918 г. Рада БНР выдала 3-ю Устаўную грамату, дзе Беларуская Народная Рэспубліка абвяшчалася незалежнай дзяржаваю.** У гэтым дзяржаўным Акце гаварылася аб тым, што БНР «павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае лічбенную перавагу беларускі народ»: Магілёўшчыну, Віцебшчыну, Меншчыну, Гарадзеншчыну (з Беластокам), беларускія часткі Віленшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежныя часткі суседніх губерняў, заселеныя беларусамі.

Дата абвяшчэння БНР назаўсёды стала гістарычнай для нашага народа і штогод адзначаецца ўсімі свядомымі беларусамі як найвялікшае свята. Залатымі літарамі павінны быць унесены ў гісторыю Беларусі імёны дзеячаў БНР, чыя дзейнасць падрыхтавала з'яўленне Акта 25 Сакавіка: Іван і Антон Луцкевічы, Вацлаў Ластоўскі, Язэп Варонка, Алесь Бурбіс, Аркадзь Смоліч, Кастусь Езавітаў і шмат іншых. Раду БНР у розныя часы ўзначальвалі Іван Серада, Пётр Крэчэўскі, Васіль Захарка, Мікола Абрамчык, Вінцэнт Жук-Грышкевіч, Язэп Сажыч. Зараз старшынёй Рады БНР з'яўляецца Івонка Сурвіла, якая жыве ў Канадзе.

Незалежную Беларускую Народную Рэспубліку прызналі Арменія, Аўстрыя, Грузія, Латвія, Літва, Польшча, Турцыя, Украіна, Фінляндыя, Чэхаславакія, Эстонія. Ніхто ўжо не мог заяўляць, што беларускага народа не існуе.

Але замацаваць беларускую незалежнасць у той час не ўдалося. З усходу на Беларусь наступала Чырвоная Армія, з захаду — польскія войскі. Большую частку краіны захапілі бальшавікі. Рада БНР мусіла выехаць з Менска ў Гародню, а потым у Літву. З таго часу Рада Беларускай Народнай Рэспублікі знаходзілася ў эміграцыі, дзе паслядоўна перахоўвала ідэю незалежнасці Беларусі.

Ліквідацыя БНР бальшавікамі выклікала супраціў з боку беларускага народа. **У абарону БНР у лістападзе 1920 г. выступілі слуцкія паўстанцы,** змаганне якіх стала гераічнай старонкаю гісторыі Беларусі. Імёны іх кіраўнікоў таксама нельга забываць — Уладзімір Пракулевіч, Павел Жаўрыд, Антон Сокал-Кутылоўскі, Юрка Лістапад…

Перамога бальшавікоў не магла зліквідаваць уплыў БНР на далейшае развіццё Беларусі. Новыя ўлады вымушаны былі даць беларускім камуністам дазвол на стварэнне БССР. У выніку намаганняў беларускіх дзеячаў — Аляксандра Чарвякова, Зміцера Жылуновіча, Усевалада Ігнатоўскага ды іншых, хто падтрымаў савецкую ўладу з надзеяй на Беларускае адраджэнне, **1 студзеня 1919 г. у Смаленску была абвешчана Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка (БССР).** У 1922 г. яна выступіла адным з сузаснавальнікаў СССР. На самым пачатку свайго існавання БССР уключала ўсе этнічныя беларускія землі, але ў далейшым, будучы самастойнай толькі фармальна, страціла шмат сваіх тэрыторый.

Нашу Бацькаўшчыну дзялілі ў сакавіку 1918 г. пры падпісанні Брэсцкай дамовы паміж бальшавіцкай Расеяй і Нямеччынай, у 1920 г. — пры падпісанні дамоваў РСФСР з Літвою і Латвіяй. Сапраўднай драмай для беларускага народа сталіся вынікі Рыжскай мірнай дамовы 1921г. Савецкай Расеі і Польшчы, у выніку чаго Заходняя Беларусь апынулася пад польскай уладаю. Аднавіць цэласць краіны часткова ўдалося ў верасні 1939 г., калі заходнебеларускія землі зноў былі далучаны да СССР. Аднак ужо ў кастрычніку таго ж года Сталін перадаў Віленшчыну разам з Вільняй Літве.

Глыбокай павагі і памяці нашчадкаў заслугоўваюць нашы суайчыннікі з Заходняй Беларусі — змагары за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне, за беларускую мову, школу і культуру: Браніслаў Тарашкевіч, Антон Луцкевіч, Адам Станкевіч, Ігнат Дварчанін, Сымон Рак-Міхайлоўскі, Аляксандр Уласаў, Францішак Аляхновіч... Шмат хто з іх цярпеў пакуты ў польскіх турмах і канцлагерах, а потым трапіў у савецкія турмы і ГУЛАГ. Гэта была трагедыя цэлага пакалення мужных, загартаваных, самаадданых і жорстка падманутых беларускіх нацыянальных дзеячаў.

Не стала шчаслівым жыццё нашага народа і ў той частцы Беларусі, што знаходзілася ў складзе Савецкага Саюза. Надзея на пабудову свайго ўласнага Беларускага дому існавала хіба толькі ў 20-я гады, што ўвайшлі ў гісторыю як **перыяд беларусізацыі**. У гэтае дзесяцігоддзе было сапраўды багата зроблена для далейшага развіцця нацыянальнай культуры. Беларускім адраджэнцам 20-х гадоў удалося дабіцца дзяржаўнасці беларускай мовы, стварэння нацыянальнай школы, нацыянальнага універсітэта, беларускіх выдавецтваў, газет і часопісаў, тэатраў, музеяў, архіваў. Утварыўся Інстытут беларускай культуры, а на яго аснове — Беларуская акадэмія навук. Напрыканцы 20-х гадоў у школах рэспублікі 88% дзяцей навучаліся па-беларуску.

Аднак зусім іншыя працэсы адбываліся ў эканамічным жыцці Беларусі. Менавіта ў гэты час закладаўся падмурак савецкай эканамічнай сістэмы, галоўным прынцыпам якой была звышцэнтралізаванае дзяржаўнае кіраванне. Калектывізацыя разбурыла беларускую вёску як аснову эканамічнага патэнцыялу краіны, знішчыла рэшткі таварна-грашовых адносін, фактычна аднавіла феадальныя парадкі ў ганебнай дзяржаўна-прыгонніцкай форме. Індустрыялізацыя па-савецку не ўлічвала інтарэсаў рэспублікі і яе насельніцтва.

Таталітарны савецкі рэжым праводзіў палітыку унітарызацыі, пераўтварэння нацыянальных рэспублік у безаблічныя адміністрацыйныя адзінкі новай савецкай імперыі. Канстытуцыя СССР 1936 г. знішчыла рэшткі суверэнітэту Беларускай ССР. Распачатыя яшчэ ў 20-я гады палітычныя рэпрэсіі спынілі далейшае нацыянальнае адраджэнне. **Ахвярамі рэпрэсій сталі ў Беларусі прыкладна 1 млн. чалавек**, сярод якіх дзяржаўныя і гаспадарчыя дзеячы, навукоўцы, дзеячы літаратуры і мастацтва. Была ліквідавана фізічна або на дзесяцігоддзі кінута за калючы дрот ГУЛАГа амаль уся актыўная нацыянальная інтэлігенцыя. Найбольш гаспадарлівае сялянства вынішчылі ў працэсе прымусовай калектывізацыі. У 1937—1938 гг. была загублена большасць беларускіх паэтаў і пісьменнікаў. Толькі ў адзін дзень, 29 кастрычніка 1937 г., растралялі 14 беларусіх пісьменнікаў. Сярод іх былі Платон Галавач, Міхась Чарот, Міхась Зарэцкі, Алесь Дудар, Валеры Маракоў... Назаўтра кулі катаў з НКВД абарвалі жыцці яшчэ трох — Тодара Кляшторнага, Янкі Нёманскага, Юлія Таўбіна. Праз дзесяцігоддзі іх, як і тысячы іншых, рэабілітавалі, але беларуская справа была падсечана. Цяпер памяць нашых бязвінных пакутнікаў мы ўшаноўваем на Дзяды ў Курапатах і па ўсёй Беларусі, але вярнуць нацыі яе страты немагчыма.

Пазбаўленай сваіх лепшых сыноў апынулася Беларусь перад новай страшэннай пагрозай — нашэсцем нямецка-фашысцкіх захопнікаў. 1 верасня 1939 г. першыя ўдары вайны прыняла на сябе разам з Польшчаю і Заходняя Беларусь, а потым прыйшло 22 чэрвеня 1941 г.

У Другую сусветную вайну Беларусь зведала лёс закладніцы дзвюх варожых таталітарных сістэм — сталінскай бальшавіцкай і гітлераўскай фашысцкай. Менавіта на нашай зямлі адбывалася змаганне двух рэжымаў за новы передзел свету. Кінуты на фізічнае вынішчэнне народ Беларусі ўзняўся на абарону сваёй зямлі, самога сябе і сваёй будучыні. Абышлося нам гэта неверагодна дорага, як нікому ў свеце. **У апошняй вайне зноў загінуў кожны чацвёрты жыхар Беларусі, знішчана болей паловы нацыянальнага багацця, край ператвар'ыўся ў выгарышча. Былі разбураны 209 гарадоў і мястэчак, спалены 9200 вёсак, з іх 628 — з жыхарамі.** Пра жудасную трагедыю часоў вайны нагадваюць сёння жалобныя званы Хатыні, Трасцянец і сотні іншых месцаў масавага знішчэння людзей пад час нямецка-фашысцкай акупацыі.

Як краіна, што зрабіла велізарны ўклад у разгром нямецкага фашызму, Беларусь ў 1945 г. стала адной з заснавальніц Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

Перамога над нямецкім фашызмам дасталася нам страшэннай цаною, але не прынесла нашаму народу жаданай волі. Пасля вайны працягвала на ўсю моц працаваць жудасная машына палітычных рэпрэсій, асабліва ў Заходняй Беларусі, дзе прымусова ствараліся калгасы, знішчалася ўсё беларускае. Частка заходніх беларусаў, дакладней, насельніцтва Беласточчыны, у выніку передзелу межаў ізноў трапіла ў склад Польшчы.

Працавіты, адказны, самаахвярны беларускі народ у вельмі кароткі час пасля вайны адбудаваў разбураную краіну. Узняўся з руінаў Менск, ажылі Берасце, Магілёў, Віцебск, Гомель, паўсталі нанова многія спаленыя вёскі. Беларусь ператваралася ў адзін з найбольш эканамічна развітых рэгіёнаў СССР. Тут дзейнічалі заводы-гіганты машынабудавання, радыё-, хімічнай і нафтахімічнай прамысловасці, вытворчасці ўгнаенняў. Прадпрыемствы высокіх тэхналогій працавалі на патрэбы ваеннага комплексу і касмічных праграм СССР. Але ўсё гэта будавалася без уліку інтарэсаў эканомікі самой рэспублікі. Ствара лася не індустрыя самастойнай краіны, а своеасаблівы зборачны цэх Савецкага Саюза. Аб'ём выраблёнай прадукцыі быў арыентаваны на спажыванне на абшарах СССР і за яго межамі.

Нездаровы перакос развіцця эканомікі і яго цяжкія наступствы для Беларусі абазначыліся пасля распаду СССР у 1991 г., калі гіганты індустрыі страцілі рынкі збыту і ператварыліся ў цяжкае ярмо на шыі нашага народа. Індустрыяльны патэнцыял краіны аказаўся не надта гатовы да самастойнага існавання. Беларусь — яскравы ўзор каланіяльнай палітыкі метраполіі. Відаць гэта і па экалагічных наступствах індустрыялізацыі па-савецку. Непапраўныя страты нанеслі Беларусі экалагічныя бедствы ў раёне Салігорска, забруджаная гігантамі нафтахіміі атмасфера Гародні, Магілёва, Наваполацка... Праз Беларусь працягнуты лініі трансеўрапейскіх нафта- і газаправодаў, якія гоняць у Еўропу на продаж расейскія прыродныя багацці. Беларусі гэта прыносіць мала карысці, але мы мусім увесь час змагацца са шматлікімі аварыямі, што здараюцца ў сувязі з небяспечным тэхнічным станам састарэлага абсталявання.

Не меней стратаў панесла Беларусь у галіне сельскай гаспадаркі. На працавіты безадказны беларускі народ Масквою быў навешаны яшчэ адзін цяжкі абавязак — карміць цэнтральныя рэгіёны СССР. Былі пабудаваны гіганцкія жывёлагадоўчыя комплексы, птушкафабрыкі. Цягнікамі на ўсход адпраўлялі мясапрадукты, а нам заставаліся «ножкі ды рожкі» ды цэлыя азёры атрутнай жыжы ад такіх комплексаў, што знішчалі ўрадлівыя землі, забруджвалі наваколле. Злачынная палітыка татальнай меліярацыі на беларускім Палессі прывяла да незваротных экалагічных зменаў ва ўсёй краіне і да страты ўрадлівых зямель.

Заканамерным вынікам такой безадказнай палітыкі, заключным яе злавесным акордам стала найвялікшая ў гісторыі чалавецтва **ядзерная катастрофа на Чарно-**

быльскай АЭС 26 красавіка 1986 г. Яна прынесла Беларусі незлічоныя страты. 70% радыяцыйных выкідаў асела на нашу краіну, забруджанымі аказаліся 23% тэрыторыі, на якіх пражывала 20% насельніцтва (2,1 млн. чалавек).

Палітыка СССР, скіраваная на зліццё нацый у адзіны «савецкі народ», прывяла да занападу культурных набыткаў беларусаў. Мэтанакіравана ліквідоўваліся беларускія школы, выцяснялася з ужытку і замянялася расейскаю беларуская мова. Беларусь страчвала значныя людскія рэсурсы. Беларуская моладзь цэлымі эшалонамі вывозілася на асваенне цалінных зямель Казахстана, на лесанарыхтоўкі ў Карэлію і Комі, на будаўніцтва сібірскіх гідраэлектрастанцый, Байкала-Амурскай чыгуначнай магістралі, на сібірскія нафтаапрацоўкі. Выпускнікі беларускіх ВНУ накіроўваліся на працу далёка ад радзімы. Да нас масава прыязджалі на сталае жыхарства адстаўныя расейскія афіцэры, многія з якіх сёння актыўна выступаюць супраць дзяржаўнай незалежнасці Беларусі. Забраная ў войска беларуская моладзь гінула ў Венгрыі, Егіпце, Афганістане, у ваенных канфліктах за чужыя інтарэсы ў Сярэдняй Азіі, на Каўказе, ва ўсім свеце, куды сягалі інтарэсы савецкай імперыі.

Дэмакратычныя працэсы канца 80-х гадоў XX ст. аднавілі надзею беларусаў на самастойнае жыццё. **Пачало набіраць сілы новае Беларускае адраджэнне.** Арганізацыю нацыянальнага дэмакратычнага руху ўзялі на сябе новыя палітычныя сілы, сярод якіх найбольш уплывовымі былі — Беларускі народны фронт «Адраджэньне», Беларуская сацыял-дэмакратычная грамада, якую ўзначальваў Міхась Ткачоў.

27 ліпеня 1990 г. ва ўмовах крызісу савецкай сістэмы і ў выніку змагання за незалежнасць была прынята Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР. 25 жніўня 1991 г. пасля распаду СССР Дэкларацыі быў нададзены статус канстытуцыйнага закону.

19 верасня 1991 г. на сесіі Вярхоўнага Савета была зацверджана новая назва нашай незалежнай краіны — Рэспубліка Беларусь, а таксама адноўлены ў якасці дзяржаўных сімвалаў бел-чырвона-белы сцяг і герб Пагоня. У 1994 г. прынята Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Першым старшынёй Вярхоўнага Савета — найвышэйшага прадстаўнічага і адзінага заканадаўчага органа дзяржаўнай улады незалежнай Беларусі ў 1991 г. быў абраны Станіслаў Шушкевіч.

У ліпені 1993 г. у Мінску адбыўся першы ў гісторыі нашага народа Сусветны з'езд беларусаў, арганізаваны Згуртаваннем «Бацькаўшчына». На Радзіму з'ехаліся беларусы з дзесяткаў краін свету, а ўсяго ў дзейнасці з'езда бралі ўдзел 996 дэлегатаў.

У тыя гады было зроблена шмат, каб дзяржаўная самастойнасць і вольнае жыццё сталі для шматпакутнага беларускага народа рэальнасцю. Пачалі складвацца ўсе неабходныя дзяржаўныя інстытуты самастойнай краіны.

Аднак шлях да свабоды і годнага чалавечага жыцця аказаўся больш складаным, чым тады ўяўлялася. Навязаныя Беларусі рэферэндумы 1995 і 1996 г. кардынальна змянілі накірунак развіцця краіны. **Інтэграцыйная палітыка сённяшніх уладаў Беларусі, скіраваная на аб'яднанне з Расеяй, непазбежна прывядзе да фактычнай страты нашай дзяржаўнасці і занядбання жыццёвых інтарэсаў народа Беларусі.**

У такой сітуацыі нашаму народу неабходна абаперціся на свой драматычны гістарычны досвед, глыбока ўсвядоміць, што ўласная дзяржаўнасць — наша найвялікшае дасягненне і самая высокая каштоўнасць.

На Зямлі жыве мноства нацый і толькі каля двухсот маюць свае дзяржавы. Сярод іх на палітычнай карце свету прысутнічае Рэспубліка Беларусь, і трэба зрабіць усё, каб яна не знікла з гэтае карты.

Уласная дзяржаўнасць забяспечвае найбольш спрыяльныя ўмовы для захавання і развіцця любой нацыі, таму ва ўсіх краінах і ва ўсе часы народы змагаліся за незалежнасць. Нашы продкі лічылі гэта найвышэйшым сваім абавязкам.

Змагаючыся за свабоду і незалежнасць Бацькаўшчыны, беларусы не толькі здабылі бліскучыя вайсковыя перамогі, але і далі Еўропе і свету прыклады выключнага ў гісторыі чалавецтва ўсенароднага гераізму, якія выявіліся ў розныя эпохі ў масавым партызанскім руху.

Першы шырокі добраахвотны супраціў захопнікам звязаны з трагічнымі падзеямі вайны з Маскоўскай дзяржавай у 1654—1667 гг., калі Беларусь была акупавана царскімі войскамі. Найбольш актыўным народны рух супраць захопнікаў быў у Мсціслаўскім ваяводстве. Вядома, напрыклад, што ўлетку 1654 г. трохтысячны сялянскі аддзел змагароў мужна ўступіў пад Мсціславам у бой з армібй расейскага ваяводы А. Трубяцкога, у якой налічвалася 15 тыс. ратнікаў. На Смаленшчыне ў тыя гады ў партызанскім руху бралі ўдзел нават праваслаўныя святары. Народнае змаганне ахапіла амаль усю тэрыторыю Беларусі і працягвалася да яе вызвалення.

У 1812 г., калі развеяліся звязаныя з паходам Напалеона ілюзіі на скасаванне прыгоннага права і пачаліся бясконцыя рэквізіцыі, беларусы таксама ўзяліся за зброю. Перад Барадзінскай бітвай Напалеон мусіў накіраваць 10 тыс. жаўнераў на дапамогу 12-тысячнаму віцебскаму гарнізону, які партызаны фактычна трымалі ў аблозе.

Увесь свет ведае пра гераізм беларускіх партызан, якія змагаліся з фашысцкімі захопнікамі ў гады Другой сусветнай вайны.

Беларуская дзяржаўнасць аплочана мільёнамі жыццяў нашых папярэднікаў. Зямля Беларусі абмыта крывёю лепшых яе сыноў, пралітай ў змаганні за волю.

Справа гонару і святы абавязак кожнага, хто жыве ў нашай краіне, мацаваць дзяржаўную незалежнасць Бацькаўшчыны, каб не страціць яе, каб зноў не апынуцца ў няволі. Трэба жыць уласным розумам, быць гаспадарамі свайго лёсу!

STATEHOOD

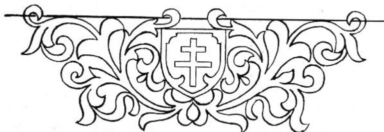

Independent statehood should be considered as the most valuable achievement of the Belarusian nation in its history. Elements of state organization appeared on our lands in the first thousand years AD. Ancient tribal unions were steadily forming a kind of early feudal states — principalities. The Polatsk principality was the greatest one.

For the first time it was mentioned in written documents with the name of its Prince Rahvalod in 980. **The Polatsk principality was the first Belarusian state with all necessary symbols of statehood, such as the sovereign rule of prince's dynasty and vecha (a kind of a meeting of citizens to make decisions about the most important questions), administration, the army, and monetary system. The Polatsk prince's dynasty of the Rahvalodavichs is considered to be the root of the Belarusian prince's family tree.** In historical documents the names of Rahnieda (the daughter of Rahvalod), princes Iziaslau, Brachyslau, and Usiaslau Charadzei (Usiaslau the Magician) are mentioned. The Polatsk principality was at the peak of its strength in the second half of the XIth century at the time of Usiaslau Charadzei. The stately Sophia Cathedral, symbolizing the equality of Polatsk to Novgorod and Kiev, was built in that period. The Polatsk principality comprised most of the territory of contemporary Belarus. Being a sea-power, it stretched along the Dzvina as far as the Baltic Sea where the great trade way 'from the Varangians to the Greeks' started. This greatly facilitated the economical and political growth of the Principality. A close relationship between the Rahvalodavichs and the Byzantium imperial house of the Kamins could be evaluated as a fact of world recognition. A daughter of Prince Usiaslau Charadzei married Byzantine Kesar Aleksei.

The Turau and Smalensk principalities were also quite strong state formations of that time. And later, in the period of feudal disunity, the Miensk, Harodnya, Navahradak, Pinsk, Vitsebsk, Drutsk, and other principalities played an important role as well.

In the middle of the XIIIth century the Polatsk principality lost its central position in the political life of the Belarusian lands. German invasion was very unfavourable for the further growth of our ancient state. In 1201 the town of Riga was founded by the Germans in the

СТАРАЖЫТНЫЯ БЕЛАРУСКІЯ КНЯСТВЫ
ANCIENT BELARUSIAN PRINCIPALITIES

Першая старонка «Аповесці мінулых гадоў»
First page of *Apovests minulykh hadou (Narration of the Old Days)*

Полацкае гарадзішча, дзе першапачаткова знаходзіўся горад
Ancient city cite of Polatsk, the place of the first settlement

Князь Уладзімір захоплівае Полацк
Мініяцюра Радзівілаўскага летапісу
Prince Uladzimir invades Polatsk
Miniature from Radzivil Chronicle

Уладзімір і Рагнеда
Мастак А. Ласенка. 1770 г.
Uladzimir and Rahnieda
By A. Lasienka, 1770

Полацкі князь Усяслаў Чарадзей
Фрагмент мініяцюры Радзівілаўскага летапісу
Prince of Polatsk Usiaslau Charadzei (Usiaslau the Magician)
Fragment of miniature from Radzivil Chronicle

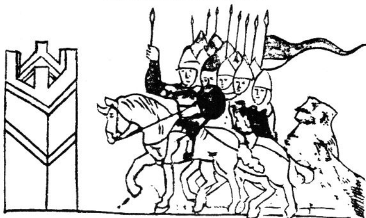

Кіеўскае войска пад Менскам
Летапісная мініяцюра
Army of Kiev at Miensk
Miniature from a chronicle

Абарончы вал XI ст. на рацэ Менцы
Defence earth wall of the XIth c at the River Mienka

Бітва на Нямізе
Мініяцюра Радзівілаўскага летапісу
Battle at the Niamiha River
Miniature from Radzivil Chronicle

Усяслаў Чарадзей перапраўляецца цераз Дняпро каля Воршы

Мініяцюра Радзівілаўскага летапісу

Usiaslau Charadzei (Usiaslau the Magician) crosses the Dniapro nearby the city of Vorsha (Orsha)

Miniature from Radzivil Chronicle

Кіяўляне вызваляюць полацкага князя Усяслава з поруба

Мініяцюра Радзівілаўскага летапісу

Kiev resedents release Prince of Polatsk Usiaslau from the earth-celler

Miniature from Radzivil Chronicle

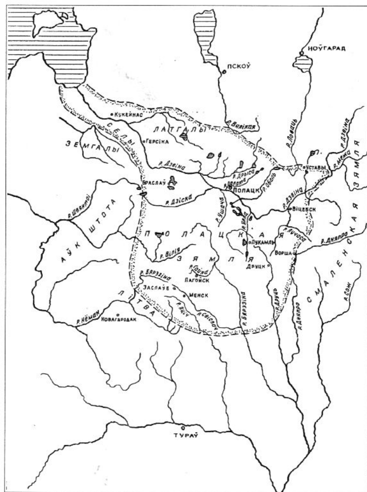

Полацкае княства
Л. Аляксееў, Г. Штыхаў, Г. Семянчук
Polatsk principality
L. Aliaksieeu, H. Shtykhau, H. Semianchuk

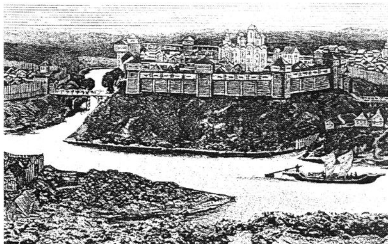

Полацк часоў Усяслава
Рэканструкцыя
Polatsk in the days of Usiaslau
Restoration

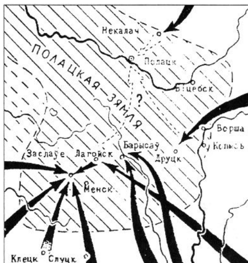

Наступ войска кіеўскіх князёў на Полаччыну ў 1127 г.
Army of Kiev princes directs to Polatsk land in 1127

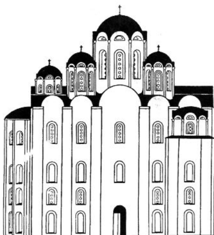

Сафія Полацкая
Рэканструкцыя
Sophia Cathedral in Polats
Restoration

Манета тураўскага
князя Святаполка
Coin of Turau Prince Sviatapolk

Перамовы заслаўцаў з кіеўскім войскам
Летапісная мініяцюра
Negotiations between Zaslaue resedents and Kiev army
Miniature from a chronicle

Віслая пячатка Еўфрасінні Полацкай
Seal of Euphrasinia Polatskaya

Аднакамерная хата на гарадзішчы Берасця
Фота В. Жутковіча
One-room cottage on the ancient city cite of Bierastsie
Picture taken by V. Zhutkovich

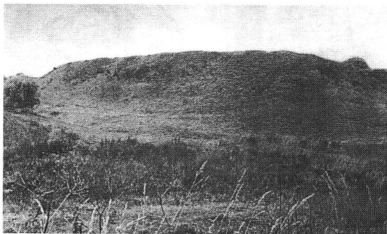

Гарадзішча старажытнага Друцка
City cite of ancient Drutsk

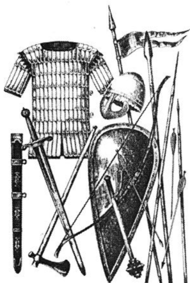

Зброя беларускіх ваяроў Наваградчыны
Рэканструкцыя В. Сташчанюка
Armour of Belarusian fighters from Navahradak land
Restored by V. Stashchaniuk

Іконкі-ўстаўкі з гарадзішча Турава
Icons-insertions from Turau ancient city cite

«Рагвалодаў» камень з-пад Воршы
Гравюра XIX ст.
Rahvalod's stone from nearby the city of Vorsha (Orsha)
Engraving of the XIXth c

Віслая жаночая пячатка XII ст. з Полацка
Seal of a woman from Polatsk, the XIIth c

ВЯЛІКАЕ КНЯСТВА ЛІТОЎСКАЕ
GRAND DUCHY OF LITHUANIA

Вялікі князь Міндоўг
Гравюра XVI ст.
Grand Duke Mindouh
Engraving
of the XVIth c

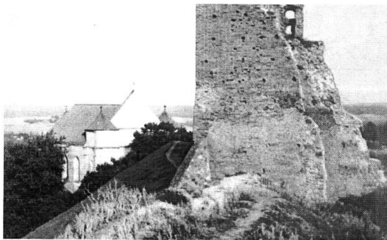

Наваградак. Замкавая вежа Шчытоўка XIII ст.
Navahradak. Castle tower *Shchytouka,* the XIIIth c

Аклад Лаўрышаўскага евангелля
з выявай князя Войшалка
Setting of Lauryshauskaye Gospel with
the image of Prince Voishalk

Вялікі князь Войшалк
Grand Duke Voishalk

Грамата князя Гердзеня
Deed of Prince Herdzien

Грамата полацкага епіскапа Якава.
Каля 1300 г.
Deed of Polatsk bishop Yakau, about 1300

Вялікі князь Трайдзень
Grand Duke Traidzen

Вялікі князь Віцень
Grand Duke Vitsen

Вялікі князь Гедзімін
Grand Duke Hedzimin

Вялікі князь Альгерд
Grand Duke Alhierd

Вялікі князь Ягайла
Grand Duke Yahaila

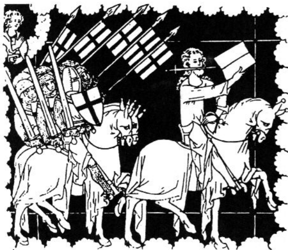

Крыжакі
Сярэднявечная мініяцюра
Cross-bearers
Middle Age miniature

Князь Скіргайла
Prince Skirhaiła

Князь Кейстут
Prince Keistut

Вялікі князь Вітаўт
Grand Duke Vitaut

Бітва пад Грунвальдам

Сярэднявечная гравюра

Battle at Gruenwald

Middle Age miniature

Кафля XVI ст. (прамалёўка) са стылізаванай выявай беларускага войска

З раскопак Г. Штыхава на гарадзішчы Менска

Painted tile with a stylized picture of Belarusian army, the XVIth c.

Found at the excavations on the ancient Miensk city cite led by H. Shtykhau

Вялікі князь Свідрыгайла
Grand Duke Svidryhaila

Манеты з выявай Пагоні канца XV — сярэдзіны XVII ст.
Coins with *Pahonia* of the late XVth — middle XVIIth c

Вялікі князь Казімір Ягайлавіч
Grand Duke Kazimir Yahailavich

Судовае пасяджэнне
ў Вялікім Княстве Літоўскім
Court session in the Grand Duchy
of Lithuania

Літва

Гравюра XV ст. з «Сусветнай хронікі» Г. Шэдэля

Lithuania (Litva)

Engraving of the XVth c from *World Chronicle* by H. Shedel

Пячатка віленскага цэха хірургаў 1552 г.

Seal of Vilnya union of surgeons, 1552

Вільня
Гравюра XV ст.
Vilnya
Engraving of the XVth c

Панарама Вільні
З гравюры XVI ст.
View of Vilnya
From the XVIth c engraving

Вялікі князь і кароль
Аляксандр
з Вышэйшай радай
Гравюра пачатку XVI ст.
Grand Duke and King
Aliaksandar with
Vysheishaya Rada
(Supreme Soviet)
Engraving of the early
XVIth c

Бітва з татарамі
Гравюра XVI ст.
Battle against the Tatars
Engraving of the XVIth c

Клецк
Гравюра XVII ст.
The city of Klietsk
Engraving of the XVIIth c

Герб Клецка
Emblem of Klietsk

Гарадская пячатка Віцебска. 1559 г.
Municipal seal of Vitsebsk, 1559

Вялікі князь літоўскі і кароль польскі
Жыгімонт Стары
Grand Duke of Lithuania and
King of Poland Zhyhimont Stary
(Zhyhimont the Old)

Найвышэйшы гетман Вялікага Княства
Літоўскага Канстанцін Астрожскі
Grand Ducal Supreme Hetman
(Commander-in-chief) Kanstantsin
Astrozhski

Бітва пад Воршай
Гравюра XVI cm.
Battle at Vorsha (Orsha)
Engraving of the XVIth c

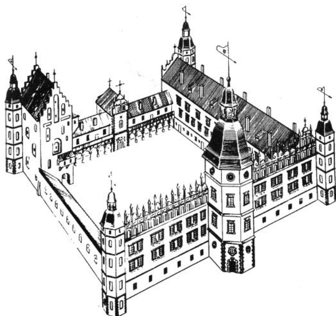

Замак у Гальшанах
Рэканструкцыя Д. Бубноўскага
Castle in Halshany
Restored by D. Bubnouski

Вялікая княгіня літоўская і каралева польская
Бона Сфорца
Гравюра XVI ст.
Grand Duchess of Lithuania and Queen of Poland
Bona Sfortsa
Engraving of the XVIth c

Вялікі князь і кароль Жыгімонт Аўгуст
Grand Duke and King Zhyhimont August

Вялікая княгіня і каралева
Барбара Радзівіл
Grand Duchess and Queen Barbara
Radzivil

Князь Мікалай Радзівіл Руды
Prince Mikalai Radzivil Rudy
(Mikalai Radzivil the Red)

Герб Друцi
Emblem of Druts

Князь Мікалай Радзівіл Чорны
Prince Mikalai Radzivil Chorny
(Mikalai Radzivil the Black)

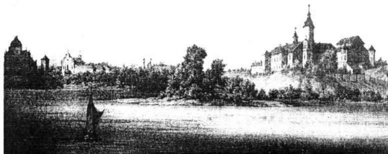

Радзівілаўскі замак у Нясвіжы
Літаграфія Н. Орды
Radzivils' castle in Niasvizh
Lithography by N. Orda

БЕЛАРУСЬ У РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ
BELARUS AS A PART OF THE POLISH COMMONWEALTH (RZECZ POSPOLITA)

Люблінскі сойм 1569 г.
Liublinski Soim, 1569

Вялікі князь і кароль Генрык Валуа
Grand Duke and King Henri de Valois

Полацк
З гравюры XVI ст.
Polatsk
From the engraving of the XVIth c

Вялікі князь і кароль Сцяпан Батура
(Стэфан Баторы)
Grand Duke and King Stsiapan Batura
(Stephan Batory)

Вызваленне Полацка Баторыем
Гравюра XVI ст.
Batory releases Polatsk
Engraving of the XVIth c

Князь Мікалай Крыштоф Радзівіл
Гравюра Т. Макоўскага. 1601 г.
Prince Mikalai Kryshtof Radzivil
Engraved by T. Makouski, 1601

Вялікі князь і кароль Жыгімонт III Ваза
Grand Duke and King Zhyhimont III Vaza

Канцлер Вялікага Княства Літоўскага
Астафей Валовіч
Chancellor of the GDL
Astafei Valovich

Падскарбі і канцлер Вялікага Княства
Літоўскага Леў Сапега
Treasure, chancellor of the GDL
Leu Sapieha

СТАТУТ ВЕЛИКОГО КНЯЗТВА ЛИТОВСКОГ

Ѿ наяснейшого г(с)дра короля его м(л)сти
Жикгимонъта третего на коронацыи
въ Кракове выданый року
҂а ф пн.

Друковано в Вильни,

в друкарни дому Мамоничов.

З ласки и привилья короля его м(л)сти

Статут Вялікага Княства Літоўскага
Statute of the Grand Duchy of Lithuania

Вялікі гетман Ян Караль Хадкевіч
Grand Ducal Supreme Hetman
Yan Karal Khadkievich

Бітва з татарамі
Гравюра XVI ст.
Battle against the Tatars
Engraving of the XVIth c.

Бажніца святога Мікалая
ў Берасці. Тут у 1596 г.
была падпісана
царкоўная унія
St Mikalai Church
in Bierastsie where Church
Unia was signed in 1596

Мітрапаліт Іпаці Пацей
Metropolitan Ipatsi Patsei

Мітрапаліт, заснавальнік базыльянскага ордэна, пісьменнік, педагог і прапаведнік Язэп Руцкі
Yazep Rutski, metropolitan, founder of the Basilian Order, writer, teacher, and preacher

Полацкі уніяцкі арцыбіскуп Язафат Кунцэвіч
Unian archbishop of Polatsk Yazafat Kuntsevich

Полацкі архіепіскап, пісьменнік і
грамадскі дзеяч Мялеці Сматрыцкі
Mialietsi Smatrytski, archbishop of Polatsk, writer,
and public figure

OBRONA
VERIFICACIEY
OD OBRAZY MAIESTATU
KROLA IE° MIŁOSCI CZYSTEY:
Honor y Reputacią ludzi zacnych, Ducho-
wnych y Swietskich záchowuiacey:
PRZEZ SCRIPT
SOWITA WINA.
NAZWANY:
Od Zgromádzenia Cerkwie S. Troyce wy-
dány: o obrázę Máiestatu Krolá Je° M.
Honoru y Reputaciey ludzi zacnych Du-
chownych y Swietskich pomo-
wioney.

Wydána przez Zakonniki Monástera Bráctwá
leńskiego Cerkwie S. Duchá.

w Wilnie: Roku Páńskiego. 1621.

Тытульны аркуш твора
Мялеція Сматрыцкага
«Абарона верыфікацыі»
Вільня. 1621 г.
Title page of a work by Mialietsi
Smatrytski *In Defence of Verification*
Vilnya, 1621

ŻYGIMONT

TRETIIY

BOŻOIU MIŁOSTIU KOROL POLSKI WELIKIY KNIAZ LITOWSKI RUSKIY PRUSKIY ŻMOYDSKI MAZOWECKI INFLIANSKIY I SZWEDSKIY KHOTSKI WANDALSKI DEDYCZNY KOROL

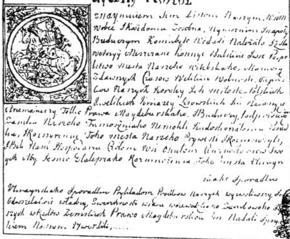

znaymuiem [illegible] Listom Naszym, [illegible]
wobec i każdomu zosobna, [illegible] i napotym
Buducym komu było wedati należało, iż Ma
[illegible] Mesczane [illegible] Rzeczy Pospo
litoy Miesta Naszoho Witebskaho, Maiuczy
z dawnych Czasow Welikie Wolnosti, od prod
kow Naszych Koroley Ich Miłosti Polskich
i welikich Kniazey Litowskich im nadanye
[illegible] Tolko Prawa Maydeburskaho. I Buducy, [illegible]
Zamku Naszoho [illegible] Nemohli [illegible]
ku, i Rozszyrenyu Toho miesta Naszoho [illegible] i Rozmnożyti,
[illegible] Nam Hospodaru [illegible]
ych Aby [illegible] Rozmnożenia Toho Miesta [illegible]

[illegible] Sporadku

[illegible] Sporadku Prykładom Prodkow Naszych [illegible]
Odwszelakoy władzy, Zwierzchnosti [illegible]
[illegible] Zemskich Prawo Maydeburskie [illegible] Nadali [illegible]
[illegible] Naszym Utwerdili,.....

Прывілей Жыгімонта III Вазы на магдэбургскае права Віцебску. 1597 г.
Magdeburg Privilege granted to Vitsebsk by Zhyhimont III Vaza, 1597

Вільня
Гравюра XVI ст.
Vilnya
Engraving of the XVIth c

Партрэт знанага віленца Станіслава Сабіны. XVI ст.
Portrait of a noble Vilnya resident Stanislau Sabina, the XVIth c

Старажытны беларускі г. Смаленск у 1610 г.
Гравюра Г. Келера
Ancient Belarusian city of Smalensk in 1610
Engraved by H. Kieler

Маскоўскія коннікі першай паловы XVI ст.
Muscovite cavalrymen of the first half
of the XVIth c

Вялікі князь і кароль Уладзіслаў
Grand Duke and King Uladzislau

Вялікі князь і кароль Ян Казімір Ваза
Grand Duke and King Yan Kazimir Vaza

Тытульны аркуш кнігі беларускага вынаходніка Казіміра Семяновіча «Вялікае мастацтва артылерыі», выдадзенай у Франкфурце-на-Майне ў 1676 г. на нямецкай мове
Title page of the book *Vialikaye Mastatstva Artylieryi (Great Art of Artillery)* by Belarusian experimenter Kazimir Semianovich printed in German in Frankfurt am Main in 1676

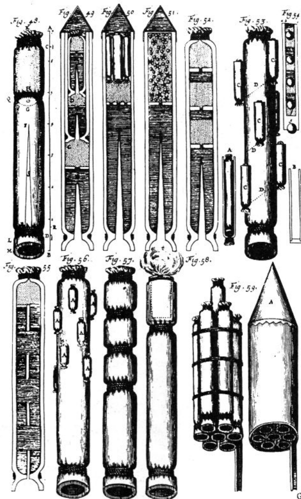

Канструкцыі ракет

Гравюра з кнігі К. Семяновіча «Вялікае мастацтва артылерыі»

Rocket schemes

Engraving from the book *Vialikaye Mastatstva Artyliery; (Great Art of Artillery)* by K Semianovich

Магілёў
Гравюра пачатку XVIII ст.
Mahiliou
Engraving of the early XVIIIth c

Вялікі гетман Януш Радзівіл
Grand Ducal Supreme Hetman
(Commander-in-chief) Yanush Radzivil

Вялікі князь і кароль Міхал Вішнявецкі
Grand Duke and King Mikhal Vishniavietski

Вялікі князь і кароль Ян Сабескі
Grand Duke and King Yan Sabieski

Вялікі князь і кароль
Аўгуст II Моцны
Grand Duke and King
August II Motsny
(August the Strong)

Вялікі князь і кароль Станіслаў Ляшчынскі
Grand Duke and King Stanislau
Liashchynski

Вялікі князь і кароль Аўгуст III
Grand Duke and King August III

Пячатка Аўгуста III
Seal of August III

Пячатка горада Полацка 1791 г.
Municipal seal of Polatsk, 1791

Вялікі князь літоўскі і кароль польскі
Станіслаў Аўгуст Панятоўскі
Grand Duke of Lithuania and King of Poland
Stanislau August Paniatouski

Тадэвуш Касцюшка
Мастак Дж. Хонвуд
Tadevush Kastsiushka

Дом у Мерачоўшчыне, дзе нарадзіўся Тадэвуш Касцюшка
House in Merachoushchyna, a birth-place of Tadeush Kostiushka (Tadeusz Kosciuszko)

Кіраўнік нацыянальна-вызвольнага паўстання 1794 г. у Беларусі Якуб Ясінскі
Leader of the national-liberation uprising of 1794 in Belarus Yakub Yasinski

Удзельнік паўстання Касцюшкі, кампазітар Міхал Клеафас Агінскі
Mikhal Kleafas Ahinski, a composer and member of the uprising led by Kastiushka

БЕЛАРУСЬ У РАСЕЙСКАЙ ІМПЕРЫІ
BELARUS AS A PART OF THE RUSSIAN EMPIRE

Адзін з кіраўнікоў паўстання 1794 г.,
прыхільнік Напалеона
Стафан Грабоўскі
Stafan Hrabouski, a leader of the uprising of 1794 and supporter of Napoleon

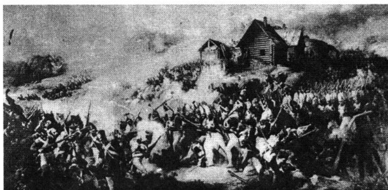

Бітва пад Клясціцамі 19 ліпеня 1812 г.
Мастак П. Гэс
Battle at the settlement of Kliastsitsy on 19th June, 1812

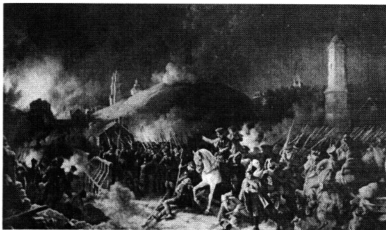

Штурм Полацка расейскімі войскамі 8 кастрычніка 1812 г.
Russian army assaults Polatsk on 8th October, 1812

Удзельніца паўстання 1831 г.
графіня Эмілія Плятэр
Countess Emiliya Pliater, a member
of the uprising of 1831

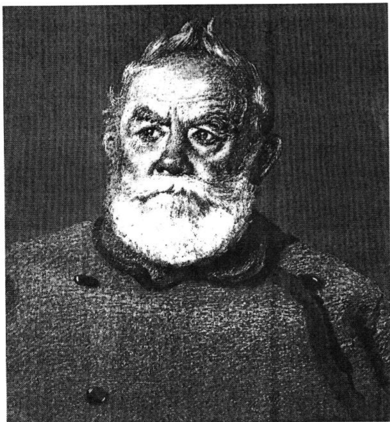

Альфрэд Ромер. Партрэт паўстанца 1831 г.
Літаграфія
Portrait of the insurgent of 1831
Lithography

Сафійскі сабор і базыльянскі кляштар у Полацку
St Sophia Cathedral and Basilian monastery in Polatsk

Апошні уніяцкі мітрапаліт і арцыбіскуп
полацкі Язафат Булгак
Last Unian metropolitan and archbishop
of Polatsk Yazafat Bulhak

MUŻYCKAJA PRAUDA

Dzieciuki!

Kali Boh stworyu usich ludziej wolnymi i usim dau adzinakuju duszu, tak skulże heto uziało sia szto adzin marnuje dr. i nad ludźmi zbytkuje, a druhi biedny pańszczynu służyć, albo abreki u kaznu płacić?

Kożny pa swojemu talkuje, na swaju storonu ciahnie. Car każe szto jon dobre nam dumaje, a pany każuć szto jony dobre dumajuć nam zrabici, a mużyk biedny ad ich dabrości jak, prapadau tak i prapadaje.

Kab raztałkawać ludziam u czom prauda ja piszu pismo, a pisaci budu jak Boh i sumlenie każe – wy adno mienie, takoho samaho mużyka jak i wy, pasłuchajcie dobre.

Byu to kaliści narod nasz wolny i bahaty. Nie pomniać betaho naszyje baćki i dziedy, no ja wyczytau u starych księżkach szto tak kaliści bywało. Pańszczyny tahdy nijakoj [illegible] I niema czoho tamu dziwowaci sia, bo było lesu szmat, pola kolko choczesz, a ludziej to mało, tak nasztoż służyć pańszczynu za ziemlu kali kożny moh lesu wycierebić, chatu sabie pastawić i mieci swaje pole.

No u susiedztwie z nami żyu Niemiec i Maskal. Adnamu i druhomu bahactwo naszoje kałoło u oczy – kab ich jak kolka schapiła, da i chacieli nas zahnać z naszej baćkouszczyny. Treba było baranici sia, tak Karol każe chadziem baranici a tut nie usie iduć, da i mało naszych pazło. Wyhnali to Maskala i Niemca—no kab żenki da i dzieci hetych szto chadzili na wajnu mieli za czym prażyci, tak Karol nasz i napisau takoje prawo: Hetyje szto nie choczuć iści baranici swajej ziemli, niechaj abrablajuć pole hetym szto bjuć sia za wolność i szczaście usich. I [illegible] tak [illegible] to douho: adnie baranili kraju, usio chadzili pa [illegible] a druhije to harali to siejali to kasili to żali. Z hetul to i uziała sia heta pańszczyna. Sudziecież ciepier [illegible] ami czy możno było zrabici sprawiedliwiej jak zrabiu

Першая беларуская газета «Мужыцкая праўда»
First Belarusian newspaper *Muzhytskaya Prauda (Peasants' Truth)*

Кастусь Каліноўскі — нацыянальны герой Беларусі
Kastus Kalinouski, a national hero of Belarus

Бой паўстанцаў з карнікамі
Insurgents fight against invaders

Паўстанец з-пад Полацка
Фота 1863 г.
Insurgent from Polatsk land
Picture of 1863

Удзельнік паўстання 1863 г., пісьменнік
Арцём Вярыга-Дарэўскі
Artsiom Viaryha-Dareuski, a writer and
member of the uprising of 1863

Беларускі шляхціц Ігнат Грынявіцкі, які ў 1881 г.
выканаў смяротны прысуд, вынесены «Народнай воляй»
імператару Аляксандру II
Belarusian nobleman Ihnat Hryniavitski who carried
the death sentence of the *Narodnaya Volya* (the Party
of National Freedom) to Emperior Aleksandr II in 1881

ГОМОН

Бѣлорусское соціально-революціонное обозрѣніе

№ 1

Содержаніе

От редакціи.	Кореспонденція из Вильны.
Роль мѣстных революц. групп.	" " " Петербурга.
Воззваніе к Бѣлорус. интеллиг.	" " " Кіева.
Воззваніе конституціоналистов.	" " " Витебска.
Общество „освобожд. труда."	" " " Харькова.

\- 1884 -

Першы нумар часопіса «Гомон», органа беларускай фракцыі
«Народнай волі»
First issue of the magazine *Homan*, an organ of the Belarusian
division of the *Narodnaya Volya* (the Party of National Freedom)

Паэт Адам Гурыновіч
Adam Hurynovich, a poet

Іван і Антон Луцкевічы
і Аляксандр Уласаў
Ivan and Anton Lutskievich
and Aliaksandr Ulasau

Цэна асобнаго нумеру 5 ка[illegible]

Год V. Вільня 26 Серпня (Августа) 1910 г. № 35.

Наша Ніва

ПЕРШАЯ БЕЛАРУСКАЯ ГАЗЭТА З РЫСУНКАМІ

Выходзіць што тыдзень рускімі і польскімі літэрамі.

Адрэс рэдакціі і адміністраціі: Вільня, Віленская вуліца, д. № [illegible]

Цэна з перасылкай і даставкай да хаты: на 1 г.—2 р. 50 к., на 6 мес. — 1 р. 25 к., на 3 м.—65 к., на 1 мес. — 25 к. За граніцай: на 1 г. — 4 р., на 6 мес. —2 р., 3 мес. —1 р. Перамена адрэсу — 20 кап.

Руіны замчышча у Міры.

Газета «Наша ніва»
Newspaper *Nasha Niva*
(Our Cornfield)

Вацлаў Ластоўскі
Vatslau Lastouski

Мінскі гарадскі тэатр, у якім адбываўся
Першы Усебеларускі з'езд
Minsk theatre where the First All-Belarusian
Congress took place

Аляксандр Прушынскі
(Алесь Гарун).
1919 г.
Aliaksandr Prushynski
(true name of Alies Harun),
1919

Першы ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). Сядзяць злева направа: Алесь Бурбіс, Іван Серада, Язэп Варонка (старшыня), Васіль Захарка. Стаяць: Аркадзь Смоліч, Пётра Крэчэўскі, Кастусь Езавітаў, Антон Аўсянік, Лявон Заяц

First government of the Belarusian People's Republic (the BPR). Sitting from left to right: Alies Burbis, Ivan Serada, Yazep Varonka (a head), Vasil Zakharka. Standing: Arkadz Smolich, Piotra Krecheuski, Kastus Yezavitau, Anton Ausianik, Liavon Zayats

Марка БНР
Stamp of the BPR

Паштоўка БНР з гербамі беларускіх ваяводстваў і дзяржаўным гербам Пагоня
Postcard of the BPR with emblems of Belarusian provinces and State Emblem *Pahonia*

Ніхай Жыве
Беларуская Народная Рэспубліка!

Маркі БНР
Stamps of the BPR

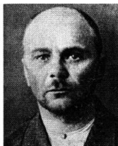

Іван Серада
1917—1919 гг.

Пётра Крэчэўскі
1919—1928 гг.

Васіль Захарка
1928—1943 гг.

Мікола Абрамчык
1943—1970 гг.

Вінцэнт Жук-Грышкевіч
1970—1982 гг.

Язэп Сажыч
1982—1997 гг.

Івонка Сурвілла з 1997 г.

Прэзідэнты Рады БНР
Presidents of the Rada of the BPR

БЕЛАРУСКАЯ САВЕЦКАЯ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЯ РЭСПУБЛІКА
BYELORUSSIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC

Першы старшыня ўрада БССР Зміцер Жылуновіч (Цішка Гартны)
Zmitser Zhylunovich (true name of Tsishka Hartny), the first Chairman of the government of the BSSR

ВЕСТКІ

Часовага Работніча-Селянскага Радавага (Советского) Ураду Беларусі.

МАНІХВЭСТ

Часовага Работніча-Селянскага Савецкага Правіцельства Беларусі.

Таварышы і браты рабочые, бедные селяне і чырвонаармейцы Беларусі,

Газета «Весткі» з Маніфестам Часовага савецкага ўрада Беларусі
Newspaper *Viestki (News)* with a manifesto of the Provisional Soviet government of Belarus

Камісар працы ў Часовым савецкім урадзе Беларусі Язэп Дыла
Yazep Dyla, the Commissar of Labour in the Provisional Soviet government of Belarus

Аляксандр Чарвякоў, у 1920—1937 гг. старшыня ЦВК БССР
Aliaksandr Charviakou, the Chairman of the Central Executive Committee of the BSSR in 1920—1937

Дом Урада ў Мінску
House of Government
in Minsk

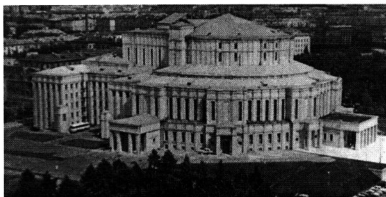

Беларускі дзяржаўны Вялікі тэатр оперы і балета
Belarusian State Vialiki Theatre of Opera and Ballet

Мінск у 1944 г.
Minsk in 1944

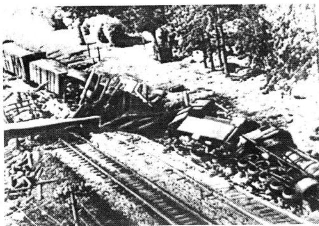

Падарваны партызанамі эшалон
Train blown up by partisans

Парад партызан у вызваленым Мінску
Review of partisans in a free Minsk

Маршал СССР, герой Савецкага
Саюза Васіль Сакалоўскі,
ураджэнец Беларусі
Marshal of the Soviet Union, Hero
of the USSR Vasil Sakalousky,
born in Belarus

Маршал СССР, герой Савецкага
Саюза Іван Якубоўскі, ураджэнец
Беларусі
Marshal of the Soviet Union, Hero
of the USSR Ivan Yakubousky,
born in Belarus

Першы сакратар Кампартыі
Беларусі Пётр Машэраў
Piotr Masherau, the first secretary
of the Communist Party of Belarus

Мінск. Траецкае прадмесце
Trayetskaye pradmiestsie, Minsk

Прадукцыя Беларускага аўтазавода ў г. Жодзіна, славутыя БелАЗы
Famous *BELAZ*s produced at Belarusian autoplant in Zhodzina

Мінск. Праспект Машэрава
Masherava Praspekt, Minsk

Прывакзальная
плошча
беларускай сталіцы
Pryvakzalnaya squre
in the Belarusian
capital

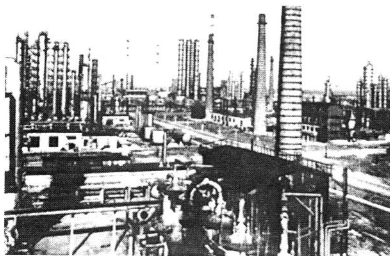

Наваполацкі нафтаперапрацоўчы завод
Navapolatski oil refinery

Беларускі сельскі краявід
Belarusian coutryside

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ
REPUBLIC OF BELARUS

Устанаўленне памятнага крыжа пакутнікам Беларусі ў Курапатах
Installation of a memorial cross to Belarusian martyrs in Kurapaty

Чарнобыльскі шлях. *Фота Г. Ліхтаровіча*
Charnobyl march. Picture taken by H. Likhtarovich

Жыве Беларусь! 1991 г.
Zhyvie Belarus (Long Live Belarus!), 1991

Вашынгтон, Белы Дом. У час гутаркі С. Шушкевіча з прэзідэнтам ЗША Б. Клінтанам. 1993 г.

Washington, the White House. Negotiations between Speaker of the Parliament of Belarus S. Shushkievich and President of the USA B. Clinton, 1993

Уступнае слова прэзідэнта Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», народнага пісьменніка Васіля Быкава на Першым з'ездзе беларусаў свету
Opening address of the People's writer Vasil Bykau, the president of the International Association of the Belarusian people 'Batskaushchyna', at the first World Congress of the Belarusian people

У час Першага з'езда беларусаў свету
At the first World Congress of the Belarusian people

Ірэна Каляда-Смірноў, грамадскі дзеяч
беларускай эміграцыі, мецэнат
Irena Kaliada-Smirnou,
a public figure of the Belarusian emigration,
patron of arts and sponsor

Мінск. Плошча Незалежнасці
Ploshcha Nezaliezhnastsi (Square of Independence), Minsk

Мінск. Праспект Францішка Скарыны
Frantsishka Skaryny Praspekt, Minsk

Міжнародны аэрапорт «Мінск-2»
International airport *Minsk-II*

Мінск. Гасцініца «Беларусь»
Hotel *Belarus,* Minsk

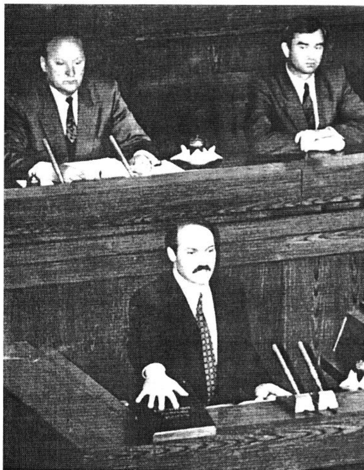

Прэзідэнт Аляксандр Лукашэнка прысягае на вернасць Канстытуцыі незалежнай Беларусі і яе народу. У прэзідыуме — старшыня Вярхоўнага Савета Мечыслаў Грыб і яго намеснік Іван Бамбіза. 1994 г.

President Aliaksandr Lukashenka makes an oath to serve the Constitution of the independent Belarus and its people. Chairman of the Supreme Soviet (Speaker of the Parliament) Mechyslau Hryb and his deputy Ivan Bambiza are in the presidium, 1994

Мітынг апазіцыі. 1994 г.
Meeting of the opposition, 1994

Марш свабоды. 2000 г.
March for freedom, 2000

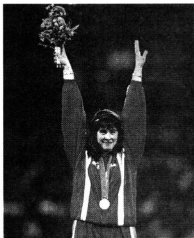

Яніна Карольчык — чэмпіёнка Алімпійскіх гульняў 2000 г. у Сіднеі
Фота Г. Сямёнава
Yanina Karolchyk, the Olympic champion of 2000 in Sydney
Picture by H. Siamionau

Міжнароднае рыцарскае свята ў старажытным Навагрудку. 2000 г.
International knight festival in the ancient Navahradak, 2000

Буслы вяртаюцца ў родныя буслянкі
Storks are back home again

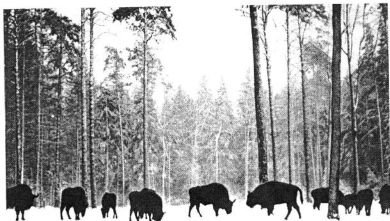

Зубры ў Белавежскай пушчы
Aurochs in Belaviezhskaya forest preserve

Пачатак дарог Беларусі
Starting point of Belarusian roads

mouth of the Dzvina, and within a year the Order of Sword-bearers was established there. It brought a real danger for Polatsk; the way to the sea was lost, and this had a negative influence on the economics of the Principality.

At the same time the entire Belarusian territory came under a great threat from outside. The Leonic and Teutonic Orders of sword-bearers were threatening from the North and the West, and the Mongol-Tatar hordes were bringing a danger from the South and the East. Those difficult conditions caused the formation of a new political centre in the region of the Upper and Middle Nioman lands, where Baltic tribal groups and Slavic city-states, like Navahradak, Harodnya, Slonim, and Vaukavysk, used to be. The Balts and the Slavs were located in that region, their territories quite mixed. As the Slavs and the Balts cooperated and lived in peace, that region, especially the towns, enjoyed great economical and cultural growth. A favourable geopolitical position helped this territory to be free of war. In the XIIIth century the name of Lithuania began to be associated with that region. **And later a new Slavic-Baltic state, the Grand Duchy of Lithuania, was formed on that very land.**

This process was much forced by the real outside threat from the sword-bearers and the Mongol-Tatars. The initiative came from feudal lords of the most developed Slavic city of Navahradak (nowadays Navahrudak). This new state, uniting the Slavic and the Baltic lands, was a strong defence against the invaders. In the 1240s an alliance with the strongest Baltic prince Mindouh was formed. Mindouh was asked to be the Prince of Navahradak and was Christianized, having been a Pagan previously.

Navahradak at once was distinguished as a political center and the capital of a new state. And the first step of its consolidation policy was a successful attempt to conquer the Baltic and Slavic lands in Central and North-Eastern Belarus. **In 1253, according to the ordinance of the Pope, Mindouh was crowned as king**. His son Voishalk also succeeded in further state formation.

The Slavic state organization system was accepted into the Grand Duchy of Lithuania. The Slavic population of the GDL prevailed and was better developed economically, socially, and culturally. The Balts, being Pagans, had no written language at that time. So, **Old Belarusian, used by the Slavs, was accepted as the official language of the GDL**. Belarusian culture dominated as well. The Slavic influence was so strong that the native Balts began using Belarusian as a spoken language in their everyday life. The Slavic domination was finally established after the Polatsk principality became a part of the GDL in 1307.

The position of the GDL was further strengthened by the consolidation policy led by Grand Duke **Vitsen**. Under the rule of his successors Grand Dukes **Hedzimin and Alhierd** the Grand Duchy of Lithuania became a great European power. **It stretched from the Baltic to the Black Sea, from Bierastsie lands to the upper reaches of the Oka.** These lands were mainly Slavic as the Baltic territories compounded only one fifth.

In 1323 Grand Duke Hedzimin moved the capital to **Vilnya** which remained the political and cultural center of the GDL until its last days. Vilnya was founded by the Slavs-Kryvichy known on these lands since the VIIth century AD. In the XIth century it was mentioned as a Kryvichy settlement named Kryvy (Kryvich)-town. In the second half of the XIth century the settlement became the centre of the principality where both the Slavs and the Balts lived. And for a long time afterwards, when there was no more GDL, Vilnya remained for the Belarusians the centre of political and cultural life. In October, 1939 our ancient capital was handed over by Stalin to the Lithuanian Rebublic.

To withstand the aggression of the cross-bearers in 1385, an alliance between the GDL and Poland, called **the Kreuskaya Unia**, was formed. According to the agreement, the Grand Duke of the GDL **Yahaila** married the Queen of Poland Jadwiga and was proclaimed as King of Poland. Just after that Poland made certain attempts to dominate the GDL.

Nevertheless, Grand Duke **Vitaut** managed to protect the independent position of the GDL in a prolonged struggle with Yahaila. The years of his rule (1392-1430) were the

golden age for the GDL. In 1422 Zhamoits (a historical territory of the contemporary Lietuva) was finally made a part of the Duchy. Vitaut Vialiki (Vitaut the Great) undertook diplomatic relations with every Western European country, the Crimean khanate, the Ottoman empire (Turkey), and Muscovy. In the middle of the XVth century our state was accordingly renamed into **the Grand Duchy of Lithuania, Russia, and Zhamoits.**

One should notice that with Vitaut as a Duke, the Grand Duchy became really *grand*. It possessed quite a large territory of more than 900,000 square km, as well as playing a significant role in the political life of Europe.

Subsequent Grand Dukes **Kazimir, Zhyhimont Stary (Zhyhimont the Old), Stsiapan Batura (or Stephan Batory),** and others went on leading a consolidation policy, but sometimes their further attempts failed due to the unfavourable historical and political circumstances. The Duchy was involved into a number of wars and from time to time lost parts of its territories.

The Grand Duchy of Lithuania was a polyethnic country with the majority of **the Belarusians** and minorities of **the Zhamoity, the Ukrainians, and the Polish**. Since the late XIVth century **the Tatars** have lived on the Belarusian territory invited by Duke Vitaut to military service. In the XVIth century the Tatars already used the Belarusian language, even for writing their sacred books. In the XIVth century **the Jews** from Western Europe began moving to Belarus and in no time took a considerable place both in the ethnic structure and in the economical and cultural life of our country. **The Old Believers** (the Russians adhering to pre-reformed Orthodoxy) also took their refuge in our country. And it was a real honour for every resident of the GDL to be called a Lithuanian.

The Belarusians-Lithuanians were characterized by democracy founded in the community traditions of the Polatsk principality of the times of Rahvalod and Usiaslau Charadzei. Democracy led to the spirit of freedom, formed moral and legal views on independence and understanding of personal values. These very principles were the basis for the principal legislation documents of the Duchy and, first of all, of the Statute book — **The Statute of the Grand Duchy of Lithuania**. Three versions of **The Statute** are known — **of 1529, 1566 and 1588**. **The third version,** considered to be the most perfect, was compiled by the best lawyers supervised by oustanding politicians of the Middle ages, **Chancellor of the GDL Astafei Valovich and his follower Leu Sapieha**.

The Statute of 1588 was the most perfect collection of legislation documents in Europe at that time. The third Statute book was in force for two and a half centuries until 1840. It was intelligible because of being written in vernacular **Belarusian**. Meanwhile, Roman law with its principal ideas in Latin prevailed in the majority of European countries at that time, and Latin was not in the least clear for common people. **Every state document in the GDL was written in Belarusian.** This can be easily proved by the archives of the Duchy called the Metric of the GDL. It numbers 600 volumes of state documents which were removed to Russia, and are now kept in Moscow.

With the Statute as the basis for a legal state, not personal will but government, ruled by law, was established. The Statute of 1529 was adopted as the only law for everyone in the GDL. According to the Statute of 1566 the major and minor nobility, middle classes, and peasants became citizens enjoying their full rights. The Duke's power was restricted by state institutions, such as Soim and Rada. **The power was divided into legislative, executive, and judicial.**

The Grand Duchy Statute of 1588 is rightfully considered to be a classical example of legislation of the Middle ages. It confirmed the sovereignty of the Duke, established social and political systems of the state, rights and duties of the people, and the principles of a legal system. The Statute officially declared religious tolerance and was responsible for every person's rights, with no connection to his social position and faith. **The Grand Duke was obliged to guard the borders of the Duchy and to try to return the lost lands.** The criminal law was worked out in details, and the presumption of innocence was introduced. The Statute of 1588 seems to be the first European code which sought to protect nature.

The third version of the Statute of the Grand Duchy of Lithuania was translated into Polish, Russian, German, and some other languages. It had a considerable influence on the legislation systems of Poland, Ukraine, Latvia, Estonia, and Russia.

From the state documents one can learn about social structure of the GDL. The principal social groups in the GDL were peasants, middle classes, and the nobility. The nobility played the most important role in state organization. They elected a king, took part in state government, were mainly responsible both for the protection of the state from the danger of war and for cultural and educational development. The upper nobility were called magnates. The best known Belarusian magnate families were the Ahinskis, the Alielkavichs, the Astrozhskis, the Halshanskis, the Hashtolds, the Drutskis, the Kezhailas, the Kishkas, the Radzivils, the Sahnushkas, the Sapiehas, the Soltans, the Patses, the Tyshkievichs, the Khadkievichs, the Khraptovichs, and the Chartaryiskis. Belarusian noble families maintained relations with the European nobility and took part in knight tournaments in Europe. In the XVth century one of the Soltans was decorated with Order of the Golden Fleece, the highest honour of that time desired by every European nobleman.

The Grand Duchy of Lithuania acquired its own sovereign state symbols based upon the history of the land and its people. **In 1295 *Pahonia* ('The Chase') — the emblem of Navahradak and Polatsk — was accepted as State Emblem of the GDL.** An armed horserider, symbolizing a defender of our country, at first was designed only on a military coat of arms. Grand Duke Vitsen was the first one to use it. **The white-and-red-and-white banner, a prototype of our National Flag, has been known since the early XVIth century**. The earliest design of it is in the picture devoted to the battle against the Muscovian army at Orsha in 1514. At present this picture is kept at the National museum in Warsaw. The insurgents under the leadership of Kastus Kalinouski revived our national symbols in the second half of the XIXth century. When the Belarusian People's Republic was proclaimed in 1918 *Pahonia* and the White-and-Red-and-White Banner became State Symbols. Once more history was repeated in 1991 when the Republic of Belarus gained its independence. In 1995 our National Symbols were rejected for Soviet ones having no historical foundation.

The GDL was a strong economical power with its own monetary system. Agriculture played the principal role there. The huge feudal properties (*falvarks*) where rye, wheat, oats, legumes, vegetables, flax, hemp, and other were grown made the foundation. Hunting, fishing, and honey gathering were quite well developed. Such trades as glassworking, pottery making, the leather industry, soap making, building, wood- and stone-cutting, bricklaying were widely known. In the XIVth century there were more than 200 crafts in Belarusian big and small towns.

Trade was also quite important. The main trade ways, crossing Belarus, favoured the economical prosperity of the state. The GDL exported its products to a number of European countries. Besides, fairs, organized in big and small towns, played an important role, too. A new period in the economical life of the GDL started in the second half of the XVIIIth century. Capitalist relations gradually replaced feudal ones. Commodity-money relations were developed, and even agriculture became a commodity production. The specialization of regions and industry was getting more and more noticeable; a number of manufactories were built.

The state encouraged efficient landowners through a system of economic stimulation based upon certain privileges and tax reduction. All these helped to overcome economic decline caused by wars and other disasters.

In the XIIIth century there were about 40 towns on the territory of the contemporary Belarus. In the XVIIth century there were 757 towns and smaller settlements. The towns, granted the Magdeburg Privilege, developed especially fast, as self-government created favourable conditions for their growth. Vilnya was the first town to be granted the Magdeburg Privilege in 1387.

The latest scholarly investigations, made by independent historians, prove the inaccuracy of previous historical ideas about the history of the Grand Duchy of Lithuania. The principal

idea of the previous official concent was that the Grand Duchy of Lithuania, stretching 'from the sea to the sea', was founded by the Balts only, so can be considered as a great Baltic state. This myth was completely accepted by orthodox historians in Soviet Belarus, who had to assert the historical dependence of the Belarusians. It met the requirements of the Soviet Empire and was in the sphere of Lithuanian interests as well. Thus, the contemporary Lithuanian Republic (Lietuva) is the only state, sharing the same name with the Grand Duchy of Lithuania, due to the fact that its lands were a part of the GDL. In 1918, when proclaiming independence, our neighbours took the name of our ancient state and, thus, took possession of the historical inheritance as well. *Pahonia*, only a little bit changed, has been accepted as State Emblem of the Lithuanian Republic. But now Belarusian and Lithuanian historians have come to an agreement on the history of formation of the GDL. At the scientific conference held in the Herviaty settlement in the Astraviets Region, Belarus on 19th-20th June 1992, the general approaches to historical studies of the GDL were finally discussed.

The GDL played the principal role in the history of the Belarusians. Without the state being a great power and our ancestors united and devoted to their Motherland in any danger, they would not have withstood the 2 hundred year expansion of the cross-bearers and the Mongol-Tatar assaults. They would have had the same misfortune of their eastern neighbours, who for two and a half centuries suffered the horrors of occupation. Our country was an insurmountable barrier on the path of the Mongol-Tatars to the West, and, thus, Western European nations did not suffer from the cruelty of the invaders.

In the year 1362 the army of the GDL with Grand Duke Alhierd at its head routed the army of three Tatar khans at the settlement of Siniya Vody, and, thus, the Ukrainian lands were released from the Mongol-Tatar invasion. In the year 1506 the Tatar army of many thousands was smashed by the Duchy warriors, led by Mikhal Hlinski, in the battle at the Lan River near Klietsk. Many thousands of Belarusians, who had been captured by horrible Asian invadors, were released.

The glorious victory at Gruenwald in 1410 finally ended the cross-bearers' assault on our Motherland. The union army of the GDL with Grand Duke Vitaut at its head and that of the Polish Kingdom under the leadership of King Yahaila took part in the battle of Gruenwald. The army of Order of Teutonic knights, the strongest in Europe at that time, was completely smashed. As a result, no more armed German was seen on the Belarusian lands for five centuries.

But in the late XVth century a new danger approached our lands from the East. It was the danger of war from Muscovy. Muscovy, finally released from the Mongol-Tatar yoke in 1480, began its attempts to advance west by invading the Belarusian lands. The Grand Duke of Muscovy Ivan the Third intended to play the role of a consolidator of every Orthodox land in Eastern Europe, and the policy of his successors was the same.

The first war between the GDL and Muscovy broke out in **1492-1494**. As a result of it, the Viazemskaye principality and the lands in the upper reachers of the Oka were lost. It was at the time of another war with Muscovy in **1500-1503,** when our lands of Smalensk, Orsha, Mstsislau, Polatsk, Vitsebsk were ravaged. The GDL lost 29 towns and 70 regions. Some eastern, southern, and central parts of the GDL were largely destroyed during the Muscovite expansion in **1507-1508**.

The next war with Muscovy in **1512-1522** brought new enormous losses, and in 1514 Smalensk was invaded. But in the same 1514 this chain of loss and suffering from the East was broken at least for some time by the glorious victory of the Grand Ducal Supreme Hetman (Commander-in-chief) Kanstantsin Astrozhski. The 30 thousand army of the Grand Duchy of Lithuania defeated the 80 thousand troops of the Muscovites at the town of Orsha.

The years **1534-1537** brought new advances of Muscovite troops. Turau, Mazyr, Brahin, and some other towns were burnt down. In **1562** the military forces of Ivan IV Grozny

(Ivan the Terrible) ravaged the Mstsislau lands as well as the territories around Shklou, Orsha, Vitsebsk, Mahiliou. A year later the Tsar himself with a 60 thousand army invaded Polatsk. Thus, the Muscovites occupied almost the whole territory of Nothern Belarus. The lands were completely wasted, and their inhabitants were taken to Muscovy as captives. The only light during this war was seen on 26th January, 1564 when the army of the GDL took revenge over Muscovite invaders in the battle at the Ula River.

It was mainly aggression from the East, that caused the union of the Grand Duchy of Lithuania with the Polish Kingdom. **This way the Polish Commonwealth (Rzecz Pospolita) was founded in 1569 after Liublinskaya Unia (Union of Liublin) had been signed**. Unfortunately, for the GDL it resulted in loss of the territories of Padliasha, Valyn, Padolye, Kieushchyna in the favour of Poland.

In 1596 **Bierastsieiskaya Unia (Union of Bierastsie)** was signed to open the way to religious unity. It was basically done for religious and, therefore, political peace in the state. At the decision of the Bierastsie synod, Orthodoxy and Catholicism were united to create a single Uniate or Greek-Catholic church. One should admit that the first steps of the new religion were taken with great difficulty. But by the end of the XVIIIth century about 75% of people already defined themselves as Uniates. And such prevalence of the Greek-Catholic religion might be mainly explained from the fact, that Belarusian, the mother tongue of the nation, was used in divine service. The Russian governors abrogated Unia (the Union) in 1839. Nowadays the Uniate church has been revived, and this confession is able to take its place in Belarus.

The Commonwealth of the GDL and Poland strengthened military resistance of both states. And in June **1579** the joint army of the Grand Duke of Lithuania and the King of Poland Stephan Batory freed Polatsk occupied earlier by Muscovy. A year later the whole territory of Nothern Belarus was free. A new war with Muscovy in **1609-1618** ended in returning of Smalensk to the GDL and Charnihau and Nauharod-Sieverski lands to Poland.

In the beginning of the XVIIth century the Commonwealth (Rzecz Pospolita) was waging a series of wars with Sweden. On 27th September, **1605** the 4 thousand troops of the GDL, led by Yan Khadkievich, took revenge over the three times bigger army of the Swedes in the Kirkhgolmskaya battle at Riga.

In **1632-1634** during the so-called 'Smalensk war' Muscovy did its best to invade Smalensk land once more, but, nevertheless, it remained a part of the GDL.

In the difficult years **1648-1651** Rzecz Pospolita was forced to wage a series of minor wars againts the uprising of Ukrainian cossack troops on its southern borders. Those troops attempted to invade the South-East Belarusian lands with much support from Muscovy.

During the military aggression of the Tsar of Muscovy Aleksei Mikhailovich in **1654-1667** the Belarusian people once more had to suffer great hardship. For a period of thirteen years Belarusian towns, fortresses, castles, palaces, country settlements, and people were simply wiped out. About **53%** of the Belarusian population was destroyed because of war, famine, cold, and epidemics. None of the neighbouring countries ever suffered a similar demographic catastrophe. A note, made by defenders of our Motherland, was found: "It appears nothing is left for us, but to die defending our Motherland."

In **1700-1721** during the Northern war Belarus became the arena of military operations between Russia and Sweden. As long as Russian Emperor Peter I was in a military alliance with Rzecz Pospolita, he could make any military experiments on the Belarusian territory. And thus, he explored a new tactic of burning the land in front of the advancing enemy in Belarus. As a result, every third Belarusian was killed. Our marvelous Polatsk St Sophia Cathedral was burnt by the Russian 'allies' in that war.

War collapse was not the only danger for the Grand Duchy of Lithuania. In the Poland-Lithuania commonwealth the GDL was not an independent state any more. On the contrary, the Polish traditions and way of life were increasing in influence to the point of becoming dominant. The nobility and the upper circles of the Belarusian society, the majority of

whom became Roman Catholic, were the first to accept the Polish influence. The fact, that Belarusian elite was religiously, and later completely, separated from the Belarusian common people, played a dramatic role in the further history of the nation. Losing the most educated people weakened the life potential of the nation. Polish superseded the Belarusian language in state documents. In 1696 the Confederation Soim of Rzecz Pospolita finally decreed that state documents of the GDL should be in Polish.

A series of endless wars, economic collapse, the destroyed equality of both states, contradictory political interests of the Duchy and the Kingdom — all that led to the weakness of the Commonwealth. As a result of three divisions of Rzecz Pospolita in 1772, 1793, and 1795 between stronger neighbouring empires — Russia, Prussia, and Austria — the Belarusian lands were incorporated into the Russian Empire. **Thus, for the first time the state independence of the Belarusians was completely lost. And it was lost for more than two centuries.**

The best sons of the Belarusian people fought for the independence of their Motherland, but all uprisings were severely suppressed by the Russian governors. **In 1794 the 'educated' Russian Empress Ekaterina II with the help of her general military leader A. Suvorov ended in blood the national-liberation uprising headed by Tadeusz Kosciuszko.**

After the liberation movement of 1830-1831 was suppressed, a strong Russian influence began spreading. Thus, the Belarusian lands became a Central European colony of Russia known as the 'North-Western Region'. The officials, sent from the inner regions of Russia, took senior positions in the local administration. The Russian Orthodox Church, that was supreme in the Russian Empire, started to persecute and drive out other religious communities. In the educational sphere it was the same policy of russification. These policies forced the Belarusians to consider their oppressed position in 'fraternal Russia' as a proper and almost desirable status.

The Russian-Napoleonic war of **1812** caused the death of every fourth citizen of Belarus. **The war of 1812 could not be considered patriotic for Belarus. The best sons of our country were dreaming of renewing the Grand Duchy of Lithuania by means of the French Emperor.** About 25 thousand of our countrymen fought on Napoleon's side against Russia. But the hope of living in an independent state did not come true.

Among the brutal actions of Emperor Aleksandr II and his General Muravyov (named 'the Hangman' for his extraordinary cruelty) was the bloody suppression of the liberation uprising headed by Kastus Kalinouski in 1863-1864. Kornilov, being a Russian chauvinistic high-ranking clerk responsible for education in the Vilnya Region, once made a horrible prediction that Russian schools and education would finally succeed where bayonets and bullets had failed. And it nearly became true.

It was the beginning of economic hardship, when our lands were made to serve the economical interests of Russia. Russian Tsars generously gave Belarusian estates together with their inhabitants to numerous Russian generals and clerks. Thus, some 500,000 Belarusian peasants were given as a present by Ekaterina II and her son Pavel I to their landowners. It should be mentioned that most of the peasants were free previously. The palaces and households of the Belarusian nobility, unwilling to serve the Russians, were confiscated. The Russian tax system, introduced on the Belarusian territory, was much harder, and suppressed the economy.

As a result of such severe policies the growth of economics was replaced by decay. Our lands suffered the problems of the Russian economics of the XIXth century, like the decay of the feudal economy, the Russian variant of capitalism, economic crises, and overall destitution at the end. The Belarusian territory was turned to a distant province of the Tsarist Empire. No wonder, our countrymen were forced to leave the Motherland looking for some proper work and life abroad. In the late XIXth century about 500,000 Belarusian peasants moved to Siberia, and even now one can find entire Belarusian settlements there. It should be mentioned that our people suffered greatly from both cultural and political

oppression as well. All the higher educational establishments were closed down. Primary and secondary schools became Russian. Since 1864 it was banned by the Ministry of Education even to speak Belarusian in educational establishements. Belarusian was strictly restricted in book printing as well.

Despite these policies, led by Russian Tsars, our people was able to awaken to national life and regain national patriotic consciousness. The works by Yan Barshcheuski, Yan Chachot, Vintsent Dunin-Martsynkievich, Frantsishak Bahushevich, and other national intelligentsia gave the Belarusian word strength. Belarusian as well as Russian patriots took part in the national-liberation movement against the despotism of the Russian Tsars. And it was one of the Belarusian fighters, a nobleman named Ihnat Hryniavitski, who in 1881 made a successful attempt on the life of Russian Tsar Aleksandr II. Two issues of the national magazine *Homan* were published by the Belarusian fraction of the Narodnaya Volya (the Party of National Freedom), of which Ihnat Hryniavitski was a member. For the first time the theoretical grounds of the independent existence of the Belarusian ethnos were formulated. The equality of the Belarusians to the every other nation was claimed, and the right for an independent state was demanded.

At the turn of the XIXth century the revolutionary democratic and national liberation movements were mustering their strength. They regained a new force on the eve and at the time of the Revolution of 1905-1907. **In 1903 the first Belarusian political party Belaruskaya Satsyialistychnaya Hramada (the Belarusian Social-Democratic Party) was formed on the initiative of the brothers Ivan and Anton Lutskievich, Alaiza Pashkievich, and some others.** From September, 1906 the first Belarusian newspaper ***Nasha Dolya* (*Our Piece of Luck*)** was published in Vilnya. But in almost no time it was closed down by the Russian governors. The next Belarusian newspaper ***Nasha Niva* (*Our Cornfield*)** existed from November, 1906 till August, 1915 — quite enough to become a reminder of the Belarusian consciousness. National forces grouped around it, and the grounds for the Belarusian Renaissance were prepared with its help, by the role it always played. The global problems of the world community of those times only speeded up this process.

During the First World War (1914-1918) the major martial conflicts between Germany and Russia were solved on Belarusian territory. Every fifth Belarusian was killed in that war totaling **1.2** million ruined lives. Another **1.5** million Belarusian people were made homeless by the Russian governors and became refuges, who suffered great hardship in a strange land.

Defeat in the war caused the fall of the Russian monarchy in February, 1917. At last our exhausted Motherland could have a definite hope for a revival of statehood.

The first All-Belarusian Congress that was held on in December, 1917 in Miensk was a deciding moment in the fight for statehood. The initiative and the leading role in the Congress organization was that of the Belarusian Social Hramada (the Belarusian Social-Democratic Party). 1872 delegates from the every region of Belarus, representing peasants, workers, military men, refuges, and the intelligentsia, took part in the work of the Congress. But, as the Congress took a national direction, the local leaders of the Bolsheviks with the help of the armed forces broke it up. Only the elected Rada (Soviet) and the Executive Committee did not stop their activity, to become the only defenders of the interests of the Belarusians. The Executive Committee formed the government of the BPR — the National Secretariat of Belarus with Yazep Varonka as its head.

The Bolsheviks completely ignored the national Belarusian interests. According to the Peace of Brest, Belarus was divided beween the Russian Soviet Federative Socialist Republic (the RSFSR) and Germany. The Executive Committee of the Rada of the All-Belarusian Congress reacted in proclaiming our country the Belarusian People's Republic (the BPR). In March, 1918 the Rada formed a parliament — the Rada of the BPR. **On 25th March, 1918 the Rada of the BPR adopted the 3rd Charter declaring the Belarusian People's Republic an independent state.** The 3rd Charter claimed that the BPR 'should be composed of the

lands where the majority of the population is Belarusian'; and Mahiliou, Vitsebsk, Miensk, Harodnya (with Belastok) Regions as well as Belarusian parts of Smalensk, Charnihau, Vilnya Regions and borderlands of neighbouring provinces, inhabited by the Belarusians, were mentioned.

The day when the independent BPR was proclaimed became historic for our people and now is annually celebrated as the greatest holiday by the every Belarusian patriot. And the names of the BPR leaders, who did much to promote the adoption of the Act of 25th March, should be written in the history of Belarus in gold letters. These are their names: Ivan and Anton Lutskievich, Vatslau Lastouski, Yazep Varonka, Alies Burbis, Arkadz Smolich, Kastus Ezavitau, and quite a few others. At different times Ivan Serada, Piotr Krecheuski, Vasil Zakharka, Mikola Abramchyk, Vintsent Zhuk-Hryshkievich, and Yazep Sazhych headed the Rada of the BPR. The present Head of the Rada of the BPR in exile is Ivonka Survilla, who is living in Canada at the moment.

The independent Belarusian People's Republic was recognized by Armenia, Austria, Georgia, Latvia, Lithuania, Poland, Turkey, Ukraine, Finland, Czecho-Slovakia, Estonia. No one could claim any more that there was no Belarusian nation.

Unfortunately, the Belarusian people failed to maintain the independence of their country at that time. The Red Army was advancing from the East, and the Polish troops were attacking from the West. Most of the Belarusian territory was invaded by the Bolsheviks. The Rada of the BPR had to leave Miensk for Harodnya and later emigrate to Lithuania. Since then it has been working in exile standing for the idea of an independent Belarus.

The liquidation of the BPR caused a wave of resistance from the Belarusians. **In November, 1920 the Slutsk uprising broke out in defense of the BPR.** One should not ever forget either the fact of the uprising or the names of national heroes — Uladzimir Prakulievich, Pavel Zhauryd, Anton Sokal-Kutylouski, Yurka Listapad, and others.

But even the rule of the Bolsheviks could not abolish the influence made by the BPR on the further development of Belarus. The new governors could not just ignore the Belarusian national movement, especially those Belarusians who supported Soviet rule. So, Belarusian communists were allowed to establish the Belarusian Soviet Socialist Republic (the BSSR). And these are the names of those Belarusian leaders who forced the process of the Republic formation: Aliaksandar Charviakou, Zmitser Zhylunovich, Usievalad Ihnatouski, and some others. **On 1st January, 1919 the Byelorussian Soviet Socialist Republic was proclaimed in Smalensk.** In 1922 it became a part of the USSR. Although at first the Republic composed all the ethnic Belarusian lands, later it lost a part of them, becoming a completely dependent country.

In March, 1918 our Motherland was divided between Russia and Germany according to the Peace of Brest and between Russia, Lithuania, and Latvia in 1920. The results of the Peace of Riga, signed in 1921 by Russia and Poland, was the most dramatic, as Western Belarus was given to Poland. The reverse process began only in September, 1939 when Western Belarus was returned to the USSR. But in October of the same year Vilnya with the lands around was handed to Lithuania by Stalin.

Deep gratitude should be paid to our countrymen from Western Belarus who fought for social and national liberation of the country, the Belarusian language, schools, and culture. These are their names: Branislau Tarashkievich, Anton Lutskievich, Adam Stankievich, Ihnat Dvarchanin, Symon Rak-Mikhailouski, Aliaksandr Ulasau, and Frantsishak Aliakhnovich. Many of them were condemned to suffer in Polish and then in Soviet prisons and concentration camps. It is hard even to imagine the real tragedy of the brave, strong, clever people who were devoted to their Motherland and let down in such a cruel way.

Life in Soviet Belarus was not any happier. Hope for a better life existed only in the 20s, and that time became known in history as **the period of belarusification.** And quite a lot was done in this decade for the cultural development of the Belarusian nation. With the assistance of the Belarusian enlighteners, Belarusian was accepted as the official language of the

Republic; national primary, secondary, and high schools were established; Belarusian newspapers and magazines began to be issued; and Belarusian publishing houses, theatres, museums, and archives appeared. The Institute of Belarusian Culture was organized, and later it formed the Belarusian Academy of Sciences. We have data proving that in the late 20s about 88% of children were studying at Belarusian schools.

A different process was going on in the economic life of Belarus, as it was the very time of laying the foundation of Soviet economics with its centralized state management. The process of collectivization simply destroyed the Belarusian village, that had been the foundation for the economic growth of the country. It annihilated what had been left from the market ecomony and revived feudal relations in a shameful state-serf way. Industrialization in the Soviet style considered the interests neither of the Byelorussian Republic nor of its people.

The totalitarian regime of the Soviet country led to a policy of complete unification to make the National Republics similar in the single body of the new Soviet Empire. The Constitution of the USSR of 1936 annihilated even that smallest part of what remained from the independence of the BSSR. A number of political persecutions, started in the 1930s, stopped any further national development. **About a million people,** among whom were state and economical leaders as well as talented Belarusian intelligentsia, **were severely persecuted**. The finest and hardworking peasants were destroyed in the process called obligatory collectivization. In 1937-1938 most of the poets and writers were killed. The single day of 29th October, 1937 brought the death of Platon Halavach, Mikhas Charot, Mikhas Zaretski, Alies Dudar, Valiery Marakou, and others with a total number of 14 Belarusian literary workers. The next day bullets reached Todar Kliashtorny, Yanka Niomanski, Yuli Taubin. They and thousands of others were rehabitated in decades, but at that time national cultural and political development was stopped. Now we pay honour to our innocent martyrs on Forefathers' Day both in Kurapaty forest and on the entire territory of Belarus, but it is impossible to regain what was lost.

And Belarus, after losing its best children, faced a new horrible disaster from the German Nazis. On 1st September, 1939 the war broke out on the territory of Poland, then in Western Belarus, and on 22nd June, 1941 the same fate involved all Belarus.

During World War II Belarus was made a hostage of two opposed totalitarian systems, of Stalin's Bolsheviks and Hitler's Nazis. It was the very territory of our country, where the fight for the new world division was taking place. Facing the fate of complete destruction, our people rose to defend their Motherland, themselves, and their future. It cost us a price none had ever paid in the world. **Every fourth Belarusian fell in that war, and more than half of the national wealth was destroyed with the land becoming a burnt plane. 209 settlements were destroyed; 9200 villages were burnt, and 628 of them with their inhabitants.** And now the mourning bells of Khatyn, Trastsianiets, and hundreds of other places where people were murdered in great numbers remind us of that terrible war tragedy.

Being one of the states that made a great contribution to the crushing defeat of the Nazis invaders, Belarus became one of the founders of the UNO in 1945.

Although the victory over the fascist invaders cost an enormous amount, it did not bring the desired freedom to our people. The continuing political persecutions became more and more severe, more and more widespread. The people of Western Belarus were suffering greatly, as collective farms were formed in increasing numbers by force, and there was no more place for anything Belarusian. As a result of this partition, the Belastok Region, although historically a part of the Belarusian territory, was given to Poland.

Our hardworking, responsible, selfless people managed to rebuild the ruined country in almost no time. Minsk rose out of the ruins, Bierastsie, Mahiliou, Vitsebsk, Homel revived, and a number of burnt out villages came back to life. Life was going on. And steadily Belarus became one of the most economically developed regions of the USSR. The gigantic

machine building, radio making, chemical and mineral fertilizer plants were built. The industry of high technology served the military complex and space programmes of the USSR. But industrial development of the Republic was directed without any consideration of the national economic interests. Thus, not the industry of an independent country but a kind of assembly shop for the USSR was created. Goods were produced in quantities needed for the vast territories of the USSR and for export as well. And since 1991, when the USSR was liquidated, the economy has declined. It was due to the fact that there was no more need for production of materials in such great quantities, and serving of gigantic plants resulted in a heavy burden for our Republic. The industrial potential of our country was not sufficient for independence. This way Belarus can be a prime example of a country where a parent state led its colonial policy. Environmental pollution and other major ecological problems followed industrialization in Soviet style. Irretrievable loss was caused by ecological disasters in the region of the Salihorsk mines, atmosphere polluted by chemical giant factories in Harodnya, Mahiliou, Navapolatsk, and others. Gas mains and oil pipelines go through Belarus, but Russia pays almost nothing for exporting its natural resources to Europe. So, Belarus gains little, but spends a lot to wipe out the consequences of numerous catastrophes happening as a result of the dangerous condition of old equipment.

Agriculture brought no economical wealth either. Moscow put another heavy burden on the hardworking and always eager to help people of Belarus — to feed the central regions of the USSR. Due to that, gigantic stock-breeding complexes and integrated poultry farms were built. And trains, loaded with meat products, headed for the East producing great ecological problems. But here, in Belarus, lakes of poisonous mud from such complexes destroyed fertile soil and polluted the environment. The policy of total reclamation on the territory of the Belarusian Paliesie caused the irretrievable ecological changes on the Belarusian lands and loss of fertile soils.

And the ultimate disaster, a predictable result of irresponsible planning was the greatest ecological tradegy in the history of mankind — **the catastrophe at the Chernobyl nuclear plant occured in Ukraine on 26th April, 1986.** Great damage was done to the Belarusian people. 70% of radioactivity fell on Belarusian lands; 23% of the territory of Belarus with 2.1 million people (about 20% of the total population) living there was highly polluted.

The official policy of Soviet Belarus, directed to form a single Soviet nation, led to the decline of Belarusian culture. Belarusian schools were liquidated; Russian everywhere forced Belarusian out. At the same time Belarus was losing its people, as the Belarusian youth in great numbers was moved to develop the virgin lands of Kazakhstan, to cut the wood in Karelia and Komi, to build hydroelectric stations and the Baikal-Amur railway, to work on the Siberian oil mines, and other projects. Quite a few graduates from the Belarusian universities were sent for their first obligatory work far away from the Republic. In return, a number of retired military officers were moved to settle in Belarus, and now quite a lot of them actively oppose the idea of Belarusian independence. Belarusian young men, taken to obligatory military service, were killed in Hungery, Egypt, Afghanistan; they fought for foreign interests in Central Asia, the Caucasus, and all over the world where the interests of the Soviet empire reached.

With the beginning of democratic processes in the late 80s the old hope for national independence revived. **A new Belarusian Renaissance started regaining its power.** Newly formed social structures were organizing the national democratic movement. The most popular among them were Belaruski Narodny Front 'Adradzhenie' (the Belarusian National Front 'Renaissance') and Belaruskaya Satsyial-Demakratychnaya Hramada (the Belarusian Social-Democratic Party) headed by Mikhas Tkachou.

On 27th July, 1990 when the Soviet system was already in crisis, the Declaration of State Independence of the Byelorussian SSR was adopted as the result of a continuous fight for

state independence. On 25th August, 1991 after the USSR had been liquidated, the Declaration became a law.

On 19th September, 1991 at the session of the Supreme Soviet our independent country was renamed the Republic of Belarus with its old national symbols (State Emblem *Pahonia* and the White-and-Red-and-White Banner) restored. The Constitution of the Republic of Belarus was adopted in 1994.

In 1991 Stanislau Shushkievich was elected the first Chairman of the Supreme Soviet (Speaker of the Parliament).

In July, 1993 the first World Congress of the Belarusians, organized by the International Association 'Batskaushchyna', was held. It gathered Belarusian people from all over the world with a total number of 996 delegates.

Quite a lot was done then to make state independence and personal freedom a reality for every Belarusian. All the necessary state institutions were being formed.

But the way to freedom and a prosperous life was not as easy as it was hoped to be. We are still on the way. The imposed Referendums of 1995 and 1996 turned the direction of state development back. **Integration policy, led by the current rulers, leading to the political union with Russia, will certainly result in the loss of independence and ignorance of the primary interests of the Belarusians.**

It is high time for everyone to evaluate the historical heritage of our nation and finally understand that our statehood is the greatest national achievement and of the highest possible value.

There are a great many nations existing in the world, and only some 200 of them have their own sovereign governments. The Republic of Belarus is still holding its proper place in the world community, but everyone has to support it.

State independence is a necessary foundation for effective national development and the well-being of every nation. No wonder, that in all times every nation has to fight for its independence. Our ancestors considered it the greatest duty and honour, and it should be the same honorable duty for us.

People from all over the world could wonder at the glorious war victories and great examples of oustanding heroism shown by the Belarusians. Each time when there was a danger for national independence, the Belarusian people in great numbers joined the partisans to fight for freedom.

The first large-scale voluntary opposition was caused by military aggression from Muscovy in the tragic years 1654-1667. The whole country was occupied by tsarist troops. The opposition in the Mstsislaul District was so great that in summer 1654 at Mstsislaul a 3 thousand division of peasants was able to fight against a 15 thousand army led by Russian Commander-in-Chief A. Trubetskoi. It is known that in the Smalensk District even Orthodox priests took part in the partisan movement. Belarus became the arena of a national resistance movement.

The year 1812 did not let the hope of release from serfdom come true. The Napoleonic war caused endless commandeering, and the Belarusians took up arms. Thus, before the Borodino battle Napoleon sent a 10 thousand division to join the 12 thousand army at Vitsebsk. He was forced to do that because of the French troops being circled by the partisans.

And the heroism of the Belarusian partisans, fighting against the German Nazis in World War II, is known all over the world.

The struggle for independence has already cost Belarus millions of lives from previous generations. The best sons of our Motherland fell fighting for freedom, and our land is practically watered by the sweat and blood of those who created the material and cultural wealth we now possess.

It is the honorable duty of every Belarusian citizen to strengthen the independence of our Motherland not to lose it again. Belarusian people have already suffered enough. Just like any other nation, we must have our own destiny and be the only master of our future!

КУЛЬТУРА

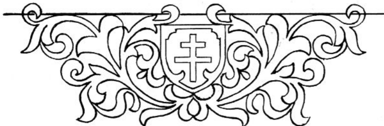

Якія б суровыя выпрабаванні ні выпадалі на лёс беларускай нацыі, якія б ні даводзілася трываць пакуты і прыносіць ахвяры ў змаганні, яна імкнулася жыць. Беларусы цярпліва аднаўлялі сваю Бацькаўшчыну, гадавалі і выхоўвалі дзяцей, каб не перарвалася сувязь часоў, каб не згас агонь самога жыцця. Разам з тым мы стварылі і развівалі сваю ўласную адметную нацыянальную культуру.

Калыскаю беларускай культуры была наша першая дзяржава — Полацкае княства. Полацкія князі ўсталёўвалі на сваёй зямлі хрысціянскую веру, што нясла народу асвету, далучала да здабыткаў еўрапейскай хрысціянскай цывілізацыі. **Сын Рагнеды, полацкі князь Ізяслаў, увёў у нашай дзяржаве пісьменства і навучанне грамаце.** Ізяслаў — першы з усходнеславянскіх князёў, каго называюць кніжнікам. Пячатка з ягоным імем лічыцца самым даўнім (пасля пасудзіны з надпісам «гороушна», знойдзенай пад Смаленскам) помнікам беларускага пісьменства і другім па часе ва ўсіх усходніх славян.

Князь Усяслаў Чарадзей у 50-я гады XI ст. **пабудаваў у Полацку Сафійскі сабор**, які вызначаўся арыгінальнай архітэктураю, **па культурнай і палітычнай значнасці стаў упоравень з Сафіямі Кіеўскай і Наўгародскай.** Сабор як сімвал беларускай дзяржаўнасці разам з краінаю пераяжыў цяжкія выпрабаванні, неаднаразова разбураўся і штораз аднаўляўся. І сёння нібыта плыве ў вечнасць над Дзвіною ў старажытным Полацку велічны белы храм, да якога ідуць і ідуць людзі, каб падзівіцца яго хараству.

Унучка Усяслава Чарадзея Прадслава ў XII ст. прадоўжыла слаўныя традыцыі свайго роду. Маладая князёўна дзеля служэння Богу і свайму народу прыняла манаскі пострыг і ўвайшла ў гісторыю як святая **Еўфрасіння Полацкая.** Яна **разгарнула вялікую асветніцкую працу, перакладала і перапісвала кнігі, заснавала ў Полацку жаночы і мужчынскі манастыры, адчыняла школы, скрыпторыі, бібліятэкі, іканапісныя майстэрні.** Еўфрасіння — першая на ўсходнеславянскіх землях жанчына, якую

Царква далучыла да ліку святых. Сёння і праваслаўныя і каталіцкія вернікі-беларусы шануюць святую Еўфрасінню як патронку Беларусі, заступніцу нашу перад Усявышнім.

На замову Еўфрасінні ў 1161г. выдатны полацкі майстар-ювелір Богша (у хрышчэнні Лазар) стварыў унікальны **Жыватворны Крыж**, які стаў сімвалам святасці Беларусі і яе старажытнай дзяржаўнасці. Наша нацыянальная рэліквія была вывезена з краіны пад час Другой сусветнай вайны, і месца яе знаходжання пакуль невядома. Вобраз Крыжа адноўлены ў нашы дні мастаком Міколам Кузьмічом на заказ Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» з удзелам Беларускай праваслаўнай царквы і дзяржавы. Адноўлены Крыж знаходзіцца цяпер ў Спасаўскай царкве ў Полацку, збудаванай геніяльным полацкім дойлідам Іаанам у часы Еўфрасінні.

Буйным культурным цэнтрам старажытнай Беларусі быў у XII ст. Тураў — сталіца яшчэ адной старажытнай дзяржавы нашых продкаў. Уславіў яго сваёй асветніцкай дзейнасцю епіскап Кірыла Тураўскі. Ён быў аўтарам натхнёных аповесцяў, словаў, малітваў, павучанняў, прыпавесцяў і пасланняў, якія значна ўзбагацілі духоўнае жыццё народа, ягоныя творы перапісвалі, чыталі і вучылі на памяць ва ўсіх усходнеславянскіх княствах. Сучаснікі называлі яго другім Залатавустам, што «паче всех воссиял на Руси».

У нашым старажытным Смаленску ў XII ст. працаваў таленавіты пісьменнік і педагог-асветнік Клім Смаляціч. Ён і яго паслядоўнік Аўрамій Смаленскі былі аднымі з самых адукаваных людзей свайго часу.

Далейшае развіццё беларускай культуры звязана са стварэннем і ўмацаваннем Вялікага Княства Літоўскага. **Гэта быў час сапраўднага росквіту культурнага жыцця беларускага народа.**

У XIII—XIV стст. адбывалася фарміраванне нацыянальнай мовы і пісьменства беларусаў. Пра высокі культурны ўзровень нашага народа ў той час яскрава сведчыць мноства дакументаў і літаратурных помнікаў — гістарычныя хронікі, мастацкія творы, рэлігійныя трактаты, пераклады з замежных моваў.

Галоўная асаблівасць нашай культуры часоў ВКЛ — выразны нацыянальны накірунак развіцця. Яна грунтавалася на беларускай мове, што была афіцыйнай мовою дзяржавы. Другая асаблівасць — **беларуская культура развівалася ў цесным узаемадзеянні з агульнаеўрапейскімі культурнымі працэсамі**. Удалае геаграфічнае становішча краіны ў цэнтры Еўропы, дэмакратычны лад дзяржаўнага жыцця спрыялі засваенню лепшых здабыткаў еўрапейскай цывілізацыі. Важную ролю адыграла і тое, што на нашых землях побач з праваслаўем пашыралася каталіцтва, што было цесна звязана з культураю Заходняй Еўропы. У Вялікім Княстве Літоўскім працавала шмат заходнееўрапейскіх майстроў, грамадзяне ВКЛ свабодна выязджалі ў еўрапейскія краіны, атрымлівалі там адукацыю і навучаліся розным майстэрствам.

На Вялікае Княства Літоўскае распаўсюдзіўся інтэлектуальны ўздым эпохі Адраджэння (Рэнесансу). Гэты працэс ахапіў усе сферы культурнага жыцця краіны. **Беларускі Рэнесанс стаў адной з найбольш яркіх старонак у нашай гісторыі.**

Развіццё адукацыі, кнігадрукавання, архітэктуры і мастацтва выводзіла Беларусь у гэты час на адно з першых месцаў сярод усходнеславянскіх народаў, ставіла яе далёка наперадзе Маскоўскай дзяржавы, якая, на вялікі жаль, засталася па-за межамі агульнаеўрапейскага Рэнесансу і была ў той час, паводле вобразнага азначэння Максіма Багдановіча, «славянскай глухаменню».

Найбольш выдатнай праяваю рэнесансавай культуры Беларусі стала дзейнасць беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара, вучонага-гуманіста, асветніка, перакладчыка, пісьменніка і мастака Францішка Скарыны з Полацка. **Скарына пераклаў на беларускую мову і надрукаваў у 1517—1519 гг. у Празе Чэшскай 23 кнігі**

Біблії «Богу ка чці і людзем паспалітым к добраму навучэнню». Скарынава Біблія выйшла ў свет раней за нямецкую Лютэраву. Кніга кніг славутага палачаніна стала першай друкаванай Бібліяй ва ўсходне- і паўднёваславянскіх народаў. Яна з'явілася амаль на паўстагоддзя раней за польскую Біблію.

Першая друкаваная кніга ў расейцаў выйшла на 47 гадоў пазней за нашую.

Вярнуўшыся ў Беларусь, Францішак Скарына ў 1520 г. заснаваў друкарню ў Вільні, дзе працягваў сваю выдавецкую справу, выпусціўшы «Малую падарожную кніжку» і Апостала.

Па шляху Скарыны пайшлі друкары-асветнікі Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Стафан Зізаній, браты Кузьма і Лукаш Мамонічы, Іван Федаровіч (Фёдараў) і Пётр Мсціславец. Першая на сучаснай тэрыторыі нашай краіны беларуская друкарня пачала дзейнічаць у 1562 г. у Нясвіжы, дзе асветнік-гуманіст Сымон Будны выдаў пабеларуску кнігі «Катэхізіс» і «Пра апраўданне грэшнага чалавека перад Богам». У XVI — першай палове XVII ст. на нашых землях існавалі друкарні ў Вільні, Берасці, Полацку, Менску, Магілёве, Нясвіжы, Лоску, Любчы, Заслаўі, Пінску, Заблудаве, Супраслі, Еўі, Цяпіне, Куцейне (Воршы), Ашмянах, Бялынічах, Буйнічах ды інш. гарадах і мястэчках. Падлікі сведчаць, што да канца XVI ст. у Беларусі і за яе межамі для беларусаў (праваслаўных, каталікоў і пратэстантаў) было выдадзена каля 400 назваў кніг, наклад якіх склаў звыш 300 тыс. асобнікаў.

У XVI — пачатку XVII ст. пачала фарміравацца разгалінаваная сістэма школьнай адукацыі. Школы дзейнічалі пры праваслаўных і уніяцкіх брацтвах, пры пратэстанцкіх зборах, а таксама ствараліся каталіцкімі ордэнамі — піяраў, дамініканаў, бернардынаў ды інш. У Беларусі дзейнічала цэлая сетка езуіцкіх школ і калегіумаў, якія давалі грунтоўную адукацыю еўрапейскага кшталту. У 1579 г. была адчынена першая вышэйшая навучальная ўстанова — Віленская акадэмія, дзе выкладалі знакамітыя вучоныя з усяе Еўропы. Беларускія юнакі ў гэты час вучыліся ва універсітэтах Польшчы, Нямеччыны, Аўстрыі, Нідэрландаў, Францыі, Італіі, Англіі.

Пашырэнню сістэмы адукацыі і асветы спрыяў рух рэлігійнай Рэфармацыі, што пачаў развівацца ў Еўропе на пачатку XVI ст. і распаўсюдзіўся на нашых землях. Беларускія пратэстанты, сярод якіх пераважалі кальвіністы, засноўвалі школы і друкарні, стварылі багатую рэлігійную літаратуру. Асабліва шмат зрабіў у гэтым накірунку князь Мікалай Радзівіл Чорны.

Адметнасць духоўнай і матэрыяльнай культуры Беларусі часоў ВКЛ была і ў тым, што **культурныя асяродкі склаліся ва ўсіх кутках нашай зямлі,** а найперш у гарадах і мястэчках, якіх у сярэдзіне XVII ст. у Беларусі налічвалася больш за 450. Культурнымі цэнтрамі сталі таксама сядзібы магнацкіх і шляхецкіх беларускіх родаў, якія лічылі за гонар мець у сваіх замках, палацах ці маёнтках тэатры, карцінныя галерэі, бібліятэкі, музейныя зборы, друкарні, цэхі мастацкага ткацтва, калекцыі адзення, манет, ваеннага рыштунку і зброі.

Слаўны след у гісторыі дзяржавы пакінулі старажытныя беларускія дойліды. Першым на нашых землях мураваным храмам стаў Полацкі Сафійскі сабор. У XII ст. пабудаваны храм Спаса (Спаса-Еўфрасіннеўская царква) у Полацку, Каложская царква ў Гародні, Барысаглебаўская ў Наваградку, Дабравешчанская ў Віцебску. У XIII ст. была ўзведзена знакамітая Камянецкая (Белая) вежа, што цяпер стала адным з сімвалаў Беларусі. XV—XVI стст. датаваны такія унікальныя помнікі дойлідства, як Супрасльская і Сынкавіцкая цэрквы-крэпасці, царква ў вёсцы Мураванка, касцёл у Ішкалдзі. Гэтыя помнікі — адны з нешматлікіх, што захаваліся з таго часу, большасць жа незваротна загінула ў войнах і ліхалеццях мінулых вякоў, а многія, як, напрыклад, Фарны касцёл XIV ст. у Гародні, былі злачынна зруйнаваны ў савецкі час.

У сярэднявеччы Беларусь называлі краінаю замкаў. Замкі існавалі ў Наваградку, Лідзе, Крэве, Медніках, Гародні, Воршы, Геранёнах, Мядзеле, Заслаўі, Нясвіжы, Слуцку, Віцебску, Полацку, Берасці, Менску, Гомелі, Мсціславе, Ляхавічах, Глуску, Любчы, Старым Быхаве, Караліне ды іншых месцах. На пачатку XVI ст. была пабудавана сапраўдная перліна беларускага дойлідства — Мірскі замак, які захаваўся да нашых дзён. У канцы XVI ст. пачала фарміравацца беларуская палацавая архітэктура. Знакамітыя палацавыя ансамблі былі створаны ў Нясвіжы, Гальшанах, Залессі, Ружанах, Гародні, Гомелі, Любчы, Лагойску...

У пажарах шматлікіх войнаў і ў часы бязбожнай улады руйнаваліся не толькі архітэктурныя помнікі. Была знішчана або разрабавана велізарная колькасць іншых культурных здабыткаў — бібліятэкі, карцінныя галерэі, калекцыі, архівы. Шмат якія з іх апынуліся ў Расеі, Польшчы, Літве, Швецыі... Сярод іх, найперш, Крыж святой Еўфрасінні Полацкай, бібліятэкі і музейныя зборы Радзівілаў, Сапегаў, Храптовічаў, Ельскіх, выданні Францішка Скарыны, нясвіжская калекцыя слуцкіх паясоў і калекцыя гарматаў, зборы Віленскага музея старажытнасцяў, створанага Яўстафіем Тышкевічам, віленскага Беларускага музея імя Івана Луцкевіча, 40-тысячны кнігазбор Полацкай акадэміі ды інш. З усіх нашых гістарычных і культурных каштоўнасцяў у Беларусі засталося не больш за 1%. У той самы час Беларусь — адна з нешматлікіх краін, дзе не існуе дзяржаўнага органа, які займаўся б вяртаннем нацыянальных культурных скарбаў на радзіму.

У сярэднявеччы наша дзяржава жыла на сумежжы культур — візантыйска-славянскай і лацінаеўрапейскай. Яркімі зоркамі на пачатку XVI ст. сталі ў літаратуры паэты-лацiністы Мікола Гусоўскі і Ян Вісліцкі. Першы вядомы сваёй геніяльнай «Песняй пра зубра», а другі — паэмаю «Пруская вайна», дзе ўслаўлена перамога пад Грунвальдам.

Захавалася багатая летапісная спадчына нашага народа.

Першым цэнтрам беларускага летапісання быў Полацк, але, на жаль, лёс Полацкага летапісу дагэтуль невядомы. Напрыканцы XIII — пачатку XV ст. складзены Смаленскі летапіс. У XVI — пачатку XVII ст. з'явіліся найбольш вядомыя творы гэтага жанру — Баркулабаўскі летапіс, Хроніка Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага, Хроніка Быхаўца ды інш. У другой палове XVI ст. ствараюць свае хронікі Мацей Стрыйкоўскі і Аляксандр Гваньіні. У гэты час пакідаюць мемуары пра сваю эпоху беларускія шляхціцы Фёдар Еўлашоўскі і Ян Цадроўскі.

Паўнакроўнае культурнае развіццё нашай краіны ў далейшым перапынілі цяжкія выпрабаванні, што былі звязаны з войнамі і палітычнымі зменамі ў ВКЛ. Беларускаму народу давялося перажыць паланізацыю ў складзе Рэчы Паспалітай і татальную русіфікацыю ў Расейскай імперыі. Усё гэта прывяло да заняпаду беларускай культуры, фактычна зведзенай да этнаграфічнага ўзроўню.

Але крыніцы беларускасці жылі і захоўвалі сваю стваральную сілу. У першай палове XIX ст. пачалі выяўляцца прыкметы нацыянальна-культурнага адраджэння. Працэс гэты актывізаваўся ў другой палове XIX ст. і прывёў да ўздыму Беларускага адраджэння на пачатку XX ст. На жаль, яно было перапынена цяпер ужо бальшавіцкай уладай. Новая савецкая імперыя таксама не забяспечыла спрыяльных умоваў для ўсебаковага развіцця нацыянальнай культуры беларусаў. Пад пільным наглядам уладных структур таталітарнай дзяржавы не маглі свабодна выяўляцца таленты народа.

На сваім складаным гістарычным шляху беларускі народ стварыў незлічоныя культурныя багацці ва ўсіх сферах духоўнага жыцця.

Наша зямля заўсёды была багатаю на літаратурныя таленты. Акрамя згаданых вышэй знакамітых прозвішчаў сваім прыгожым пісьменствам трывала ўвайшлі ў культуру Беларусі паэты і пісьменнікі Ян Чачот, Ян Баршчэўскі, Уладзіслаў Сыракомля (Людвік Кандратовіч), Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, Францішак Багушэвіч, Алаіза Пашкевіч (Цётка), Максім Багдановіч, Янка Купала, Якуб Колас, Максім Гарэцкі, Кузьма Чорны, Міхась Зарэцкі, Алесь Гарун, Ларыса Геніюш, Уладзімір Дубоўка, Пімен Панчанка, Іван Мележ, Уладзімір Караткевіч, Алесь Адамовіч і многія, многія іншыя.

Ва ўсе часы беларусы выяўлялі неадольную цягу да ведаў, да глыбокага спасціжэння таямніц жыцця і навакольнага свету. У Вялікім Княстве Літоўскім паспяхова развіваліся лінгвістыка, гісторыя, геаграфія, астраномія, матэматыка, медыцына. Францішак Скарына атрымаў званне доктара медыцыны ў 1512 г. у Падуанскім універсітэце (Італія). Наш суайчыннік Казімір Семяновіч быў першым вынаходнікам шматступенчатай ракеты. У 1650 г. ён выдаў у Амстэрдаме кнігу «Вялікае мастацтва артылерыі», дзе апісаў канструкцыю такой ракеты за 250 гадоў да таго, як гэта зрабіў расейскі вучоны К.Цыялкоўскі. Беларус Ілья Капіевіч у 1700 г. удасканаліў кірылічны шрыфт і стварыў літары, якімі і цяпер карыстаюцца беларусы, расейцы, украінцы, македонцы, балгары, сербы ды іншыя народы, што ўжываюць кірыліцу. «Палітычны злачынец» Казімір Чарноўскі ў царскім каземаце вынайшаў падводную лодку. Вынаходніцтва бездротавай перадачы электрасігналаў на некалькі гадоў раней за вядомага расейца А. Папова зрабіў беларус Якуб Наркевіч-Ёдка.

У XIX ст. этнографы і археолагі браты Канстанцін і Яўстафій Тышкевічы заснавалі беларускую навуковую археалогію. Вядомымі ў свеце фізікамі сталі Іван Яркоўскі і Жыгімонт Урублеўскі. Асновы беларускай акадэмічнай навукі заклалі дзеячы Інстытута беларускай культуры Усевалад Ігнатоўскі, Аркадзь Смоліч, Язэп Лёсік, Сцяпан Некрашэвіч ды інш. У 1921 г. адчыніўся Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. У Беларускай акадэміі навук працавалі вядомыя далёка за межамі краіны генэтык Раман Жэбрак, біёлаг Васіль Купрэвіч, фізікі Барыс Сцяпанаў і Фёдар Фёдараў, геолаг Гаўрыла Гарэцкі ды інш. Беларусь мае і сваіх касманаўтаў — Пятра Клімука і Уладзіміра Кавалёнка. Беларускія карані ў іх калегаў Грыгорыя Грэчкі і першай у свеце касманаўткі Валянціны Церашковай.

Беларусь адвеку славілася сваім музычным і тэатральным мастацтвам. Наша музычная культура бярэ пачатак у XI—XII стст. Вядомы такія яе старажытныя творы, як хваласпевы XII ст. у гонар Еўфрасінні Полацкай, «Багародзіца» — малітва, якую спявалі палкі перад пачаткам Грунвальдскай бітвы. У XVI—XVII стст. пры вялікакняскіх і магнацкіх сядзібах ствараліся высокапрафесійныя капэлы, якія лічылі б за гонар мець заходнееўрапейскія манархі. Знакамітым стаў зборнік старадаўняй беларускай музыкі XVI—XVII стст., які атрымаў назву «Полацкі сшытак». У другой палове XVIII ст. у Вялікім Княстве Літоўскім было больш за 50 капэлаў, 26 опернабалетных тэатраў, больш за 30 сімфанічных аркестраў, каля 10 балетных вучэльняў. Тэатр Агінскіх у Слоніме меў аркестр на 108 інструментаў. У Гародне дзейнічаў тэатр Тызенгаўза. Еўрапейскую славу меў нясвіжскі тэатр Радзівілаў. У ВКЛ працавалі вядомыя музыканты і кампазітары з розных краін Еўропы, сярод іх кампазітар з Гановера Ян Давід Голанд , аўтар славутай оперы «Агатка», лібрэта да якой напісаў Мацей Радзівіл. Міхал Клеафас Агінскі пакінуў нам у спадчыну свой рамантычны паланез «Развітанне з Радзімаю». Беларусь дала такіх кампазітараў, як Антон Абрамовіч, Напалеон Орда, Станіслаў Манюшка, Мечыслаў Карловіч, Дамінік Стафановіч, Каятан Крашэўскі. З дынастыі беларускіх артыстаў балета і балетмайстраў паходзіць знакаміты Вацлаў Ніжынскі. Як бачым, сённяшнія поспехі ў свеце беларускага балета маюць пад сабой глыбокія традыцыі.

Варта адзначыць, што першую ў свеце оперу на сюжэт «Фаўста» напісаў беларускі кампазітар князь Антон Генрык Радзівіл на лібрэта самога Гётэ. Геніяльны нямецкі паэт назваў створаную музыку «геніяльнай, парывістай кампазіцыяй». Прэм'ера оперы адбылася у 1835 г. Упершыню на опернай сцэне беларускае слова загучала ў оперы Станіслава Манюшкі «Сялянка», прэм'ера якой з поспехам прайшла ў Мінску ў 1852 г.

XX ст. дало нашай зямлі новую плеяду кампазітараў — Канстанцін Галкоўскі, Якаў Прохараў, Альбін Стэповіч, Уладзімір Тэраўскі, Мікола Равенскі, Яўген Цікоцкі, Мікалай Аладаў, Аляксей Туранкоў... Трэба згадаць светлыя імёны Рыгора Шырмы, Генадзя Цітовіча — тых, хто аднаўляў музычную спадчыну нашага народа.

Драматычныя тэатры ў XVIII — пачатку XIX ст. існавалі ў Нясвіжы, Шклове, Слуцку, Слоніме, Магілёве, Пружанах, Глуску, Дуброўне, Чачэрску. Тэатральныя традыцыі працягваліся ў XX ст. тэатрамі Ігната Буйніцкага, Уладзіслава Галубка.

У 20-я гады адчыніліся дзяржаўныя нацыянальныя драматычныя тэатры, цяпер вядомыя як тэатры імя Янкі Купалы ў Менску і імя Я. Коласа ў Віцебску. У 1933 г. пачаў дзейнасць Дзяржаўны оперны тэатр Беларусі. Мы ганарымся імёнамі такіх тэатральных дзеячаў, як Фларыян Ждановіч, Еўсцігней Міровіч, Барыс Платонаў, Лідзія Ржэцкая, Уладзімір Уладамірскі, Леанід Рахленка, Глеб Глебаў, Здзіслаў Стома...

Багатыя традыцыі нашага нацыянальнага выяўленчага мастацтва пачынаюцца з фрэскавых размалёвак старажытных беларускіх храмаў. Ужо ў часы Еўфрасінні Полацкай існавала арыгінальная беларуская іканапісная школа, сведчаннем чаго з'яўляюцца унікальныя фрэскі XII ст., што захаваліся ў Полацкай царкве Спаса. Наша краіна здавён славілася сваімі разбярамі па дрэве. Еўрапейскі ўзровень мела ў XVI—XVII стст. айчыннае партрэтнае мастацтва, у чым пераконваюць жывапісныя творы з Нясвіжскай ды іншых калекцый.

Традыцыі старажытнага і сярэднявечнага жывапісу і графікі прадоўжылі мастакі Валенці Ваньковіч, Іосіф Аляшкевіч, Іван Хруцкі, Міхал Андрыёлі, Напалеон Орда, Вітольд Бялыніцкі-Біруля, Язэп Драздовіч, Фердынанд Рушчыц, Анатоль Тычына, Пётра Сергіевіч, Іван Ахрэмчык, дзесяткі і сотні іх таленавітых калегаў. Сусветную вядомасць маюць жывапісцы віцебскай мастацкай школы Марк Шагал і Казімір Малевіч.

Беларусь дала знакамітыя імёны спартоўцаў, якіх ведаюць ва ўсім свеце: Аляксандр Мядзведзь, Тацццяна Самусенка, Вольга Корбут, Ларыса Петрык, Наталля Зверава, Віталь Шчэрба, Іван Іванкоў, Ігар Жалязоўскі, Яніна Карольчык...

Значны ўклад зрабілі беларусы ў культурнае развіццё іншых народаў свету.

Паднявольныя ўмовы жыцця ў Беларусі пасля яе захопу Расейскай імперыяй, пераследы за вызваленчую барацьбу, шматлікія войны, а таксама эканамічныя цяжкасці прымушалі многіх беларусаў пакідаць Бацькаўшчыну і шукаць лепшай долі ў чужых краінах. Беларусь перажыла шмат хваляў масавай эміграцыі, у выніку чаго па-за яе межамі жыве цяпер каля 3,5 мільёна нашых суродзічаў. Шмат хто з беларускіх эмігрантаў узбагаціў навуку і культуру іншых народаў і дзяржаў. У гэтым сэнсе Беларусь стала сапраўдным донарам.

Сярод нашых знакамітых суродзічаў лонданскі першадрукар Ян Літвін; нацыянальны герой Чылі, даследчык яе прыродных багаццяў, заснавальнік універсітэта ў Сант'яга Ігнат Дамейка; рэвалюцыянер і вучоны, старшыня сената Гавайскай Рэспублікі Мікола Судзілоўскі; нацыянальны герой Грэцыі Зыгмунт Мінейка, з роду якога паходзіць вядомы дзяржаўны дзеяч гэтай краіны Андрэас Папандрэу; выбітны французскі паэт з роду паўстанца 1863 г. Апалінарыя Кастравіцкага Гіём Апалінэр; генерал Парыжскай камуны Валеры Урублеўскі; французскі і польскі пісьменнік

Аскар Мілаш; дзеяч музычнай культуры Чэхіі, оперны спявак Міхась Забэйда-Суміцкі; вядучы мастак амерыканскага «Дыснейленда» Алія Клеч (Пашкевіч); «зорка» паўночнаамерыканскага хакея Уэйн Грэцкі. З Беларусі паходзяць многія вядомыя дзяржаўныя дзеячы Ізраіля, у тым ліку і першы прэзідэнт гэтай краіны Хаім Вейцман.

З нашых суайчыннікаў, якія ўзбагацілі сусветную навуку, адзначым матэматыка Соф'ю Кавалеўскую (Корвін-Крукоўскую); выдатнага вучонага ў галіне тэрмаядзернага сінтэзу Льва Арцымовіча; хіміка, прэзідэнта Бельгійскай каралеўскай акадэміі навук, літаратуры і прыгожых мастацтваў, лаўрэата Нобелеўскай прэміі 1977 г. Іллю Прыгожына; заснавальніка геліябіялогіі Аляксандра Чыжэўскага; аднаго з «бацькоў» кібернетыкі Аляксандра Маліноўскага; авіяканструктара рэактыўных знішчальнікаў СУ Паўла Сухога; выдатнага нямецкага фізіка і матэматыка Германа Мінкоўскага; амерыканскага вучонага ў галіне ракетнай тэхнікі, акадэміка Міжнароднай акадэміі астранаўтыкі Барыса Кіта; выдатнага авіяканструктара Ігара Сікорскага...

Беларуская эміграцыя дала ўзоры нацыянальнай літаратуры і мастацтваў. На ніве беларускай культуры ў эміграцыі плённа працавалі Алесь Салавей, Наталля Арсеннева, Уладзімір Дудзіцкі, Юрка Віцьбіч, Антон Адамовіч, Леў Гарошка, Вітаўт Тумаш, Уладзімір Случанскі, Уладзімір Глыбінны, Аляксандра Саковіч, Аўген Калубовіч, Язэп Найдзюк, Рыгор Крушына, Пётр Міранoвіч, Мікола Куліковіч, Мікола Равенскі (аўтар музыкі да гімна «Магутны Божа»), Эльза Зубковіч, Пётр Конюх, Мікола Стрэчань і інш. Сёння ў эміграцыі працуе цэлы шэраг грамадскіх, навуковых, творчых дзеячаў, імёны якіх несумненна ўвойдуць у гісторыю нашага народа.

На жаль, і ў наш час беларусы пакідаюць Бацькаўшчыну. Краіна перажывае новы этап масавага выезду ў замежжа носьбітаў інтэлектуальнага патэнцыялу народа па палітычных і эканамічных прычынах. Сярод тых, хто апынуўся па-за межамі Беларусі, і наш вядомы ва ўсім свеце Васіль Быкаў, гонар і сумленне нацыі.

Наша зямля ўзгадавала шэраг дзеячаў культуры, палітыкаў і вучоных, якія ўнеслі значны ўклад у гісторыю суседняй Польшчы, у развіццё яе культуры і навукі. Яшчэ ў часы Ягайлы беларускія майстры зрабілі значны ўплыў на фрэскавы жывапіс Польшчы. З Беларусі паходзяць многія прадстаўнікі польскай літаратуры — Францішак Багамолец, Францішак Князьнін, Адам Нарушэвіч, Юльян Нямцэвіч, Адам Міцкевіч, Эліза Ажэшка, Юзаф Крашэўскі. Нашымі суайчыннікамі з'яўляюцца кампазітар, «бацька польскай оперы» Станіслаў Манюшка і пачынальнік польскага сімфанізму Мечыслаў Карловіч. Беларусы па паходжанню «бацька польскай хірургіі» Рафал Чарвякоўскі, вядомы матэматык Юзаф Марцінкевіч. У пару рэвалюцыйнай маладосці залічваў сябе да беларусаў і Юзаф Пілсудскі, з этнічных беларускіх зямель родам вядомы генерал Люцыян Жалігоўскі.

Надзвычай значным быў уплыў беларусаў на культуру суседняй Расеі. Кнігадрукаванне ў Маскве заснавалі нашы таленавітыя суродзічы Іван Федаровіч (Фёдараў) і Пётр Мсціславец. Выключную ролю ў культурным развіцці нашых усходніх суседзяў адыграў у XVII ст. беларускі асветнік, паэт, драматург і грамадскі дзеяч Сімяон Полацкі. Ён напісаў праект першай у Расіі вышэйшай навучальнай установы — Славяна-грэка-лацінскай акадэміі, студэнт якой Міхайла Ламаносаў на Сімяонавых творах упершыню пазнаёміўся з вершаскладаннем. Полацкі стаў першым у Расеі прафесійным пісьменнікам, удзельнічаў у падрыхтоўцы поўнага расейскага перакладу Бібліі. Высокаадукаваны палачанін стаяў ля вытокаў першага ў Расеі тэатра. Калі Сімяон Полацкі адчыніў у Маскве сваю, незалежную ад патрыяршай цэнзуры друкарню, іх колькасць у Расеі адразу падвоілася (была адна, стала дзве). У той самы час у дзяржаве нашых продкаў налічвалася 134 друкарні.

У Маскоўіі, а пазней у Расейскай імперыі, былі свае адмысловыя формы і метады ўзбагачэння за кошт людскіх рэсурсаў Беларусі. Майстравітыя, адукаваныя ды таленавітыя беларусы пад прымусам вывозіліся на ўсход. Багатыя ды саноўныя, што прынялі расейскага цара за свайго гаспадара, з'язджалі ў Маскву ды Пецярбург па сваёй волі або па запрашэнню новых валадароў. Так адсарбіравалася лепшае, разумнейшае, інтэлектуальнае.

Сёння мы добра ведаем, што ў стварэнні многіх славутых помнікаў расейскай культуры бралі непасрэдны ўдзел выхадцы з Беларусі. У Збройнай палаце Крамля ў 1660 г. працавалі 68 майстроў з Полацка і Віцебска. Клім Міхайлаў са Шклова разам з іншымі беларускімі майстрамі аб'ёмнай разьбы («беларускай рэзі») стварыў сусветна вядомы іканастас Смаленскага сабора Навадзевічавага манастыра ў Маскве. Кафляр Сцяпан Іванаў (па мянушцы Палубес) з Мсціслава пакінуў у Маскве свае шматколерныя рэльефы на царкве Грыгорыя Неакесарыйскага, на Пакроўскім саборы ў Ізмайлаве. Менавіта беларускія кафляры занеслі ў XVII ст. у Маскоўію вытворчасць паліхромнай кафлі. Беларус па паходжанню Андрэй Чохаў (Чэхаў) адліў у 1586 г. знакамітую Цар-гармату. Нявольнікі з Беларусі будавалі і аздаблялі царскі палац у Каломенскім, крамлёўскія саборы ды палаты. Нават барэльеф Пагоні пакінулі ў адным з крамлёўскіх сабораў як напамінак пра дарагую ім Айчыну.

Прыгонныя балерыны Азарэвічы са Шклова стаялі ля вытокаў расейскай балетнай школы. Музычнай часткай імператарскіх тэатраў Пецярбурга, дзе танцавалі Азарэвічы і іншыя артысты-беларусы з былога Шклоўскага тэатра С. Зорыча, забраныя ў сталіцу імперыі, кіраваў Восіп Казлоўскі, які нарадзіўся паблізу беларускага Прапойска (Слаўгарада) і раней працаваў у Слоніме. З беларускага княскага роду паходзіць аўтар першай фундаментальнай «Истории Российской» Васіль Тацішчаў. Беларускае паходжанне маюць кампазітары Міхаіл Глінка, Мадэст Мусаргскі, Ігар Стравінскі (сын саліста Марыінскага тэатра ў Пецярбургу Фёдара Стравінскага, родам з Рэчыцкага павета). З беларускіх родаў — Дзмітрый Шастаковіч (унук віленчука Баляслава Шастаковіча — паўстанца 1863 г.) і знакамітыя артысты Васіль Качалаў (Шверубовіч) родам з Вільні, Пётр Алейнікаў са Шклоўскага раёна. З беларускіх земляў скульптары Міхайла Мікешын (аўтар помніка «1000-годдзе Расеі» у Ноўгарадзе) і Сяргей Канёнкаў. А яшчэ з нашых — падарожнікі Мікалай Пржэвальскі (Перавальскі), ягоны наступнік Пётр Казлоў, Грум-Гржымайла (Гром-Грымайла), даследчык Байкала Бенядзікт Дыбоўскі.

З беларускай Смаленшчыны паходзіць Васіль Дакучаеў, заснавальнік сучаснага глебазнаўства. Беларускае паходжанне маюць заснавальнік расейскай школы доменшчыкаў Міхаіл Курака; славуты адвакат Фёдар Плявака; першы консул Расеі ў Японіі, аўтар першага японска-расейскага слоўніка Іосіф Гашкевіч; першы расейскі санскрытолаг, стваральнік санскрыта-расейскага слоўніка Каятан Касовіч; укладальнік першага слоўніка якуцкай мовы Эдвард Пякарскі; геолаг, даследчык Сібіры Іван Чэрскі, чыім імем названа горная сістэма ды інш. геаграфічныя аб'екты; вучоны-фізіёлаг Браніслаў Вярыга; вядомая лекарка Саламея Русецкая; матэматык Васіль Ермакоў; фізік Аляксандр Садоўскі; хімік Аляксандр Вярыга; радыёхімік Васіль Барадоўскі; інжынеры, будаўнікі портаў Рыга і Кранштат Ян Багінскі і Язэп Зарэцкі; старшыня Сібірскага аддзялення Расейскай акадэміі навук Валянцін Капцюг; геолаг, дырэктар Інстытута геалогіі Сібірскага аддзялення Расейскай акадэміі навук Андрэй Трафімук; фізікі Якаў Зельдовіч і Іван Артабалеўскі.

З Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці — вядомы дзяржаўны дзеяч савецкага часу, былы міністр замежных спраў СССР Андрэй Грамыка. Выхадцамі з Беларусі былі вядомыя ваеначальнікі Іван Якубоўскі, Аляксей Антонаў, Васіль Сакалоўскі ды інш.

З беларускіх родаў паходзіць цэлая плеяда расейскіх літаратараў: Фёдар Дастаеўскі, Іван Бунін, Дзмітрый Пісараў, Фёдар Глінка, Фадзей (Тадэвуш) Булгарын, Аляксандр Грыбаедаў (з Грыбоўскіх), Аляксандр Грын (з Грынеўскіх), а таксама паэт Аляксандр Твардоўскі (бацька яго з Меншчыны), Яўгеній Еўтушэнка (продкі з в. Хамічы на Гомельшчыне), Яраслаў Смелякоў, Юрый Алеша, Уладзімір Высоцкі (яго продкі з Мяшчанскай слабады ў Маскве, заселенай з XVII стагоддзя беларусамі)...

Культурныя набыткі Беларусі маюць вялікую значнасць не толькі для нашага народа, яны з'яўляюцца часткай сусветнай культуры. Які ж высокі і больш магутны ўзлёт духоўнасці магла б даць нацыя беларусаў у спрыяльных умовах развіцця!

Сафія Полацкая. XI ст.
Рэканструкцыя
St Sophia Cathedral in Polatsk, the XIth c
Restoration

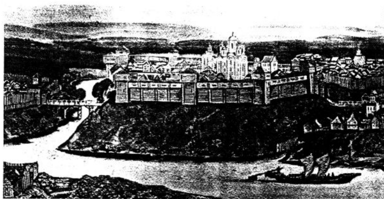

Полацк у XI—XII стст.
Рэканструкцыя
Polatsk in the XIth-XIIth c
Restoration

Святая Еўфрасіння Полацкая
Гравюра XIX ст.
паводле старажытнага абраза
St Euphrasinia Polatskaya
Engraving of the XIXth c
restoring the ancient image

Царква Спаса ў Полацку. XII ст.
Рэканструкцыя
Spasa (the Survivor) church in Polatsk, the XIIth c
Restoration

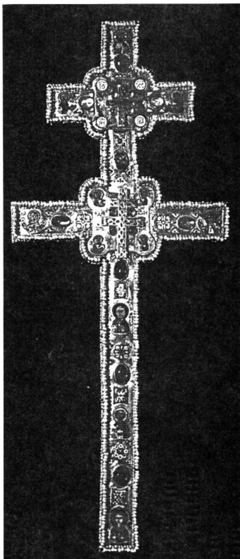

Нацыянальная святыня
беларусаў — Крыж святой
Еўфрасінні Полацкай
Live-Giving Cross of
St Euphrasinia Polatskaya,
the national treasure
of the Belarusian people

Верагодная выява св. Еўфрасінні з фрэскі ў Спасаўскай царкве. XII ст.
Fresco from the Spasa (the Survivor) church, possibly with the image of St Euphrasinia, the XIIth c

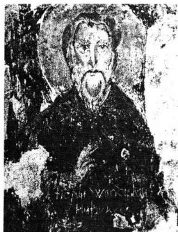

Фрэскі Спасаўскай царквы. XII ст.
Frescoes from the Spasa (the Survivor) church, the XIIth c

Святыя Канстанцін і Алена.
Каменны абразок з Полацка. XII ст.
SS Kanstantsin and Aliena.
Stone icon from Polatsk, the XIIth c

Медная пласціна
алтарнай перагародкі
з выявай святога
Паўла.
XII ст. Гародня.
Image of St Pavel
on a copper plate
from the altar partition,
Harodnya, the XIIth c

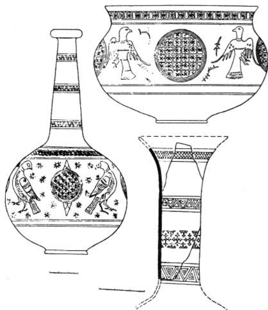

Шкляны посуд з старажытнага Навагародка. XII ст.
Glass tablewear from the ancient Navaharodak (Navahradak), the XIIth c

Медальён з Ваўкавыска. XII ст.
Medallion from Vaukavysk, the XIIth c

Старонка Лаўрышаўскага евангелля. Пачатак XIV ст.
Page from Lauryshauskaye Gospel, the early XIVth c

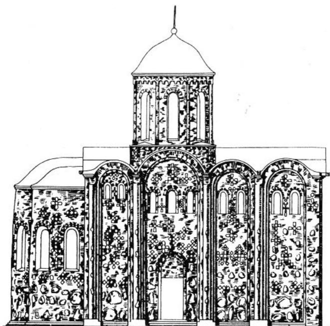

Барысаглебаўская (Каложская) царква ў Гародні. XII ст.
Рэканструкцыя
Saints Barys and Hlieb (Kalozhskaya) church in Harodnya, the XIIth c
Restoration

ВОИНЕГЪ ЧАДЪ ЖУРАГОВИ
ЧЬ ПОЛОЧАНИНЪ

Графіці палачаніна Ваінега Жураговіча на сцяне Сафіі Кіеўскай
Graffito by Vainieh Zhurahovich on a wall of St Sophia Cathedral in Kiev

Алавяны абразок XII ст. з Турава
Tin icon from Turau, the XIIth c

Кірыла Тураўскі
Kiryla Turauski

Адзігітрыя Полацкая
Virgin with the Child Polatskaya

Рече г҃ь притъчю сию чл҃вкъ
нѣкъіи створи вечери
велику и зъва многъі
и посла рабъі своѦ вгодъ
вечера рещи зъванъімъ
идете Ѧко же уготовано
есть все. и начаша вку
пѣ вси ѿрѣчатисѦ. а҃.
и рече купихъ село и имамъ
нужю изити и видѣти
е. и молю тѦ имѣи мѦ
ѿречена. другъіи рече же
ну поѦхъ и сего ради не
могу прити. и пришедъ
рабъ повѣда гн҃у свое
му. тогда разгнѣва
шесѦ гн҃ъ дому и рече
рабу своєму изиди ско
ро на распутьѦ и стъ
гнъі града. и нищаѦ и
бѣднъіѦ и слѣпъіѦ и хро
мъіѦ въведи сѣмо. и
рече рабъ г҃и бъі Ѧкоже по
велѣ и еще мѣсто есть
и рече г҃нъ рабу изиди на
пути и града и понуди
вьсѦ да наполнитсѦ до
мъ мои. гл҃ю бо ва
мъ Ѧко ни єдинъ же
мужь тѣхъ зъванъіхъ
не вкусить моеѦ вечера
много бо есть зъвании

мало же избранъіхъ.
Въ поне. ві н҃е. є҃ ка ѿ лу.
Въ времѦ оно. приступиша
нѣции оть садду
кеи гл҃ще. не бъі
ти въскрⷭ҇нию и въ
прашаху и гл҃ще учи
телю моисѣи написа
самъ намъ. аще кому
умреть братъ имъі же
ну и тъ умреть бѣща
денъ. да поиметь братъ
его жену его и въста
вить плѣмѦ брату сво
єму. седмь убо брать
бѣ. а҃. и поимъ жену и
умре бещаденъ. и вто
рыи поимъ жену и тъ
умре бещаденъ. и г҃. пои
мъ ю. такожде и вси седмь
по умроша не оставльше
чадъ. послѣдь же вс҃ѣхъ и
жена умре. въ въскрⷭ҇нье
убо которагѡ будеть
жена. седмь бо имѣша
женою. ѿвѣщавъ ис҃ъ
рече имъ. с҃нве вѣка сего
женятсѦ и посагають
а сподобльши исѦ вѣкъ
онъ получити въ въскрⷭ҇е
и иже ѿ мертвъіхъ
ни женятсѦ ни посага

Евангелле XII—XIV стст. з полацкага манастыра Іаана Прадцечы
Gospel of the XIIth—XIVth c from Joan the Baptist monastery in Polatsk

Францішак Скарына
Frantsishak Skaryna

Тытульны аркуш «Бібліі» Францішка Скарыны
Title page from Frantsishak Skaryna's *Bible*

Псалтыр Ф. Скарыны
Psalter by F. Skaryna

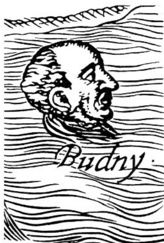

Сымон Будны
Гравюра XVI ст.
Symon Budny
Engraving of the XVIth c

Васіль Цяпінскі
Гравюра XVI ст.
Vasil Tsiapinski
Engraving of the XVIth c

КАТИХИЅІСЪ

ТО ЕСТЪ,
НАУКА СТАРОДАВНАЯ ХРІСТІЯН-
СКАЯ Ѡ СВЕТОГО ПИСМА, ДЛЯ ПРО-
СТЫХЪ ЛЮДЕЙ ЯЗЫКА РУ-
СКОГО, ВЪПЫТАНІЯХЪ И Ѡ-
КАЗѢХЪ СЪБРАНА.

Ѡ ПЕРЪВАГО СВЕТОГО АПОСТОЛА
Петра посланіа Зачало ꙁі.

Готови присно къ Ѿвѣтꙋ всакомꙋ въпрошающимъ вы,
слово Ѿ вашемъ ꙋпованіи съкротостію и страхо,
совѣсть имаще благꙋ и прочая.

«Катэхізіс» Сымона Буднага. 1562 г.
Catechism by Symon Budny, 1562

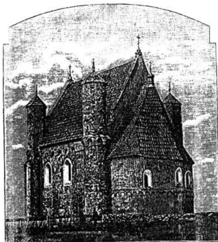

Царква абарончага тыпу
ў Сынкавічах. XVI ст.
Church-fortress in Synkavichy,
the XVIth c

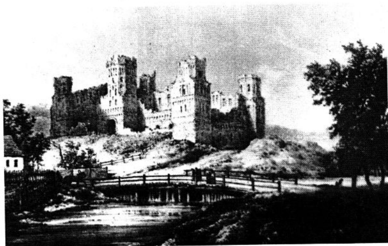

Замак у Міры. Канец XV — пачатак XVI ст.
Літаграфія з гравюры Н. Орды
Castle in Mir, the late XVth — early XVIth c
Lithography from the engraving by Napaleon Orda

Ратуша ў Магілёве. XVII ст.
Town hall in Mahiliou,
the XVIIth c

Гарадская пячатка Магілёва. 1661 г.
Municipal seal of Mahiliou, 1661

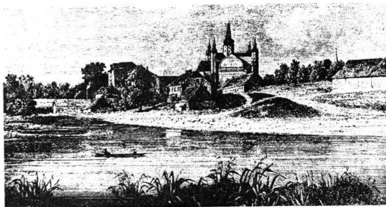

Супрасль. Адзін з цэнтраў беларускага летапісання XVI ст.
Suprasl in the XVIth c, a centre of chronicle writing in Belarus

Евангеліст Лука
Гравюра з выдадзенага ў віленскай друкарні Мамонічаў Евангелля. 1575 г.
Evangelist Luka
Engraving from *the Gospel* printed in Vilnya in the printing house of the brothers Mamonich, 1575

Тытульны аркуш кнігі «Трыбунал Вялікага Княства Літоўскага». 1586 г.
Title page of the book *Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania*, 1586

Драўляная скульптура: Архангел Міхаіл, сярэдзіна XV ст.; Марыя з дзіцем, канец XVI ст.; прарок Захарыя. XVII ст.
Wooden figures: archangel Mikhail, the middle XVth c; Maria with the Child, the late XVIth c; prophet Zakharyia, XVII th c

Баркулабаўскі летапіс. Спіс XVII ст.
Barkulabau chronicle, the XVIIth c

Багародзіца Адзігітрыя Неўвядальны цвет. XVII ст.
Virgin with the Child the Unfading bloom, the XVIIth c

Аляксандр Тарасевіч. Сакавік
Гравюра. 1678 г.
March
Engraved by Aliaksandr Tarasievich, 1678

Васіль Вашчанка. Каляды. 1730 г.
Christmas, by Vasil Vashchanka, 1730

«Жыцці святых». Магілёў. Друкарня М. Вашчанкі. 1702 г.
Lives of the Saints. Printing house of M. Vashchanka, Mahiliou, 1702

Сімяон Полацкі
Simiaon Polatski

Святыя Аўрам і Мяркурый Смаленскія
Saints Auram and Miarkury of Smalensk

Вокладка «Вертограда многоцветнага» Сімяона Полацкага
Cover of the book by Simiaon Polatski

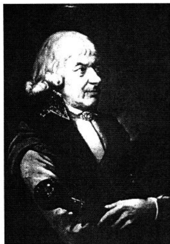

Міхал Казімір Агінскі
Mikhal Kazimir Ahinski

Уршуля Радзівіл
Urshulya Radzivil

Слуцкі пояс
Slutsk girdle

Сцэна са спектакля «Несумленнасць у пастцы» Уршулі Радзівіл
Гравюра 1751 г.
Scene from the play *Dishonesty Caught in a Trap* by Urshulya Radzivil
Engraving of 1751

Напалеон Орда
Аўтапартрэт
Napaleon Orda
Self-portrait

Рэктар Віленскага універсітэта
Вацлаў Пелікан
Vatslau Pelikan, Rector of
the Vilnya University

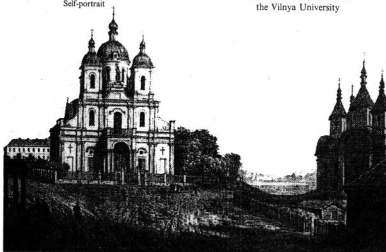

Бялынічы
Літаграфія Н. Орды
Bialynichy
Lithography by Napaleon Orda

Адам Міцкевіч
Adam Mitskievich

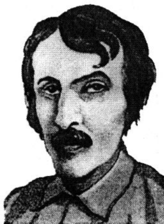

Ян Чачот
Yan Chachot

Ян Баршчэўскі
Yan Barshcheuski

Валенці Ваньковіч
Valientsi Vankovich

Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч
Vintsent Dunin-Martsinkievich

Уладзіслаў Сыракомля
Uladzislau Syrakomlya

Янка Лучына
Yanka Luchyna

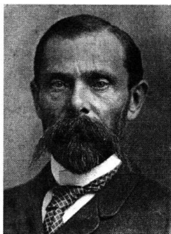

Францішак Багушэвіч
Frantsishak Bahushevich

Янка Купала
Yanka Kupala

Цётка (Алаіза Пашкевіч)
Tsiotka (true name Alaiza Pashkievich)

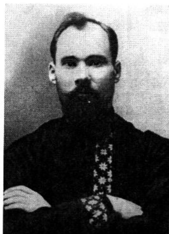

Якуб Колас
Yakub Kolas

Максім Багдановіч
Maksim Bahdanovich

Трупа Ігната Буйніцкага
Troupe of Ihnat Buinitski's theatre

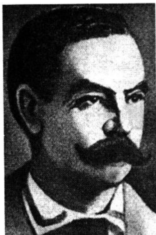

Ігнат Буйніцкі
Ihnat Buinitski

Мітрафан Доўнар-Запольскі
Mitrafan Dounar-Zapolski

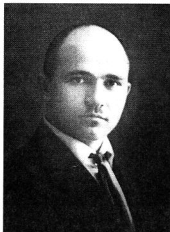

Максім Гарэцкі
Maksim Haretski

Міхась Чарот
Mikhas Charot

Браніслаў Тарашкевіч
Branislau Tarashkievich

Ларыса Геніюш
Larysa Hieniyush

Язэп Драздовіч
Yazep Drazdovich

Рыгор Шырма
Ryhor Shyrma

Мастацкая секцыя Радашковіцкай беларускай гімназіі імя Францішка Скарыны. У першым радзе другі справа — Язэп Драздовіч. 30-я гг.
Art group of the Frantsishak Skaryna Belarusian gymnasium in Radashkovichy. Yazep Drazdovich is in the first row, the second from the right, the 1930s

Міхал Забэйда-Суміцкі
Mikhal Zabeida-Sumitski

Уладзіслаў Галубок
Uladzislau Halubok

Наталля Арсеннева
Natalya Arsienieva

Юрка Віцьбіч
Yurka Vitsbich

Народны паэт Беларусі Максім Танк
Maksim Tank, the People's Poet of Belarus

Кузьма Чорны
Kuzma Chorny

Уладзімір Караткевіч
Uladzimir Karatkievich

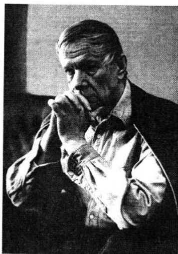

Народны пісьменнік Беларусі
Васіль Быкаў
Vasil Bykau, the People's Writer of Belarus

CULTURE

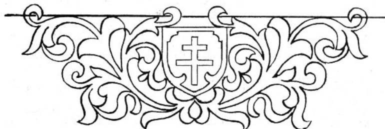

Despite the great difficulties we had to overcome; the hardship we suffered; and the great number of Belarusian people who fell in wars, the nation continued to survive. Once again the Belarusians restored their Motherland to life; they gave birth to and brought up children; so the numerous generations were linking time and history together; they carried through the centuries the burning fire of life. Our people also created and developed our unique national culture; they developed and mastered literacy and, thus, acquired knowledge.

The Polatsk principality can be considered the cradle of the Belarusian national culture. The Polatsk princes promoted Christianity, and it brought knowledge, education, and European cultural achievements. **The son of Rahnieda, the Prince of Polatsk Iziaslau introduced literacy and primary education.** That is why, Iziaslau was the first of the Western Slavic princes to be named *knizhnik* (*booklover*). A seal with his name is considered to be the oldest monument of Belarusian literacy (next to the dish with the word 'Horoushna' found near Smalensk) and a second one among Western Slavs.

In the 50s of the XIth century **St Sophia Cathedral was erected by Prince Usiaslau Charadzei (Usiaslau the Magician) in Polatsk**. The Cathedral with its unique architecture **established the same cultural and political value as the Sophias of Kiev and Novgorod**. Being the symbol of national statehood, it went through every collision of Belarusian history often ruined but always rebuilt in new beauty. And now the stately white temple of ancient Polatsk seems to flow over the Dzvina to eternity, and its unique beauty is attracting people from all over the world.

A granddaughter of Usiaslau Charadzei followed the glorious traditions of her family. Young princess Pradslava, in order to serve the Lord and the people of her country, took the veil and the name of **Euphrasinia Polatskaya.** She happened to be the first woman in Eastern Slavic lands to be ranked as a Saint by the Church. Thus, St Euphrasinia Polatskaya forever established her name in history. **She spread education, translated and copied a number of books, founded both a monastery and a convent in Polatsk; schools, scriptoriums, libraries,**

and icon workshops were opened with her assisstance. At present both Orthdox and Catholic believers honour St Euphrasinia as a patron of Belarus and our intercessor before the Lord.

Ordered by St Euphrasinia, a unique masterpiece of jewelry, **the Life-Giving Cross,** was created by master Bohsha (or Lazar by Christian name) in 1161. The Cross became a spiritual symbol of Belarus. But this treasure was moved out of the country during World War II, and it is still impossible to know where it is now. An accurate copy of the Cross was created not long ago by master Mikola Kuzmich working on the initiative of the International Association of the Belarusian people 'Batskaushchyna' as well as the Belarusian Orthodox church and the state. The copy of the Cross is kept at Spasa-Euphrasinia Church in Polatsk built by a Polatsk man of genius Iaan in the days of St Euphrasinia Polatskaya.

Moreover, in the XIIth century the Turau principality was one of the big cultural centres of Belarus. And it became famous partly because of the enlightenment work and the very life of Bishop Kiryla Turauski. He was the author of a number of sermons, prayers, and canons, that played an important role in the spiritual life of our people. The works by Kiryla Turauski were read, learnt by heart, and copied in every Eastern Slavic state. He was named the other Zalataslou (Brilliant writer and speaker), who was 'head over shoulders above the others in Russia'.

Smalensk in the XIIth century was also famous for its talented writer, enlightener, and teacher Klim Smaliatsich. Together with his follower Auram Smalenski they were among the most educated people of that time.

The further cultural development of Belarus is connected with establishement and strengthening of the Grand Duchy of Lithuania. **It was the Golden Age of Belarusian culture.**

In the XIIIth-XIVth centuries the national spoken and written languages were developed. A number of historical chronicles, literary pieces, religious treatises, and translations from foreign languages, dating back to the Middle Ages, prove the high cultural level of our people.

A clear national cultural bias was characteristic for the period of the GDL. The culture developed on the basis of Belarusian being the official language of the state. Another peculiarity was that **Belarusian culture constantly enjoyed the positive influence of the European culture.** A favourable geographical position in the centre of Europe and democratic government were conductive to the assimilation of all the best of what had been created by European civilization. It was quite important that Orthodoxy and the Roman Catholic religion were co-existing on our lands. Catholicism brought West European culture, and a lot of West European masters were invited to work in the GDL. In addition, the citizens of the GDL could freely move to other West European countries to get educated and master different trades.

The Grand Duchy of Lithuania enjoyed the vigorous development of science in the Renaissance as well. This process greatly influenced cultural life. **The Belarusian Renaissance is one of the finest chapters in our history.**

The development of education, book-printing, architecture, and fine arts put Belarus in a leading position among the Eastern Slavic nations. It placed our country far ahead of Muscovy, where there was no Renaissance at all. No wonder, Maksim Bahdanovich in one of his articles of that time named Muscovy 'a Slavic out-of-the-way corner'.

A considerable contribution to Renaissance culture was made by our great scholar, translator, writer, artist, humanist, and pioneer of printing Frantsishak Skaryna from Polatsk. **23 books of the Bible were translated into Belarusian and printed in Czech Prague in 1517-1519 by Skaryna.** His goal was 'to worship the Lord and to educate common people'. Skaryna's printed Bible was the first one among Eastern and Southern Slavs. After that the Bible was printed in Germany by Luther, and only half a century later was the same done in Poland. The Russians got their first printed Bible only 47 years after Skaryna's Bible.

Returning home, Skaryna founded a printing-house in Vilnya in the year 1520. There he printed his *Malaya padarozhnaya knizhka* (*A Small Travelling Book*) and *Apostal* (*Apostle*).

Some time later other scholars and printers followed his way: Symon Budny, Vasil Tsiapinski, Staphan Zizany, the brothers Kuzma and Lukash Mamonich, Ivan Fedarovich (Fiodarau), and Piatro Mstsislavets. The first printing-house on Belarusian territory worked in Niasvizh in 1562. There *Katekhiziz* (*Cathecism*) and *Apraudanie hreshnaha chalavieka pierad Boham* (*Excuses Of Common People When Facing God*) by Symon Budny were printed in Belarusian. But in the XVIth-the first half of the XVIIth centuries there were already printing-houses in Vilnya, Bierastsie, Polatsk, Miensk, Mahiliou, Niasvizh, Losk, Liubcha, Zaslauye, Pinsk, Zabludau, Suprasl, Iuye, Tsiapin (Orsha), Kutsieina, Ashmiany, Bialynichy, Buinichy, and other settlements. Calculations show that by the end of the XVIth century about 400 different books in more than 300 thousand copies had been printed for Belarusians living both in and outside Belarus. These were also religious books for Orthodox, Rome Catholic, and Protestant Belarusians.

In the XVIth-the beginning of the XVIIth centuries a broad system of school education was growing. Schools were opened at Uniate and Orthodox brotherhoods, Protestant communities; some of them were supervised by the Catholic Orders of Piars, Dominicans, and Bernardines. In addition, a network of Jesuitical schools and collegiums, providing a kind of European education, existed in Belarus. The first institution of higher education — the Vilnya Academy — was opened in 1579, and famous scientists from all over Europe were invited to teach there. The Belarusians at the same time were becoming students of Polish, German, Austrian, Dutch, French, Italian, and English universities.

The spread of education and enlightenment was much encouraged by the Reformation, which arose in Europe in the early XVIth century and then spread throughout the Belarusian territory. Belarusian protestants founded schools and printing-houses and created a rich religious literature. In this connection should be mentioned the name of Prince Mikalai Radzivil Chorny (Mikalai Radzivil the Black), who did a great deal to promote education, science, and literature.

While Belarus was a part of the GDL, **every piece of our land became a centre of cultural development.** First of all, cultural values were created in big and small settlements numbering over 450 in the middle of the XVIIth century. Cultural centres were also made in the households of Belarusian magnates and noblemen. They considered it an honour to have theatres, picture galleries, libraries, museum collections, printing-houses, art weaving workshops, collections of coins, clothes, arms, and armor at their castles, palaces, or mansions.

Belarusian builders and architects marked their honourable place in history as well. Sophia Cathedral in Polatsk was the first stone temple built on our territory. In the XIIth century there was the Survivor temple (the Survivor-St Euphrasinia Church) in Polatsk, Kalozhskaya Church in Harodnya, Saints Barys and Hlieb Church in Navahradak, Church in Vitsebsk. In the XIIIth century the famous Kamianiets tower was erected and is now known as 'Bielaya Viezha' ('the White tower)'. It has become a symbol of Belarus. In the XVIth-XVIIth centuries Suprasl and Synkavichy church-fortresses, a church in the village of Muravanka, and Catholic church in Ishkaldz were erected. These are a few monuments of architecture which have survived until now, but no one knows the actual number of those which have disappeared. Quite a lot of them, like Catholic church in Harodnya, were destroyed in the Soviet period.

Medieval Belarus used to be called a country of castles. Castles were built in Navahradak, Lida, Kreva, Miedniki, Harodnya, Orsha, Heraniony, Miadzel, Zaslauye, Niasvizh, Slutsk, Vitsebsk, Polatsk, Bierastsie, Miensk, Homel, Mstsislaue, Liakhavichy, Hlusk, Liubcha, Stary Bykhau, Karalina, and other settlements. The pearl of Belarusian architecture was erected in the early XVIth century, and even now Mir castle is a real wonder. Such examples of architecture as palaces were introduced in the late XVIth century. The most famous palace ensembles were built in Niasvizh, Halshany, Zaliesie, Ruzhany, Harodnya, Homel, Liubcha, Lahoisk, and other places.

Unfortunately, the major part of our architectural legacy was destroyed in the fires of numerous wars, while the Soviet atheists ruined the rest of the places of worship. A great majority of other cultural heritage, like libraries, picture galleries, collections, archives, was lost. Some of it was moved to Russia, Poland, Lietuva, Sweden, and who knows where else. No one is certain of the location of such treasures as the Cross of St Euphrasinia Polatskaya; the library and museum collections of the Radzivils, Sapiehas, Khraptovichs, Yelskis; the printed works by Frantsysk Skaryna; the Niasvizh collections of the famous Slutsk girdles and cannons; the collections of the Ivan Lutskievich Belarusian museum in Vilnya and the Vilnya museum of antiquities of Yaustakh Tyshkievich; a 40 thousand book library of the Polatsk Academy; and a great many others. The cultural treasures, remaining in Belarus, are one hundredth of those that once existed. At the same time Belarus is one of few countries with no state committee dealing with the returning of the cultural values back home.

In the Middle Ages our country enjoyed the influence both of the Slavic and Latin European cutures. Like a flash in the sky were the literary works in Latin by the poets Mikola Husouski and Yan Vislitski written in the early XVIth century. The first one became famous through his *Piesnya pra Zubra* (*A Song about the Auroch*), the other one through his poem *The Prussian War*, where a victory at Gruenwald was glorified.

A rich chronical legacy has been left for future Belarusian generations.

Polatsk was the first place in Belarus where chronicles were written. Unfortunately, little is known about the Polatsk chronicle. In the late XIIIth-early XVth centuries the Smalensk chronicle appeared. In the XVIth-the beginning of the XVIIth centuries the most famous chronicles were written, such as the Barkulabau chronicle, the Chronicle of the Grand Duchy of Lithuania, Russia, and Zhamoitsiya, the Chronicle of Bykhaviets, and some others. Matsei Stryikouski and Aliaksandr Hvanini wrote their historical works in the second half of the XVIth century. Memoirs, describing the same historical period, were left by the Belarusian noblemen Fiodar Eulashouski and Yan Tsadrouski.

But further full-blooded cultural development was impossible because of a number of obstacles caused by the political situation in the GDL. The Belarusian people had to go through the policy of strong Polish influence, when being a part of Rzecz Pospolita, and total russification while annexed by the Russian Empire. All the above led to the decline of Belarusian culture to the folklore level.

But despite all difficulties the Belarusian spring has been always sprouting. And it was the first half of the XIXth century, when the earliest signs of Belarusian national-cultural renaissance were seen. In the second half of the XIXth century the process was speeded up to lead to the peak of the Belarusian Renaissance in the beginning of the XXth century. Unfortunately, it was stopped, and this time the Bolsheviks did it. The new Soviet Empire did not provide any of the conditions needed for comprehensive development of the national Belarusian culture. The totalitarian system simply could not afford the free display of national talents.

Despite the difficulties of historic fortune, the Belarusian people managed to create great and diverse cultural wealth.

Our land has always been rich in literary talent. Some of the well-known names have already been mentioned. Moreover, the literary masterpieces, created by the following talented poets and writers, made a great contribution to Belarusian culture: Yan Chachot, Yan Barshcheuski, Uladzislau Syrakomlya (Liudvik Kandratovich), Vintsent Dunin-Martsinkievich, Frantsishak Bahushevich, Alaiza Pashkievich (Tsiotka), Maksim Bahdanovich, Yanka Kupala, Yakub Kolas, Maksim Haretski, Kuzma Chorny, Mikhas Zaretski, Alies Harun, Larysa Hieniyush, Uladzimir Dubouka, Pimen Panchanka, Ivan Mielezh, Uladzimir Karatkievich, Alies Adamovich, and many, many more.

Throughout history the Belarusian people aspired to knowledge, education, and understanding of the laws of the world and nature. In the Grand Duchy of Lithuania linguistics, historical science, geography, astronomy, mathematics, and medicine were quite

developed. In 1512 our famous scholar Frantsishak Skaryna was appointed Doctor of Medicine at Padua (Padova) University (Italy). And our outstanding countryman Kazimir Semianovich was the inventor of a many-staged rocket. In 1650 his book *The Great Art of Artillery*, with the construction of a many-staged rocket described, was published in Amsterdam. It was done 250 years earlier than Russian scientist K. Tsiolkovsky's reinvention. In 1700 a Belarusian Ilya Kapiyevich improved Cyrillic print by making more perfect letters, which have been used by the Belarusians, Russians, Ukrainians, Macedonians, Bulgarians, Serbs, and some other peoples ever since. The revolutionary Kazimir Charniauski, while exiled by the Tsar, was the first to invent a submarine. And it was not the famous Russian A. Popov, but a Belarusian named Yakub Narkievich-Iodka, who invented radio (wireless transmission of radio signals).

Belarusian science has been rich in talented researchers. In the XIXth century the brothers Tyshkievich, ethnographers and archeologists, gave birth to Belarusian archeological science. Physicists Ivan Yarkouski and Zhihimont Urublieuski also made their names widely known. The active members of the Institute of Belarusian Culture Usievalad Ihnatouski, Arkadz Smolich, Yazep Liosik, Stsiapan Nekrashevich, and others laid the foundations of the Soviet academic science. In 1921 the Belarusian State University was opened. The Belarusian Academy of Sciences gathered together a number of great scientists, like the famous geneticist Raman Zhebrak, a biologist Vasil Kuprevich, physicists Barys Stsiapanau and Fiodar Fiodarau, a geologist Hauryla Haretski. Our country has its cosmonauts as well. They are Piotr Klimuk and Uladzimir Kavalionak. The first woman cosmonaut Valentina Tereshkova and Georgy Grechko also have Belarusian roots.

Belarus has been always admired for its music and theatre. Musical culture has been cultivated since the XIth-XIIth centuries. Such early musical pieces as *The Virgin* (a prayer the troops sang before fighting in the Gruenwald battle) and *The Hymn of Praise to the Honour of Euphrasinia Polatskaya* are to be mentioned. The choirs of a kind that kings and counts of Western Europe would like to possess were formed by the Crand Dukes and magnates at their places in the XVIth-XVIIth centuries. A famous collection of ancient Belarusian musical pieces *The Polatsk Note-Book*, dated the XVIth-XVIIth century, became widely known. At the end of the XVIIIth century in the Grand Duchy of Lithuania there were more than 50 choirs, some 26 theatres of opera and ballet, more than 30 symphony orchestras, about 10 ballet schools. The theatre in Slonim, possessed by the Ahinskis, had an orchestra of 108 instruments. The theatre, owned by Tyzenhauz, performed in Harodnya. In Niasvizh there was a theatre of the Radzivils famous even in Europe. Musicians and composers from Europe were invited to the GDL, such as composer Yan-David Holland from Hamburg, the author of famous opera *Ahatka* with a libretto by a Belarusian nobleman Matsei Radzivil. Polonaise *Razvitanie z Radzimayu* (*Farewells to the Motherland*) with its soft sad melody is another romantic piece left by Mikhal Kleafas Ahinski. Anton Abramovich, Napaleon Orda, Stanislau Maniuszka, Mechyslau Karlovich, Daminik Stafanovich, Kayatan Krasheuski are the very unique composers of the Rennaissaunce belonging to the Belarusian national musical school. A Belarusian dynasty of ballet-dancers and ballet-masters gave the world Vaclaw Nijinski, a name both well known and adored. One should recognize that today's achievements of Belarusian ballet school are based on deep traditions.

It is worth mentioning that a Belarusian, Prince Anton Hienrik Radzivil composed the first version of music to an opera *Faust* on a libretto written by Goethe himself. Goethe evaluated the music as 'a brilliant, impetuous composition'. The first performance took place in 1835. The year 1852, in Minsk city the first night of the opera *Sialianka* (*A Peasant Girl*) by Stanislau Maniuszka. And it was the first time that Belarusian was sung from the opera stage.

The XXth century is famous for a number of great composers such as Kanstantsin Halkouski, Yakau Prokharau, Albin Stepovich, Uladzimir Terauski, Mikola Ravienski, Yauhien Tsikotski, Mikalai Aladau, Aliaksei Turankou, etc. And the names of Ryhor

Shyrma, Henadz Tsitovich should never be forgotten as they are those who did much to restore the Belarusian musical heritage.

In the XVIIIth-earlyXIX centuries the cultural life of Niasvizh, Shklou, Slutsk, Slonim, Mahiliou, Pruzhany, Hlusk, Dubrouna, and Chachersk was vivid because of their drama theatres. The theatrical traditions were kept up by the theatres of Ihnat Buynitski and Uladzislau Halubok.

The national drama theatres, now the Yanka Kupala National Drama theatre in Miensk and the Yakub Kolas National Drama theatre in Vitsebsk, were opened in the 20s. Since 1933 the National Opera and Ballet theatre has been giving performances. Besides, our culture was greatly enriched by the art of Flaryian Zhdanovich, Eustsihnei Mirovich, Barys Platonau, Lidziya Rzhetskaya, Uladzimir Uladamirski, Leanid Rakhlienka, Hlieb Hliebau, Zdzislau Stoma, and a lot of others.

While speaking about the art of painting, it should be mentioned that its rich traditions go back to frescoes of the ancient Belarusian temples. There already was a separate Belarusian school of icon-painting in the days of Euphrasinia Polatskaya, and the unique frescoes of the XIIth century, kept in the Survivor temple in Polatsk, can prove that. Moreover, our masters on wood-carving were both well-known and appreciated. The portraits, paited by the Belarusain artists in the XVIth-XVIIth centuries, were of the European level. One cannot help wondering at art masterpieces from the Niasvizh and other picture collections.

The ancient traditions of Belarusian painting were further maintained by Valient Vankovich, Iosif Aliashkievich, Ivan Khrutski, Mikhal Andriolli, Napaleon Orda, Vitold Bialynitski-Birulya, Yazep Drazdovich, Ferdynand Rushchyts, Anatol Tychyna, Piotra Sierhiyevich, Ivan Akhremchyk, and dozens of others. And such painters of Vitsebsk art school as Marc Chagall and Kazimir Malevich have merited universal acknowledgement.

The same is worth saying about Belarusian sportsmen. The glorious sport achievements of Aliaksandr Miadzviedz, Tatsiana Samusienka, Volha Korbut, Larysa Pietryk, Natalya Zvierava, Vital Shcherba, Ivan Ivankou, Ihar Zhaliazouski, Yanina Karolchyk are recognized all over the world.

It should be recognized that the Belarusians did much for cultural development of other nations as well.

The reasons why a lot of Belarusians were forced to leave their home country, are diverse. Waves of emigration were mainly caused by unbearable situation in Belarus as a province of the Russian Empire. A series of political persecutions, the horrors of numerous wars, as well as economic hardship also did a lot. And now, as the result of numerous waves of mass emigration, some 3.5 million of our countymen are living abroad. Belarusian talent has considerably enriched the culture and science of other countries. Thus, Belarus has been a donor of great talent to other nations.

Among the Belarusians who found fame and glory abroad are the pioneer of English printing Yan Litvin; the National Hero of Chile, an explorer of its natural resourses, and a founder of the university in Santiago Ihnat Dameika; a revolutionary and scientist, the Chairman of the Senate of the Hawaii Republic Mikola Sudzilouski; the National Hero of Greece Zyhmund Mineika, whose descendant was a famous social leader of Greece Andreas Papadreu; a famous French poet Guillaume Appolinaire, a descendant of the Belarusian insurgent of 1863 Apalinary Kastravitski; the general of the Paris Commune Valier Urublieuski; a Polish and French writer Oskar Milash; an opera singer, an artist of Czech musical culture Mikhas Zabeida-Sumitski; a leading artist of American Disneyland Aliya Kliech (the former Pashkievich); a famous North American hockey player Wayne Gretsky. And it is even hard to name all the famous state leaders of Israel originally from Belarus, the only fact, that the first president of Israel was a native Belarusian, says enough.

The Belarusian impact into the world of science was made by a mathematician Sophia Kovalevskaya (Korvin-Krukouskaya); an outstanding scientist in the field of thermonuclear

synthesis Leu Artsymovich; a chemist, the President of the Belgian Royal Academy of Sciences, Literature, and Fine Arts, the Nobelist of 1977 Ilia Pryhozhyn; a pioneer of solar biology Aliaksandr Chyzheuski; a father of the modern science of cybernetics Aliaksandr Malinouski; a designer of jet fighter aircrafts SU Pavel Sukhi; a famous German physicist and mathematician Herman Minkouski; an American scientist in the field of rocket technology, the Academician of the International Academy of Astronautics Barys Kit; a great aircraft designer Ihar Sikorski, and others.

Profound examples of national poetry, prose, and art are to be found among the Belarusian emigration as well. Alies Salavei, Natalia Arsienyeva, Uladzimir Dudzitski, Yurka Vitsbich, Anton Adamovich, Leu Haroshka, Vitaut Tumash, Uladzimir Sluchanski, Uladzimir Hlybiny, Aliaksandra Sakovich, Yauhien Kalubovich, Yazep Naidziuk, Ryhor Krushyna, Piotr Miranovich, Mikola Kulikovich, Mikola Ravienski (the composer of Belarusian anthem *Mahutny Bozha* (*Our Powerful Lord*), Elza Zubkovich, Piotr Koniukh, Mikola Strechan, and others created in the field of Belarusian culture. And today there are a number of Belarusian political and social leaders, artists, and men of science who will certainly make their place in our history.

Unfortunately, Belarusian emigration is not the event of the past but of the present as well. Belarus is exporting its intellectual potential, and this new wave of emigration seems to be mainly caused by the economic and political situation in the country. Among the latest (and let it be the last!) Belarusians who have left their home country is our well-known writer and public figure Vasil Bykau, the true honour and conscience of the Belarusian nation.

The Belarusian land has produced a number of politicians, men of science and culture, who did a great deal for the cultural and scientific development of Poland. In the days of Yahaila Belarusian and Ukrainian masters of frescoes were already exerting a crucial influence on the religious art of Poland. Belarusian roots have some of the famous Polish literary men: Frantsishak Bahamolets, Frantsishak Kniaznin, Adam Narushevich, Yulian Niamtsevich, Adam Mitskievich, Eliza Azheshka, Yuzaf Krasheuski. A composer, 'father of the Polish opera' Stanislau Maniuszka and a pioneer of Polish symphonic music Mechyslau Karlovich are our countrymen. The 'father of Polish surgery' Rafal Charviakouski and a famous mathematician Yuzef Martsinkievich are born Belarusians. While a young revolutionary, Jozef Pilsudski considered himself a Belarusian as well. Liutsyian Zhalihouski was also from ethnic Belarusian territory.

Russian culture enjoyed an even greater Belarusian influence. Our talented countrymen Ivan Fedarovich (Fiodarau) and Piotr Mstsislavets became the pioneers of printing in Moscow. The Belarusian scholar, poet, playwriter, and public figure Simiaon Polatski was a real discovery for Russia in the XVIIth century. He worked out a project for the first higher educational establishment in Russia — the Slavic Greek and Latin Academy. Simiaon's works served as a fine example of poetry writing for the students of the Academy, among whom was also the Russian genius Mikhail Lomonosov. Polatski, being the first professional writer in Russia, took an active part in the translation of the Bible into Russian. Our highly educated countryman was a founder of the first Russian theatre. He managed to double the number of printing houses in Russia by opening a second one, private and independent from religious censorship. Compare this number to the 134 printing houses working in our country.

Muscovy and later the Russian Empire possessed its original peculiar methods of making use of the Belarusian people. Skillful, intelligent, and talented Belarusians were moved to the parent state by force. There were also the rich and dignified who accepted the Russian Tsar as their Master and moved to either Moscow or Petersburg by their own will, sometimes being invited by the new rulers. These were the different ways of taking away the best, the most intelligent, the healthiest people from Belarus.

It is not a secret any more that quite a few Russian cultural monuments were created with the help of Belarusian masters. In 1660, 68 craftsmen from Polatsk and Vitsebsk worked at the

Armoury in the Kremlin. The world famous iconostasis of Smalensk Cathedral of the Novodievichy Nunnery in Moscow was made by a master of volumetric curving (the so-called 'Belarusian curving') Klim Mikhailau from Shklou with other Belarusian craftsmen. Quite a few multicoloured reliefs were left in Moscow by a tiler Stsiapan Ivanau (Palubies) from Mstsislau. In the XVIIth century Belarusian tilers introduced in Moscow the production of polychromatic tiles. It was a Belarusian, Andrei Chokhau (Chekhau), who was the manufactorer of the famous 'Tsar-Cannon'. Dependent Belarusian workers built and decorated the Tsar's palace in Kolomenskoye, the Kremlin cathedrals and halls. Even the bas-relief of *Pahonia* was made in one of the Kremlin cathedrals as a reminder of the beloved Motherland.

The first Russian ballet school was founded by the serf ballet dancers Azarievich from Shklou. And as a music director of the royal theatres of Sankt-Petersburg, where Azarievich and other artists from the Shklou theatre of S. Zorych were dancing, was Vosip Kazlouski. He was a Belarusian born near Prapoisk (Slauharad), who used to work in Slonim. The author of the first fundamental *History of Russia* Vasily Tatishchev is also a descendant of a Belarusian prince's kin. The Belarusians by origin were composers Mikhail Glinka, Madest Musorgsky, Igor Stravinsky (the son of a soloist of the Mariinsky theatre in Sankt-Petersburg Fiodor Stravinsky, originally from the Rechytsa District, Belarus). In addition, the popular artists Vasily Kachalov (Shverubovich) from Vilnya and Piotr Oleinikov from the Shklou District have Belarusian ancestors, the same as Dmitry Shostakovich, who was the grandson of a insurgent of 1863 Baliaslau Shastakovich from Vilnya. Sculptors Mikhail Mikieshin (the author of the monument 'The 1000th Anniversary of Russia' in Novgorod) and Sergey Kanionkov are from the Belarusian lands as well. The same as was a traveller Nikolay Przhevalsky (Peravalski), his followers Piotr Kozlov and Grum Grzhimailo (Hrom-Hrymaila), and exployer of the Baical Benedikt Dybovsky.

The founder of the modern soil science Vasily Dakuchaeu was from the Smalensk District, Belarus. A Belarusian by origin is the founder of the Russian school of blast-furnace workers Mikhail Kuraka; a famous lawyer Fiodar Pliavaka; the first Russian consul in Japan, the author of the first Japanese-Russian dictionary Iosif Hashkievich; the first Russian linguist to study Sanscrit, the author of Sanscrit-Russian dictionary Kayatan Kasovich; the compiler of the first dictionary of the Yakut language Edvard Piakarski; a geologist, the exployer of Siberia Yan Cherski, after whom was the mountain range and some other geographical objects named; a physiologist Branislau Viaryha; a legendary doctor Salameya Rusietskaya; a mathematician Vasil Ermakou; a physicist Aliaksandr Sadousky; a chemist Aliaksandr Viaryha; a radiochemist Vasil Baradouski; engineers and builders of Riga and Kronshtadt harbours Yan Bahinski and Yazep Zaretski; the Head of the Siberian division of the Russian Academy of Sciences Valiantsin Kaptsiuh; a geologist, the Director of the Institute of Geology of the Siberian division of the RASc Andrey Trafimuk; physicists Yakau Zialdovich and Ivan Artabalieuski.

The popular state leader of the Soviet period, the Minister of Foreign Affairs of the former USSR Andrey Gromyko was from the Vietkauski District, Homel Region. Of Belarusian descent were the famous military leaders Ivan Yakubousky, Aleksey Antonov, and Vasily Sokolovsky.

Belarusian ancestors produced a number of Russian literary men, like Fiodor Dostoevsky, Ivan Bunin, Dmitry Pisarev, Fiodor Glinka, Fadei (Tadevush) Bulgarin, Aleksandr Griboedov (from the Hrybouskis), Aleksandr Grin (from the Hryneuskis), a poet Aleksandr Tvardovsky (his father was from the Miensk district), Evgeny Evtushenko (his parents were from the village of Khamichy at Homel), Yaroslav Smeliakov, Yury Olesha, Vladimir Vysotsky (his ancestors were from a middle-class settlement in Moscow inhabited by the Belarusians since the XVIIth century), etc.

Thus, **the cultural heritage of the Belarusians is of great value not only for Belarus itself, but is a considerable part of world culture. And no one knows what the spiritual achievements of our nation might have been if there had been favourable conditions for cultural development.**

БЕЛАРУСЬ НА МЯЖЫ ТЫСЯЧАГОДДЗЯЎ

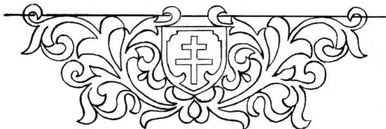

Гістарычны лёс не быў спрыяльным для беларускага народа. Але ён выжыў, прайшоў праз усе выпрабаванні, не згубіў сябе, не стаў жорсткім і зняверaным. Наадварот, шматлікія беды навучылі беларусаў шанаваць само жыццё і агульначалавечыя каштоўнасці. Беларускі народ захаваў моцны жыццёвы патэнцыял, незвычайную здольнасць выжываць у самых жорсткіх умовах існавання, адраджацца да новага жыцця.

На мяжы тысячагоддзяў Беларусь ідзе па шляху адраджэння, і ніякім сілам не ўдасца яго спыніць. Наш народ з вялікімі цяжкасцямі пазбаўляецца ад рэцыдываў камунізму і залежнасці. Расце новае пакаленне беларусаў, што не зведала скалечанага савецкага выхавання, яно нясе ў сабе вобраз новай Беларусі, што зойме належнае ёй годнае месца ў Еўропе.

Ворагам беларушчыны хочацца сёння прынізіць нашу нацыянальную годнасць, пасеяць нявер'е ў здольнасць краіны да самастойнага жыцця. Але ніхто не здолее ўжо вярнуць нас у змрочнае мінулае паднявольных часоў. Беларусы маюць усе падставы верыць у лепшую будучыню, маюць магчымасць адбудаваць сваю Бацькаўшчыну як самастойную цывілізаваную дзяржаву.

З больш як чатырох дзясяткаў еўрапейскіх краін Беларусь па асноўных паказчыках (тэрыторыя, насельніцтва, прыродныя рэсурсы) уваходзіць у першую палову. Багатыя яе лясныя, водныя, сельскагаспадарчыя рэсурсы. Беларусь мае выдатныя прыродныя ландшафты, запаведнікі, радовішчы карысных выкапняў: найбуйнейшыя ў свеце залежы калійных соляў, вялікія запасы пітной і мінеральнай вады, радовішчы нафты, вугалю, гаручых сланцаў, жалезнай руды, будаўнічых матэрыялаў ды інш.

Наша багацце і ва унікальным геаграфічным становішчы краіны ў цэнтры Еўропы. Навукоўцамі даказана: геаграфічны цэнтр кантынентальнай Еўропы знаходзіцца каля вёскі Чыжаха Бярэзінскага раёна Мінскай вобласці. Праз нашу краіну праходзяць шматлікія транспартныя магістралі паміж Захадам і Усходам. Беларусь мае развітую індустрыяльную базу, высокі навуковы патэнцыял, адукаваныя кадры. Вытворчыя сілы беларускага народа невычарпальныя.

Тэрыторыя Беларусі — 2076 тыс. кв. км. На кожнага жыхара Беларусі прыпадае 2 га зямлі, з якіх 0,7 га ворнай, што сведчыць пра тое, што народ можа сам сябе пракарміць.

Насельніцтва краіны складае каля 10 млн. чалавек. Па гэтым паказчыку мы стаім побач з такімі еўрапейскімі краінамі, як Венгрыя, Партугалія, Чэхія, Грэцыя, Бельгія. Ва ўсе часы наша Радзіма несла вялікія страты чалавечага патэнцыялу. Калі б не гэты трагічны аспект нашай гісторыі, Беларусь сёння, па падліках навукоўцаў, мела б не меньш як 30-мільённае насельніцтва. Пра нацыянальны склад жыхароў дзяржавы сведчаць наступныя лічбы перапісу 1999 г.: тытульная нацыя — беларусы — звыш 81% (у 1989 г. — 77,8%). Такім чынам, беларускае насельніцтва за дзесяць прамінулых паміж перапісамі гадоў істотна павялічылася. Колькасны склад усіх астатніх асноўных нацыянальных груп за гэты час паменшыўся: габрэяў з 112 тыс. да 28 тыс., украінцаў з 291 тыс да 237 тыс., палякаў з 418 тыс. да 298 тыс., расейцаў з 1342 тыс. да 1142 тыс. Беларускую мову назвалі сваёй роднай 82% беларусаў і 18% прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцяў. Разам гэта складае больш за 7 млн. чалавек. 3,7 млн. з іх на адпаведнае пытанне перапісу адказалі, што дома размаўляюць па-беларуску.

Як бачым, Рэспубліка Беларусь не толькі па назве, але і па сутнасці з'яўляецца краінаю беларусаў. Мы стварылі, пабудавалі яе і хочам быць у ёй прывętнымі гаспадарамі для ўсіх нацыянальнасцяў, што вякамі жывуць побач з намі і падзяляюць усе цяжкасці нашага агульнага лёсу.

На жаль, сёння ў нашай дзяржаве працягвае захоўвацца сітуацыя, калі ў падтрымцы і спрыяльных умовах развіцця мае патрэбу найперш сама карэнная нацыя. У выніку палітыкі дэнацыяналізацыі, якая праводзілася раней і мае працяг сёння, родную мову беларусаў на афіцыйным узроўні амаль паўсюдна замяніла расейская. Ліквідуецца сістэма нацыянальнай адукацыі, школьніцтва, звужаецца нацыянальнае кнігадрукаванне, беларускае аблічча страцілі тэлебачанне і радыё. Гэтым знішчальным працэсам супрацьстаіць нацыянальна свядомая беларуская інтэлігенцыя, і змаганне яе не можа не прынесці станоўчых вынікаў, бо справа гэта святая.

З усяго сказанага бачна, што наша Бацькаўшчына — Беларусь валодае дастатковым эканамічным патэнцыялам, чалавечымі рэсурсамі, каб у новым тысячагоддзі ўпэўнена ісці па шляху самастойнай дзяржавы. Нашу самастойнасць яшчэ патрэбна замацаваць, не дапусціць страты дзяржаўнай незалежнасці, над якою цяпер навісла рэальная пагроза.

Гісторыя дала нам шанц адрадзіцца пасля двухсотгадовай няволі. Толькі ад нас залежыць, ці скарыстаем мы гэты Боскі дар дзеля пабудовы лепшай будучыні для нашых дзяцей. Кожнаму з нас неабходна ўсвядоміць, што мы адказныя за далейшы лёс Беларусі перад сваімі продкамі, перад нашчадкамі, перад Богам, які даў нам нашу цудоўную зямлю.

Мы не бязродныя, не перакаці-поле. За намі вялікі гістарычны шлях, больш як тысячагадовая дзяржаўнасць, нашы геройчныя продкі, нашы страты і слёзы, нашы здабыткі і дасягненні. Усё гэта дае нам права і сілу адстойваць і будаваць нашу Беларускую дзяржаву.

Толькі тады мы будзем «людзьмі звацца», як сказаў наш вялікі Янка Купала, і будзем роўнымі сярод усіх народаў свету. Другога шляху ў новае тысячагоддзе няма!

Абаронім дзяржаўную незалежнасць Беларусі!

Адродзім нацыянальную культуру, свядомасць, родную мову беларусаў і ўсіх народаў, што жывуць у нашай краіне!

Абярэм шлях пабудовы цывілізаванага дэмакратычнага ладу ў краіне са свабоднай эканомікай і поўным забеспячэннем грамадзянскіх правоў!

Ж Ы В Е Б Е Л А Р У С Ь!

Нацыянальны грамадскі арганізацыйны камітэт «Беларусь-2000»

BELARUS AT THE TURN OF THE MILLENNIUM

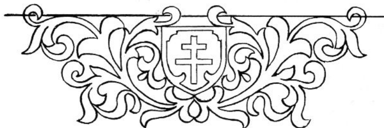

The historical fortunes of the Belarusian people were not very favourable. But we stood the test of time and survived, went through all the obstacles and neither became cruel nor lost faith. On the contrary, numerous problems have taught the Belarusians to value life as it is, to live according to universal moral values. We possess a high potential for life, an extraordinary capacity to survive in the most unbearable situations, to recover for new life even when there is no hope for the future.

At the turn of the millennium we are progressing to our renaissance, and nothing can stop us on our way. It has cost us great efforts to escape from the Communist set-backs and dependent state. A new generation of Belarusians is growing up to take a proper place in Europe, a generation not ruined by Soviet propaganda, and they are the real image of a new Belarus.

There are people who, opposing the very Belarusian idea, try hard to suppress our national feelings and sow disbelief in our hearts. But nobody can turn the time back. We have all the grounds to believe in a better fortune, in our abilities to make the Motherland an independent and flourishing state.

Belarus is placed in the first half of more than forty European states considering the basic indices like territory, population, and natural resources. It has large forests, a developed water system, and fertile soil. It is rich in picturesque nature, forest reserves, and minerals. For example, it has the world's largest deposits of potash and rock salt, huge supplies of drinking and mineral water, deposits of natural oil, coal, bituminous shale, iron ore, different building materials, and so on.

We should enjoy our favourable geographical position in the very centre of Europe. It was scientifically proved, that the geographical centre of continental Europe is at the village of Chyzhakha in the Berazino District, Minsk Region. East and West are linked by highways crossing our country. Belarus has got a developed industrial base, high intellectual potential, and a number of educated and proficient people. In addition, the Belarusians possess an inexhaustible creativity.

The territory of Belarus is 207,600 square kilometres (80,200 square miles). There are 2 hectares of land including 0.7 hectares of arable land per person, and it is really enough for a nation to feed itself.

The population of the country is in excess of 10 million people, and is similar to the population of Hungary, Portugal, the Czech Republic, Greece, and Belgium. But all through history we lost a great number of our people. If we had had better historical fortunes, the population of Belarus could have increased by now to 30 million people. According to the census of 1999, 81% of the population are Belarusians, and they are the title nation (compare to 77.8% in 1989). But if the Belarusians have increased in number, the same could not be said about the other national groups. In a decade the number of the Jews has declined from 112 to 28 thousand, of the Ukrainians — from 291 to 237 thousand, of the Polish — from 418 to 298 thousand, of the Russians — from 1342 to 1142 thousand. Belarusian is the mother tongue for more than 7 million people (82% of the Belarusians and 18% of people of other nationalities). 3.7 million people admitted that they speak Belarusian at home.

Thus, the Republic of Belarus can be evaluated as the country of the Belarusian people. We formed and built it and want to be hospitable masters to every people who has for centuries been our neighbour and shared both our joys and difficulties.

We are sorry to say that at present the very Belarusian nation is still in need of support and favourable conditions for national development. As the result of the policy of denationalization carried out earlier and still in force, Belarusian has been officially almost completely replaced by Russian. The system of national education and schooling is being liquidated, national bookprinting is reduced, TV and radio have no Belarusian image any more. But the nationaly conscious Belarusian intelligentsia are opposing these destructive processes, and they will not fail as it is a blessed vision.

In short, Belarus, our Motherland, has enough economic potential and people's resources to develop its independence and statehood in the new millennium. But, as at present there is a real danger of turning into a dependent state we must not let it happen.

Now history gives us a great opportuniny to be free after 2 centuries of bondage. It depends on us personally if this opportunity, the real gift from God, will be properly used to obtain a better future for our children. Everyone has to understand that we are responsible to our ancestors and descendants, and to the Lord, who gave us this marvelous land, for its further development.

We are not friendless or rootless, we are not nomads. But we have a great history, more than a thousand years of statehood, heroic ancestors, ups and downs, losses and achievements. And all these give us the right and the strength to build and protect our state.

Only then we shall have the right to 'be called a proper people' according to the words of our great poet Yanka Kupala and shall be an equal nation in the world. This is the only way to the new millennium!

Let us protect the independence of Belarus!

Let us revive the national culture, consciousness, and mother tongue of the Belarusians and other nations of Belarus!

Let us find the way to build a democratic country, a country with free economics where the contitutional rights of the citizents are protected by the law!

LONG LIVE BELARUS!

The National Public Organizing Committee 'Belarus — 2000'

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ
PAPERS AND DOCUMENTS

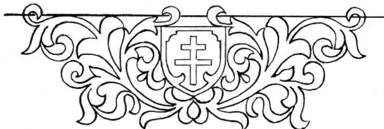

АПОВЕСЦЬ ПРА УСЯСЛАВА ПОЛАЦКАГА

Урыўкі з «Аповесці мінулых гадоў»

У год 6552 (1044)... У той жа год памёр Брачыслаў, сын Ізяслава, унук Уладзімера, бацька Усяслава, і Усяслаў, сын яго, сеў на яго (княскім) стале (у Полацку). Маці ж яго нарадзіла ад чарадзейства. Калі маці яго нарадзіла, на галаве яго была сарочка. І сказалі вешчуны яго маці: «Гэтую сарочку навяжы на яго, хай носіць яе да смерці». І носіць яе на сабе Усяслаў і сёння, таму і нялітасцівы ён на кровапраліццё.

У год 6574 (1066*). Прыйшоў Усяслаў і ўзяў Ноўгарад, з жанчынамі і дзецьмі, і званы зняў са святой Сафіі. О, вялікая бяда была ў той час!

У год 6575 (1067). Узняў раць у Полацку Усяслаў, сын Брачыслава, і заняў Ноўгарад. Трое ж Яраславічаў, Ізяслаў, Святаслаў і Усевалад, сабраўшы вояў, пайшлі на Усяслава ў люты мароз. І падышлі (яны) да Менска. І зачыніліся мяняне ў горадзе. Браты ж узялі Менск, перабілі ўсіх мужчын, а жанчын і дзяцей узялі ў палон і пайшлі да Нямігі. І пайшоў Усяслаў супраць іх. І сустрэліся праціўнікі на Нямізе месяца сакавіка ў 3-ці дзень, быў снег вялікі, і пайшлі адзін на аднаго. І была лютая сеча, і многія палеглі ў ёй, і перамаглі Ізяслаў, Святаслаў і Усевалад, Усяслаў жа ўцёк.

Пасля гэтага месяца ліпеня ў 10-ты дзень Ізяслаў, Святаслаў і Усевалад, пацалаваўшы крыж святы Усяславу, сказалі яму: «Прыйдзі да нас, не ўчынім табе (нічога) злога». Ён жа, спадзеючыся на іх крыжацалаванне, пераехаў да іх у лодцы праз Днепр. Калі ж Ізяслаў увайшоў першы ў шацёр, тут схапілі Усяслава, на Ршы ля Смаленска,

---

* Звестка, датаваная 1066 г., узята з Ноўгарадскага летапісу.

пераступіўшы крыжацалаванне. Ізяслаў жа, прывёўшы Усяслава ў Кіеў, пасадзіў яго і двух яго сыноў у турму («поруб»).

У год 6576 (1068). Прыйшлі іншапляменнікі на Рускую зямлю, мноства палаўцаў. Ізяслаў жа, Святаслаў і Усевалад выйшлі супраць іх на Альту. І ноччу пайшлі адзін на аднаго. За грахі нашы наслаў Бог на нас паганых, і пабеглі рускія князі, і перамаглі палаўцы.

...Калі ж Ізяслаў з Усеваладам пабеглі ў Кіеў, а Святаслаў у Чарнігаў, тады кіяўляне прыбеглі ў Кіеў, сабралі веча на рынку і паслалі да князя сказаць: «Вось палаўцы рассяліліся па ўсёй (Рускай) зямлі, дай, княжа, зброю і коней, і мы яшчэ паваюем з імі». Аднак Ізяслаў не паслухаў гэтага. І пачалі людзі наракаць на ваяводу Касьнячка, пайшлі на гару з веча і прыйшлі на двор Касьнячка і, не знайшоўшы яго, сталі ля двара Брачыслава і сказалі: «Пойдзем вызвалім дружыну сваю з турмы». І падзяліліся (яны) на дзве часткі: адна палова пайшла да турмы, а другая палова пайшла па мосце і прыйшла на княскі двор. Ізяслаў жа ў гэты час на сенях раіўся з дружынай сваёю. І пачалі спрачацца з князем [людзі], стоячы ўнізе. Калі князь глядзеў з акна, а дружына стаяла ля яго, сказаў Ізяславу Тукі, брат Чудзіна: «Бачыш, княжа, людзі загулі, пайшлі, няхай Усяслава павартуюць». І пакуль ён гэта казаў, другая палова людзей прыйшла ад турмы, адкрыўшы яе. І сказала дружына князю: «Злое ўчынілася, пайшлі да Усяслава, няхай, паклікаўшы падманам да акна, праткнуць яго мечам». І не паслухаў гэтага князь. Людзі ж закрычалі і пайшлі да турмы Усяслава. Ізяслаў жа, убачыўшы гэта, пабег з Усеваладам з двара. Людзі ж вызвалілі Усяслава з турмы ў 15-ты дзень верасня і праславілі яго пасярод княскага двара. Двор жа княскі разрабавалі, безліч золата і срэбра, у манетах і злітках. Ізяслаў жа ўцёк да ляхаў.

Усяслаў жа сеў у Кіеве. Гэтым Бог паказаў сілу крыжа, таму што Ізяслаў цалаваў крыж, а пасля схапіў яго [Усяслава], з-за гэтага і наслаў Бог паганых. Усяслава ж яўна выратаваў святы крыж, бо ў дзень Узвіжання Усяслаў, уздыхнуўшы, сказаў: «О, святы крыжу! Я веры у цябе, таму ты і выбавіў мяне з турмы». Бог жа паказаў сілу крыжа дзеля навукі зямлі Рускай, каб не пераступалі святога крыжа, пацалаваўшы яго; калі ж хто пераступіць, то і тут [на зямлі] будзе пакараны, і ў будучым прыме кару вечную. Вялікая сіла святога крыжа: крыжам бываюць пераможаны сілы д'ябальскія, крыж князям у бітвах дапамагае, крыж аберагае ў бітвах, веруючыя перамагаюць супастатаў, крыж хутка ратуе ад напасцяў тых, хто просіць яго дапамогі, веруючы. Нічога не баяцца чэрці, толькі крыжа. Калі з'яўляюцца д'ябальскія прывіды, то, перахрысціўшыся, іх праганяюць. Усяслаў жа сядзеў у Кіеве сем месяцаў.

У год 6577 (1069). Пайшоў Ізяслаў з Баляславам на Усяслава, Усяслаў жа выступіў насустрач. І прыйшоў Усяслаў да Белгарада, ноччу ж ён патаемна ад кіяўлян уцёк з Белгарада ў Полацк...

Ізяслаў жа выгнаў Усяслава з Полацка і пасадзіў свайго сына Мсціслава, ён жа неўзабаве памёр там. І пасадзіў [Ізяслаў у Полацку] на яго месца яго брата Святаполка, Усяслаў жа ўцёк.

У год 6579 (1071)... У той жа год выгнаў Усяслаў Святаполка з Полацка. У той жа год перамог Яраполк Усяслава ля Галацічаска.

У год 6609 (1101). Памёр Усяслаў, князь полацкі, месяца красавіка ў 14-ты дзень, у дзевяць гадзін дня, у сераду.

Пераклад В. Чамярыцкага

(Беларускія летапісы і хронікі. Мн., 1997. С. 26—28)

ДАГАВОР СМАЛЕНСКА З РЫГАЙ І ГОЦКІМ БЕРАГАМ. 1229 г.

(Фрагменты)

Уздумал князь Смоленьскый Мьстислав Давыдов сын, прислал в Ригу своего лучьшего попа Ерьмея и с нимь умьна мужа Пантелья и с своего города Смоленьска: та два была послъемь у Ризе, из Ригы ехали на Гочкын берег, тамо твердити мир... Урядили пак мир, како было любо Руси и всему Латиньскому языку...

Зде починается Правда.

1. Аже будеть свободныи человек убит, 10 гривен серебра за голову. Аже будеть холоп убит, 1 гривна серьбра заплатити у Смоленске. Тако платити и у Ризе и на Гочком березе...

3. Кто биеть друга деревом, а будет синь, любо кровав, полуторы гривны серебра платити ему. По уху ударить, 3 четверти серебра. Послу и попу что учинять, за двое того узяти, два платежя.

4. Аже извиниться Русин у Ризе, или на Гочком березе, у дыбу его не сажати. Аже извиниться латинин у Смоленске, не метати его у погреб; аже не будеть порукы, то у железа усадить...

19. Аже Латиньскии придеть к городу, свободно ему продавати, а противу того не молвити никому же. Тако делати Руси у Ризе и на Гочком березе...

31. Всякому латиньскому человеку свободен путь из Гочкого берега до Смоленьска без мыта. Тая правда есть Руси из Смоленьска до Гочкого берега.

36. Пискуп Ризскин, мастер божних дворян, и вси земледержци, ти дають Двину свободно, от верху и до море и по воде и по берегу всему Латиньскому языку и Руси...

37. Тая правда Латиньскому възяти у Рускои земли у волости князя Смоленьского, и у Полотьского князя волости, и у Витебьского князя волости.

(Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі ў сярэднія вякі (VI—XVст.). Мн., 1998. С. 74—77)

ПАХВАЛА ВЯЛІКАМУ КНЯЗЮ ВІТАЎТУ

З Летапісу вялікіх князёў літоўскіх

(Фрагменты)

Таямніцу цара захоўваць пахвальна, а пра справы вялікага гаспадара паведамляць пахвальна. Хачу вам расказаць пра вялікага князя Аляксандра, яшчэ званага Вітаўтам, літоўскіх і рускіх і шмат іншых земляў гаспадара. Але спачатку па пісаному: «Братва, Бога бойцеся, а князя шануйце». Гэтак і я хачу вам расказаць пра гэтага слаўнага гаспадара. Але немагчыма ні расказаць, ні апісаць справы вялікага князя Вітаўта. Калі было магчыма спасцігнуць вышыню неба і глыбіню мора, то можна было б выказаць сілу і храбрасць гэтага слаўнага гаспадара.

Вялікі князь Вітаўт валодаў Вялікім княствам Літоўскім і Рускім і шмат якімі іншымі землямі, проста кажучы, усёю Рускаю зямлёю. Ды не толькі ўся Руская зямля [была яму падуладная]. Яшчэ і гаспадар Венгерскай зямлі, гэтак званы цэзар рымскі, у вялікай любові жыў з ім...

...Яшчэ і турэцкі цар пашану вялікую выказваў і падарункі шматлікія падносіў [гэтаму] слаўнаму гаспадару. У вялікай любові жыў з ім і прававерны і хрысталюбны цар царградскі. Таксама і Чэскае каралеўства з вялікаю пашанаю ставілася да [нашага] слаўнага гаспадара. А яшчэ дацкі кароль пашану вялікую выказваў і падарункі шматлікія падносіў слаўнаму гаспадару, вялікаму князю Вітаўту.

У тыя ж гады брат яго Ягайла, па-ляшску названы Уладзіславам, валодаў Кракаўскім каралеўствам, і ён з ім [таксама] у вялікай любові жыў. Калі слаўны гаспадар Вітаўт на якую зямлю гневаўся і хацеў пакараць, кароль Уладзіслаў заўсёды даваў яму дапамогу. Служылі яшчэ яму і ўсходнія цары.

Таксама вялікі князь маскоўскі ў вялікай любові жыў з ім. Служылі яму яшчэ і іншыя: вялікія князі нямецкія з усімі сваімі гарадамі і землямі, па-нямецку называныя магістрамі; гаспадар зямлі Малдаўскай і Бесарабскай, па-валашску называны ваяводаю; таксама і гаспадар зямлі Балгарскай, па-балгарску называны дэспатам. Яшчэ і іншыя вялікія князі [служылі вялікаму князю Вітаўту]: вялікі князь цверскі, вялікі князь разанскі, вялікі князь адоеўскі, і Вялікі Ноўгарад, і Вялікі Пскоў. Проста кажучы, не знойдзецца ва ўсім Памор'і ні горад, ні край, якія б не слухаліся гэтага слаўнага гаспадара Вітаўта...

Калі слаўны гаспадар, вялікі князь Аляксандр, званы Вітаўтам, на якую зямлю гневаўся і хацеў яе сам пакараць або куды хацеў сваіх моцных ваяводаў паслаць і каму ад тых земляў загадваў да сябе прыбыць, яны неўзабаве паслухмяна са сваёй зямлі да яго прыходзілі...

Гэты вялікі князь Аляксандр, званы Вітаўтам, у вялікай пашане і славе прабываў. [Аднойчы] быў ён у адным са сваіх гарадоў — вялікім горадзе Кіеве, і прыслалі да яго [сваіх пасланцоў] вялікія князі ардынскія, паручаючыся верна служыць яму, і прасілі ў яго цара на царства, бо шмат вялікіх ардынскіх цароў служыла пры яго двары. І даў ён ім цара па імені Салтан. Той жа цар, які быў у Ардзе, учуўшы, што слаўны гаспадар [Вітаўт] паслаў свайго слугу на царства, не пасмеў працівіцца яму, пакінуў царства і ўцёк. Салтан жа, прыйшоўшы ў Арду, сеў на царства паводле волі вялікага гаспадара Вітаўта і вельмі паслухмяна служыў яму і неўзабаве памёр. Старэйшыны ж ардынскія паслалі сваіх паслоў з вялікімі дарамі да слаўнага гаспадара [Вітаўта] і прасілі ў яго іншага цара. Ён жа даў ім іншага цара па імені Салтан Малы...

Як рака, праплываючы ўсе землі, людзей і жывёлу поіць, а сама не змяншаецца, так і слаўны гаспадар [Вітаўт] шмат цароў адпускаў у Арду, а ў яго большала цароў... Як ад мора шмат вады выходзіць, так і ад гэтага слаўнага гаспадара, вялікага князя Вітаўта, мудрасць сыходзіць...

Пераклад В. Чамярыцкага
(Беларускія летапісы і хронікі. Мн., 1997. С. 63—65)

ПРЫВІЛЕЙ ВЯЛІКАГА КНЯЗЯ ЛІТОЎСКАГА АЛЯКСАНДРА НА МАГДЭБУРГСКАЕ ПРАВА ПОЛАЦКУ. 7 КАСТРЫЧНІКА 1498 г.

Привилеи месту Полоцкому на право маидеборское и иншие вольности.

Во имя Божье аминь.

Сказила бы всякие речы с часом старость, коли бы учинки людские, которые ж с прироженья своего конец мають, через листы не были увечнены и годным сведецством ку пришлои ведомости не были приведены.

Про то ж ку веку стои тое то речи памети мы, Александр, Божью милостью великии князь литовский, руский, жомоитский и иных, пан и дедич, чиним знаменито

тым нашым листом каждому, кому будеть потреба его ведати, нинешним и напотом будучым, иже, маючы узгляд ку посполитого доброго размноженья и хотячы положенья места нашого Полоцкого в мере лепшои поставити, штобы люди нашы, там живучыи, через ряд добрый а справедливыи были размножоны, тое место нашо с права литовского и руского и, которое коли будеть там держано, в право немецкое маидеборское переменяем на вечные часы, подлуг того то права маидеборского з уполного обычаю и всее уставы отдаляючи там же вси права, уставы и обычаи, перво держаные, которые ж тое право майдеборское нагабають або перекажають.

Ино, подлуг того ж права майдеборского, в месте вышереченом воитовство зновy уставляем и через тот лист тое войстовство полоцкое надаваем, записуючи воитови нинешнему и всим, потом на его местцу будучим, третии пенязь ото всих судов и поплатков и вин судовых и иных речеи, которые ж коль ь век будь, как же у Вильни, теж через предки наши есть уставлено и в ыных местех, которые ж тое ж право ховають.

Теж придаем к тому воитовству половицу клеток мясных и платы их, а другую половицу на ратушу и заказуем, абы от тых часов нихто в Полоцку, так боярин, как мещанин, клеток мясных не мел ку своему пожытку. Теж придаем в моц воитовскую вси горелого вина делатели, теж продавцы.

Хотим таке ж, жебы вси, в месте первореченном мешкаючы, на котором кольве местцу, права того маидеборского пожывали и ему во всих речах ку послушенству винных, так люди тые, которые живуть за Двиною, так и тые, которые з другое стороны реки Двины и на острове мешкають, теж вси люди владычни и игуменьины и теж чернецкии, и поповские, и боярские, и мещанские, и всих иных, которые там же живуть и около места в селах мещанских, и теж поселскии и слуги путныи, которые ж завсегды з мещаны на выправу военную звыкли ходити и вси поплатки нашы посполу с ними нам давати, тые вси люди верхуписаныи маготь того права маидеборского во всих речах быти послушни и тые вси люди выимуем от права городского и боярского, перед которыми ж на праве не будуть повинни стоять. А ест ли кому в чом будуть виновати, тогды маеть им справедливость статися перед воитом их и бурмистры.

Нижли часу непокоя, або которое иншое земское потребы, а наболеи с полецанья нашого, повинни мають быти на приказанья наместника, на тот час будучого на замку нашом, быти послушни ку обороне, так долго, поки будеть потреба.

Теж вызволяем их от подвод, которые ж переж посполито даивали; ино вжо напотом на потребу нашу земскую подводы мають давати, коли увидять подводныи лист, сыкгнетом нашым запечатованыи.

Теж вызволяем их от сторожы, которую ж к нашои потребе толь мають давати.

Дозволяем теж тому месту первореченному трожды до году ярмарок держати ку пожитку их, подлуг иншых мест обычая: первыи ярмарок на светого Якуба день, а другии — на Крещенье, а третии по Велице Дни у тыи день: а каждый ярмарок масть стояти две недели.

Опроч которых ярмарков ни один купец рызскии, або которыи иншыи чужый, не будеть моцы мати инако продавати и куповати, только под тую меру, на доле выписаную. Про тож тыи купцы чужым априч ярмарку под тую меру будуть куповати воски в одной штуце по полуберковеску, соболи, куницы и тхори по сороку, белку, горностая, лисицу, и норицу по полтретяста, попел а смолу лаштом: а того не мають куповати ни в лесе, а ни в борах, а ни в селех, только на месте. Теж тые купцы чужыи оприч ярмарку под тую меру продавати мають сукно поставом, соль лаштом, перец, имберь, микгдалы и иншые зелья простые — каменем, шафран, мушкаты, гвоздики, квет мушкатовый, кгалкган, цытвар и иншие зелья дорожшие — фунтом, секиры,

ножи и иншие речы таковские — тахром, або в тузину, железо, олово, медь, цыну, мосяж и иншые речы таковские — цеитнаром, фикги, розинки — кошем, вино какое кольве и пиво немецкое и иншое питье чужое — бочкою целою; ино тыи купцы чужий не будуть смети под меру меншую а ни продавати, а ни куповати, только как наверху написано. А естли бы которыи своею смелостью иначеи чинил, тогды тую куплю до коморы нашое воит на нас возметь.

Таке ж тые купцы ризские до Витебска и до Смоленска ездити не мають под страченьем всего; а естли бы тые купцы чужии мели которого должника у Витебску або в Смоленску, тогды могут там ехати и долги свои справити оприч купли.

Допущаем теж мети в том месте нашом важницу, которая ж будеть ко вжитку нашого скарбу привернена; а там же теж будуть мети капницу, и весь воск, там же стопленыи, печатью их мающь назнаменовати и с того вжитки ку посполитому доброму ховати.

Полецаем такеж воиту и бурмистром, на тот час будучым, вси местца пустыи в месте и вкруг места ку осаженью и разможенью людей. Мають теж бояре домы, которые ж от мещан по тые часы кгвалтовне покупили, ино тыи ж домы мають мещаном вернути, взявшы свои пенези.

Будуть теж вси мещане волни ку их будованью и на кухню везде дрова, так великие, как малые, в лесах и в борех брати за три мили круг места, а того им нихто боронити не маеть, окром борти, которых не мають.

Теж, где переж добытки свои пасывали, ино и ныне добровольни, без всякого нагабанья, там же паствити будуть. И теж в реки Ушачы тое ж доброволенство даем им добыток свои паствити, как и перед тым мевали.

Ни один теж боярин своего чоловека в месте, собе подданого, держати не маеть, але вси нашы мають быти и тому праву верхуписаному послушни; тое ж розумеемы о наместнику и о владыце, и о всих попех руских, и о чернцох.

Будуть теж вольни вси полоцкие мещане от мыта через все великое княжество Литовское, как вильневцы и трочане от предков нашых мають з особливого дозволенья.

Теж мають убудувати ку вжытку местскому лазню посполитую, где местце оберуть подобное, поставити теж ратушу на местцы годном, под которым будуть мети крамницу и ятки, то есть клетки хлебовые, и комору пострыгальную и там же на ратушу мають мети бочку мерную и медницу и з знаменем местским, с которых речеи вси вжитки воит з бурмистры ку месткои оправе ховати будуть.

Мають теж быти в месте первореченном завсегды двадцать рядских, которых будеть обирати воит — половину закону римского, а половину другую с грецкого; которые ж радцы з воитом посполито мають обрати промежку себе на кождыи год два бурмистры — одного закону римского, а другого грецкого; которых же руками з воитом обапольно поспольство маеть быти ряжоно. Каждое теж отозванье бурмистры и рядцы до воита мають допустити, а от воита ни одное отосланье маеть быти, только к нам. Теж воит справедливости сказанья, оприч бурмистров и рядцких, моцне вчинити можеть; але бурмистры и радцы без воита, або без лентвоита, ни одного сказанья вделати не мають.

Уставляем також на вечные часы, штобы место первореченное каждым годом чотыриста коп грошеи до скарбу нашого на день светого Михаила давало без всякое вымовы.

Отдаляем також и вечне вызволяем тым нашым листом вси того места люди от судов и моцеи всих воевод и панов, и старост, судей и подсудков, и иных наместников, и иншых заказников княжества нашого так, иж перед ними в которых кольвек речах будуть позвани, не будути повинни отповедати.

А естли воит, альбо бурмистры, будуть видетися несправедливы, тогды, перед нас позвани, мають в том отповедати; которых тым же правом судити маем. А над то все большее право собе зоставляем.

И на тых всих речах сведецства и лепшую моцность печать наша тому то листу есть завешона.

Деялося и дано у Троцех в четвертый день светого Франтишка, в лето вчеловечение Исуса Хрыстова тысяча чотыриста деветь десят осмого.

И были при том велебныи, вельможныи, врожении и шлахетные: князь Войтех, бискуп виленский; Ян Забереза, воевода и пан троцкий и Великого княжества маршалок навышшый; Григорей Остикович, маршалок наш дворный и наместник мерецкии; Ян Петрович, маршалок наш.

(Цэнтральны дзяржаўны архіў старажытных актаў (г. Масква). Ф. 389. Літоўская метрыка, адз. зах. 5, арк. 89—91)

ВОЙСКА ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

Дывізіі правага крыла (1661 г.)

Харугва гусарская караля, паручнік пан Палубінскі, пісар палявы	200
Харугва гусарская гетмана, паручнік п. Халецкі, стражнік	200
Харугва панцырная гетмана, паручнік п. Агінскі, маршалак ваўкавыскі	200
Харугва казацкая гетмана, паручнік п. Кос[...]	150
Харугва казацкая князя Радзівіла, кашталяна віленскага	200
Харугва казацкая п. Глябовіча, старосты жамойцкага	150
Харугва казацкая таго ж, паручнік п. Вяжэвіч	120
Харугва казацкая п. Валадковіча, ваяводы наваградскага	120
Харугва казацкая п. Патоцкага, паручнік п. Дамброва	120
Харугва казацкая п. Палубінскага, пісара палявога, паручнік п. Катоўскі	200
Харугва казацкая п. Слушкі, харужага Вял. Княства Літоўскага	200
Харугва таго ж, паручнік п. Касарэўскі	150
Харугва п. Крыштофа Сапегі, крайчага Вял. Княства Літоўскага	200
Харугва п. Агінскага, стольніка Вял. Княства Літоўскага, паручнік п. Агінскі	150
Харугва п. Халецкага, стражніка Вял. Княства Літоўскага, паручнік п. Навіцкі	150
Харугва п. Кавалера Юдзіцкага, кашталяна наваградскага, паручнік п. Валадковіч	150
Харугва п. Кміціча, харужага аршанскага, паручнік п. Стацкевіч	200
Харугва п. Ліпніцкага, старосты сейнейскага, паручнік п. Волэк	150
Харугва п. Абуховіча, падкаморага мазырскага, паручнік п. Бака	120
Харугва п. Стацкевіча, падкаморага аршанскага	200
Харугва п. Камінскага, харужага мсціслаўскага, паручнік п. Камінскі	120
Харугва п. Баброўніцкага, суддзі земскага берасцейскага, паручнік п. Гурскі	150
Харугва п. Юдзіцкага, старосты ясноўскага	120
Харугва п. Дольскага	120
Харугва п. Шэмета	120
Харугва п. Хлявінскага	120

Харугва п. Дзяловіча	100
Харугва п. Аскіркі, суддзі мазырскага	200
Харугва п. Мурашкі	150
Харугва п. Станішэўскага	120
Усяго	4650
Татарскія валоскія харугвы	1470
Чужаземныя найміты	5510
Вугорская пяхота	680
Разам у правым крыле	12 310

Дывізіі левага крыла

Харугвы гусарскія

Харугва палявога гетмана В. Гасеўскага, паручнік п. Жаромскі	200
Харугва яго ж, паручнік п. Саковіч, ваявода смаленскі	200
Харугва п. Паца, канцлера Вялікага Княства Літоўскага	120
Харугва п. Сесіцкага, харужага вількамірскага	120
Гусараў	640

Рэйтарская лейбкампанія

Лейбкампанія п. гетмана, ротмістр Дэперман	120
Рэгімент драгунскі каманды п. Багуцкага	552
Рэгімент п. Шварцоха	100
Рэгімент п. Плятэра	100
Рэйтараў	872

Казацкія харугвы

Харугва панцырная паручніцтва п. Ігнатовіча, стольніка віленскага	200
Харугва паручнік п. Рудамінскі, харужы ашмянскі	200
Харугва паручнік п. Храпавіцкі, стольнік аршанскі	200
Харугва Паца, канцлера, паручнік п. Кашубскі	120
Харугва абознага Вялікага Княства Літоўскага, паручнік п. Акольскі	150
Харугва харужага Вялікага Княства Літоўскага, паручнік п. Шпяндоўскі	120
Харугва п. Падбярэзскага, старосты ўпіцкага, паручнік п. Ігнатовіч	120
Харугва п. Абрамовіча, старосты старадубаўскага	120
Харугва п. маршалка вайсковага па Адахоўскім	120
Харугва п. Цеханавецкага, маршалка аршанскага	120
Харугва п. Крошынскага, паручнік п. Белазор	120
Харугва п. маладога Камароўскага, паручнік п. Польскі (?)	120
Харугва п. Млечкі, суддзі жамойцкага, паручнік п. Саламановіч	120
Харугва п. Баніфацыя Паца, цівуна троцкага, харужы п. Заблоцкі	120

Казакаў	1950
Татарскія харугвы (5)	690
Драгунія гетмана палявога	2300
Фрайкампаніі драгунскія (13)	1840
Пешыя рэгіменты (3)	1600
Вугорская пяхота	200
Разам у левым крыле	10 092

(Сагановіч Г. Войска Вялікага Княства Літоўскага ў XVI—XVII стст. Мн., 1994)

ЗАХОП ВІЛЬНІ ПАЎСТАНЦАМІ
1794.IV.24

Город Вильна, будучи атакован российским войском команды генерала Арсеньева, со знатным числом российских штаб-офицеров, содержащих из двух полков. Здешний гарнизон поражен был насилием, происшедшим среди сей столицы, когда взяты под арест и увезены по приказу российской команды Бростовский и Радзишевский, ксиондз прелат Богуш и Грабовский, что самое напрасно предпринято было и на других лиц, однакож, все сие не сделало бы толь счастливой и скорой революции, как когда уже гетман Коссаковский, по предстательству своему в виленской войсковой комиссии, имея секретную с полномочным министром Игельстромом переписку, начал делать некоторые замечания на штаб офицеров польского войска и оных арестовывать; то инженерной полковник Ясинский, избегши от назначенного уже было и себе ареста, постарался мужеством и расторопностью своею освободить себя, город и отечество из неволи. Таким образом будучи любим сотоварищами, польского войска офицерами, коего в Вильне не более было как только два сформированные из 4-го да два из 7-го полку отряды, введенные для почести комиссии к тому ж была уже и литовская артиллерия; с сего малого числа он, Ясинский, отделив еще меньшую часть, употребил для своего намерения, и известясь о поисках гетмана Коссаковского, будучи скрыт в Вильне, ночным временем с 22 на 23 число апреля, предначертал и счастливо в действие произвел секретный свой план на атаку российских войск в Вильне расположенных, каковыми маленькими отрядами жолнеров, хорошо выполированными под командою назначенных офицеров, вдруг со всех улиц подвигнувшись к рынку, атаковал гаубвахту, и когда одна часть из тех же команд атаковала караулы самого генерала, то сделанной в первом часу сполуночи знак, чрез пушечной выстрел из цейхауза, был минутой наглой рати, и так счастливой, что во-первых, самой гаубвахт и две пушки на площади выставленные взяты, потом часовые генеральские побиты, самой генерал и по очереди все штаб, и обер-офицеры в квартирах своих, несмотря на сопротивление, арестованы и взяты; в сем разе такой, генерально овладел страх, что со всех сторон российские войска обезоруженные поймавны и запираны были в костел святого Казимира на площади стоящий. Пушки, значки, стандарты, аммуниция, магазины и казна, все досталось в наши руки; сия атака не продолжалась и два часа, в течение коих несколько десятков российских убито и столько ж ранено, с польского войска раненых весьма мало, а убит только один. Однако ж когда сия толь малая частица польского войска, предназначенная для необычайно отважной атаки, не могла окружить неприятельских сил по крайней мере

вдесятеро многолюднейших, и вместе с тем взять российскую артиллерию, состоящую за городом под Погулянкою; то майор Тучков, ретируясь со оною к Гродне, а войска российские, стоящие на обширных городских предместьях, бежа в другое место, зажгли оные предместья; пожар продолжался несколько времени, пока угашен, между тем генерал Арсеньев, полковник Языков, подполковник Ребех, майоров 5, плац-майор 1, капитанов 4, порутчиков 11, подпорутчиков 8, адъютант 1, прапорщиков и корнетов 12, лекарей 2, капелян 1, канцелярист 1, унтер-офицеров и рядовых 964 арестованы. Не было сил и времени атаковать майора Тучкова с пушками, под Погулянкою окопавшегося шанцами, который однако ж сжег приезжий дом и все флигели. Продолжая далее свою ретираду с жестокостью, по дороге от Вильни к Гродню лежащей, сжечь села, дворы и корчмы. Гетман Коссаковский, будучи караульными своими как равномерно и от всего войска ненавидим, не был защищаем, однако ж когда офицеры пришли взять его с постели под арест, то адъютант его Радзинский, один только порывавшийся для защиты гетмана, из пистолета в лоб застрелен, а гетман взятой под караул отдан в цейхауз 23 апреля. Обыватели, пользуясь минутой открывшейся вольности, которую им всевышнее провидение чудесным образом ниспослало, в Вильне, все налицо бывшие, тот час подписали акт восстания литовского народа, и, будучи собраны на публичной площади, торжественнейшею утвердили оный присягою.

Согласно тому издан универсал под № 1; оным приглашаются все воеводства и поветы ко взаимной связи, а при том извещая, что тогда ж от учрежденного народного Совета, депутации и уголовный суд учреждены к соблюдению порядка, предписывает наконец средствы всей провинции для повсеместной обороны; другой универсал изъясняет согласие с краковским и виленским актом, увещевая, дабы с одинаковою целью и преднамерениями воеводства и поветы соединялись и существование порядковой комиссии, бывшей за конституциею 3 мая на сеймиках, возобновили и протчее.

2-е. По основании ж 25 апреля народного Совета, депутаций и уголовного суда, состоялся приговор казни, определенной гетману Коссяковскому, по которому он и повешен на площади пред гаубвахтом в присутствии всех чинов войска и несчетного множества народа, при повсеместном восклицании.

Последующие затем дни были преспокойные в городе, собрались сюда регименты, бригады и полки народовые.

Имеем известие, что и российские небольшие отряды сближуются к Вильне, от коих положили мы избавляться взаимною нас самих обороною.

(Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Мн., 1940. Т. 2. С. 25—27)

[illegible] престол [illegible] [illegible] хрⷭ҇а [illegible]

[illegible]

[illegible] ему же слава [illegible]

[illegible] и подаи [illegible]

и єѵфросинии игумении [illegible]

[illegible] ест [illegible]

[illegible]

[illegible] не ест [illegible] мртвы но живы

[illegible] по смерти живы [illegible] яко [illegible]

[illegible] и [illegible]

строение и [illegible] приим [illegible] венецъ ѿ

руки [illegible]

[illegible]

[illegible] старии [illegible] мощи

ѿ [illegible]

хощу [illegible] трапе [illegible] ѿвраще [illegible]

[illegible] душами [illegible]

трапез [illegible] враще [illegible] є

Старонка «Жыцця Святой Еўфрасінні Полацкай»
Page from *Life of St Euphrasinia Polatskaya*

Прывілей вялікага князя літоўскага Аляксандра на магдэбургскае права Полацку
Deed with Magdeburg Privilege granted to Polatsk by Grand Duke of Lithuania Aliaksandr

Sigismundus Rex

Грамата вялікага князя і караля Жыгімонта III аб прызначэнні Ясафата Кунцэвіча біскупам
Deed of Grand Duke and King Zhyhimont III with Yasafat Kuntsevich's appointment as Bishop

Ліст вялікага князя і караля Уладзіслава IV праваслаўнаму архіепіскапу Сільвестру Косаву
Letter from Grand Duke and King Uladzislau IV to Orthodox archbishop Silviestr Kosau

Подпісы вялікіх князёў літоўскіх і каралёў польскіх, а таксама канцлера Льва Сапегі.
1. Сцяпан Батура (Стэфан Баторы). 2. Жыгімонт III Ваза. 3. Уладзіслаў IV. 4. Ян Казімір.
5. Міхал Карыбут-Вішнявецкі. 6. Ян III Сабескі. 7. Аўгуст II. 8. Аўгуст III. 9. Станіслаў Аўгуст Панятоўскі. 10. Леў Сапега

Signs of Grand Dukes of Lithuania and Kings of Poland, as well as Chancellor Leu Sapieha:
1. Stsiapan Batura (Stephan Batory). 2. Zhyhimont III Vaza. 3. Uladzislau IV. 4. Yan Kazimir.
5. Mikhal Karybut-Vishniavietski. 6. Yan III Sabieski. 7. August II. 8. August III. 9. Stanislau August Paniatouski. 10. Leu Sapieha

August Trzeci z Bożey Łaski Krol Polski

Oznaymuiemy tym Listem Przywileiem naszym wszem wobec y każdemu z osobna komu by o tym wiedzieć należało teraźnieyszego y na potym będącego wieku Ludziom, iako iest wielkiego zalecenia, dobry porządek w Towarzystwie ludzkim zakładnym miastom ozdoba, y całey Rzpltey pożytek rośnie, tak zaś w nieporządku wszyst-kie sprawy by nayprędzey w odmiane y pomieszanie przychodzą:

Augustus Rex

Прывілей вялікага князя і караля Аўгуста III Віцебску
Privilege granted to Vitsebsk by Grand Duke and King August III

АБВЕСТКА
НАРОДНАГА СЭКРЭТАРЫЯТУ
БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ
№ 6.

Народны Сэкрэтарыят Беларускай Народнай Рэспублікі часово складаецца з гэткіх асобау:

1.	Народны Сэкрэтар	Заграанічных	Справау.	Язэп Варонка.
2.	„	„	Унутраных Справау.	Кость Езавітау
3.	„	„	Прасьветы	Аркадзь Смоліч
4.	„	„	Справядлівасьці	Ефім Бялевіч
5.	„	„	Народнай Гаспадаркі.	Янка Серада
6.	„	„	Грашавых Справау	Петрук Крэчэўскі
7.	„	„	Земляробства.	Тамаш Грыб
8.	„	„	Апекі.	Палута Бадунова
9.	„	„	Почты і Тэлеграфу.	Алесь Карач
10.	Загадчык Справау Народнага Сэкрэтарыяту			Лявон Заяц

Гэтаму складу Часовага Беларускага Ураду, згодна з пастановаю Рады Усебеларускаго Зьезду, даручаецца споуняць працу усіх недавыбраных Народных Сэкрэтароу да таго часу, калі гэткі склад зьменіць Рада Беларускай Народнай Рэспублікі.

Часовы Старшыня Народнага Сэкрэтарыяту і
Народны Сэкрэтар Заграанічных Справау Язэп Варонка

Загадчык Справау Л. Заяц

Бабруйск (Меншчына),
6 красавіка 1918 года.

Абвестка Народнага Сакратарыята БНР
Decree of the National Secretariat of the BPR

Кастусь Езавітаў. Сьнежань, 1919

БЕЛАРУСКАЯ
НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА.
Консул ў Рызе.

№

57

Пасьведчаньне.

Показчык гэтага ёсьць праўдзівы грамадзян Беларускай Народнай Рэспублікі

губэрні

павету воласьці

што сьведчыцца подпісам і прыкладам урадовай печаці.

Пасьведчаньне выдадзена на падставе дакумэнта

і праўдзівасьць тоіснасьці з фотографічнай карткай.

Консул

Сэкрэтар

Бланк пасведчання грамадзяніна БНР, выдазенага консулам БНР у Рызе (дап. № 1643)
Certificate form of a citizen of the BPR issued by the Consul of the BPR in Riga (N 1643)

Упаўнаважненьне

Згодна з пастановаю Найвышэйшае Рады Беларускай Народнай Рэспублікі, грамадзянін Антон Луцкевіч, Старшыня Рады Міністраў, Міністр Загранічных Спраў і Міністр Фінансаў ураду, навязваецца уваходзіць у перагаворы з чужаземнымі урадамі і з іх прадстаўнікамі ва ўсіх справах, што датычацца нацыянальнае абароны Беларускай Рэспублікі.

Тым самым пастановам Старшыня Рады А. Луцкевіч упаўнаважняецца падпісываць пазыкі з чужаземнымі урадамі і даставаць на рукі ад гэтых апошніх і ад устаноў крэдытных і фінансавых, так грамадзкіх, як і прыватных, грашовые сумы.

Старшыня Рады А. Луцкевіч так сама упаўнаважняецца заключаць і падпісываць імем свайго ураду гандлёвые умовы, купляць за грошы або у крэдыт, ад чужаземных урадаў і іх устаноў, у прыватных таварыствах, у розных прадпрыемствах гандлёвых і фабрычных а так сама у прыватных асоб тавары, матэрыялы, усялякую зброю і амуніцыю, адзежу і розные іншые рэчы патрэбные для народу і арміі Беларусі.

Старшыня Рады, А. Луцкевіч мае права выдаваць і падпісываць кожны акт, дакумэнт і забавязаньне, што адносяцца:

1. да заключэньня гандлёвых умоў;
2. да заключэньня пазык і атрыманьня грашовых сумаў;
3. да ўсіх закупак і гандлёвых транзакцыяў; але ён можа выпаўняць на месцы яму вышэй даверанае паўнамоцтва. —

Старшыня Найвышэйшае Рады
Беларускай Народнай Рэспублікі [illegible]

[illegible]

Мінск 15 студзеня 1920.

Упаўнаважанне Найвышэйшай рады БНР Антону Луцкевічу
Plenary powers furnished by the Supreme Rada to Anton Lutskievich

№ 133/Д.

Мы,

Урад Беларускай Народнай Рэспублікі,

іменем Беларускага Народу,

просімо ўсе ваенныя і цывільныя установы чужаземных Дзяржаў і загадываемо ўсім прыслухаючым нам ваенным і цывільным уласьцям, каму гэты пашпарт будзе паказаны, дазволіць свабодны праезд Нашаму Сэкрэтару Вайскова-Дыплёматычнай Місіі ў Латвіі і Эстоніі гр. Я. Чэрэнуку

і даваць Яму у патрэбе усякую дапамогу.

Выданы у Празі (Чэхія)

7 Лістапада 1919 г.

Намеснік Старшыня Рады Народных Міністраў:

Пашпарт мае моц

да 1/I 1920 г.

Дыпламатычны пашпарт сакратара Беларускай вайскова-дыпламатычнай місіі ў Латвіі і Эстоніі Я. Чаранука

Diplomatic passport of Ya. Charanuk, a secretary of the Belarusian military-diplomatic mission in Latvia and Estonia

ПАДАЎЛЕННЕ ПАЎСТАННЯ КАСЦЮШКІ 1794.X

(Фрагмент)

Пісьмо князя Рэпніна графу Разумоўскаму

...Сообщаемые мною известия могут дойти до вас очень поздно, но тем не менее я могу сообщить вам, что Гродно, Ковно и Ромни, так же, как и вся Литва до Немана и вся Самогития усмирены и заняты нашими войсками. Граф Суворов уничтожил большой отряд около Бреста, а генерал Денисов перешел на правый берег Вислы, где разбил наголову самого Костюшку и взял его в плен. Любопытно знать теперь, что станется с Варшавой и со всеми ее злодеями. Говоря откровенно, мне кажется, что русские войска достаточно работают. Войска, находящиеся под моим предводительством, от начала кампании участвовали более чем в двадцати сражениях, не проиграв ни одного. Я говорю только об одной Литве. Теперь ваше дело, господа, обсудить в ваших кабинетах, как поступить с завоеванным...

(Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Мн., 1940. Т. 2. С. 28—29).

ЗАКРЫЦЦЁ ЦАРСКІМ УРАДАМ ВІЛЕНСКАГА УНІВЕРСТЭТА

(Фрагмент)

1832 г. V.I.
Царскі ўказ міністру ўнутраных спраў

Находя нужным закрыть Виленский университет, мы повелели министру народного просвещения передать в ведомство Министерства внутренних дел медицинский и богословский факультеты сего университета, для преобразования первого в Медико-хирургическую академию, а втораго в духовное училище, употребив для преподавания в оных наук и для других должностей тех из нынешних профессоров и чиновников университета, кои окажутся благонадежными.

В следствие сего повелеваем вам, составя проект положения и штата для сих двух учебных заведений, внести оные на наше усмотрение.

(Полное собрание законов Российской Империи. СПб. 1833. Т. 7. С. 225)

УВЯДЗЕННЕ Ў БЕЛАРУСІ РАСЕЙСКАГА ЗАКАНАДАЎСТВА І РУСКАЙ МОВЫ ВА ЎСТАНОВАХ

(Фрагменты)

1840. VI. 25.
Указ цара Сенату

О распространении силы и действия Российских гражданских законов на все Западные, возвращенные от Польши области.

1) Отныне впредь в губерниях Киевской, Подольской, Волынской, Минской, Виленской и Гродненской и в области Белостокской всякое действие Статута* или в дополнение к оному изданных сеймовых конституций и иных постановлений прекратить, заменив их общими российскими узаконениями и наблюдая как в решении дел по существу оных, так и в образе и формах производства оных и разделении между присутственными местами тот самый порядок, который учрежден для прочих внутренних областей империи...

6) Со времени обнародования и получения каждым присутственным местом сего указа нашего, все дела, как по правительственной,так и по судебной части, не исключая и дел дворянских Депутатских собраний и предводителей, производить на русском языке, по определенным для каждого рода дел общими законами империи формам, равным образом, и с того же времени, все вообще, акты и документы, какого бы рода и наименования оные ни были, писать на русском языке по правилам и образцам, в общем своде законов Российской империи установленным...

(Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России. Вильно,1894. С. 492—494)

ЗАБАРОНА МІКАЛАЕМ І УЖЫВАЦЬ НАЗВЫ «БЕЛАРУСЬ» І «ЛІТВА»

1840. VII. 18.
Указ Сената

Правительствующий Сенат слушали предложение управляющего Министерством юстиции, что управляющий делами Комитета Министров, по поручению оного отношением от 26 минувшего июня, сообщил ему, что по случаю внесения по высочайшему предписанию проекта указа, в котором упоминались губернии Белорусские и Литовские под сими наименованиями, государь император, зачеркнув название Белорусских и Литовских, изволил приказать переписать указ с поименованием губерний, каждой отдельно Витебскою, Могилевскою, Виленскою и Гродненскою; при чем последовало собственноручное высочайшее повеление: *«Правила сего держаться и впредь, никогда иначе не прописывая, как поименно губернии»***. О таковом высочайшем повелении он управляющий Министерством юстиции предлагает Правительствующему Сенату.

(Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России. Вильно, 1894. С. 495)

---

* Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г.

** Курсіў арыгінала.

ЛІКВІДАЦЫЯ УНІІ

(Фрагменты)

1839. I. 26.
Палажэнні сакрэтнага камітэта аб мерапрыемствах пры ліквідацыі уніі

1. Для успешнейшего приведения в действие общего воссоединения униатов необходимо нужно совершенное единство в действиях и распоряжениях по сему предмету как в литовских, так и в белорусских губерниях, и к обузданию всех могущих быть противодействий как со стороны помещиков, так и со стороны римского духовенства. Для достижения сего единства генерал-губернаторы непременно должны быть снабжены единообразною инструкциею и особым полномочием, с помощию коего малейшие беспорядки, если бы они и случились вдруг в нескольких местах, были бы немедленно пресекаемы в самом их начале.

2. Генерал-губернатором должно быть представлено снестись с военным министром о помещении для надлежащей предосторожности под благовидным предлогом войск в те уезды, которые находятся в сомнительном положении, и с тем вместе наблюдать, чтобы оные без необходимости не ставились в деревни, населенные униатами.

3. Ввиду того, что в Витебской губернии была очень сильна враждебная воссоединению униатов р. католическая партия помещиков и римского духовенства, комитет полагал назначить в Витебск губернатором человека опытного и распорядительного...

4. Относительно места, где приличнее состояться акту воссоединения, а равно и времени издания указа о подчинении коллегии Синоду, надлежит предоставить оберпрокурору св. Синода войти к его величеству с всеподданейшим докладом.

5. Поелику большая часть униатских священников дали подписки о готовности своей присоединиться к православию с условием, чтобы им дозволено было остаться при местных обычаях своих, не противных православию, а, с другой стороны, скорое изменение оных, как бртия бороды и ношения нынешнего платья, лишило бы их влияния на народ, то надо удостоверить, что не будет требоваться изменение прежних, веками установленных обычаев.

Такое удостоверение от высочайшей власти удобнее сообщить секретными отношениями гр. униатским епископам, чтобы они предъявили оное священникам вместе с объявлением им синодского указа.

6. Если духовные окажут сопротивление начальству, то их можно переводить или в униатские монастыри южных губерний, окруженные православными приходами, или православные монастыри великороссийских губерний.

7. Для ободрения священников выдавать им единовременныя пособия... (они могут составить до 360 тыс. р.).

* * *

...Научаемые латинами и ободряемые потворством гражданских начальств, неблагонамерные или колеблющиеся еще духовные из униатов тоже становились смелее и дерзновеннее, особенно по Белорусской епархии. Здесь многие священники вы-

ходили прямо из повиновения преосвященному Василию, так что в ноябре месяце воспоследовало высочайшее повеление, чтобы строптивых священников отправлять в великороссийские монастыри...

Все прописанное выше не могло меня не тревожить, я настаивал неоднократно, чтобы положить конец этим волнениям и их неблагоприятным последствиям, решительным общим воссоединением униатов. Наконец, в 1 день декабря 1838 года, подал я записку, прилагаемую при сем. В ней изложено живо настоящее положение дела и способы порешить оное окончательно.

Эта записка побудила наконец правительство к решительным окончательным мерам по униатскому делу...

В Полоцке я имел много хлопот с тамошним заблуждшим духовенством — но об этом после. Главное дело прошло совершенно благополучно.

(Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Мн., 1940. Т. 2. С. 313—314)

«МУЖЫЦКАЯ ПРАЎДА», № 4

Не пазней 28 снежня 1862 г.

Дзецюкі!

Няма і куска зямлі на свеце, каб людзі былі адзін у другога ўсё добрыя, не хацелі жыці з крыўдаю свайго бліжняга. Для таго, каб была справядлівасць і праўда на свеце, а злыя людзі не збыткавалі і крыўды другім не рабілі, е ронд, што бярэ падаткі, робіць школы, навучае кажнага, каб жыў па праўдзе, становіць суд; а калі гэта не памагае і робіцца несправядлівасць, то наймае войска і так сцеражэ кажнага ад ліха і здзерства. От на што ронд патрэбны. І як добры слуга глядзіць худобы гаспадарскай і слухае свайго гаспадара, так добры ронд глядзець павінен шчасця людзей, слухаць народу і рабіці так, як народаві лепей. І не дзіва, бо не народ зроблены для ронду, а ронд для народу.

Гэтак, дзецюкі, робіцца на цалюськам свеце. А калі за граніцаю, чы то ў француза, чы ў англічаніна, народ спагадае рондаві, то для таго, што ронд слухае народу і робіць так, каб народ быў багаты і шчаслівы.

А ў нас, дзецюкі, чы гэтак? Чы ў нас е справядлівая наука ў школах, што учыць жыці без крыўды другога? Чы е праўда і справядлівасць у судзе? Чы можа чалавек быць пэўны, што яго ніхто не скрыўдзіць? Чы ронд маскоўскі думае аб людзях, каб яны маглі жыці шчасліве? Самі скажэце.

У нас, дзецюкі, адно учаць у школах, каб ты знаў чытаці па-маскоўску, а то для таго, каб цябе заўсім перарабіці на маскаля. Суды маскоўскія — гэта воўчая яма, гдзе не разбіраюць, чы за табою праўда, чы не, а скубуць адно як могуць. Бяспечнасці пад маскалём ніякай няма, хто дужшы, той і глуміць; а войска то не для таго трымаюць, каб аберагаці кажнага ад злых людзей і ад глуму, а для таго, каб не пазволіць народаві і застанаць, калі пазнае сваю няволю, калі зглéдзіцца, што дзяруць з яго над сілы. Ронд маскоўскі, як той ліхі пан, што, пачаўшы ад камісара аж да цівуна, пазваляе кажнаму народ глуміці, каб [ад]но як найбольш грошай у кішэнь яго дасталася. Ронд маскоўскі, дзецюкі, не так робіць, як рабіці трэба, не думае, каб палегчыць народаві, а вымышляе адно способы, як абадраці і заўсім людзей зглуміці.

Чаму гэтак робіцца пад рондам маскоўскім, я вам скажу — вы адно мяне паслухайце.

Ронд гэта заўсім так сама, як чалавек. І як чалавек мае галаву на тое, каб думаў, а рукі і ногі, каб зрабіў так, як задумаў, так ронд мае цара, каб рондзіў, а чыноўнікаў па ўсіх местах і мястэчках, каб рабілі, як цар захоча. Для таго як галава ў чалавека калі задумае кепскае, то ногі і рукі кепскае зробяць, так у рондзе калі цар глуму захоча, то чыноўнікі глуму наробяць. А з гэтага то і відаць, што здзерства, якое ў нас вычаўпляюць, то не для таго робіцца, што ў нашым краю няма людзей, здатных на чыноўнікаў, гатовых і жыццё сваё аддаці для народу, а для таго, што цар гэтакіх людзей у Сыбір высылае, а за нашыя грошы назначае чыноўнікамі гэтых, што адно самі людзей глумяць, другім глуміці пазваляюць і Бога не баяцца. Гэтакі чыноўнік не давядзе ўжэ да розуму — ён, калі і няма прыказу цара, то сам выдумае спосаб, як абадраці бедны народ. І гдзе ж тут шукаці праўды?

Так з гэтага пісьма і відна, што глум, здзерства і несправядлівасць выходзіць ад самога цара — ён то з нас выбірае войска, ён то з нас выдзірае грошы нібы на патрэбу народа, а ўзяўшыся са ўсімі гыцлямі за рукі, адно нас цяменжыць, трымае ў няволі. Но прыходзіць яму ўжэ канец, бо мужык пачуў вольнасць, а мужыцкая вольнасць — гэта ўсё роўна што шубеніца для ўсіх здзерцаў і глуміцеляў народа! Для таго-то цар спыняе вольнасць мужыцкую і спыняці будзе, для таго-то калі ў паноў сто раз пытаў, якую яны хочуць даці вольнасць мужыкам, у мужыкоў і разу не спытаў, якой яны хочуць вольнасці. Ён знае, якая то вольнасць мужыцкая, ён ведае, што мужык хоча, каб ніхто не смеў драці з нікога — і для таго як мы яго ронду, так ён нашай вольнасці баіцца.

Дзяры з нас, цар, дзярэце з нас, чыноўнікі яго, хаця да астатняй шкуры, но памятайце, што і на нас прыйдзе пара, памятайце, што калі мужык разгуляецца, то, як свет шырокі, кроў ваша пальецца!!!

Яська-гаспадар з-пад Вільні
Каштуе грошы 5.
(Кастусь Каліноўскі. За нашую вольнасць. Мн., 1999)

[OCT.-NOV. 1862] PEASANTS' TRUTH № 4*

Fellows!

There is no corner of the world where all the people are good and are unwilling to live by taking advantage of their neighbor. In order to have justice and truth in the world and to prevent evil people from abusing others and arbitrarily inflicting injustice on them, government exists which levies taxes, builds schools, teaches everyone to live according to truth, and administers justice: and if this doesn't help and injustice is still perpetrated, the government hires soldiers and thus protects everyone from evil and ruin. That is why government is needed. And just as a good servant takes care of his landlord's cattle and obeys his master, so should a good government be concerned about people's happiness, obey the people, and do what is best for them. And this is riot surprising because people are not created for government, but government for people.

So, Fellows, that's how it's done throughout the world. And if, in foreign countries, whether French or English, the people uphold their government, it is because the government obeys the people and does so in order that the people may be prosperous and happy. And is

* In all the documents proper names are given as in the original (first publication). The author's style is preserved.

it like that with us, Fellows? Is there a just education in our schools, that teaches us to live without inflicting injustice on others? Is there truth and justice in our courts? Can a person be sure that no one will do him wrong? Does the Muscovite government think about whether or not people can live happily? Answer that yourselves.

In our country, Fellows, they teach you in the schools only to read the Muscovite language for the purpose of turning you completely into Muscovites. The Muscovite courts are wolf dens where they don't look into whether truth is on your side or not, they strip from you as much as they can. There's no security at all under the Muscovite government. Whoever is stronger oppresses you; and the troops are not there to defend people from evil doers and from oppression but to prevent the people even from moaning when they learn about their bondage, when they learn that they are being exploited beyond all measure. The Muscovite government is like an evil landowner who allows everybody in authority — beginning with the commissars and going down to the overseers — to oppress the people in order to pocket as much money as possible. The Muscovite government, Fellows, doesn't do as it should, it doesn't intend to lighten the people's burden, but only invents ways of despoiling and totally ruining the people.

Why this is done under the Muscovite government, I'll tell you — just listen to me.

A government is just like a man. And as a man has a head in order to think and hands and legs in order to act the way the head plans, so does the government have the tsar in order to govern and bureaucrats in all the cities and towns in order to do as the tsar wants them to do. That's why — as with a man whose head thinks evil, the hands and legs do evil, the same is with the government — when the tsar wants oppression, the bureaucrats oppress. And from this it is evident that the abuses which are committed among us here are not caused by the lack of people in our land capable of becoming bureaucrats, ready to give up their lives for the people, but because the tsar exiles such people to Siberia, and, for the money we pay, appoints bureaucrats who themselves only oppress people and allow others to do so without fear of God. Such a bureaucrat will lead to no good: even if there is no order from the tsar, he will invent his own means of despoiling the poor people. And where in all of this do we look for truth?

Thus, it is clear from this letter that oppression, abuses, and injustice come from the tsar himself — he is the one who takes soldiers from among us, he is the one who squeezes money from us — supposedly for the people's needs, but, together with his henchmen, only lets us live in ignorance and keeps us in bondage. However, his end is approaching because the peasant is beginning to sense freedom — and the peasants' freedom is like the gallows for all those who abuse and oppress the people! That's why the tsar obstructs the peasants' freedom and will keep on obstructing it; that's why, although he's asked the landlords one hundred times what kind of freedom they wanted to give the peasants, he hasn't asked the peasants even once. He knows what the peasants' freedom is. He knows that the peasants want no one to despoil anyone — and that is why, as much as we fear his government, he fears our freedom.

Despoil us, tsar. Let the bureaucrats rob us of even our last shirt, but remember that our time will come, remember that when the peasant begins swinging, your blood will flow as wide as the world!!!

Jaska, yeoman from near Vilna.

Price: 5 hroszy.

Translated by Thomas E. Bird and Jan Zaprudnik

ПАДЗЕІ ПАЎСТАННЯ 1863 г. У ВІЦЕБСКАЙ ГУБЕРНІ

Лік асуджаных паўстанцаў

(Фрагменты)

1863 г.
Справаздача губернатара

Политические беспорядки, возникшие в Царстве Польском и Литве, к прискорбию, отозвались и в Витебской губернии. Еще во второй половине 1861 г. стала заметно появляться здесь симпатия к мятежным выходкам варшавского населения. Первоначально выражалась она пением в костелах гимнов возмутительного содержания, затем ношением траурной и отличительной одежды с разными символическими знаками, наконец, распространением по деревням и дорогам разных возмутительных сочинений с целью приготовить и привлечь к восстанию крестьянское население.

Весь состав полиции того времени, сформированный почти преимущественно из одних католиков, значительно способствовал к постоянному закрытию виновных, а в случаях, когда действия крамольников и обнаруживались, то факты представляемы были не в надлежащем их значении.

Брожение умов в этом настроении продолжалось до 1863 г., мятеж созревал под руководством особых деятелей: ксендзов, помещиков, поляков-чиновников и женщин-патриоток. На крестьян агитаторы возлагали темные надежды, полагая обманом и обольщением привлечь их в данную минуту к своему преступлению...

Первые действия открытого мятежа в Витебской губернии обнаружились 13 апреля в Динабургском уезде нападением вооруженной шайки мятежников под предводительством графа Леона Плятера на транспорт с оружием, следовавший чрез местечко Креславку из Динабурга... Не менее того, около 23 апреля состоялась все-таки демонстрация, предписанная центральным революционным комитетом для Витебской губернии, и одновременно в уездах Себежском, Полоцком, Витебском и Лепельском сформировались мелкие шайки, целью действий которых, в случае успешного усиления и соединения, предполагались Динабург и Витебск. Шайки составились из помещиков, чиновников и шляхты. Ни численность их, ни снаряжение не могли даже и при самых удачных условиях обещать им больших результатов, но отсутствие в некоторых уездах войск могло способствовать к распространению ими беспорядков...

Для обеспечения спокойствия в губернии на будущее время большая часть предводителей дворянства, лиц, занимающих должности по мировым учреждениям, и почти весь личный состав полиции переменены чиновниками русскими, так что ныне из 106 чиновников уездной и городской полиции осталось только 16 католиков, которые также по мере возможности будут заменены другими.

Общее число всех арестованных было	261
Из них предано военному суду	91
По суду конфирмовано	5
Выслано на жительство в другие губернии	23
Освобождено по невинности	15
Остаются заключенными по неокончанию дел	127
Имений подвергнуто секвестру	149
Из них конфирмовано	25

Генерал-майор Веревкин.

(Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Мн., 1940. Т. 2. С. 483—484)

РАЗГОРТВАННЕ ПАЎСТАНЦКАГА РУХУ Ў МЕНСКАЙ ГУБЕРНІ

(Фрагменты)

1863. IV. 24.
Данясенне палкоўніка
Рэйхарта шэфу жандармаў
князю Далгарукаву

После донесения моего, отправленного 22 апреля, получены следующие сведения: мятежнические шайки по Минской губернии день ото дня усиливаются; в Слуцком уезде образовались четыре партии, числом до 500 человек, одна из них под предводительством мирового посредника Вендорфа; посланный противу одной шайки подполковник Дрогопуло 21 апреля разбил их при дер. Озеричи, ранено и убито 14, в плен взято 24, с нашей стороны убит один казак и ранен горнист. Вышедшие из Минска и уезда его, а также уездов Борисовского и Игуменского, концентрируются в Игуменском уезде; противу их действует войсковой старшина Титов с ротой пехоты и 60 казаками...

Шайки состоят из помещиков, мелкой шляхты, чиновников, гимназистов, дворовой челяди и др. Из числа гимназистов и ремесленников, вышедших из Минска, некоторые отставшие от своих партий взяты и доставлены в город; захваченный из шайки в Борисовском уезде сын помещика Густав Валицкий показал, что шайкой, в которой он был, командует офицер русских войск; начальник этот, отпустив его как болезненного чахоткой, дал ему свою форменную шапку, на шапке пуговицы с гренадой и черный околыш, должно полагать — принадлежность одного из четверых полков дивизии Гренадерского корпуса.

При том оказывается недостаток в войске; по случаю проявляющихся всюду мятежников, преследовать их всех — некем, да и самый город Минск, где находится батарея артиллерии, оставить без прикрытия неудобно, а между тем начальник резервной дивизии еще требует по телеграфу отправить из Борисова квартирующий там резервный батальон в Могилевскую губернию, где показались значительные шайки; требование это не могло быть исполнено потому, что и Борисовский уезд наполнен мятежниками, которых преследует этот батальон.

Все это мятежникам очень хорошо известно, во всех присутственных местах и канцеляриях они имеют своих агентов между служащими, которые большей частью поляки, а главное неудобство при теперешних обстоятельствах оказывается то, что полиция городская и земская, без малого изъятия, состоит из католиков, — впрочем и некоторые туземные православные (бывшие униаты) не лучше их, особенно у которых жены католички, — тому служит доказательством то, что нашлись между ними охотники присоединиться к повстанцам.

Телеграфное и почтовое сообщение было прервано, и хотя теперь восстановлено, но немудрено, что мятежники снова снимут со станций лошадей и повредят телеграф.

Полковник Рейхарт.

(Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Мн., 1940. Т. 2. С. 515—516)

РАСПРАВА З НАСЕЛЬНІЦТВАМ в. ЯВАРОЎКА ЗА СПАЧУВАННЕ ПАЎСТАНЦАМ

1963. VIII. 8.
Данясенне жандарма Штэйна князю Далгарукаву

Белостокского у. обитатели селения Яворовки (шляхтичи, состоящего из 27 дворов) с самого начала настоящего польского мятежа оказывали содействие мятежникам, кроме того, впоследствии многие из них принимали участие в мятеже, устраивали притоны для шаек, на лодках, укрываемых ими на островах, протекающих вблизи сего селения рек Супрасля и Нарвы, перевозили мятежников из Царства Польского в Гродненскую губ. и обратно, одним словом, всеми мерами благоприятствовали выгодам мятежников.

За таковые преступные действия шляхтичей селения Яворовки, по распоряжению начальника края, жилые дома оного с хозяйственными строениями отрядом наших войск под начальством военного начальника здешнего уезда, полковника Мантейфеля, 6 сего августа сожжены до основания, а скот, все движимое имущество вместе с жителями доставлены в г. Белосток, где оные до дальнейшего распоряжения, в числе 61 мужского и 80 душ женского пола, содержатся под арестом, а имущество продается с аукционного торга и вырученные за сие деньги, по требованию, будут высланы к начальнику Гродненской губ.

О чем в. сиятельству имею честь донести.

Майор Штейн.

(Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Мн., 1940. Т. 2. С. 533)

ПАДЗЕІ ПАЎСТАННЯ 1863 г. У МЕНСКАЙ ГУБЕРНІ

(Фрагменты)

1964. X. 26
Запіска палкоўніка Лосева М. Н. Мураўёву

...В Минской губернии мятеж получил свое начало и развитие в таком же порядке, как и во всем Северо-Западном крае; действовали манифестациями, пением гимнов и ношением траура. Одна только была особенность, что помещики во время дворянских выборов составили адрес государю-императору о присоединении Минской губернии к Царству Польскому и когда губернатор не согласился представлять подобный адрес, то они о сочувствии своем к Польше записали в журнал. Это заявление осталось безнаказанным; только закрыты выборы. После чего помещики начали действовать самоувереннее; средний класс по воле и по неволе им сочувствовал, наряжаясь в кунтуши и участвуя во всех беспрестанных манифестациях. Простой класс народа, в высшей степени бедный в материальном отношении и убитый нравственно, казался мертвым в виду этой бешеной деятельности. Пропаганда ни в ком не встречала противодействия, она всех желающих блага России привела в оце-

пенение. Все это продолжалось до прибытия вашего высокопревосходительства в Вильно. Хотя некоторые шайки были разбиты и прежде, но они составляли только незначительную часть мятежа, потому что нравственная его сила вовсе не была тронута и она на месте убитых всегда могла находить и находила новых охотников идти в лес; и действительно, только указанными мною рациональными мерами эта сила открыта и погребена навсегда...

Болеслав Свида, который от себя назначил: Пинским — капитана путей сообщения Руммеля, а остальных двух уездов — мирового посредника Фаддея Вишневского.

Кроме того, сборщики податей, называемые референтами, которые сверх сбора денег обязаны были иметь и поддерживать постоянное сношение с шайками мятежников и гражданским жондом.

Всех шаек в Минской губернии 21; начальниками их были: Лясковский — артиллерийский подпоручик, Свенторжецкий — помещик (он же комиссар), Сущевич — неизвестного происхождения, Трусов — минский дворянин, Лелива, или Ванькович — дворянин, Снитко — армейский поручик, Дыбовский, или Зарембо — отставной подпоручик, Барановский — отставной ротмистр, Рущиц — (псевдоним), Машевский — отставной штабс-капитан, Дмуховский — дворянин, Кучевский — тоже, Козелл — помещик, Лашкевич — ксендз, Миладовский — из военных, Коваль (псевдоним), Гобих — писарь из имения помещика Хрептовича, Влодек, Траугут, Краковский и даже Рогинский кончил свое существование в Пинских лесах. По уничтожении шаек революционная организация предполагала образовать в Минской губернии по уездам так называемую народную полицию (жандармов-вешателей), но после открытия самой организации и уничтожения ее и это предположение рушилось.

Верно: полковник Лосев.

(Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Мн., 1940. Т. 2. С. 552—554)

СПРАВАЗДАЧА, СКЛАДЗЕНАЯ Ў КАНЦЫЛЯРЫІ ЧАСОВАГА ПАЛЯВОГА АЎДЫТАРЫЯТА ПРЫ ШТАБЕ ВОЙСК ВІЛЕНСКАЙ ВАЕННАЙ АКРУГІ, АБ КОЛЬКАСЦІ АСОБ, ШТО ПАДПАЛІ ПАД ПАКАРАННІ ЗА ЎДЗЕЛ У ПАЎСТАННІ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ І ЛІТВЫ. ЛЮТЫ 1865 г.

(Фрагменты)

Число лиц, осужденных в шести губерниях Северо-Западного края, подвергнутых смертной казни и высланных со времени открытия мятежа по 1 января 1865 года в Сибирь и во внутренние губернии империи вследствие политических обвинений, разрешенных как судебным и следственным порядком, так и административными распоряжениями начальства, определяется следующими цифрами:

I. Подвергнутых смертной казни:

Ксендзов	7
Лиц привилегированного сословия	68
Простолюдинов, в том числе шляхтичей, однодворцев, мещан и крестьян	53
Итого	128

II. Сосланных в каторжную работу по судебным решениям:

Ксендзов	36
Лиц привилегированного сословия	592
Простолюдинов	225
Итого	853

III. Сосланных в Сибирь на поселение в более или менее отдаленные места по судебным решениям:

Ксендзов	6
Лиц привилегированного сословия	414
Простолюдинов	84
Итого	504

IV. Сосланных с лишением особенных прав состояния на житье в менее отдаленные места Сибири по судебным решениям:

Ксендзов	19
Лиц привилегированного сословия	806
Итого	825

V. Определенных в военную службу рядовыми по судебным решениям:

Лиц привилегированного сословия:	
а) с лишением прав состояния	118
б) без лишения прав	40
Простолюдинов	162
Итого	320

VI. Отослано простолюдинов по судебным решениям с лишением особых прав состояния в арестантские роты гражданского ведомства, из коих они будут отправлены в Сибирь на водворение 767

VII. Высланных на жительство внутри империи без лишения прав состояния:

а) по судебным решениям	628
из них:	
Ксендзов	50
Лиц привилегированного сословия	578
Итого	628
б) по следственным решениям	622
из них:	
Ксендзов	27
Лиц привилегированного сословия	595
Итого	622
А всего	1250

в) административным порядком по представлениям начальников губерний:

Ксендзов	14
Лиц привелигированного сословия	265
Итого	279

VIII. Выслано из края простолюдинов на водворение на казенных землях внутри империи по судебным и следственным решениям и административными распоряжениями г. главного начальника края, начальников губерний и командующих войсками в губерниях:

По решениям: судебным	517
следственным	3221
Административными распоряжениями:	
Околичной шляхты	639
Семейств на водворение обоего пола	3497
Одиноких людей разного звания	322
Итого	7557

X. Всего же выбыло из края по политическим обвинениям:

Ксендзов	159
Лиц привелигированного сословия	3476
Простолюдинов	8848
Итого	12 483
В этом числе:	
Подвергнуто смертной казни	12
Сослано с лишением всех или только особенных прав состояния:	
Ксендзов	61
Лиц привелигированного сословия	1930
Простолюдинов	1076
Итого	3067
Выслано из края без лишения прав состояния:	
Ксендзов	91
Лиц привелигированного сословия	1478
Простолюдинов	7719
Итого	9288
А всего	12 483

Сверх того по судебным и следственным решениям оставлено в крае лиц разных сословий, обвинявшихся в политических преступлениях, с подвержением некоторых из них административным взысканиям и с совершенным освобождением других от ответственности с отдачей на благонадежное поручительство и под надзор полиции	6024

(Восстание в Литве и Белоруссии 1861—1863. М., 1965. С. 95—97)

Кастусь Каліноўскі
ЛІСТ З-ПАД ШЫБЕНІЦЫ

Браты мае, мужыкі родныя. З-пад шубеніцы маскоўскай прыходзіць мне да вас пісаці, і можа раз астатні. Горка пакінуць зямельку радную і цябе, дарагі мой народзе. Грудзі застогнуць, забаліць сэрца, — но не жаль згінуць за тваю праўду.

Прыймі, народзе, па шчырасці маё слова прадсмертнае, бо яно як з таго света толька для дабра твайго напісана.

Нямаш, браткі, большага шчасця на гэтым свеце, як калі чалавек у галаве мае розум і науку. Тагды ён толька магчыме жыці ў багацтве, па праўдзе, тагды ён толька, памаліўшыся Богу, заслужыць неба, калі збагаціць наукай розум, разаўе сэрца і радню цэлу сэрцам палюбіць.

Но як дзень з ноччу не ходзіць разам, так не ідзе разам наука праўдзіва з няволяй маскоўскай. Дапокуль яна ў нас будзе, у нас нічога не будзе, не будзе праўды, багацтва і ніякай наукі, — адно намі, як скацінай, варочаць будуць не для дабра, но на пагібель нашу.

Для таго, Народзе, як толька калі пачуеш, што браты твае з-пад Варшавы б'юцца за праўду й свабоду, тагды і ты не аставайся ззаду, но ўхапіўшы за што зможаш, за касу, сакеру, цэлай грамадой ідзі ваяваці за сваё чалавечае і народнае права; за сваю зямлю радную.

Бо я табе з-пад шубеніцы кажу, Народзе, што тагды толька зажывеш шчасліва, калі над табою маскаля ўжэ не будзе.

Твой слуга
Яська-гаспадар з-пад Вільні

(Кастусь Каліноўскі. За нашую вольнасць. Мн., 1999)

ПЕРШАЯ ЎСТАЎНАЯ ГРАМАТА ДА НАРОДАЎ БЕЛАРУСІ

Родная старонка наша апынулася ў новым цяжкім стане. Дзе цяпер улада, што была тут, няведама, мы стаімо перад тым, што наш край можа быць заняты нямецкімі войскамі.

Мы павінны ўзяць свой лёс ва ўласныя рукі. Беларускі народ павінен зьдзейсьніць сваё права на поўнае самаазначэньне, а нацыянальныя меншасьці — на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію.

Правы нацыі павінны знайсьці сваё зьдзяйсьненьне шляхам скліканьня на дэмакратычных асновах Устаноўчага Сойму.

Але і да скліканьня Устаноўчага Сойму ўся ўлада на Беларусі павінна належаць тым народам, якія на ёй жывуць.

Выканаўчы Камітэт Рады першага Усебеларускага Зьезду, папоўнены прадстаўнікамі рэвалюцыйнай дэмакратыі нацыянальных меншасьцяў, зьдзяйсьняючы мэты Зьезду, абвяшчае сабе часовай уладай на Беларусі для кіраваньня краем і скліканьня, як можна хутчэй, Усебеларускага Устаноўчага Сойму на аснове агульнага права для ўсякага дарослага, ня лічучыся з нацыянальнасьцю, вызнаньнем і родам...

Дадзена ў Менску-Беларускім
21 (8) лютага 1918 г.

THE FIRST CONSTITUENT CHARTER DIRECTED TO THE PEOPLES OF BYELORUSSIA

Our native land has found itself in a new and difficult situation. The fate of the regime that was here previously is not known. We face the possible occupation of our land by German troops.

We must take our fate into our own hands. The Byelorussian people must assert their right to full self-determination, and the national minorities their right to national and personal autonomy.

The rights of the nation should find realization by means of a Constituent Assembly convened on democratic principles.

However, even before convening the Constituent Assembly, all power in Byelorussia should belong to the peoples residing therein.

The Executive Committee of the Council (*Rada*) of the First All-Byelorussian Congress, supplemented by representatives of the revolutionary democracy of the national minorities and fulfilling the goals imposed upon it by the Congress, declares itself to be the Provisional Authority in Byelorussia to govern the land and to convene as soon as possible an All-Byelorussian Constituent Assembly based on universal voting rights for the entire adult population without distinction of nationality, religion, or sex.

The Provisional National Authority in the land, having assumed the tasks of defending and strengthening the revolutionary achievements, will carry out these tasks through the National Secretariat of Byelorussia, which has been established and which, from this date on, has assumed the exercise of its responsibilities. The names of the members of the Secretariat will be published later.

Given in Byelorussian Miensk (Minsk), February 21(8), 1918.

The Executive Committee of the Council of the First All-Byelorussian Congress
Byelorussian Statehood. Reader and Bibliography. New York, 1988. P.p. 131—132
Translated by Thomas E. Bird and Jan Zaprudnik

ТРЭЦЯЯ ЎСТАЎНАЯ ГРАМАТА РАДЫ БЕЛАРУСКАЕ НАРОДНАЕ РЭСПУБЛІКІ

Год таму назад народы Беларусі разам з народамі Расеі сьцінулі ярмо расейскага царызму, які найцяжэй прыціснуў быў Беларусь; ня пытаючыся народу, ён кінуў наш край у пажар вайны, якая чыста зруйнавала гарады і вёскі беларускія. Цяпер мы, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, ськідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасьці, якое гвалтам накінулі расейскія цары на наш вольны і незалежны край. Ад гэтага часу Беларуская Народная Рэспубліка абвяшчаецца незалежнаю і вольнаю дзяржавай. Самі народы Беларусі ў васобе Устаноўчага Сойму пастановяць аб будучых дзяржаўных зьвязах Беларусі.

На моцы гэтага трацяць сілу ўсе старыя дзяржаўныя зьвязі, якія далі магчымасьць чужому ўраду падпісаць і за Беларусь трактат у Берасьці, што забівае на сьмерць беларускі народ, дзелячы зямлю яго на часткі. На моцы гэтага ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі мае ўвайсьці ў зносіны з зацікаўленымі старанамі, прапануючы ім перагледзець тую часьціну Берасьцейскага трактату, якая датычыць Беларусі, і падпісаць мірную ўмову з усімі ваяваўшымі дзяржавамі.

Беларуская Народная Рэспубліка павінна абняць усе землі, дзе жыве і мае лічбенную перавагу беларускі народ, а ласьне: Магілеўшчыну, беларускія часьці Меншчыны, Гродненшчыны (з Гродняй, Беластокам і інш.), Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежных часьцяў суседніх губэрняў, заселеных беларусамі.

Беларуская Народная Рэспубліка зацьвярджае ўсе тыя правы і вольнасьці грамадзян і народаў Беларусі, якія абвешчаныя Устаўной Граматай ад 9 сакавіка 1918 року.

Абвяшчаючы аб незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі, Рада яе пакладае свае надзеі на тое, што ўсе любячыя волю народы дапамогуць беларускаму народу ў поўнай меры зьдзейсьніць яго палітычна-дзяржаўныя ідэалы.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі
Дана ў Менску-Беларускім
24 сакавіка 1918 року.

THE THIRD CONSTITUENT CHARTER OF THE COUNCIL (RADA) OF THE BYELORUSSIAN DEMOCRATIC REPUBLIC

A year ago the peoples of Byelorussia, together with the peoples of Russia, threw off the yoke of Russian tsarism, which had oppressed Byelorussia most of all and, without asking the people, precipitated our land into the conflagration of war which totally destroyed Byelorussian cities and villages. Now we, the Council (*Rada*) of the Byelorussian Democratic Republic, have cast off from our native land the last vestige of national dependence which the Russian tsars imposed by force upon our free and independent land. From this time on, the Byelorussian Democratic Republic is proclaimed an independent and free state. The peoples of Byelorussia themselves, under the aegis of their Constituent Assembly, shall determine the future national relations of Byelorussia.

By virtue of this, all former national relations lose their force — relations which made it possible for a foreign government to sign the Treaty of Brest for Byelorussia, thus destroying the Byelorussian people by partitioning their land.

By virtue of this, the government of the Byelorussian Democratic Republic will establish relations with interested parties by proposing to them a review of that part of the Treaty of Brest which concerns Byelorussia and the signing of peace treaties with all belligerent states.

The Byelorussian Democratic Republic should include all those lands where the Byelorussian people constitute a numerical majority, namely: the Mahiloŭ (Mogilev) region, the Byelorussian parts of the regions of Miensk (Minsk), Horadnia (Grodno) (including the cities of Horadnia, Biełastok, and others), Vilnia, Viciebsk (Vitebsk), Smalensk, and Čarnihaŭ (Chernigov), as well as adjacent parts of neighboring *gubernias*, inhabited by Byelorussians.

The Byelorussian Democratic Republic confirms all those rights and freedoms of the citizens and peoples of Byelorussia which were proclaimed by the Constituent Charter of March 9, 1918.

Proclaiming the independence of the Byelorussian Democratic Republic, its Council expresses the hope that all freedom-loving peoples will assist the Byelorussian people to achieve fully their political and national ideals.

The Council (Rada) of the Byelorussian Democratic Republic
Given by Byelorussian Miensk (Minsk). March 24, 1918
Byelorussian Statehood. Reader and Bibliography. New York, 1988. P.p. 131—134
Translated by Thomas E. Bird and Jan Zaprudnik

THE BYELORUSSIAN DEMOCRATIC REPUBLIC IN BRIEF

Established: March 1918; independence proclaimed **March 25, 1918** and celebrated annually as **Byelorussia's National Holiday.**

Territory: 330,000 sq. km. Embraces the Byelorussian parts of the former Grand Duchy of Lithuania including the following major cities and provinces: Vilna, Hrodna, Miensk, Bieraście, Biełastok, Pinsk, Turaŭ, Homiel, Rečyca, Mahiloŭ, Viciebsk, Vialiž, Babrujsk, Vorša, Barysau, Smalensk, Vialejka, Hłybokaje, Pružany, and the Byelorussian parts of the Bransk, Orel, and Čarnihaŭ provinces.

Population (as of 1918): approx. 12 million.

Seal: Pahonia (a knight mounted on a rearing horse) — the former seal of the Grand Duchy of Lithuania. This was also the seal in use in the majority of Byelorussian cities and towns as late as 1918.

Flag: White-red-white horizontal stripes of equal width. Adopted in 1918.

Anthem: «My vyjdziem ščylnymi radami», which was written in 1919 by Makar Kraŭcoŭ and was originally used as a military hymn.

Capital: Miensk (present population over one and one-half million).

Byelorussian Statehood. Reader and Bibliography. New York, 1988. P. 390
Translated by Thomas E. Bird and Jan Zaprudnik

THE LEADERSHIP OF THE MAJOR BYELORUSSIAN NATIONAL ORGANIZATIONS, POLITICAL PARTIES AND GOVERNMENTS

The Byelorussian Revolutionary Hramada (*Biełaruskaja Revalucyjnaja Hramada*), political party established in 1902 by Ivan and Anton Łuckievič.

The Byelorussian Socialist Hramada (*Biełaruskaja Sacyjalistyčnaja Hramada BSH*), political party established in December of 1903. In fact this was the renamed Byelorussian Revolutionary *Hramada* which superseded the activities of the latter. The Central Committee of the BSH consisted of Anton Łuckievič, Ivan Łuckievič, Alaksandar Ułasaŭ, Vaclaŭ Ivanoŭski, and Alaksandar Burbis (1905). The BSH had four conferences: 1st, Dec. 1903; 2nd, Jan. 1906; 3rd, March 25, 1917; 4th, June 4(17), 1917. The leadership of the BSH in June of 1917 consisted of: Viačasłaŭ Adamovič, Radasłaŭ Astroŭski, Paluta Badunova, Bandarčyk, A. Barysionak, Advardy Budźka, Alaksandar Burbis, K. Dušeŭski, Ihnat Dvarčanin, Tamaš Hryb, Usievaład Ihnatoŭski, Jaŭchim Lasko, V. Łuzhin, Jazep Mamońka, M. Mialeška, Mucha, Piatroŭski, Pietraškievič, Alaksandar Prušynski, Symon Rak-Michajłoŭski, Arkadź Smolič, Mikoła Šyła, Branisłaŭ Taraškievič, Fiodar Turuk, Jazep Varonka, Żmicier Żyłunovič.

The Byelorussian National Committee (*Biełaruski Nacyjanalny Kamitet*) elected at the First Conference of the Byelorussian National Organizations and Political Parties in Miensk, March 25-27, 1917. The Committee included: Raman Skirmunt, chairman; members: Pavał

Alaksiuk, Babarykin, Advardy Budźka, Aliaksandar Burbis, Lavon Dubiejkaŭski, Usievalad Falski, Rev. Vincuk Hadleŭski, Vaclaŭ Ivanoŭski, Michał Kachanovič, Aŭhien Kančar, Karuś Kastravicki (Kahaniec), Ivan Kraskoŭski, Arkadź Smolič, Fabijan Šantyr, Branisłaŭ Taraškievič, Lavon Zajac, Źmicier Žyłunovič.

The Central Council of the Byelorussian Parties and Organizations (*Centralnaja Rada Biełaruskich Partyjaŭ i Arhanizacyjaŭ*). Established at the Second Conference of the Byelorussian National Organizations and Political Parties in Miensk, July 8-12, 1917. This council superseded the Byelorussian National Committee. The leadership of the Central Council included: Jazep Losik, chairman; members: Paluta Badunova, Kłaŭdziej Dušeŭski, Jazep Dyła, Usievalad Falski, Uładysłaŭ Hałubok, Fabijan Jaremič, Michał Kachanovič, Vanda Lavickaja, Arkadź Smolič, F. Turčynovič, Jazep Vasilevič.

The Central Byelorussian Military Council (*Centralnaja Biełaruskaja Vajskovaja Rada*). This organization was established at the conference of the Byelorussian Military groups which included: the Byelorussian Soldiers' Organizations of the Western Front, the Byelorussian Military Representatives of the XIIth Army, Byelorussian Delegates from the Baltic Fleet, and the Byelorussian Military Delegation from the Rumanian Front. The conference was held in Miensk on October 18-25 (New Style: October 31 — November 6), 1917. The leadership of the organization included: Symon Rak-Michajłoŭski, chairman; Kanstantyn Jezavitaŭ, 1st vice-chairman; Tamaš Hryb, 2nd vice-chairman; Vasil Zacharka, treasurer; and members at large: Viačasłaŭ Adamovič, Jeraševič, and Mikoła Šyła.

The Supreme Byelorussian Council (*Vialikaja Biełaruskaja Rada*), under the chairmanship of Jazep Losik, Viačasłaŭ Adamovič, and others. The council was established at the series of conferences which were held in Miensk from October 15 to 27, 1917. The aim of the conferences was to centralize the activities of the Byelorussian political groups and parties. This council superseded all previous organizations. The leadership of this new organization included members of the Central Council and the leaders of the Central Byelorussian Military Council.

The First All-Byelorussian Congress (*Pieršy Usiebiełaruski Kanhres*) convened at the initiative and through the efforts of the Supreme Byelorussian Council in Miensk on December 17-31, 1917. The Congress adopted a series of resolutions among which was one underscoring the right of the Byelorussian people for self-determination and the establishment of a democratic form of government in Byelorussia.

The Congress was presided over by Dr. Ivan Sierada. The Congress, in fact, became the First Byelorussian People's Assembly which elected its own representatives, the **Council of the First All-Byelorussian Congress** (*Rada Usiebiełaruskaha Kanhresu*) consisting of 71 members. The Council, in turn, elected the Executive Committee which was to serve as the organizing body in the process of establishing a modern constitutional democratic Byelorussian state.

The Executive Committee of the Council of the First All-Byelorusian Congress, December 17-31, 1917. (*Vykanaŭčy Orhan Rady 1-ha Usiebiełaruskaha Kanhresu*). The following political leaders were elected to the Executive Committee: Jazep Varonka, chairman and in charge of Foreign Affairs; Symon Rak-Michajłoŭski, MilitaryAffairs; Ivan Sierada, Interior Affairs; Makar Kościevič, Education; Alaksandar Prušynski, Labor; Paluta Badunova, Social and Welfare; Tamaš Hryb, Agriculture; Lavon Zajac, in charge of Committee Affairs; other members included: Lahun, Jazep Dyła, Alaksandar Burbis, Kiusc-ciuz; representative of the Jewish Community, Gutman; delegate of the Poalei Zion, Dr. Zarubavel; Representative of the Lithuanians, Maculis; Representative of the Poles, Prystor; and Representative of the Russian Community, Zlobin.

The First Constituent Charter (*Pieršaya Ustaunaja Hramata*) was issued in Miensk by the Executive Committee of the Council of the First All-Byelorussian Congress, February 21, 1918. The Executive Committee of the Congress, supplemented by the representatives of the revolutionary democracy of the minorities of Byelorussia, declared itself to be the Provisional Authority over Byelorussia.

The Second Constituent Charter, issued on March 9, 1918 in Miensk, declared Byelorussia to be the Byelorussian Democratic Republic within its ethnographic boundaries.

The Third Constituent Charter, issued in Miensk during the night of March 24/25, 1918, proclaimed the independence of the Byelorussian Democratic Republic.

The People's Secretariat, First (*Narodny Sakrataryjat*) (the Government of the Byelorussian Democratic Republic), established on February 19-21, 1918. Jazep Varonka, chairman and Foreign Affairs; I. Makrejeŭ, Interior; Arkadź Smolič, Education; E. Bialevič, Justice; Ivan Sierada, Economic Affairs; V. Redźka, Communication, Transportation; H. Belkind, Finances; Paluta Badunova, Social and Welfare, Housing; A. Karač, Post and Telegraph; Piotra Krečeŭski, State Control; Tamaš Hryb, Agriculture; Kanstantyn Jezavitaŭ, Military Affairs; R. Zlobin, Russian Affairs; L. Gutman, Jewish Affairs; Lavon Zajac, chief of staff; Vasil Zacharka, Treasurer.

The People's Secretariat, Second (*Narodny Sakrataryjat*) of the BDR: May 1918 — May 1918. The official title of the Secretariat was «The Provisional Council of Five» (Časovaja Rada Piacioch). It consisted of Jazep Varonka, Kanstantyn Jezavitaŭ, Piotra Krečcŭski, Vasil Zacharka, and E. Bialevič.

The People's Secretariat, Third, May 1918 — June 1918. Chairman and the Prime Minister, Raman Skirmunt; Secretary of Interior, General Kandratovič; Secretary of the Treasury, Chrzanstoŭski, and members: Radasłaŭ Astroŭski and Paval Alaksiuk.

The People's Secretariat, Fourth, June 1918 — June 1918. Chairman, Ivan Sierada, members: Vasil Zacharka, T. Viernikoŭski, and Lavon Zajac.

The People's Secretariat, Fifth, June 1918 — December 13, 1919.* At the meeting of October 9-11, 1918 the Provisional Constitution of the Byelorussian Democratic Republic was adopted and the title the People's Secretariat was changed to **«the Council of Ministers»** (*Rada Ministraŭ*). Its membership included: Chairman and Minister of Foreign Affairs, Anton Łuckievič; Education, Arkadź Smolič; Justice, Alaksandar Ćvikievič; Finances, Vasil Zacharka; Interior, Jazep Varonka; State Comptroller, Lavon Zajac; after a rearrangement the Council was joined by Kuźma Ciareščanka, who replaced Jazep Varonka after his resignation, and A. Ladnoŭ, who became the Minister of MilitaryAffairs.

The Council of Ministers (Sixth), December 13, 1919 — August 23, 1923. The Cabinet of Ministers consisted of the following persons: Chairman of the Council, Vacłaŭ Łastoŭski; Minister of Foreign Affairs, A. Ladnoŭ; Minister of Finances, E. Bialevič; Minister of the Interior, Tamaš Hryb; Minister of Justice, Alaksandar Ćvikievič; the State Comptroller, Lavon Zajac; Secretary of State, Dušeŭski.

The Council of Ministers (Seventh), August 23, 1923 — October 1925. Chairman of the Council and Minister of Foreign Affairs, Alaksandar Ćvikievič; Education, Jazep Varonka; Finances, Vasil Zacharka; the State Comptroller, Lavon Zajac; Secretary of State, U. Prakulevič.

The Council of Ministers (Eighth), October 1925 — March 14, 1943. Vasil Zacharka became Chairman of the Council of Ministers, October 1925. He assumed the positions of President of the Council of the Byelorussian Democratic Republic and Chair of the Council of Ministers in 1928.

---

* During this period of time the Soviet Republic of Byelorussia was also established. The Byelorussian Soviet Socialist Republic was officially proclaimed in the city of Smalensk on January 1, 1919. The first government of Soviet Byelorussia as of January 1919 consisted of the following persons — non-Byelorussians: A. Miasnikow, R. Pikel, I. Reingold, M. Kolmanovich, A. Andreew, K. Rozental, I. Savitskii, S. Bersan, G. Naidzionkow. S. Ivanov, and V. Iarkin (eleven non-Byelorussians) and eight Byelorussians: Źmicier Žyłunovič, Aleś Čarviakoŭ, Jazep Dyła, Źmicier Čarnuševič, I. Puzyroŭ, A. Kvačaniuk, Usievaład Falski, and Fabijan Šantyr.

The Council of Ministers (Ninth), March 1943 — March 1946. Mikoła Abramčyk assumed the Presidency and the Chairmanship of both Councils: the Council of the BDR and the Council of Ministers.

The Council of Ministers (Tenth), March 1946 — June 21, 1948. Mikoła Abramčyk continued to head both Counsils.

The Sessions of the Council of the Byelorussian Democratic Repablic (*Sesyi Rady BNR*), from 1948 to the present (see section on bibliography, p. 256).

The Council of the Byelorussian Democratic Republic (*Rada Biełaruskaj Narodnaj Respubliki*), as the supreme elected body of the Republic, was established at the same time as the Byelorussian Democratic Republic itself.

The Council of the Republic was (and continues to be) headed by the President (*Prezydent Rady Biełaruskaj Narodnaj Respubliki*). The following persons have held the position of President:

Dr. Ivan Sierada,	March 1918 — June 1918.
Jazep Losik,	June 1918 — December 1919.
Piotra Krečeŭski,	December 1919 — March 1928.
Vasil Zacharka,	March 1928 — March 1943.
Mikoła Abramčyk,	March 1943 — May 1970.
Dr. V. Žuk-Hryškievič,	May 1970 — November 1982.
Dr. Jazep Sažyč,	November 1982 — the present*.

(Byelorussian Statehood. Reader and Bibliography. New York, 1988. P.p. 363—367)
Translated by Thomas E. Bird and Jan Zaprudnik

УХВАЛА БЕЛАРУСКАГА ЗЬЕЗДУ СЛУЧЧЫНЫ

Слуцк, 14-го XI.1920 году

Першы Беларускі Зьезд Случчыны, скліканы ў лічбе 107 дэлегатаў, вітае Раду Беларускай Народнай Рэспублікі і сьведчыць, што ўсе свае сілы аддасьць на адбудову сваей Бацькаўшчыны.

Зьезд катэгорычна пратэстуе проці акупацыі родных зямель чужацкім наездам і проці самазванай Савецкай улады як урад Кнорына і іншыя, якія паўтвараліся на Беларусі. Бацькаўшчына наша зруйнавана чужынцамі, якія нішчаць яе і дагэтуль, і мы, аддаючы справе адбудаваньня нашай Бацькаўшчыны ўсе нашы сілы і жыцьця, зьвертаемся да ўсяго сьвету і Саюзу Народаў аб дапамозе ў стварэньні нашай вайсковай сілы.

Шчыра вітаем нашу сястру Польшчу.

Прыняцьце ўхвалы было пакрыта воклікамі:

Няхай жыве вольная, незалежная, дэмократычная Беларуская Народная Рэспубліка ў яе этнографічных граніцах!

Няхай жыве Беларуская армія!

Няхай жыве беларускі народ!

Няхай жыве братэрства ўсіх славянскіх народаў!

Няхай жыве Беларускі Ўстаноўчы Сойм!

(Наша ніва. 2000. 27 лістап.)

---

* From 1997 up to the present the position of President has been held by Dr. Ivonka Survila.

ПРАТЭСТ СЛУЦКАЙ БЕЛАРУСКАЙ РАДЫ ДА ЎРАДУ САВЕТАЎ

Другая палова лістапада 1920 г.

У часе сусьветнай вайны, якая збурыла адны магутныя дзяржавы і вызваліла іншыя, абудзілася Беларусь да дзяржаўнага жыцьця. Пасьля 350 гадоў няволі ўзноў на ўвесь сьвет чуцен голас Беларускага Народу аб тым, што ён жыве і жыць будзе. Вялікае Нацыянальнае Сабраньне — Усебеларускі Конгрэс 5—17 сьнежня 1917 году, дбаючы аб лёсе Беларусі, устанавіў на яе землях рэспубліканскі лад і абвесьціў незалежнасьць і непадзельнасьць Беларускай Народнай Рэспублікі.

Стоячы на гэтым грунце, зьезд селянскіх прадстаўнікоў Случчыны ў ліку 107 асобаў выбраў Беларускую Раду Случчыны, якой даручыў часова ўсю цывільную ўладу ў павеце.

Беларуская Рада Случчыны, паведамленая аб намерах савецкіх войскаў, якія пасьля выйсьця польскіх аддзелаў хочуць заняць Слуцк і павет, зьневажаючы гэтым волю народу, — энергічна пратэстуе проці агрэсыўных намераў Савецкага Ўраду з Кнорыным на чале, лічучы, што гэтая акцыя Саветаў спрэчна таксама з пастановамі міравой конфэрэнцыі.

Адначасна Беларуская Рада Случчыны сваю ўладу перадасьць толькі Ўраду, створанаму Ўсебеларускім Конгрэ[с]ам 1917 году. У месяцы лістападзе 1920 г.

Падпісалі: Старшыня Беларускай Рады Случчыны Пракулевіч; члены Рады: Жаўрыд, Русак, Сасноўскі, Радзюк.

(Наша ніва. 2000. 27 лістап.)

ДЭКЛЯРАЦЫЯ БЕЛАРУСКАЕ РАДЫ СЛУЧЧЫНЫ

Копія з чарнавіка [складзена ў] м. Семежова 28-29-XI 1920 года

З запісаў Васіля Русака

У момэнт самаадзначэньня ўсіх народаў і барацьбы іх за сваю самастойнасць і свабоду Белар. Рада Случчыны, выпаўняючы волю сялянства, паслаўшага яе і даверыўшыга ёй абарону незалежнасьці нашай Бацькаўшчыны Беларусі, падымае сьцяг барацьбы за свабодную незалежную Беларусь і заяўляе ўсяму міру:

1. Беларусь павінна быць Вольнай Незалежнай Народнай Рэспублікай у яе этнаграфічных межах.

2. Асноўныя законы Беларускай Народнай Рэспублікі будуць выпрацаваны Бел. Устан. Соймам, сазваным на аснове агульнага, роўнага, простага, патаемнага і прапарц. выбарчага права.

3. Прызнаваючы, што зямля павінна належаць працоўнаму народу і што прыватная ўласнасць на зямлю касуецца, Рада Случчыны думае, што нормы землекарыстаньня (землепользованіе) маюць быць выпрацаваны толькі Вел. Уст-мі зборамі. Да разьвязаньня ж гэтага пытаньня ў Уст. Сойме ўсе пастановы Часовай Улады павінны згаджацца з вышэйпаказаным прынцыпам. Усе ж лясы і нутра зямлі павінны быць уласнасьцю Рэспублікі.

4. Да сазыва Устан. Сойму павінны быць прыняты самыя шырокія меры для абароны правоў і інтарэсаў працаўнікоў, як, напрыклад, увядзеньня найбольшага 8-мігадзін. дня, кантроля над дабрабытам, мінім. зараб. платы і г. д.

5. У мэтах барацьбы з вырастаючай спэкуляцыяй і ўпарадкаваньня тавараабмену паміж местам і вёскаю Рада Случчыны прыме меры к разьвіцьцю на шырокіх пачатках усіх відаў коопэрацыі.

6. Уперад да скончаньня развязваньня гэтага пытаньня ў Уст-м Сойме прызнаем на тэрыт. Бел. свабоду слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў, рэлігій, незачэпнасьць асобнасьці і памяшчэньняў.

7. Прыдаючы першастэпеннае значэньне народнай прасьвеце, РС будзе старацца к агульнаму абучэньню ў самым шырокім маштабе.

8. У рубяжох БНР прызнаюцца правы ўсіх меншасьцяў на нац. пэрсан. аўтаномію.

Абвяшчаючы аб гэтым і зьяўляючыся выразіцельніцай волі народа, Рада Случчыны дакляруе цьвёрда стаяць за незалежнасьць і свабоду роднае Беларусі і бараніць інтарэсы сялянства ад насільляў з боку чужаземных захватчыкаў, у выпадку патрэбнасці нават сілаю аружжа, нягледзячы на лічэбную перавагу праціўніка, думаючы, што наша справа — справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрасуе.

(НАРБ. Ф. 459,воп. 2,спр. 1,арк. 50—51)

CALENDAR OF MAJOR BYELORUSSIAN EVENTS, 1914—1921 (WORLD WAR I — TREATY OF RIGA)

A few remarks concerning the calendar. As in all fields of Byelorussian research, the Soviet approach is extremely subjective. This is especially true for the chronology of events which were generated and carried out by Byelorussians. Soviet sources regarding these historical developments are completely inadequate — they exclude Byelorussian events and meticulously assemble events which reflect some sociological conflicts.

This list of Byelorussian events during 1914—1921, compiled from a variety of primary publications and secondary sources, is an attempt to reflect — schematically and partially — some of the activities that were generated by the Byelorussian political and cultural revival movement.

1914

August 1:	World War I begins. Byelorussian territory soon becomes the focus and central part of German expansion.
September:	The newspaper *Naša Niva*, published in Vilna since 1906, begins a column «Our Writers and Civic Activists at War».
October:	A Byelorussian bookstore opens in the city of Połack; Byelorussian poet Kanstancyja Bujła is the director of the store during 1915-1916.
October 22:	Tsar Nicholas II visits Miensk.
November 10:	The newspaper *Naša Niva* marks its anniversary, Nov. 10, 1906 - Nov. 10, 1914, stating, «This is a very difficult time, our war losses are very sad.»

November 21:	A Teachers' Institute opens in Miensk.
Fall:	Jadvihin Š reactivates and restructures the «Byelorussian Bookstore» (*Biełaruskaja Kniharnia*) in Miensk.
December:	The first Byelorussian economic enterprise «Naš Skład» was established in Vilna.
1914:	The publishing house «Sacha» opens in Miensk.
1914:	The Byelorussian composer Uładzimir Terraŭski establishes a Byelorussian Choir in Miensk.

1915

Beginning:	The Byelorussian Committee for Assistance to the Victims of the War is established in Vilna. The Committee, with few interruptions, is active through 1919.
June 30:	Well-known Byelorussian columnist Lavon Hmyrak is killed in action near the city of Kaunas.
July 30:	The last issue of the newspaper *Biełarus* is published in Vilna. The newspaper, in Roman characters, was published from Jan. 3, 1913 to July 30, 1915.
Summer:	The Byelorussian Society for Assistance to the Victims of the War is established in Miensk. Jadvihin Š was its chief organizer and administrator.
August — September:	The German Army occupies Byelorussian territory to the line (from north to south) Dźvinsk-Pastavy-Baranavičy-Pinsk.
September 3:	The Germans occupy the city of Hrodna.
September 18:	The Germans occupy the city of Vilna.
September:	In Vilna, the Byelorussian Society for Assistance to the Victims of the War submits a memorandum to the Germans urging them to allow the opening of Byelorussian schools on the occupied territory.
November:	The first Byelorussian school opens in Zarečča, a suburb of Vilna.
December:	A Byelorussian Teachers' Course opens in the township of Kluščany, Śvianciany district.
December 19:	A document, dealing with the project of establishing a Confederation of the Grand Duchy of Lithuania, is published in four languages (Byelorussian, Lithuanian, Polish, Yiddish) in Vilna. The document is sponsored by representatives of the four nations.
December—January:	Three Byelorussian schools open in Vilna.

January 1:	By a special decree Field Marshal von Hindenburg recognizes the Byelorussian language as one of the official languages on the territories occupied by the German Army.
Beginning:	The Central Committee of Byelorussian National Organizations is established in Vilna.
Winter:	A Cultural Youth Organization, *Chaŭrus Svajakoŭ*, is established in the township of Kluščany, Śvianciany district.
February 5:	The Byelorussian writer Ałoiza Paškievič (Ciotka) dies in the village Stary Dvor, near the town of Lida.
February 15:	The newspaper *Homan* begins publishing in Vilna, two times per week. *Homan* is an authentic successor to the newspaper *Naša Niva.* The topic of Byelorussian statehood is actively discussed.
February:	The Confederation promoting the establishment of the Grand Duchy of Lithuania issues a proclamation in Vilna outlining the political goals of the Confederation in four languages: Byelorussian, Lithuanian, Polish, and Yiddish.
April 28:	The Byelorussian delegation takes part in the work of the Conference of the League of Non-Russian Peoples [of the Russian Empire] in Stockholm. On the same date the Byelorussian delegation submits a memorandum to the Conference outlining the political situation and goals of the Byelorussians. This document is reprinted in the newspaper *Homan*, Vilna, May 16, 1916.
May 9:	A telegram is sent to President Woodrow Wilson by the participants In the Conference of the League of Non-Russian Peoples [of the Russian Empire] in Stockholm. Byelorussian co-signatories of the telegram include Mr. V. Łastoŭski and Mr. J. Sałaviej.
May:	A Byelorussian exhibition on ethnography is organized in the town of Baranavičy.
June 1:	A Byelorussian Club is established in Vilna. The Club is active until 1920.
June 27:	The Byelorussian delegation takes part in the Third Conference of the League of Non-Russian Peoples [of the Russian Empire] in Lausanne, Switzerland. Reports of Byelorussian participation in the Conference are published in the newspaper *Homan*, Vilna, nos. 52, 53, August 11, 15, 1916. The reports are dated: June 27, 1916.
July—August:	The Society for Assistance to Byelorussian Victims of the War is established in St. Petersburg. Professor Epimach-Šypiła is elected chairman.
August:	A Byelorussian choir is established in Vilna.
September 17:	Francišak Alachnovič produces a show in Miensk.

October 15: Byelorussian theatrical performances begin in Vilna.

October 15:. The first Byelorussian Teachers' Seminary opens in the town of Śvisłač (Vaŭkavysk region). The first enrollment was about 50 students. The Seminary functions until November 15, 1918.

October: Byelorussian Teachers' Courses open in Vilna.

November 1: The Byelorussian magazine *Śvietač* begins in St. Petersburg. Editor-in-chief, Eduard Budźka. The magazine is printed in Roman type; seven issues are published between November 1 and December 31, 1916.

November 1: The Byelorussian newspaper *Dziańnica* (in Cyrillic type) begins publishing in St. Petersburg, continuing until December 31, 1916. Editor-in-chief, Ciška Hartny.

1917

January 9: Anton Łuckievič suggests the establishment (*Homan*, Jan. 9, 1917) of a Byelorussian scholarly society and a celebration of the publication of Skaryna's Bible in 1517.

February 27 (New Style, March 12): The February Revolution begins in Russia.

March 2 (New Style, March 15): Tsar Nicholas II abdicates and the new Provisional Government is established in Russia.

March 15: Byelorussian organizations in St. Petersburg publish a declaration stating that the future Russian State should be a Federated Republic in which all nations would have the same rights.

March 17: Representatives of Byelorussian organizations enter the Provisional Government of the city of Miensk.

March 17—23: Byelorussian organizations are established in Homiel (Union of Byelorussian Democracy), in Viciebsk (Byelorussian Union), and in Mahiloŭ (Byelorussian Committee).

March 25: The Byelorussian Socialist *Hramada* convenes its third conference in Miensk. A resolution is passed favoring the establishment of autonomy for Byelorussia. A federation with the Democratic Russian State is favored.

March 25—27: A convention of all Byelorussian political parties and national organizations takes place in Miensk. The Byelorussian National Committee is established. The Committee consists of 18 persons of whom 10 are members of the Byelorussian Socialist *Hramada*, 3 are members of other socialist parties, and 5 are members of other organizations. The Convention elects a delegation to visit the Russian Provisional Government in St. Petersburg. The delegation goes to St. Petersburg, but returns with negative results.

March—April:	Branches of the Byelorussian Socialist *Hramada* are established in Viciebsk, Orša, Moscow, Homiel, Barysaŭ, and Babrujsk.
April 24 (New Style, May 7):	The Society of Byelorussian Drama and Comedy is established in Miensk and plans are formulated to expand the activities of the society throughout Byelorussia.
April:	The Byelorussian Society *Haj* is established in Odessa.
April:	A center «Biełaruskaja Chatka» is inaugurated in Miensk. The Center becomes the major focus of Byelorussian cultural activities until the 1920s.
April:	Byelorussian People's Hramada (Biełaruskaja Narodnaja Hramada) is established in Moscow, Kaluga, and Orel.
April:	Byelorussian Organization of Autonomists is formed in Turkestan.
Last week of April:	The Byelorussian Theatrical Society is established in the town of Ihumien.
May 1:	The newspaper *Hramada*, the organ of the Byelorussian Socialist *Hramada*, begins publication in Miensk. The newspaper is edited by Arkadź Smolič.
First half of May:	Chapters of the Byelorussian National Committee are established in Mahiloŭ, Babrujsk, Viciebsk, Asipovičy, Kazań, Charkaŭ, Maryjupal, Jarasłaŭl, Moscow, Petrograd, and Orel.
May 23:	The Society of Byelorussian Drama and Comedy performs in the town of Babrujsk and a branch of this society is established in this city.
May 24—25:	The Conference of Byelorussian Roman Catholic Clergy is convened in Miensk. The leadership of the organizing committee of the Conference includes, the Revs. L. Chviećka, V. Hadleŭski, A. Astramovič, F. Budźka, and A. Cikota. Among the many topics discussed at the Conference are the establishment of a Catholic Party in Byelorussia and the introduction of the Byelorussian language into religious services.
May 25:	Byelorussian poet Maksim Bahdanovič dies in Yalta (Crimea).
May 28:	The first issue of the newspaper *Volnaja Biełaruś* is published. The editor-in-chief is Jazep Losik.
May:	A Byelorussian political group *Maładaja Biełaruś* is established at the Miensk Teachers' Institute.
May:	Byelorussian Christian Democracy, a political party, is organized in St. Petersburg. The Central Committee of the party remains in St. Petersburg through 1918.
Spring:	The Second Byelorussian Teachers' Training Course opens in Vilna. Students enrolled in this course graduate in the summer of 1917.
Spring:	The first issue of a weekly newspaper *Volny Kraj* is published in the town of Ihumien. The editor is Aniołoŭski.

Spring:	A Byelorussian Club «Zorka» is established in Kiev.
Beginning of June:	A conference of the Byelorussian Orthodox Clergy convenes in Moscow.
June 4:	The Byelorussian Socialist *Hramada* convenes its fourth conference in St. Petersburg. At the conference a temporary Central Committee is elected and charged with the task of organizing a general convention. The *Hramada* adopts a new program.
June 12:	The Society of Byelorussian Drama and Comedy establishes a branch in the town of Žlobin.
June 22:	The Byelorussian Society for Assistance to the Victims of the War in Vilna marks its anniversary. The newspaper *Homan*, Vilna, 64 (156), August 10, 1917, publishes a report of the activities of the Committee.
July 8—12:	The conference of Byelorussian Parties and Organizations takes place in Miensk. The conference establishes the Central Council (*Rada*) of Byelorussian Parties and Organizations. This Council supersedes the Byelorussian National Committee which was established on March 25, 1917. The Central Committee of the Council includes: Jazep Losik, chairman; A. Smolič, V. Falski, U. Hałubok, members; V. Lavickaja, F. Turčynovič, and others, members-at-large.
July 27:	The first issue of the Bolshevik newspaper *Zvezda* (in Russian) is published in Miensk.
July:	Branches of the Byelorussian Party of Popular Socialists began to organize in over a dozen of towns.
August 5—6:	The First Session of the Central Council of Byelorussian Parties and Organizations is held in Miensk. Preparations for organizing the All-Byelorussian Congress are outlined.
August 6:	The 400th anniversary of Skaryna's publication of the Bible in Prague is celebrated in Vilna.
August 14:	The newspaper *Homan*, Vilna, no. 65 (157), August 14, 1917 devotes an article to reviewing the situation of Byelorussian teachers' cadres. The newspaper emphasizes the need for educating Byelorussian teachers.
August:	A Byelorussian Teachers' Organization is established in Vilna. The Bylaws of the organization are published in the newspaper *Homan*, Vilna, no. 66 (158), August 17, 1917.
Summer:	Byelorussian Theatrical Group is established in Słuck.
Summer:	Branches of Byelorussian Christian Democracy are established in the towns of Dzisna, Maładečna, Rakaŭ, and other towns and cities.
September 1:	The third course of the Śvisłač Teachers' Seminary begins.
September 1:	A Byelorussian High School opens in Słuck; a Byelorussian Theatrical Group is also established in Słuck.
September 17:	The Byelorussian People's *Hramada* convenes a conference of the

representatives of Byelorussian Refugee Groups and Byelorussian parties in Moscow.

September 19:	A conference of high school teachers on Byelorussian territory convenes in Mahiloŭ.
Sept. 21—28:	The Congress of Nations convenes in Kiev. The Byelorussian delegation consists of 8 members. The concept of Byelorussian autonomy is precisely defined.
September 22:	Ihnat Bujnicki, the Byelorussian People's Artist, dies in the town of Maładečna.
September 24:	The first conference of Byelorussian political parties convenes in Moscow; Alaksandar Ćvikievič chairs the conference.
September:	A splinter group of the Byelorussian Socialist *Hramada* forms the Byelorussian Social-Democratic Workers' Party in St. Petersburg. This group becomes associated with the Bolsheviks and initiates the formation of the Byelorussian National Committee within the framework of the Committee of the Nationalities of the Russian Federation. This group succeeds eventually in convincing the Bolsheviks to grant some recognition to the Byelorussians.
October 6:	The Mahiloŭ Byelorussian Council convenes a meeting of Byelorussian groups to generate support for the Central Council of Byelorussian Parties and Organizations.
October 8:	A weekly newspaper *Biełaruskaja Krynica* (in Roman type) begins publishing in St. Petersburg. The newspaper is sponsored by the political party, Byelorussian Christian Democracy. The newspaper is transferred to Miensk with issue no 3 and, starting on September 7, 1919, begins publication in Vilna, lasting until July 23, 1940.
Oct. 4—20:	The Third Conference of the Byelorussian Socialist *Hramada* convenes in Miensk.
Oct. 4—25:	The Second Session of the Central Council of Byelorussian Parties and Organizations convenes in Miensk. The name of this organization is changed at this meeting to the Supreme Byelorussian Council (*Vialikaja Biełaruskaja Rada*). For the agenda of the Session see: *Biełaruś*, Miensk, 1924, p. 93.
Oct. 8—25:	Conference of Byelorussian Military organizations convenes in Miensk. The military establishes an organization entitled The Central Byelorussian Military Council, which becomes the central organization for all Byelorussian military units and formations.
October 25 (Nov. 7, New Style):	The Bolshevik revolution takes place in St. Petersburg.
October 27:	The central Byelorussian organizations — i.e., the Supreme Byelorussian Council and the Central Byelorussian Military Council — issue a declaration, addressed to the Byelorussian people, outlining political goals for the nation.

Nov. 2—7:	A conference of Byelorussian soldiers of the Northern Front convenes in Riga.
Nov. 5—11:	A conference of Byelorussian soldiers of the Western Front convenes in Miensk.
First half of November:	The Byelorussian Regional Committee (the abbreviated nickname in Byelorussian is *Abłaśniki*, the Russian acronym is *BOK* standing for *Belorusskii Oblastnoi Komitet*) is established in St. Petersburg. This organization is formed from the Byelorussian members taking part in the first All-Russian Convention of Peasant Deputies. The political objective of the committee is to counteract the activities of the Supreme Byelorussian Council.
Nov. 5—22:	A conference of Byelorussian soldiers of the North-western Front convenes in Viciebsk.
November 17:	The Byelorussian Regional Committee issues a declaration to the Byelorussian people formulating the political goals for Byelorussia: i.e., a future Byelorussia should be a constituent autonomous republic within a Federated Russian State.
November 23:	An organizational committee is formed in Vilna with the function of convening a Byelorussian Political Conference of all Byelorussian national organizations and parties located on the German side of the front.
Fall:	Fabijan Šantyr forms a youth organization, «Paparać Kvietka», in Słuck. During the fall of 1917 this organization establishes branches in many townships of the Słuck region.
Fall:	A Byelorussian literary and theatrical group is established in Miensk.
Fall:	A Byelorussian Theatrical Society is established in the town of Hory-Horki.
Fall:	An organization of Byelorussian Railroadmen is established.
Fall:	A Byelorussian Roman Catholic charitable organization «Zołak» is established in Vilna.
Fall:	A Byelorussian Theatrical group «Zarnica» is established in the town of Hrozava, Słuck region.
Fall:	A Byelorussian Theatrical Organization is established in the town of Budsłaŭ.
Dec. 3—8:	A conference of Byelorussian soldiers of the Rumanian Front convenes in Odessa.
Dec. 3—8:	A conference of Byelorussian soldiers of the Southern Front convenes in Kiev.
Beginning of December:	Mr. Jazep Varonka and Mr. Jazep Mamońka meet with representatives of the Byelorussian Regional Committee in St. Petersburg.
Dec. 8—31:	The First All-Byelorussian Congress convenes in Miensk.
December 31:	A Bolshevik detachment in Miensk disperses the All-Byelorussian Congress.

January 2:	The first conference of Byelorussian soldiers on the Western Front is convened in Miensk. The formation of the Byelorussian Red Guard is one of the topics at the conference.
January 19:	The Byelorussian Delegation at the Treaty Conference in Brest issues a declaration protesting the dealings over Byelorussia.
January 23:	The German Authorities approve the Statute of the Byelorussian Scholarly Society to be established in Vilna.
January 25:	Tamaš Hryb protests the dispersal of the All-Byelorussian Congress at the third All-Russian Conference of Soviets in Moscow.
Jan. 25—27:	Political Conference of the Byelorussian National Organizations convenes in Vilna. The conference establishes the Vilna Byelorussian Central Council and approves the establishment of the Byelorussian Scholarly Society.
January 26:	Byelorussian organizations in Vilna celebrate jointly the 400th anniversary of Skaryna's publication of the Bible.
February 14:	The Byelorussian People's University is organized in Moscow.
February 14:	The Byelorussian National Commissariat is established in St. Petersburg as a section of the Commissariat of Nationalities of the Russian Federation (*Belnatskom*). The Commissariat transfers its operations to Moscow in March, 1918, and establishes branches in Smalensk, Viciebsk, and Saratov; it continues to function in St. Petersburg as well.
February 18:	The Byelorussian Council in Vilna publishes a declaration announcing the breaking of all ties and relations with Russia while promoting the idea of an independent Byelorussian Lithuanian state.
February 18:	An organization entitled «Union of Independent and Indivisible Byelorussia» is established in Vilna. It is headed by V. Łastoŭski.
February 19:	Bolshevik troops leave Miensk.
Feb. 9—20:	The Council (*Rada*) of the First All-Byelorussian Congress takes over the administration in Miensk.
February 21:	The First Constituent Charter is issued by the Executive Committee of the Council of the All-Byelorussian Congress and the First People's Secretariat is formed.
February 25:	The German Army enters Miensk.
February 25:	The Germans enter Połack.
February:	A Conference of Byelorussian refugees takes place in Moscow.
Winter 1918:	The political party, Byelorussian Christian Democracy, establishes offices in Miensk.

March 1:	The first Byelorussian-language newspaper of pro-Bolshevik orientation, *Dziańnica*, begins publication in St. Petersburg. The newspaper is published by the Byelorussian National Commissariat, a section of the Commissariat of Nationalities of the Russian Federation (*Narkomnats of the RSFSR*). On April 6, 1918 the editorial office of *Dziańnica* is moved to Moscow.
March 3:	The Treaty of Brest is signed.
March 9:	The Second Constituent Charter is issued and Byelorussia is declared a state: the Byelorussian Democratic Republic.
March 15:	The People's Secretariat convenes a conference of local administrators on Byelorussian territory in Miensk.
March 18:	The Byelorussian delegation from Vilna arrives in Miensk.
March 19:	The Council of the Byelorussian Democratic Republic is established.
March 25:	The Third Constituent Charter is issued and the Byelorussian Democratic Republic is declared an Independent state.
March:	The Byelorussian National Commissariat (part of the St. Petersburg group) establishes its office in Moscow, as a part of the Russian Federation.
April 3:	The Secretariat of Education of the Byelorussian Democratic Republic, headed by Arkadź Smolič, begins the first course of Byelorussian studies (*Bielarusaznaŭstva*) in Miensk.
April 12:	The rightist, pro-German faction headed by Raman Skirmunt, joins the Council of the Byelorussian Democratic Republic.
April 20:	A Byelorussian Council is established in Odessa.
April 25:	The Council of the Byelorussian Democratic Republic under pressure from the Raman Skirmunt group sends a telegram to Kaiser Wilhelm. This causes an important split in the Council.
April 28:	The Council of the BDR adopts an official seal (*piaćatka*).
April:	The Byelorussian Section of the Russian Communist Party (Bolsheviks) is established.
April:	A Byelorussian section of the Russian Social-Democratic Workers' Party (RSDRP - Bolsheviks) is established in St. Petersburg.
April:	A Byelorussian daily newspaper *Rodny Kraj* begins publishing in Słuck, and the newspaper *Biełaruskaje Słova* begins in Kiev.
May 13:	The Byelorussian Scholarly Society in Vilna establishes a special Committee with the task of launching a publication program of Byelorussian school textbooks.
May 20:	Byelorussian writer and political leader Karuś Kahaniec (Kastravicki) dies.
May:	A high school students' organization «Ranica» is established in Miensk.

May:	A Byelorussian Cultural Exhibition opens in Vilna; the catalogues of the exhibition are published in several languages.
Spring:	The Byelorussian Social-Democratic Party is formed as a result of the split in the Byelorussian Socialist *Hramada* (Taraškievič, Rak-Michajłoŭski, Ivanoŭski, Łuckievič).
Spring — early Summer:	Byelorussian Councils (*Rady*) of the cities of Mahiloŭ, Babrujsk, and Barysaŭ pass resolutions supporting the activities of the Byelorussian Democratic Republic.
June:	The Council of the Byelorussian Democratic Republic establishes a special committee charged with the task of organizing the Byelorussian State University in Miensk. The Committee is headed by Prof. Mitrafan Doŭnar-Zapolski, and E. Budźka is named Secretary of the committee.
June:	The Byelorussian Conservatory opens in Miensk.
July 11:	The Byelorussian People's University opens in Moscow. The University is active until August 12, 1918.
July 17—21:	An All-Russian Conference of refugees from Byelorussia is held in Moscow.
July 19:	A delegation of refugees from Byelorussia is received by V. Lenin.
July 21—23:	Conference of Byelorussian teachers takes place in Moscow.
July:	An exhibition, dedicated to the anniversary of Byelorussian printing and Francišak Skaryna, is organized in Miensk.
August 13:	This date appears following the introductory remarks in the first Byelorussian Grammar, authored by Branisłaŭ Taraškievič, and published in Vilna.
	Conference of Byelorussian sailors of the Baltic Fleet.
August 24:	A Byelorussian Roman Catholic organization (*Suviaź Kulturna-Nacyjanalnaha Adradžeńnia*) is established in Vilna.
Aug. 23—24:	The first conference of Byelorussian Soviet organizations and parties convenes in St. Petersburg. The conference gathers at the initiative of the *Belkomnats*.
Summer:	The Byelorussian Party of Socialist Revolutionaries is established with T. Hryb, P. Badunova, J. Mamońka, and others as top leadership
Summer:	The Byelorussian Party of Socialist Federalists is established.
Summer:	A Byelorussian Youth Theatrical Group is established in the town of Kojdanaŭ.
	Cultural Society *Prašvieta* is established in Miensk.
Summer:	The Society of Friends of the Byelorussian Theater is established in St. Petersburg.
Summer — early Fall:	Over a dozen of Byelorussian schools open in the Miensk region.

September:	The Council of the Byelorussian Democratic Republic increases its membership by electing to the council representatives of the Orthodox Clergy and representatives of the Brotherhood in Miensk.
October 1—3:	A meeting is held of Byelorussian and Lithuanian Communist-oriented organizations which adopts as its official name: The Communist Party of Lithuania and Byelorussia.
October 9:	The Council of the Byelorussian Democratic Republic resolves to increase its membership to 100 members. Including representatives of various religious denominations and jurisdictions.
October:	A Byelorussian Military Committee is established in Kiev, and the Committee begins organizing Byelorussian military units to fight against Bolsheviks.
November 3:	A Conference of Byelorussian Communists of the city of Moscow takes place; they establish a Byelorussian Section of the Russian Communist Party. The goal of this newly-formed group is to promote the establishment of Soviet rule in Byelorussia and to counteract the activities of the Byelorussian Democratic Republic.
Nov. 5—27:	The Ministry of Byelorussian Affairs is established within the Lithuanian Government.
November 28:	The last business meeting of the Council of the Byelorussian Democratic Republic is held in Miensk.
November:	A Byelorussian Roman Catholic Seminary opens in Miensk.
November:	Byelorussian Teachers' Courses open in Miensk. Mr. Symon Rak-Michajłoŭski is the director of the courses.
November:	The first issue of the monthly *Kryvičanin* appears in Vilna.
November:	The newspaper *Belorusskaia Krinitsa* begins in St. Petersburg. The newspaper is sponsored by the Byelorussian National Commissariat, a section of the Committee of Nationalities of the Communist Organizations of the Northern Region. Two issues are published; the newspaper ceases publication in January of 1919.
November:	An anti-Bolshevik uprising begins in the Vialiž region.
Fall:	A Byelorussian Theatrical group is established in the township of Chacieničy (Vialejka district).
Fall:	The Party of Byelorussian Socialist Federalists is established with Mr. J. Varonka as its leader.
December 1:	Jazep Varonka becomes Minister of Byelorussian Affairs in the Lithuanian Government.
December 3:	The Council and the Government of the Byelorussian Democratic Republic leave Miensk.
December 10:	The German Army retreats from Miensk.
December 22:	A Byelorussian Theater is established in Miensk.

Christmas:	The German Army leaves Vilna.
1918:	The first issue of the Byelorussian Democratic Republic's stamps are designed and prepared for publication. (They are published in Kaunas in 1920).
1918:	The Byelorussian Teachers' Institute reopens in Miensk.
1918:	The Byelorussian Cultural Society *Baćkaŭščyna* is established in Miensk and during 1918-1920 branches are established in Babrujsk, Vilna, Hrodna, and Riga.

1919

January 1:	The Byelorussian Soviet Socialist Republic is proclaimed in the city of Smalensk.
January 1:	A Byelorussian gimnazium opens in Vilna. (Classes start Feb. , 1919).
January 6:	The Red Army occupies Vilna.
January 13:	Ściapan Niekraševič, chairman of the Byelorussian National Center in Odessa, requests General Bartel of the French Army to provide military and material assistance to the Byelorussian Democratic Republic.
January 20:	The Byelorussian Museum is established in Vilna.
January 20:	The Byelorussian regional Museum opens in Miensk.
February 27:	The Lithuanian-Byelorussian Soviet Socialist Republic is established in Vilna; on February 28 at a session of the Sovnarkom of the Republic it adopted the name The Socialist Soviet Republic of Lithuania and Byelorussia.
March 24—29:	An anti-Soviet uprising takes place in the city of Homiel.
March:	An anti-Soviet uprising occurs in the town of Niaśviž.
April 23:	The Polish Army of General Piłsudski occupies Vilna.
May:	The Theatrical Society of Byelorussian Youth is established in Hrodna.
Spring:	A Byelorussian Art Center opens in the town of Lepiel.
June 9—10:	A Congress of the Representatives of Byelorussian groups under Polish occupation (the provinces of Hrodna and Vilna) takes place in Hrodna.
Summer:	An anti-Soviet uprising takes place in the town of Barysaŭ.
June — December:	Byelorussian theatrical groups are established in the following towns and townships: Navahradak, Dzisna, Radaškovičy, Kryčaŭ, Połack, Krasnapolle, and Viciebsk.

July 19:	The Society of Byelorussian Artists is established in Miensk.
August 8:	The Polish Army occupies the city of Miensk.
August 20:	Ivan Łuckievič dies in Vilna (b. May 28, 1881).
September 19:	Józef Piłsudski visits Miensk. He is greeted in Byelorussian by Aleś Harun. Piłsudski replies to Harun's greetings in Byelorussian.
October 22—23:	Józef Piłsudski (on behalf of the Polish Government) issues a declaration calling for the formation of a Byelorussian National Army, and an official recognition of the Byelorussian Military Commission consisting of: A. Prušynski, S. Rak-Michajłoŭski, N. Jakuboŭski, F. Kušel, B. Muraška.
November 12:	The Poles agree to call a meeting of the Byelorussian political leadership (the BDR group) in Miensk.
Nov. 4—15:	Representatives of the Byelorussian Democratic Republic negotiate with General Bułak-Bałachovič, urging him to cooperate with the Byelorussian Government.
Fall:	The Byelorussian administration issues a series of stamps with the title: «Horadnia Provisional.»
Fall:	The Byelorussian National Committee establishes a branch in Warsaw.
December 13:	A new Council is formed: Chairman (President) of the Council — Piotra Krečeŭski; Vice-presidents: Vasil Zacharka, Paluta Badunova; Secretaries: Kozič, Mamońka. The new Government included: V. Łastoŭski — Chairman of the Council of the Ministers; Ladnoŭ — Foreign Affairs; Bialevič — Finances; Hryb — Minister of Interior Affairs; Ćvikievič —Minister of Jurisprudence; Zajac — State Comptroller, Dušeŭski — Secretary of State.
Dec. 2—13:	The Council of the Byelorussian Democratic Republic meets in Miensk. A split occurs in regard to cooperation with the Polish Government. The independent faction of the BDR is headed by V. Łastoŭski; Piotra Krečeŭski is elected the President of the Council of the Byelorussian Democratic Republic. Two governments are formed: (1) the «Independent» faction headed by V. Łastoŭski, including Ladnoŭ, Bialevič, Hryb, Ćvikievič, Zajac, Dušeŭski, and Krečeŭski; and (2) the «Pro-Polish» faction including A. Łuckievič, Taraškievič, Rak-Michajłoŭski.

January 6:	Byelorussian Operational Headquarters are established in Słuck preparing an anti-Bolshevik movement. The organization is clandestine, having contacts with the Government of the BDR.
February 1:	The newspaper *Savieckaja Biełaruś* begins publication in the city of Smalensk.
April 25 — Nov. 2, 1920:	The Polish-Soviet War is carried on Byelorussian territory.
Spring:	Byelorussian activist and political leader Fabijan Šantyr is killed by a Bolshevik firing squad.
March 4:	A Conference of Byelorussian Socialist-Revolutionaries is held clandestinely in Miensk.
March 20—24:	A negotiating conference takes place between the representatives of the BDR and the Poles in Miensk.
March:	Byelorussian Uprising Committee is established in Miensk; its leadership includes J. Mamońka, T. Hryb, and others.
June 24:	Janka Kupała makes a speech at the celebration of his 15th anniversary of literary activity in Miensk.
July 28:	Byelorussian poet Aleś Harun dies in Cracow.
Summer:	Byelorussians establish an independent Rebel Republic in the region of Kojdanaŭ.
August 15:	A travelling theater headed by U. Hałubok is established in Miensk.
Summer:	A Byelorussian Workmen's Club is established in Miensk.
September 14:	The First Byelorussian Theater of Drama opens in Miensk.
Fall:	The second series of Byelorussian (BDR) stamps (Bułak-Bałachovič Issue) is published in Riga.
Nov. 6:	General Bułak-Bałachovič begins his military activities in southern Byelorussia.
Nov. 4—15:	The Congress of the Słuck region takes place. The Congress elects the Council of the region which affirms its support of the Byelorussian Democratic Republic.
November 23:	The Byelorussian Students' Organization (Biełaruski Studencki Sajuz) is established at the University of Vilna.
November 27:	Military action against the Bolsheviks begins in the Słuck region.
Fall:	Słuck Uprising stamps are issued in Słuck.
December 28:	Insurgents in the Słuck region retreat.
December:	A Representative of the Byelorussian Democratic Republic arrives in Geneva.

February 20: The Byelorussian Terminological Commission is established in Miensk.

March 18: The Treaty of Riga is signed between the Governments of the RSFSR (The Russian Soviet Federated Socialist Republic) representing the Byelorussian Soviet Socialist Republic, and the Ukrainian Soviet Socialist Republic on one side and the Government of Poland on the other. The Treaty draws the division line between the Byelorussian Soviet Socialist Republic and that part of Byelorussia which became part of the Polish state. Thus, the Treaty of Riga sanctioned one of the first partitions of one nation into two segments — Eastern and Western Byelorussia. This procedure became one of the most favored methods of Communist and Russian imperialist advance in the decades to follow.

(Byelorussian Statehood. Reader and Bibliography. New York, 1988. P.p. 369—386)

GENOCIDE OF THE BELORUSSIANS

*Symon Kabysh**

Genocide, as it has been applied to Belorussia under the Soviets, has largely resulted from the political background of Belorussia as a captive nation.

From the early days of the February Revolution in 1917, the frontline city of Minsk became a center of political and public activity by Belorussian national organizations. The central question at the congresses, conferences, and meetings of these organizations was the future fate of the Belorussian people and the proper type of state organization for the country. In order to discover the will of the people regarding this cardinal question, an All-Belorussian Congress was held in Minsk, with 1,872 delegates representing the entire population of ethnographic Belorussia. The Congress began its work on December 18, 1917, but on December 30 it was dispersed by detachments of Bolsheviks from the army of the Western Front, the headquarters of which was in Minsk. On the following day the Congress was again convened in the railway depot, where, protected by railway workers, it elected a *Rada*, or Council, of 71 members. The Congress transferred its rights and powers to the Rada.

The Rada, which renamed itself the «Rada of the First All-Belorussian Congress», passed a resolution on March 25, 1918, declaring the entire territory of ethnographic Belorussia to be an independent Belorussian People's Republic. The concluding words of this resolution, addressed to the peoples of the world, were as follows, «Declaring the independence of the

---

* This is an abbreviated and partly reedited reprint from the book *Genocide in the USSR. Studies in Group Destruction. Published* for the Institute for the Study of the USSR, Munich, by the Scarecrow Press. Inc. New York, 1958. P.p. 77—88.

BPR, the Rada hopes that all peoples who love freedom will help the Belorussian people to achieve their political and state ideals.»

After the All-Belorussian Congress had been dispersed, the Rada of the BPR and the government were compelled to carry on their work underground, because all power in Minsk was concentrated in the hands of the Bolshevik front organizations. Even in the first bodies, set up by the Soviet regime in Minsk, there were no Belorussians. L. Tsanava, at one time Minister of the MVD of the Belorussian Soviet Socialist Republic, wrote later, «The fact that the Western Front, in which were concentrated masses of workers and peasants of the central districts of Russia, in soldier uniforms, passed through Belorussia was responsible to a considerable degree for the victory of the Soviet regime.» The same view was expressed by V. Knorin, for many years secretary of the Central Committee of the Belorussian Communist Party, who declared, «The founder and creator of the Communist organization was the Bolshevik Old Guard thrown into Belorussia by the war from Leningrad, Moscow, and Ivanov... The history of Communism in Belorussia derives from Russian Bolshevism, from the RSDRP of Bolsheviks, and not from the National Socialist Party.»

Later on practically the entire area of Belorussia was occupied by the German Army. In the second half of 1919 Belorussia became the scene of a devastating Soviet-Polish war. Military operations did not cease until November 1920. The peace treaty between the RSFSR and Poland was signed on March 18, 1921, in Riga. No representatives of the Belorussian people were allowed to take part either in the treaty negotiations or in the signing of the peace treaty.

After the conclusion of the peace treaty with Poland, the Belorussian nation was divided into three parts. The Belorussian Soviet Socialist Republic was organized out of six districts in Minsk Province. Four million Belorussians were handed over to Poland. The Vitebsk, Mogilev, Smolensk, and Gomel Provinces were included in the RSFSR. It was not until much later, in 1924—26, that parts of these provinces were allotted to the Belorussian SSR.

After the end of the Soviet-Polish war, the Belorussian people strove to preserve their independence by armed uprising. A revolt organized by the Rada of the BPR flared up in Slutsk District in November 1920. More than 10,000 persons took part. The uprising was suppressed by overwhelming forces of the Red Army. The insurgents, split into small detachments, dispersed into forests where they continued to struggle against the Soviet regime. The inhabitants of areas affected by the uprising, were subjected to repression and insurgents who were captured were dealt with harshly. Repression was on the scale of genocide.

Under the Soviet regime, the surviving Belorussian national leaders attempted to revive the national culture and economy of ruined Belorussia by combined efforts. At the end of 1929 cultural and economic restoration of Belorussia was suddenly interrupted. The organizers and leaders of the restoration were charged with organizing a Belorussian national democratic movement and conducting counterrevolutionary sabotage aimed at the withdrawal of Belorussia from the Soviet Union.

Beginning on the basis of these accusations, repression actually had the ultimate arm of destroying the Belorussian intelligentsia. The first victim was the President of the Belorussian Academy of Sciences, Professor U. Ihnatoŭski, who committed suicide after interrogation by the GPU. The People' s Commissar for Agriculture of the BSSR, D. Pryščepaŭ, his deputy A. Adamovič, and persons who had closely collaborated in the land reform in Belorussia, including Academician A. Smolič, and others, were removed from their posts and arrested. The People's Commissar for Education of the BSSR, A. Balicki, and a number of senior officials of the Commissariat were also arrested. Repression extended to writers, poets, archeologists, composers, and students of local lore.

Among those who fell victim to the operations for the elimination of the national intelligentsia were the Rector of the Belorussian University, U. Pičeta; Academician S. Niekraševič; the writers and poets U. Žyłka, U. Duboŭka, and A. Dudar; and the critics U. Dziaržynski and A. Babareka.

After the arrests have been made by the GPU, the Communist authorities began to call the activity of the Belorussian nationalist leaders a counter-revolutionary National Democratic Movement and the land reform «Pryščepaŭščyna» after Pryščepaŭ, author of the land reform in Soviet Belorussia.

The Belorussian National Democratic Movement was accused of taking its origin from the historic past of Belorussia. We have every reason to state that National Democracy as a definite ideological system began to be organized in the second and third pre-revolutionary decades. Some ideas are met with in the work of F. Bahuševič and J. Niasłuchoŭski which later became part of the armory of National Democracy.

Among the numerous charges, brought against the National Democrats, was the accusation that they had deviated from the class struggle. This indictment was formulated as follows, «From the earliest moments of the formation of the National Democratic ideology until 1930, the National Democrats did not cease to assert that we need to work constructively, without party dissension, for the formation of an independent Belorussia.» The leaders of the Belorussian National Democratic movement were also charged with having seized the most important posts in the cultural arena and having squeezed out the Communist Party. The Communists wrote:

> After the Red Army had expelled the White Poles and bandits from the BPR, a number of ministers, such as Losik and others who were members of the Rada, remained in Minsk. They began their «work» with the aid of lackeys of the French general, Bartel, — Balicki, and Niekraševič — who had arrived from Odessa. When, as a result of the victory of the working class under the guidance of the Communist Party, the idea arose of organizing a scientific research institute in the BSSR (the Institute of Belorussian Culture), the National Democrats at one time exerted considerable activity in an effort to capture the institute and utilize it for anti-proletarian ends.

The National Democrats were considered particularly culpable because they strove to make use of works on ethnography, studies of local areas, and the activity of museums in order to prove the «individuality» of Belorussian culture by tracing its roots far back into the country's history. The National Democrats were also considered guilty of taking energetic steps to preserve the sacred writings, cherished by the people of Belorussia and avoiding unrestrained and unpopular anti-religious propaganda. The accusers of the National Democrats wrote, «The whole of the ethnographic work of the National Democrats is harmful, politically hostile to the dictatorship of the proletariat... The work of museums has consisted exclusively of showing the individuality of local culture and digging up ancient relics.»

The land reform, which was aimed at strengthening the small peasant farms and developing the economy of the district, was also included in the category of counter-revolutionary actions. Meanwhile, Pryščepaŭ's work had had a beneficial effect on the lives of the poorest peasantry. During collectivization, the poorest peasants, as a result of having benefited from Pryščepaŭ's land reform, in many cases were included in the category of *kulaks*, robbed, and deported to the north. The essence of Pryščepaŭ's land reform was decribed by the investigators as follows:

> National Democracy is the instigator and leader of the small-farm land policy, which backed the kulaks and strove to direct the agriculture of the BSSR along

> the road of capitalist development. Armed with the traditional arguments about national individuality, the ideological weapon-bearers of Pryščepaŭ's have demanded a local Belorussian agricultural economy. This National Democratic Belorussian agricultural economy is expressed in such documents as the notorious Plan for the Development of the National Economy of the BSSR, in the works of Kislakoŭ, Harecki, Smolič, Ždanovič, Jaraščuk, and others.

All these persons had been arrested by the CPU.

The activists of the Institute of Philosophy, headed by Volfson, also condemned the local forms of address used by Belorussians. The following charges against the National Democrats are to be found in its 3-volume work:

> When the Soviets arrived, the National Democrats authoritatively declared that the word comrade does not accord with Belorussian usage. As a result the word comrade, which is filled with revolutionary emotion, has given way to the courteously patriarchal *dziadźka* (uncle) and *ciotka* (aunt).

In 1930 the national leaders were imprisoned. They were persons who had been in the forefront of the revival of national culture. According to figures which are far from complete, in the capital of Minsk alone up to 300 of the highly educated Belorussian intellectuals were arrested during this period, including 13 full members of the Belorussian Academy of Sciences, 72 leading scientists and professors, 60 writers and poets, and a large number of the senior clergy, engineers, economists, composers, artists, and others. This list does not include those arrested in other cities, or the large number of rural intellectuals and advanced peasants suspected of National Democracy.

However, punitive action against the Belorussian intellectuals was not confined to the repression of 1930. Communist propagandists strove to incite the masses against the intellectuals, and to make «ideological preparations», as the saying went, for a new wave of terror, which began on a mass scale in 1933. It embrased the entire territory of Belorussia and affected not only the cities, but also the villages. While in 1930 the GPU's victims had been mainly members of the older generation, whose ideology had been formed during the pre-revolutionary years, in 1933 repression was directed mainly against Belorusslans who were graduates of Soviet educational institutes: lecturers, post-graduate students, young writers and poets, critics, teachers, scientists, economists, organizers, and students of local lore in the provinces. Such people were arrested and dispatched to concentration camps without trial or investigation.

In 1933 a group of Western Belorussian representatives to the Polish Sejm were arrested and deported. The background of this action was as follows: these representatives had been deprived of parliamentary immunity and sentenced by a Polish court to long terms of imprisonment for taking part in the organization of the Belorussian Peasants' and Workers' *Hramada* in Western Belorussia. In 1932 the Soviet Union, by agreement with the Polish government, exchanged these representatives for Roman Catholic clergy who had been arrested in the USSR. On their arrival in Minsk they were appointed to various cultural institutions as deputies. A year later all were arrested on a charge of counter-revolutionary Belorussian nationalism and espionage on behalf of Poland. Eventually, they perished in Solovki and other concentration camps.

After an interval of quiet, the mass terrorism in Belorussia organized and carried through by Yezhov, beginning in 1937, exceeded all previous purges in the number of victims. The fact that Belorussia had a common frontier with the Western world led to further expansion

of the arbitrary actions of NKVD frontier troops and of special detachments of the huge garrisons in Belorussia. Thousands were murdered on charges of espionage for Poland, Lithuania, Latvia, and Germany. City and regional detachments of the NKVD also carried out mass murders. The primary targets of their actions were intellectuals. Large-scale deportations of the entire populations of villages in the frontier area were carried out. Almost all, who had been taken prisoner by Germany or Austria during World War I, as well as persons who had returned to the country after emigrating, were arrested.

Simultaneously with the mass murder of Belorussian intellectuals, the nation forever lost a considerable proportion of their national cultural heritage. All scientific works, research studies, literature, music, paintings, ethnographic material, collections, albums, and museum artifacts, produced by those who were arrested, were removed from the libraries and destroyed. Among the works which were destroyed were the following: (1) an anthology of Belorussian national art; (2) *Belorussian Archives*, a publication containing reports of the Belorussian academic conferences; (3) the works of the first congress of Belorussian archeologists and geographers; (4) the works of the humanities department of the Belorussian Academy of Sciences (philosophy, history, ethnography, archeology, science, law); (5) many works of the poet Aleś Harun, who died abroad; and (6) Belorussian fairy tales, stories, and folklore collected and edited by A. Sieržputoŭski.

The works of scholars published before the revolution, which were of great academic importance, were also confiscated. For example, the work of history professor M. Doŭnar-Zapolski entitled *Essays on the History of the Krivich and Dregovich Territories up to the End of the Twelfth Century* (Kiev, 1891) was confiscated and banned.

This short list includes only the most significant of the works of Belorussian scholars which were confiscated. The total number and scope of the Belorussian treasures, destroyed by the Communist regime, cannot be estimated.

The repertoire of the Belorussian theaters was severely revised in 1930. Everything which even distantly recalled the Belorussian national heritage was driven from the stage. The drama *Na Kupalle*, which is of indubitable artistic value, was removed, as was the play *Mašeka* which deals with the history of the founding of the city of Mogilev. The historical play *Kastuś Kalinoŭski*, which portrays the struggle of the Belorussian people in 1863, was also withdrawn from the repertoire. Even the ancient Belorussian musical instrument, the duda, was banned. At the same time the portraits and statuettes of the Belorussian sixteenth-century scholar F. Skaryna, the founder of printing in the whole of Eastern Europe, printer of the first Belorussian book in Prague 1517, and founder of the first Belorussian printing house in Vilnia in 1522, were destroyed. The Belorussian mobile theater was also closed down and its director, U. Hałubok, was arrested and exiled. It was even claimed that there were elements of Belorussian nationalism in the title of the local magazine *Naš Kraj* (*Our Country*). One of the Communist leaders spoke about this magazine as follows, «The very title should be cast on the rubbish heap of history. The magazine for local studies in Soviet Belorussia will henceforth have the appropriate title *Savieckaja Kraina* (*Soviet Land*).»

The Communist leaders charged Belorussian philologists with having cluttered up the language «with various medieval archaisms and bourgeois vulgarisms. The existing Belorussian orthography is grossly encumbered by these National Democratic tendencies and is, therefore, to be changed.» This accusation was followed by repression of Belorussian linguists. On the pretense of further developing the Belorussian language and simplifying the orthography, which in practice meant expelling Belorussian linguistic features from the orthography and altering the grammatical and phonetic rules to accord with those of the Russian language, the Linguistic Institute of the Academy of Sciences was instructed to draw up a draft for the alteration and simplification of the orthography and grammar. The draft was examined by a special commission appointed by the Central Committee of the

Communist Party of Belorussia. The Committee approved the final draft for alterations of the Belorussian orthography and grammar, and these changes were then formulated in a decree of the Council of People's Commissars of the BSSR, dated August 28, 1933.

The policy of mass destruction of the national intelligentsia on any pretext was continued in subsequent years, and was particularly applied to Western Belorussia. This area, which previously had been a part of Poland, was forcibly united with the BSSR in 1939. Western Belorussia had a population of 4.8 million persons, of whom 78% were Belorussian. The city of Vilnia was the center of the national, political, cultural, and social life of the Belorussian people in Poland. It was the seat of several Belorussian newspapers and Belorussian publishing houses which produced textbooks and literature in the Belorussian language. The Belorussian high school had been kept open in Vilnia. The students at the university consisted to a large extent of Belorussians.

The purge of the most prominent Belorussians began on the third day of the Bolshevik occupation of the city in September 1939. Among those arrested were A. Łuckievič, a former Belorussian delegate to the Versailles conference; A. Trepka, a cultural leader; V. Bahdanovič, a former Belorussian senator; M. Kościevič, author; V. Samojła, journalist; S. Busieł, one of the organizers of the uprising at Slutsk in 1920; and J. Paźniak, editor of the Belorussian newspaper *Krynica*.

Throughout Western Belorussia prominent leaders of the Belorussian Peasants' and Workers' *Hramada*, the *Zmahańnie* (*Union*), and leaders of the Belorussian Educational Association were arrested. Those who had taken part in the Slutsk uprising were particularly persecuted.

Peasants who had fled to Western Belorussia during the collectivization period were among those arrested. According to the testimony of Mikoła Vołacič, author of a study on the population of Western Belorussia and its resettlement in contemporary Poland and the BSSR, as many as 15,000 persons were arrested in the first four months after the seizure of Western Belorussia.

Mass arrests and deportations were made throughout Western Belorussia on February 9 and 10, 1940. Officials of the Forestry Department and Agricultural Administration comprised the bulk of those arrested. The harsh and universal repression of the foresters was evidently caused by a desire to remove those who knew the forests and the location of the arms dumps concealed there by the Polish Army. This action of the NKVD was, as always, accompanied by the arrest and imprisonment of intellectuals. About 140,000 Belorussians were arrested and deported from Western Belorussia by the end of February 1940. A second wave of mass arrests and deportations followed in May of 1940. The families of soldiers, police, civil servants, and other categories were deported. According to data, provided by Mikoła Vołacič, who interviewed 65 of those arrested, the total number of prisoners subsequently deported was estimated to be about 70,000.

A third wave of arrests and deportations was carried out immediately after the outbreak of the Soviet-German war in June of 1941. These were mass arrests of all categories of the population and included former members of the Western Belorussian Communist Party, which in 1938 had been accused of Trotskyism and subsequently dissolved.

From the very beginning of the occupation of Western Belorussia, the NKVD paid particular attention to the former members of the Belorussian Peasants' and Workers' Hramada. This organization had been active in Western Belorussia in the 1920's and by 1924 had more than 100,000 members. Under its leadership, the Belorussians succeeded in electing several Belorussian deputies and senators to the Polish Sejm. The Hramada was dissolved in 1927 and its leaders were sentenced by a Polish court to long terms of imprisonment. For ten years, the NKVD kept track of the rank and file of the organization, who, when the opportunity arose, were arrested and deported.

It is estimated that 975,000 persons were deported from Western Belorussia and Western Ukraine in 1939-41. Deportation from Western Belorussia amounted to about 305,000 souls of whom at least 100,000 were ethnic Belorussians.

Most of those arrested before the Soviet-German war were imprisoned but some were sentenced to prison convoys destined for Siberia. The majority of those imprisoned eventually died at the hands of the NKVD, while many of those in the convoys died from attacks by German bomber aircraft, and only a handful escaped.

As a consequence of mass discontent resulting from such measures, there was large-scale evasion of military service at the beginning of the Soviet-German war, particularly among the agricultural population. For the same reason, members of collective farms broke them up during the early days of the German occupation. Land and tools were distributed to peasants who had returned from exile or who were not kolkhoz-members, or who for other reasons had left the collective farms.

On account of the speed with which Belorussia was occupied by the German Army in 1941, a large number of workers and employees were left to their own devices, and remained in the country rather than evacuate. After the arrival of the Soviet Army in Belorussia in 1944, mass repressions began, which exceeded the scale of the Ezhov purges. Intellectuals who «had remained in the territory occupied by the enemy» were punished with particular brutality. A single example will suffice. The famous composer A. Turankoŭ, a non-Party member, at one time a deputy to the Supreme Soviet of the BSSR, had lost contact with his wife during a German air-raid at the beginning of the war. While searching for her, he had failed to evacuate. Although he had not worked for the Germans, he was sentenced to 10 years in the labor camp at Vorkuta, according to information from a returned inmate.

Mass deportation was applied to many other groups of the Belorussian population in addition to those accused of disloyalty to the Soviet regime during the German occupation. Persons who had refused to assist Soviet partisans during the war were punished with special severity.

This savage repression was dictated by the need to remove from the frontier areas of the Belorussian SSR elements considered unreliable by the MVD and potential antagonists of the regime. The number of Belorussians affected is difficult to establish. One student of the subject writes:

> After the liberation there was a major purge of collaborationists, nationalists, and even of neutrals (cosmopolitans) who were suspected of insufficient loyalty. How many thousand people (some assert that the number reached millions) were arrested and deported, will perhaps never be established, but even the ordinary person who had worked as a carpenter for the Germans was sentenced to three years of imprisonment. There have been various reports of the mass deportation of local persons suspected of disloyalty to the Soviets.

In addition to deportations, other steps were taken aimed at the dismemberment of the Belorussian nation. By agreement with the Soviet government, a Polish State Repatriation Administration was organized in 1944, with the function of organizing resettlement behind the Curzon Line of Poles from Western Belorussia. In November 1944 TASS reported that the first convoys of resettlers on their way to Poland were leaving Baranavičy, Hrodna, Stoŭpcy, and Vaŭkavysk. Resettlement was fairly successful for the first two years. It gave Belorussian Roman Catholics an opportunity to leave Soviet Belorussia in the guise of Poles, because no proof of nationality was demanded other than membership in the Roman Catholic Church. Often Orthodox Belorussians, particularly in the case of families whose

members were of two faiths, called themselves Roman Catholic in order to reach «democratic» Poland. When it became clear that Poland was becoming Sovietized at an increasing rate, and consequently the hope of escaping from Bolshevik oppression faded away, the Belorussian Roman Catholics refused to leave their homes. Of 740,945 persons registered to leave for Poland, only 390,513 actually left.

Of those who left only 10% were city dwellers, the rest were peasants, that is, largely Belorussians, the Polish settlers, administrators, and clergy who had been sent from Poland to Western Belorussia had either gone back to Poland or had been arrested and deported in 1939.

In 1945 an agreement was signed between the pro-Soviet Polish government sitting in Lublin and the Soviet Union, under which the Curzon Line was recognized as the frontier between Poland and the BSSR, with a few changes in favor of Poland. It is estimated that in 1956 there were 691,000 Belorussians in the districts thus transferred to Poland, of whom 133,000 were resettlers from the Western oblasts of the BSSR. Thus, territory with a Belorussian population of over half a million had been alienated from Belorussia for political reasons and transferred to Poland.

Despite the great shortage of labor in the factories and particularly on the kolkhozes in Belorussia, accelerated deportations from Belorussia began in 1954 of families who were sent to work in the timber industry in Karelia and in even greater numbers to work in the virgin lands in Siberia and Kazakhstan. The Main Resettlement Administration of the Kazakh SSR reported that in 1954-55, 22,000 familes of kolkhozniks, factory workers, and employees were resettled from Ukraine, Belorussia, and Moldavia. In 1955 special trains began to operate on the Minsk-Pavlodar route to carry Belorussians to the virgin lands. *Izvestia* reported on January 20, 1955, that 20,000 young men and women from Belorussia were ready to leave for the virgin lands. The Belorussian newspaper *Zviazda*, published in Minsk, reported on April 29, 1955, that during this same period more than one hundred doctors, nursing orderlies, dentists, and midwives had also left Belorussia for the virgin lands

The newspaper *Sovetskaya Belorussiya* stated on May 30, 1956, that the Central Committee of the Belorussian Komsomol had received 7,000 applications from young people asking for transfer to building sites in the North and East. Belorussia is, accordingly, a main source of emigrant labor, although in Belorussia itself immense areas of well-drained and highly fertile land remain unused. «According to statistics of the Ministry of Amelioration of the Belorussian SSR, more than 190,000 hectares of drained peat land are not being used. In one year the Belorussian kolkhozes could have obtained not less than 10 million additional poods* of grain,» says *Pravda*.

The postwar resettlement and other forms of oppression of the Belorussian people constitute grounds for the assertion that such measures are aimed at rendering the Belorussian people powerless by depriving them of their intellectuals and removing their youth to the virgin lands and to the sites of construction projects. While in 1940, according to official Soviet sources, the population of Belorussia was 9.2 million, in 1956 it numbered only 8 million. The Soviet regime, throughout the entire period of its rule in Belorussia, has carried out a persistent campaign of genocide against the Belorussian people, on the most varied pretexts.

(Byelorussian Statehood. Reader and Bibliography. New York, 1988. P.p. 229—241)

---

* A pood equals 16.38 kilograms or 36 Ib. avoirdupois.

СТАТУТ РАДЫ БЕЛАРУСКАЕ НАРОДНАЕ РЭСПУБЛІКІ*

(Фрагмент)

I. Паўнамоцтвы, мэты й заданьні

Пар. 1. Рада Беларускае Народнае Рэспублікі (БНР) — найвышэйшая ўстанова й адзінае праўнае прадстаўніцтва сувэрэнных правоў беларускага народу, выяўленых у праватворчым Акце 25 Сакавіка 1918 г., зафіксаваным 3-й Устаўной Граматай БНР.

Пар. 2. Правы Рады БНР вынікаюць зь неабмежаваных паўнамоцтваў, дадзеных ёй Усебеларускім Зьездам (Кангрэсам) як свайму найвышэйшаму органу — Радзе Зьезду 31 сьнежня 1917 г. і перададзеных апошнім вышэйшым пэрсанальным носьбітам гэтых паўнамоцтваў, старшынём Рады БНР Васілём Захаркам, тэстамэнтальна Міколу Абрамчыку, зь ініцыятывы якога на грунце гэтага аднавілася дзейнасьць Рады БНР у экзылі ў сьнежні 1947 г.

Пар. 3. Паўнамоцтвы гэтыя трываюць, згодна з пастановай Усебеларускага Зьезду (Кангрэсу) 1917 г., да часу вольных выбараў Устаноўчага Сойму ў незалежнай БНР.

Пар. 4. Аснаўная мэта й заданьне Рады БНР — перахаваньне й выкананьне волі беларускага народу, выказанай у Акце 25 Сакавіка 1918 году, а гэта — адбудова незалежнай беларускай дзяржаўнасьці на ўсіх беларускіх землях усімі магчымымі й даступнымі спосабамі й дарогамі.

Пар. 5. Выкананьне заданьняў Рады БНР рэалізуецца праз дзейнасьць ейных органаў, да якіх належаць:
1. Сэсія Рады БНР;
2. Прэзыдыюм Рады БНР з Старшынём Рады БНР;
3. Сакратарыят Рады БНР;
4. Кантроль Рады БНР;
5. Суд Рады БНР.

ЗВАРОТ БЕЛАРУСАЎ ЗАМЕЖЖА, УДЗЕЛЬНІКАЎ ПЕРШАГА З'ЕЗДА БЕЛАРУСАЎ СВЕТУ

Беларускі народзе!

Мы, твае сыны і дочкі, разьнесеныя па цэлым шырокім сьвеце вятрамі нядолі, што напаткала наш край, зьехаліся з Поўначы і Паўдня, з Усходу і Захаду ў сталіцу суверэннай Беларускай Дзяржавы — Менск, каб удыхнуць гаючае паветра роднай зямлі, наталіць вочы лагоднымі беларускімі краявідамі, сустрэцца з дарагімі сэрцу сваякамі і суродзічамі, адчуць цеплыню іхных душаў. У лучнасці з Бацькаўшчынай, гэтай жыватворнай духовай крыніцай, тоіцца сакрэт нашага супольнага выжывання, вытрываласці да перамогі над усімі цяжкасцямі і перашкодамі на шляху да свабоды і дабрабыту.

Божай воляй мы дачакаліся часу, калі можам зьязджацца з цэлага сьвету ў цудоўны край свайго паходжання, на свае вочы аглядаць яго, адчуваць пульс ягонага

* Прыняты на 11-й сэсіі Рады БНР 29 траўня 1971 г.

жыцьця, разам цешыцца і разам хваляваццa ды супольнымі намаганнямі шукаць выйсьця зь няпростага становішча.

Мы ганарымся і радуемся, што Беларусь узышла на шлях нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва. Мы шчасьлівыя, што Бацькаўшчына ізноў сталася арганічнай часткай нашага быту, мрояў, надала большага сэнсу і мэтанакіраванасьці нашым намаганьням. У гэтай супольнасьці — зарука таго, што эканамічная і культурная адбудова беларускай дзяржаўнасьці будзе ісьці далей.

Мы заклікаем усіх вас, дарагія Суродзічы, да веры ў Беларусь, да патрыятызму, да дзеяньняў у імя свабоднай дэмакратычнай Беларускай Дзяржавы. Вера ў свой народ, у ягоныя здольнасьці, у лепшую яго будучыню — гэта вялікая стваральная сіла. У гэтым перакаваліся мы, пражыўшы дзесяцігодзьдзі на чужыне з думкамі пра Родны Край. Вера ў саміх сябе, у тое, што з намі Бог, дапаможа нам і цяпер, калі мы разам, супольнымі сіламі выйдзем на шырэйшыя шляхі ў лепшую будучыню.

Жыве Беларусь!

г. Мінск, 8—10 ліпеня 1993 г.

ЗВАРОТ ПЕРШАГА З'ЕЗДА БЕЛАРУСАЎ СВЕТУ ДА БЕЛАРУСКАГА НАРОДА

Браты і сёстры!

Доўгія і складаныя пуцявіны вялі да паяднання беларускай нацыі, воляю лёсу раскіданай у свеце. Амаль усе еўрапейскія народы ўжо даўно перажылі сваё станаўленне ў якасці нацыянальнага адзінства. Перамогі і страты згуртавалі іх, умацавалі іх сілу і волю ў імкненні да самастойнага жыцця. Беларусы ж усё яшчэ пакутуюць на раздарожжы свайго гістарычнага шляху.

Але надышоў час вырашаць свой лёс. Цяпер альбо ніколі! Беларусь атрымала гістарычны шанц набыць рэальную дзяржаўнасць, самастойнасць, поўны суверэнітэт. І гэты шанц неабходна выкарыстаць.

Мы павінны мабілізаваць усе сілы, каб не толькі адстаяць першыя поступы дэмакратыі, незалежнасці, нацыянальнага адраджэння, але і рушыць далей, да вялікіх, зорных здзяйсненняў — адбудовы агульнага Беларускага Дому. Гэту высокую, наканаваную Богам місію мы здолеем выканаць толькі тады, калі адбудзецца ўсенароднае адбуджэнне да свядомага нацыянальнага жыцця, калі вернем сабе гістарычную памяць, якую ў нас адбіралі цэлыя стагоддзі, глыбока ўсвядомім, хто мы ёсць і кім павінны быць у гэтым свеце. Мы можам ажыццявіць гістарычную справядлівасць і назаўсёды замацаваць незалежную Беларусь на карце Еўропы не як геаграфічнае паняцце, а як шанаваную, паўнавартасную дзяржаву беларускага народа і іншых народаў, што здаўна жывуць на нашай зямлі.

Дасягнуць гэтага можна толькі аб'яднаўшы сілы беларусаў на Бацькаўшчыне і тых яе адданых дзяцей, што жывуць па-за межамі Беларусі, але захавалі ў сваіх сэрцах любоў да яе. Адольваючы ўсе перашкоды і нягоды, мы зможам дайсці да жаданай свабоды, зладзіць цывілізаванае, заможнае і культурнае жыццё для сябе і сваіх нашчадкаў.

Жыве наша Бацькаўшчына!
Жыве Беларусь!

г. Мінск, 8—10 ліпеня 1993 г.

ДЭКЛАРАЦЫЯ ПЕРШАГА З'ЕЗДА БЕЛАРУСАЎ СВЕТУ АБ ПРЫНЦЫПАХ НАЦЫЯНАЛЬНАГА ДЗЯРЖАЎНАГА БУДАЎНІЦТВА

Першы з'езд беларусаў свету адбываецца ў год святкавання 75-х угодкаў абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі. Дзеячы БНР распачалі працэс практычнага адраджэння беларускай дзяржаўнасці. Цяпер стварыліся рэальныя ўмовы для яго паспяховага завяршэння. 27 ліпеня 1990 г. Вярхоўны Савет прыняў, а 25 жніўня 1991г. надаў сілу канстытуцыйнага закону «Дэкларацыі аб незалежнасці Беларусі».

Гэтыя акты стварылі юрыдычны падмурак для адбудовы новай беларускай дзяржавы на прынцыпах незалежнасці, дэмакратыі, павагі да правоў асобы і права беларускага народа на нацыянальнае адраджэнне.

Рэалізацыі гэтай спрадвечнай мары беларусаў у цяперашніх умовах спрыяюць як унутраныя, так і міжнародныя абставіны. Таталітарная сацыяльна-палітычная сістэма ў Беларусі аб'ектыўна вычарпала свае магчымасці і не мае гістарычнай перспектывы. На абсягах былой савецкай імперыі распачаліся працэсы суверэнізацыі, нацыянальнага і эканамічнага адраджэння многіх народаў, якія павінны набыць незваротны характар. Толькі пры ўмове дакладнага разумення асаблівасцяў гістарычнай сітуацыі ўсімі палітычнымі сіламі грамадства з'явяцца падставы для нацыянальнага аб'яднання дзеля сумеснай працы на карысць нашай Бацькаўшчыны, яе палітычнага, гістарычнага і культурнага адраджэння.

Мы, удзельнікі Першага з'езда беларусаў свету, бачым будучыню вольнай, дэмакратычнай Беларусі як унітарнай, праваой, бяз'ядзернай дзяржавы, якая праводзіць палітыку міру і ўзаемакарысных добрасуседскіх адносін з усімі краінамі свету, якая мае развітую эканоміку, заснаваную на розных формах уласнасці, гарантуе сваім грамадзянам агульнапрызнаныя правы чалавека і клапоціцца пра стварэнне спрыяльных умоваў для развіцця культуры беларускага народа, якая прызнае найвышэйшаю мэтаю дасягненне агульнага дабра і сацыяльнай справядлівасці ў грамадстве.

Мы лічым, што распачаць гэтую агромністую працу можа і павінен новы парламент, абраны на падставе дэмакратычнага закону, які створыць умовы для аб'ектыўнага волевыяўлення народа. Улічваючы небяспечны стан эканомікі і відавочную няздольнасць сённяшняй улады ажыццявіць карэнныя і хуткія палітычныя і эканамічныя рэформы, якія б разняволілі творчую актыўнасць народа, мы заклікаем народных дэпутатаў Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь прыспешыць новыя выбары. Цяперашні склад Вярхоўнага Савета прыняў шэраг прынцыпова важных рашэнняў і ўжо па гэтай прычыне застанецца ў гісторыі Беларусі. Але дзеля дабра нашага народа і захавання ўласнай годнасці ён мусіць зрабіць апошні адказны крок — забяспечыць канстытуцыйны і мірны шлях да пабудовы сапраўды незалежнай і заможнай Беларускай дзяржавы. Такі шлях ёсць — гэта правядзенне рэферэндуму, за які выказаліся каля 440 тыс. грамадзян Беларусі. Грамадская згода і супрацоўніцтва — гэта тыя каштоўнасці, якія павінны быць захаваны.

Найважнейшы прынцып адбудовы беларускай дзяржаўнасці — правядзенне палітыкі нейтралітэту. Імкненне да гэтага зафіксавана ў Дэкларацыі аб незалежнасці. Таму няма падстаў для далучэння да якіх-небудзь ваенных саюзаў. Права на нейтралітэт Беларусь выпакутавала і акупіла незлічонымі ахвярамі ў многіх войнах.

Свабода — гэта найважнейшая каштоўнасць. Толькі свабода, падмацаваная сваёй дзяржаўнасцю, стварае ўмовы для самарэалізацыі ўсіх патэнцыяльных магчымасцей народа. Мы жывем у час, калі гэта адвечная мара беларусаў можа быць здзейснена. Будзем жа годнымі ўскладзенай на нас лёсам высокай місіі!

Жыве Беларусь!

г. Мінск, 8—10 ліпеня 1993 г.

ЗАЯВА ЎДЗЕЛЬНІКАЎ ДРУГОГА З'ЕЗДА БЕЛАРУСАЎ СВЕТУ

Мы, удзельнікі Другога сусветнага форуму беларусаў, якія сабраліся ў сталіцы маці-краіны, горадзе Мінску, звяртаемся да ўсёй беларускай нацыі, да ўладаў Беларусі, да кожнага нашага суродзіча, які жыве на Бацькаўшчыне ці далёка ад яе.

Прымаючы пад увагу інфармацыю, выкладзеную ў дакладах па асноўнай тэме з'езда «Праблемы захавання беларускай прысутнасці ў свеце», у выступленнях удзельнікаў з'езда мы вымушаны адказна заявіць аб тым, што будучыня беларускай нацыі знаходзіцца пад рэальнай пагрозаю.

Колькасць насельніцтва ў краіне няўхільна змяншаецца. Некалькі гадоў запар смяротнасць перавышае нараджальнасць. Гэта — знак вялікай бяды — фізічнага вымірання нацыі. Калі сітуацыя не зменіцца, па меркаванню навукоўцаў, праз 111 гадоў наступіць поўнае знішчэнне карэннага народа на тэрыторыі Беларусі. Прычынамі трагічнага становішча з'яўляюцца не толькі чарнобыльская трагедыя, але і агульная сітуацыя ў краіне.

Шматлікія факты сведчаць і пра знішчэнне духоўнага патэнцыялу нацыі. У занядбаны стан прыходзіць нацыянальная мова і культура. Разбураецца створаны ў апошнія гады падмурак сістэмы нацыянальнай адукацыі ў краіне. Знішчаюцца нацыянальныя сродкі масавай інфармацыі, сістэма беларускага кнігадрукавання. Нішчыцца матэрыяльная база культуры і адукацыі, апошнія прыклады таму — забраны будынкі ў Саюза пісьменнікаў і ў Беларускага гуманітарнага ліцэя.

Краіна перажывае сістэмны крызіс, які ахапіў усе бакі грамадскага жыцця. Своеасабліваю вехаю ў яго развіцці стаў лістападаўскі рэферэндум 1996 года, які раскалоў беларускую нацыю. Частка народа прыняла яго вынікі і новы парадак у краіне, другая засталася абыякаваю. Трэццяя ўспрыняла яго як канстытуцыйны дзяржаўны пераварот, лічыць нелегітымнымі новыя органы заканадаўчай улады, ацэньвае змены як пераход да аўтарытарнага рэжыму з тэндэнцыяй ператварэння ў таталітарны. Вынікі рэферэндуму, яго легітымнасць не прызнаны многімі дзяржавамі свету. Беларусь усё больш аказваецца ў міжнароднай ізаляцыі, эканоміка краіны ў крытычным стане.

Цяжкасці і беды, якія перажывае Бацькаўшчына, з трывогай і болем успрымаюцца беларусамі ў замежжы. Яны з непакоем назіраюць за пераменамі ў Беларусі, ім не проста разабрацца ў сутнасці падзей на Радзіме. Працэсы раз'яднання закранулі і дыяспару. Гэта шлях у нікуды.

Ліквідаваць небяспеку для фізічнага і духоўнага існавання беларускай нацыі, прадухіліць пагрозу яе расколу, паспрыяць яднанню беларускага народа дзеля супольнай стваральнай працы на адбудове нашага агульнага Беларускага Дому — такую высакародную задачу Другі з'езд беларусаў свету лічыць найгалоўнейшай для ўсіх грамадскіх і палітычных сілаў.

Мы перакананы, што выхад з крызісу, як сведчыць вопыт іншых краінаў, магчымы толькі праз усталяванне канстытуцыйнай законнасці, рэальнага падзелу ўладаў, палітычнага і эканамічнага плюралізму, захавання дзяржаўнай незалежнасці.

Удзельнікі форуму адзначаюць, што за чатыры гады, якія прайшлі пасля Першага з'езда беларусаў свету, не адбылося пазітыўных зменаў і ў адносінах беларускай дзяржавы да той часткі нацыі, якая жыве па-за межамі краіны. Не выканана большасць прапаноў і просьбаў, якія былі выкладзены ў «Звароце да парламента і ўрада Рэспублікі Беларусь», прынятым на Першым з'ездзе. Актуальнасць іх захоўваецца і сёння. Не рэалізавана цалкам дзяржаўная праграма «Беларусы ў свеце». З'езд выказвае агульную занепакоенасць замежных беларусаў недастатковай падтрымкаю іх нацыянальна-культурнага жыцця з боку беларускай дзяржавы, што не спрыяе захаванню беларускіх асяродкаў у іншых краінах свету.

Будучыня краіны, яе народа — вышэйшыя каштоўнасці. Мы заклікаем усе стваральныя сілы беларускай нацыі, як на Бацькаўшчыне, так і ў замежжы, аб'яднаць свае намаганні дзеля захавання беларускай прысутнасці ў свеце.

Наш лёс у нашых руках!

ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ!

г. Мінск. 27 ліпеня 1997 г.

УСЕБЕЛАРУСКІ З'ЕЗД ЗА НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ

Справаздача старшыні мандатнай камісіі

Адпаведна рашэнню аргкамітэта вылучэнне дэлегатаў Усебеларускага з'езда за Незалежнасць адбылося на сходах грамадзян гарадоў і вёсак, а таксама шляхам збору подпісаў. Накіравалі дэлегатаў на з'езд рэспубліканскія і абласныя арганізацыі палітычных партый, прафесійных, творчых саюзаў. Са згоды аргкамітэта вылучаліся дэлегаты ад грамадскіх аб'яднанняў, працоўных калектываў прадпрыемстваў і прамысловасці, будаўніцтва, транспарту, сельскаспадарчых арганізацый, некаторых установаў культуры, адукацыі, аховы здароўя. Усяго на з'езд было вылучана 1452 дэлегаты. Мандатная камісія праверыла дакументы 1379 дэлегатаў, якія прымалі ўдзел у рабоце з'езда. Камісія не прызнала паўнамоцтваў дэлегатаў ад арганізацыі «Ліцвінскі легіён» вёскі Лашаны Мінскага раёна, ад рэспубліканскага аб'яднання міратворчых сіл імя Т. М. Сыч (г. Брэст). У гэтых арганізацыях выбары былі праведзены не ў адпаведнасці з рашэннем рэспубліканскага аргкамітэта.

Мандатная камісія ўнесла на разгляд з'езда прызнанне паўнамоцтваў дэлегатаў Баранавіцкага гісторыка-культурнага аб'яднання моладзі «Рубон» Рамуальда Жабіка, Іллі Немеца, Аляксандра Хоміча. Гэта аб'яднанне вылучыла трох дэлегатаў пры норме прадстаўніцтва 1 дэлегат. [З'езд прыняў рашэнне аб паўнамоцтвах трох дэлегатаў ад грамадскага аб'яднання «Рубон».]

З 1376 дэлегатаў, паўнамоцтвы якіх был прызнаны на з'ездзе, ад горада Мінска, рэспубліканскіх структур, партый, прафесійных саюзаў, творчых саюзаў, грамадскіх аб'яднанняў прысутнічалі 499 дэлегатаў:

ад Мінскай вобласці — 185 дэлегатаў,
ад Брэсцкай вобласці — 157 дэлегатаў,
ад Віцебскай вобласці — 157 дэлегатаў,
ад Гомельскай вобласці — 147 дэлегатаў,
ад Гродзенскай вобласці — 107 дэлегатаў,
ад Магілёўскай вобласці — 126 дэлегатаў.

На з'ездзе прысутнічалі дэлегаты з усіх гарадоў, большасці сельскіх раёнаў Беларусі. Не здолелі па розных абставінах прыехаць на з'езд прадстаўнікі 13 раёнаў.

Сярод дэлегатаў з'езда знаходзіліся дэпутаты Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь 12-га і 13-га скліканняў, мясцовых Саветаў. Дэлегатамі з'езда былі абраны вядомыя палітычныя і грамадскія дзеячы, вучоныя і пісьменнікі, артысты і мастакі, журналісты і святары розных канфесій, выкладчыкі універсітэтаў, школ, работнікі культуры і аховы здароўя, рабочыя і калгаснікі, студэнты і пенсіянеры. Каля 88% дэлегатаў — беларусы. Дэлегатам з'езда з'яўляліся таксама рускія, палякі, украінцы, яўрэі, татары, літоўцы і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей.

Мандатная камісія паведамляла, што на з'ездзе шырокае прадстаўленне знайшла палітычная, інтэлектуальная, творчая эліта Беларусі: акадэмікі Нацыянальнай акадэміі навук Радзім Гарэцкі, Генадзь Лыч, Іван Нікітчанка, Леанід Яўменаў, Міхал Касцюк, члены-карэспандэнты Станіслаў Шушкевіч, прафесары, дактары навук

Алесь Астроўскі, Станіслаў Багданкевіч, Генадзь Грушавы, Анатоль Грыцкевіч, Леанід Лыч, Іосіф Казлоўскі, Мікалай Крукоўскі, Вячаслаў Оргіш, Міхаіл Пастухоў, Аляксандр Патупа, Аляксей Пяткевіч, Мікола Савіцкі, Аляксей Саламонаў, Міхаіл Сямёнаў і іншыя вучоныя краіны.

Дэлегатамі з'езда сталі вядомыя дзеячы мастацтва, культуры, пісьменнікі, журналісты: Рыгор Барадулін, Янка Брыль, Ніл Гілевіч, Стэфанія Станюта, Генадзь Бураўкін, Аляксей Дудараў, Анатоль Вярцінскі, Артур Вольскі, Уладзімір Арлоў, Ігар Дабралюбаў, Валерый Мазынскі, Віктар Казько, Васіль Зуёнак, Сяргей Законнікаў, Аляксей Марачкін, Віктар Дашук, Іосіф Сярэдзіч, Алесь Петрашкевіч, Карлас Шэрман, Віктар Скарабагатаў, Алесь Шатэрнік і інш.

На з'ездзе былі тыя, хто змагаўся з фашыстамі ў гады Другой сусветнай вайны. Гэта Леанід Ермаловіч з вёскі Малыя Навасёлкі Дзяржынскага раёна, Фелікс Шкірманкоў са Слаўгарада, Артур Вольскі і Мікола Крукоўскі з Мінска, Леанід Закурдаеў з Гродна.

Ідэі самастойнай, незалежнай дзяржавы, ідэі Беларускага адраджэння ніколі не пакідалі лепшых сыноў і дачок нашай Беларусі.

Дэлегатамі з'езда былі абраны беларускія патрыёты — сябры маладзёжных арганізацый у Пастаўскім, Глыбоцкім педвучылішчах, якія ў першыя пасляваенныя гады абаранялі нашу мову і культуру ад русіфікацыі, за што былі жорстка рэпрэсіраваны. Гэта, у прыватнасці, Леанід Козак, Антон Фурс, Вячаслаў Прыстаўка, Альберт Бацяноўскі, Станіслаў Чайкоўскі.

Як старшыня мандатнай камісіі з'езда хачу адзначыць, што аргкамітэты ў гарадах, раёнах сустрэліся са шматлікімі цяжкаснямі па вылучэнню дэлегатаў з'езда. Улады адкрыта і патаемна чынілі розныя перашкоды: забаранялі інфармаванне грамадзян аб правядзенні сходаў у друку і па мясцовым радыё, адмаўлялі ў памяшканнях, міліцыя затрымлівала ініцыятараў збору подпісаў і г. д.

Пад час правядзення сходаў грамадзяне абмяркоўвалі праект Акта незалежнасці Беларусі, выказвалі меркаванні, прапановы па пытаннях унутранай і знешняй палітыкі кіраўніцтва дзяржавы. Многія выступоўцы абураліся захадамі ўлады па ліквідацыі незалежнасці Беларусі, рэзкім і сталым падзеннем жыццёвага ўзроўню людзей, палітыкай русіфікацыі, нізкай якасцю абслугоўвання насельніцтва, дрэнным станам жылля, вуліц і дарог. Напрыклад, у звароце да з'езда жыхароў мікрараёна вуліцы імя 1-й пяцігодкі горада Слоніма Гродзенскай вобласці паведамлялася аб гаротным стане ўмоў жыцця людзей, гаварылася аб тым, што ўлада выбірае дэпутатаў пад сябе і ўлада і дэпутаты не працуюць у інтарэсах людзей.

І ў заключэнне. Аналіз дакументаў па вылучэнню дэлегатаў з'езда, шырокае прадстаўніцтва ўсіх рэгіёнаў краіны, усіх сацыяльных груп грамадзян дазволілі мандатнай камісіі заявіць, што Усебеларускі з'езд за незалежнасць правамоцны вырашаць усе ключавыя пытанні жыцця Рэспублікі Беларусь. Такім ён і ўвойдзе ў новую гісторыю нашай краіны.

Іосіф Навумчык, старшыня мандатнай камісіі
Усебеларускага з'езда за незалежнасць Беларусі
29 ліпеня 2000 г.

АКТ НЕЗАЛЕЖНАСЦІ БЕЛАРУСІ

Мы, дэлегаты Усебеларускага з'езда, паўнамоцныя прадстаўнікі народа Беларусі,

— усведамляючы адказнасць за будучыню краны,

— напамінаючы, што Рэспубліка Беларусь з'яўляецца дзяржавай-заснавальніцай Арганізацыі Аб'яднаных Нацый,

— грунтуючыся на прынцыпах і нормах міжнароднага і нацыянальнага права,

ЗАЯЎЛЯЕМ:

Беларускі народ мае тысячагадовую гісторыю сваёй дзяржаўнасці: ад Полацкага княства, Вялікага Княства Літоўскага, Беларускай Народнай Рэспублікі да сучаснай Рэспублікі Беларусь. Прынятая Вярхоўным Саветам 27 ліпеня 1990 года Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце сцвярджае яго дзеля галоўнай мэты свабоднага развіцця і дабрабыту, годнага жыцця кожнага грамадзяніна Беларусі. Яна абвяшчае незалежнасць краны ў вонкавых дачыненнях, вяршэнства, самастойнасць і паўнату дзяржаўнай улады, дзеючай на падставе правамоцных законаў. Любыя дзеянні супраць суверэнітэту Беларусі і нацыянальнай дзяржаўнасці недапушчальныя і павінны карацца як найвялікшае злачынства.

Дзяржаўны суверэнітэт быў замацаваны ў Канстытуцыі, прынятай 15 сакавіка 1994 года. Паводле яе Беларусь увайшла ў свет як нейтральная, мірная, бяз'ядзерная дзяржава.

Незалежнасць Беларусі з'яўляецца набыткам не толькі сённяшняга пакалення, але нашых продкаў і належыць нашчадкам. Суверэнітэт краіны не можа быць абмежаваны або скасаваны праз рашэнні дзяржаўных асоб і органаў, нават праз рэферэндум.

Сёння незалежнасць Беларусі знаходзіцца пад пагрозай. Рэальнай небяспекай стаў дагавор аб стварэнні так званай саюзнай дзяржавы з Расіяй, падпісаны 8 снежня 1999 года прадстаўніком беларускіх уладаў, чыя легітымнасць не прызнаецца ў большасці краінаў свету. Мы — за добрыя, раўнапраўныя і ўзаемавыгадныя адносны з усімі краінам свету, асабліва з суседзямі: Расіяй, Украінай, Польшчай, Літвой, Латвіяй. Але мы не жадаем станавіцца рэгіёнам іншай дзяржавы. Мы не дазволім ліквідаваць нашу незалежнасць і абмежаваць наш суверэнітэт, знішчыць нашу краіну.

Незалежнасць — гэта натуральнае права ўсяго народа, кожнага грамадзяніна. Толькі яна і толькі дзяржаўны суверэнітэт адкрываюць шлях нашай краіне ў еўрапейскую і міжнародную дэмакратычную супольнасць.

Мы, дэлегаты Усебеларускага з'езда,

СВЕДЧЫМ

Богам і гісторыяй дадзенае нашаму народу права мець сваю незалежную дзяржаву з яе адвечнымі сімваламі — бела-чырвона-белым сцягам і гербам Пагоня;

АБВЯШЧАЕМ

незалежнасць і дзяржаўны суверэнітэт неад'емнай каштоўнасцю беларускага народа;

ПРЫЗНАЕМ

не маючым законнай сілы любыя пагадненні і рашэнні, скіраваныя на скасаванне альбо абмежаванне суверэнітэту Беларусі;

ЗАКЛІКАЕМ

усіх грамадзян Беларусі і ўсіх суайчыннікаў за мяжой згуртавацца вакол ідэй Акта незалежнасці Беларусі, бараніць незалежнасць Айчыны;

парламенты і ўрады дэмакратычных дзяржаў, міжнародныя арганізацыі і сусветную грамадскасць забяспечыць гарантыі суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.

Жыве Беларусь!

Прынята Усебеларускім з'ездам 29 ліпеня 2000 г. у Мінску.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ Ў ТАБЛІЦАХ І СХЕМАХ
THE HISTORY OF BELARUS IN TABLES AND DIAGRAMS

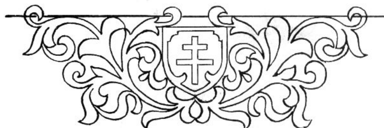

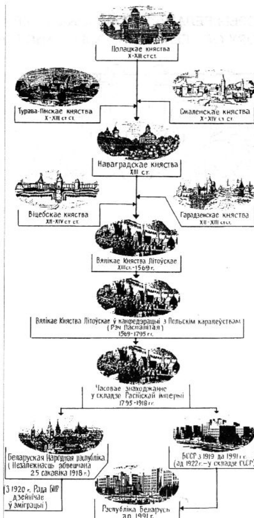
Полацкае княства
X-XIII ст.ст.
Турава-Пінскае княства
X-XIII ст.ст.
Смаленскае княства
X-XIV ст.ст.
Наваградскае княства
XIII ст.
Віцебскае княства
XII-XIV ст.ст.
Гарадзенскае княства
XII-XIII ст.ст.
Вялікае Княства Літоўскае
XIII ст.-1569 г.
Вялікае Княства Літоўскае ў канфедэрацыі з Польскім каралеўствам
(Рэч Паспалітая)
1569-1795 г.г.
Часовае знаходжанне
у складзе Расійскай імперыі
1795-1918 г.г.
Беларуская Народная рэспубліка
(Незалежнасць абвешчана
25 сакавіка 1918 г.)
(З 1920 г. Рада БНР
дзейнічае
ў эміграцыі)
БССР з 1919 да 1991 г.г.
(ад 1922 г.—у складзе СССР)
Рэспубліка Беларусь
ад 1991 г.

КНЯСТВЫ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў IX—XII стст.

Полацкае княства	Смаленскае княства
Турава-Пінскае княства	Новагародскае княства
Берасцейская зямля	Менскае княства
Друцкае княства	Іншыя княствы

АДМІНІСТРАЦЫЙНА-ТЭРЫТАРЫЯЛЬНЫ ПАДЗЕЛ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА Ў XVI ст.

Ваяводствы	Паветы
1. Берасцейскае	1. Берасцейскі, Пінскі
2. Брацлаўскае	2. Брацлаўскі, Вінніцкі
3. Віленскае	3. Ашмянскі, Браслаўскі, Віленскі, Вількамірскі, Лідскі
4. Віцебскае	4. Аршанскі, Віцебскі
5. Валынскае	5. Камянецкі, Луцкі, Уладзімірскі
6. Жмудскае	6. Жмудскі
7. Кіеўскае	7. Кіеўскі, Мазырскі*
8. Менскае	8. Менскі, Рэчыцкі
9. Мсціслаўскае	9. Мсціслаўскі
10 Наваградскае	10. Валкавыскі, Наваградскі, Слонімскі
11. Падляшскае	11. Бельскі, Драгічынскі, Мельніцкі
12. Полацкае	12. Полацкі
13. Трокскае	13. Гарадзенскі, Ковенскі, Трокскі, Упіцкі

---

* З 1569 г. у Менскім ваяводстве.

АТРЫМАННЕ БЕЛАРУСКІМІ ГАРАДАМІ МАГДЭБУРГСКАГА ПРАВА

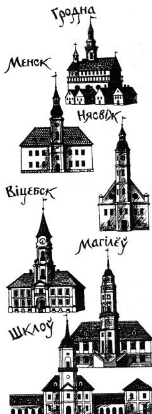

Ратушы беларускіх гарадоў
Малюнкі М. Купавы

1387 г. — Вільня
1390 г. — Берасце
1391 г. — Гародня
1440 г. — Сураж-Падляшскі
1441 г. — Слуцк
1444 г. — Трокі
1493 г. — Бранск-Падляшскі
1494 г. — Высокае
1495 г. — Бельск
1498 г. — Полацк, Драгічын (Набугскі)
1499 г. — Менск
1503 г. — Ваўкавыск, Камянец
1511 г. — Наваградак
1523 г. — Поразава
1529 г. — Нарва
1531 г. — Слонім
1569 г. — Дзісна, Крынкі, Сураж
1577 г. — Магілёў, Мазыр
1581 г. — Пінск
1582 г. — Дзвінск (Дынабург)
1586 г. — Нясвіж
1589 г. — Кобрын, Пружаны
1590 г. — Ліда, Любча
1597 г. — Віцебск
1611 г. — Смаленск
1613 г. — Горкі
1620 г. — Друя, Ворша
1623 г. — Невель, Рослаў, Себеж
1625 г. — Красны, Старадуб
1633 г. — Крычаў
1634 г. — Чавусы, Мсціслаў
1637 г. — Ружаны
1641 г. — Чэрыкаў
1643 г. — Орля
1652 г. — Капыль, Клецк
1654 г. — Заблудаў
1720 г. — Сувалкі
1723 г. — Беласток
1762 г. — Шклоў

НАЙВЫШЭЙШЫЯ ПАСАДЫ (УРАДЫ) У ВКЛ у XVI ст.

Канцлер	Падскарбі	Гетман	Маршалак
Захаванне дзяржаўнай пячаткі загадванне канцылярыяй гаспадара выдаванне дакументаў з дзяржаўнай канцылярыі папярэдняе следства па некаторых справах іншыя	дзяржаўны скарб загадванне дзяржаўнымі свірнамі здаванне ў арэнду дзяржаўнай маёмасці іншыя	арганізацыя абароны дзяржавы камандаванне войскам збор войска і рушання (апалчэння) камплектаванне і забеспячэнне войска іншыя	нагляд за выкананнем правілаў прыдворнага этыкету паліцэйскія функцыі ў месцы знаходжання гаспадара іншыя

ВОЙНЫ МАСКОЎСКАЙ ДЗЯРЖАВЫ І РАСЕІ З ВЯЛІКІМ КНЯСТВАМ ЛІТОЎСКІМ І РЭЧЧУ ПАСПАЛІТАЙ

1492—1494 гг.
1500—1503 гг.
1507—1508 гг.
1512—1522 гг.

1534—1537 гг.
1609—1618 гг.
1632—1634 гг.
1654—1667 гг.

КАМПЕТЭНЦЫЯ НАЙВЫШЭЙШЫХ ОРГАНАЎ УЛАДЫ І КІРАВАННЯ ВКЛ у XVI ст.

Вялікі князь (гаспадар)	Рада	Сойм (выбарны прадстаўнічы орган шляхты — па аднаму дэпутату ад павета)
абарона дзяржавы арганізацыя войска прызначэнне і зняцце службовых асобаў судовыя функцыі заканадаўчыя функцыі іншыя	кіраванне ўсімі цэнтральнымі органамі абарона ўлады і інтарэсаў шляхты кантроль за дзейнасцю гаспадара заканадаўчыя функцыі судовыя функцыі прызначэнне і зняцце службовых асобаў агульнае кіраванне гаспадарчай дзейнасцю кантроль за дзейнасцю службовых асобаў іншыя	пытанні вайны і міру прыняцце нарматыўных актаў увядзенне новых і надзвычайных падаткаў судовыя функцыі выбары гаспадара

ПАДЗЕЛЫ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ ПАМІЖ РАСЕЯЙ, ПРУСІЯЙ І АЎСТРЫЯЙ

1772 г.	Першы падзел. Расейская імперыя захапіла ўсходнія землі Беларусі да Заходняй Дзвіны, Друці і Дняпра.
1793 г.	Другі падзел. Да Расеі далучана цэнтральная частка Беларусі з гарадамі Менскам, Барысавам, Слуцкам, Пінскам, Мазыром.
1795 г.	Трэці падзел. Расейская імперыя захапіла заходнюю частку Беларусі.

НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВОЛЬНЫЯ ПАЎСТАННІ

1794 г.	Паўстанне пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі супраць расейскай акупацыі і прускай інтэрвенцыі, за аднаўленне незалежнасці Рэчы Паспалітай.
1831 г.	Паўстанне супраць царскай Расеі, за аднаўленне Рэчы Паспалітай.
1863—1864 гг.	Паўстанне пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага.

ЛІК МАЁНТКАЎ, КАНФІСКАВАНЫХ ВА ЎДЗЕЛЬНІКАЎ ПАЎСТАННЯ 1831 г.

Губерні	Лік канфіскаваных маёнткаў	Прыгонных душ
Віленская	118	25 099
Мінская	22	15 503
Гродненская	70	28 612
Беластоцкая	7	374
Магілёўская	1	1457
Віцебская	6	1471
Валынская	70	34 827
Падольская	30	45 478
Кіеўская	26	35 011
Херсонская	1	366

УТВАРЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ

3 сакавіка 1918 г. — ПАДПІСАННЕ БРЭСЦКАГА МІРУ З НЯМЕЧЧЫНАЙ

- Большая частка Беларусі адыходзіла да Нямеччыны
- Свабодныя ад акупацыі сем паветаў поўнасцю і дзевяць часткова Віцебскай і паветы Магілёўскай губерняў аб'ядналіся са Смаленскай вобласцю і ўтварылі Заходнюю вобласць з цэнтрам у Смаленску

9 сакавіка 1918 г. выканкам Усебеларускага з'езда і Народны сакратарыят прынялі 2-ю Устаўную грамату, у якой афіцыйна абвяшчалася Беларуская Народная Рэспубліка.

Тэрыторыя Беларускай Народнай Рэспублікі	У рубяжах рассялення і лічэбнай перавагі беларускага народа: тэрыторыя Магілёўшчыны, Меншчыны, Віленшчыны, Гародзеншчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежных частак суседніх губерняў, населеных беларусамі

УРАД БНР АБВЯШЧАЎ

- Поўную незалежнасць Беларусі ад Расеі
- Адмену дэкрэтаў СНК Заходняй вобласці
- Дэмакратычныя свабоды

25 сакавіка — прыняцце Радаю БНР 3-й Устаўнай граматы і абвяшчэнне незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі.

УТВАРЭННЕ БССР
І ЛІТОЎСКА-БЕЛАРУСКАЙ РЭСПУБЛІКІ

24 снежня 1918 г.	Пастанова Пленума ЦК РКП(б) пра абвяшчэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ)
27 снежня 1918 г.	Нарада ў Наркамнацы РСФСР па пытаннях утварэння ССРБ
30—31 снежня 1918 г.	У Смаленску адбылася VI Паўночна-Заходняя канферэнцыя РКП(б). Прынята рэзалюцыя «Пра абвяшчэнне ССРБ». Сфарміраваны першы ўрад. Вызначаны межы рэспублікі
1 студзеня 1919 г.	Смаленск. Маніфест Часовага рабоча-сялянскага савецкага ўрада абвясціў утварэнне БССР
5 студзеня 1919 г.	Менск — сталіца БССР
16 студзеня 1919 г.	Далучэнне да РСФСР Віцебскай, Магілёўскай і Смаленскай губерняў
2—3 лютага 1919 г.	Менск. І Усебеларускі з'езд Саветаў
3 лютага 1919 г.	І Усебеларускі з'езд Саветаў прыняў Канстытуцыю БССР
27 лютага 1919 г.	Аб'яднанне БССР і Літвы ў адзіную Літоўска-Беларускую ССР (ЛітБел) у Вільні
Лета 1919 г.	Акупацыя Польшчай тэрыторыі ЛітБел
31 ліпеня 1920 г.	Дэкларацыя пра абвяшчэнне незалежнасці БССР

МАСАВЫЯ РЭПРЭСІІ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў 1930—1950-я гг.

Ахвяры масавых рэпрэсій

Па нацыянальнасці

Беларусы	64,08%
Палякі	17,18%
Яўрэі	8,93%
Рускія	3,8%
Украінцы	1,14%
Літоўцы	0,63%
Татары	0,19%

Па сацыяльнаму становішчу

Рабочыя	15,97%
Сяляне	68,48
Служачыя	8,19%
Дваране	1,48%
Памешчыкі	0,04%
Купцы	0,56%
Духавенства	0,79%

Па адукацыі

Вышэйшая	8,1%
Незаконченая вышэйшая	2,4%
Сярэдняя спецыяльная	0,64%
Сярэдняя	9,58%
Няпоўная сярэдняя	7,19%
Пачатковая	27,65%
Незаконченая пачатковая	34,8%

Па партыйнай прыналежнасці

Члены КПСС	11,57%
Члены іншых партый	0,56%
Члены ВЛКСМ	0,74%
Беспартыйныя	87,13%

Па прафесіях

Калгаснікі	15,84%
Аднаасобнікі-хутаране	14,28%
Рабочыя	7,86%
Настаўнікі	1,5%
Інжынерна-тэхнічныя работнікі	0,8%
Творчая інтэлігенцыя	0,58%

Па полу

Мужчыны	89,04%
Жанчыны	10,96%

Рэпрэсаваны

у адміністрацыйным парадку	350 тыс. чалавек
па палітычных матывах	250 тыс. чалавек
Усяго	600 тыс. чалавек:
Раскулачана	15 625 гаспадарак

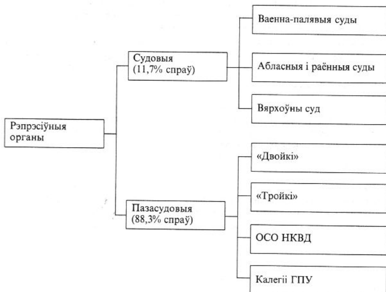

ПАЛІТЫКА КІРУЮЧЫХ КОЛАЎ ПОЛЬШЧЫ Ў ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ

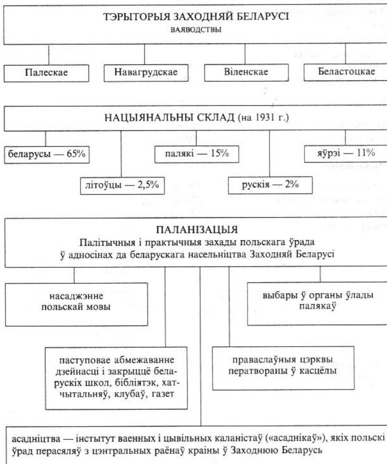

ПАЛІТЫЧНЫЯ ПАРТЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў 20—30-я гг.

Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя (БСДП)

Беларуская хрысціянская дэмакратыя (БХД)

Камуністычная партыя Заходняй Беларусі (КПЗБ)

Беларускі сялянскі саюз (БСС)

Беларуская сялянска-работніцкая грамада (БСРГ) — самая масавая легальная рэвалюцыйна-дэмакратычная арганізацыя ў Заходняй Еўропе (120 тыс. чалавек)

АКУПАЦЫЙНЫ РЭЖЫМ НЯМЕЦКА-ФАШЫСЦКІХ ЗАХОПНІКАЎ Ў БЕЛАРУСІ

Было створана 260 лагераў смерці і іх філіялаў

За гады вайны было знішчана больш за 2 млн. 200 тыс. грамадзян

Спалена 628 вёсак разам з жыхарамі

Вывезена ў Германію на катаржныя работы 380 тыс. чалавек

За час акупацыі гітлераўцы правялі больш за 140 карных аперацый

БЕЛАРУСЬ НА МІЖНАРОДНАЙ АРЭНЕ Ў 1945 — СЯРЭДЗІНЕ 50-х гг.

Красавік 1945 г.

Беларусь і Украіна атрымалі запрашэнне стаць заснавальнікамі ААН

26 чэрвеня 1945 г., Сан-Францыска

БССР разам з іншымі 50-цю дзяржавамі падпісала Статут ААН

Верасень 1944 г.

Заключэнне пагаднення паміж БССР і Польскім камітэтам нацыянальнага вызвалення (Беласток) аб эвакуацыі беларускага насельніцтва з тэрыторыі БССР (дамова аб польска-савецкай граніцы падпісвалася без удзелу Беларусі)

10 лютага 1947 г.

Міністр замежных спраў БССР К. В. Кісялёў падпісаў у Парыжы дамовы аб міры з Балгарыяй, Італіяй, Румыніяй, Венгрыяй і Фінляндыяй

Сярэдзіна 50-х гг.

Беларусь засноўвае свае пастаянныя прадстаўніцтвы ў спецыялізаваных органах ААН — ЮНЕСКО, МАП, МАГАТЭ і інш.

З пачатку 1947 г. дзейнасць на міжнароднай арэне фактычна абмяжоўваецца ўдзелам у рабоце органаў ААН

ПАЛІТЫЧНЫЯ ПАРТЫІ БЕЛАРУСІ, СТВОРАНЫЯ Ў КАНЦЫ 80-Х — ПАЧАТКУ 90-Х гг. ХХ ст.

- Беларускі народны фронт «Адраджэньне» (БНФ)
- Аб'яднаная дэмакратычная партыя Беларусі (АДПБ)
- Беларуская сацыял-дэмакратычная грамада (БСДГ)
- Грамадзянская партыя (ГП)
- Партыя народнай згоды (ПНЗ)
- Партыя камуністаў Беларусі (ПКБ)
- Беларуская сялянская партыя (БСП)
- Хрысціянска-дэмакратычная злучнасць (ХДЗ)
- Нацыянальна-дэмакратычная партыя Беларусі (НДПБ)

АДНАЎЛЕННЕ НЕЗАЛЕЖНАСЦІ БЕЛАРУСІ

Сакавік 1990 г.

Выбары народных дэпутатаў БССР

27 ліпеня 1990 г.

Вярхоўны Савет БССР прыняў «Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі»

25 жніўня 1991 г.

Вярхоўны Савет БССР прыняў пакет рашэнняў аб незалежнасці, палітычнай і эканамічнай самастойнасці Беларусі. Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі быў нададзены статус канстытуцыйнага закону

19 верасня 1991 г.

Зацверджана назва краіны — Рэспубліка Беларусь

8 снежня 1991 г.

Кіраўнікі Беларусі, Расіі і Украіны падпісалі ў Віскулях пагадненне аб стварэнні Садружнасці Незалежных Дзяржаў са сталіцай ў Мінску. Адначасова было прынята рашэнне аб дэнансацыі Саюзнай дамовы 1922 г.

15 сакавіка 1994 г.

Прынята Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь

10 ліпеня 1994 г.

Выбраны першы Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь — А. Р. Лукашэнка

ВЫШЭЙШЫЯ ДЗЯРЖАЎНЫЯ АСОБЫ БЕЛАРУСІ НА РОЗНЫХ ЭТАПАХ ГІСТОРЫІ
POLITICAL LEADERS AND SENIOR STATESMEN IN THE HISTORY OF BELARUS

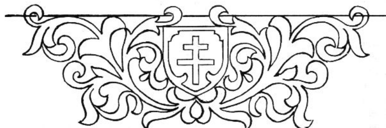

УЛАДАРЫ ПОЛАЦКАГА КНЯСТВА

Дынастыя Рагвалодавічаў

	Гады княжання
Рагвалод	2-я палова X ст. — 980?
Ізяслаў	988—1001
Брачыслаў Ізяславіч	1003—1044
Усяслаў Брачыславіч Чарадзей	1044—1101
Барыс Усяславіч	1101—1106; 1127—1128
Давыд	1106—1127
Васілька Святаславіч	1132—?
Рагвалод Барысавіч	? —1151; 1159—1162
Расціслаў Глебавіч	1151—1159
Усяслаў Васількавіч	1162—1186
Валодша (Уладзімір)	1186—1216
Брачыслаў	1230-я гг.

ВЯЛІКІЯ КНЯЗІ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

	Гады ўладарання
Міндоўг	каля 1248 — 1263
Транята	1263—1264
Войшалк	1264—1267
Шварн	1267 — каля 1270
Трайдзень	1270—1282
	1282—1292 — няма звестак
Пукувер	1292—1295
Віцень	1293—1316
Гедзімін	1316—1341
Яўнут	1341—1345
Альгерд	1345—1377
Ягайла	1377—1392
Кейстут	1381—1382; у 1345—1377 падзяляў уладу з Альгердам
Вітаўт	1392—1430
Свідрыгайла	1430—1432
Жыгімонт Кейстутавіч	1432—1440
Казімір	1440—1492 і адначасова кароль польскі з 1447
Аляксандр	1492—1506 і адначасова кароль польскі з 1501
Жыгімонт І Стары	1506—1548 і адначасова кароль польскі
Жыгімонт ІІ Аўгуст	1548—1572 і адначасова кароль польскі*
Генрык Валезы (Валуа)	1573
Сцяпан Батура (Стэфан Баторы)	1576—1586
Жыгімонт ІІІ Ваза	1587—1632
Уладзіслаў	1632—1648
Ян Казімір	1648—1668
Міхал Вішнявецкі	1669—1673
Ян Сабескі	1674—1696
Аўгуст ІІ Моцны	1697—1706, 1709—1733
Станіслаў Ляшчынскі	1704—1709, 1733
Аўгуст ІІІ	1733—1763
Станіслаў Аўгуст Панятоўскі	1764—1795

* Пасля Люблінскай уніі 1569 г. вялікі князь ВКЛ адначасова быў і каралём Польшчы.

КАНЦЛЕРЫ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

Мікалай Малдрык	1429
Судзівой Валімунтавіч	1441
Федзька Казлоўскі	(у 1444—1452 канцлер князя Свідрыгайлы)
Міхал Кезгайлавіч	1444—1476
Алехна Судзімонтавіч	1478—1491
Мікалай Радзівілавіч	1492—1510
Мікалай Мікалаевіч Радзівіл	1510—1522
Альбрэхт Марцінавіч Гаштольд	1522—1539
Ян Юр'евіч Глябовіч	1546—1549
Мікалай Янавіч Радзівіл	1550—1565
Мікалай Юр'евіч Радзівіл	1566—1579
Астафій Валовіч	1579—1587
Леў Сапега	1589—1623
Альбрэхт Станіслаў Радзівіл	1623—1656
Крыштоф Пац	1658—1684
Марцыян Агінскі	1684—1690
Дамінік Радзівіл	1690—1697
Караль Станіслаў Радзівіл	1698—1719
Міхал Вішнявецкі	1720—1735
Ян Фрыдэрык Сапега	1735—1751
Фрыдэрык Міхал Чартарыйскі	1752—1775
Аляксандр Міхал Сапега	1775—1793
Іаахім Літавор Храптовіч	1793—1795

(Паводле доктара гістарычных навук А. Грыцкевіча)

ГЕТМАНЫ НАЙВЫШЭЙШЫЯ І ВЯЛІКІЯ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

Сямён Гальшанскі	1500—1501
Станіслаў Кезгайла	1501—1502
Станіслаў Кішка	1503—1507
Канстанцін Астрожскі	1507—1530
Юры Радзівіл	1531—1541
Мікалай Радзівіл Чорны	1553—1566
Рыгор Хадкевіч	1566—1572
Мікалай Радзівіл Руды	1576—1584
Крыштоф Радзівіл	1589—1603
Ян Караль Хадкевіч	1605—1621

Леў Сапега	1625—1633
Крыштоф Радзівіл	1635—1640
Януш Кішка	1646—1653
Януш Радзівіл	1654—1655
Павел Ян Сапега	1656—1665
Міхал Казімір Пац	1667—1682
Казімір Ян Сапега	1682—1703
Міхал Сервацы Вішнявецкі	1703—1707
Ян Казімір Сапега	1708—1709
Людвік Канстанцін Пацей	1709—1730
Міхал Сервацы Вішнявецкі	1733—1744
Міхал Казімір Радзівіл Рыбанька	1744—1762
Міхал Юзаф Масальскі	1762—1768
Міхал Казімір Агінскі	1768—1792
Шыман Касакоўскі	1793—1794

ПРЭЗІДЭНТЫ РАДЫ БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ*

Іван Серада	1917—1919
Пётра Крэчэўскі	1919—1928
Васіль Захарка	1928—1943
Мікола Абрамчык	1943—1970
Вінцэнт Жук-Грышкевіч	1970—1982
Язэп Сажыч	1982—1997
Івонка Сурвіла	ад 1997

СТАРШЫНІ УРАДА БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ**

Язэп Варонка	1918
Раман Скірмунт	1918
Іван Серада	1918
Антон Луцкевіч	1918—1920
Вацлаў Ластоўскі	1919—1923
Аляксандр Цвікевіч	1923—1925

---

* Ад 1920 г. Рада БНР дзейнічае ў эміграцыі.

** Ад 1920 г. Урад БНР дзейнічаў у эміграцыі. На 2-й Усебеларускай канферэнцыі, якая адбылася ў 1925 г. у Берліне, прынята пастанова спыніць дзейнасць Урада БНР. Гэтае рашэнне не было прызнана прэзідыумам Рады БНР.

СТАРШЫНІ УРАДА БЕЛАРУСКАЙ ССР

Да 1946 г. — Савет Народных Камісараў, потым — Савет Міністраў

Зміцер Жылуновіч (Цішка Гартны)	1919*
Аляксандр Чарвякоў	1920—1924
Язэп Адамовіч	1924—1927
Мікалай Галадзед	1927—1937
Апанас Кавалёў	1937—1938
Кузьма Кісялёў	1938—1940
Іван Былінскі	1940—1944
Панцеляймон Панамарэнка	1944—1948
Аляксей Кляшчоў	1948—1953
Кірыла Мазураў	1953—1956
Мікалай Аўхімовіч	1956—1959
Ціхан Кісялёў	1959—1978
Аляксандр Аксёнаў	1978—1983
Уладзімір Бровікаў	1983—1986
Міхаіл Кавалёў	1986—1990
Вячаслаў Кебіч	1990—1991

СТАРШЫНІ ЦЭНТРАЛЬНАГА ВЫКАНАЎЧАГА КАМІТЭТА БЕЛАРУСКАЙ ССР

ЦВК БССР дзейнічаў да выбрання ў 1938 г. Вярхоўнага Савета БССР 1-га склікання

Аляксандр Мяснікоў (Мяснікян)	1919
Аляксандр Чарвякоў	1920—1937
Міхаіл Стакун	1937
Нічыпар Наталевіч	1937—1938

* Старшыня Часовага рэвалюцыйнага ўрада Савецкай Беларусі.

СТАРШЫНІ ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БЕЛАРУСКАЙ ССР

Нічыпар Наталевіч	1938—1948
Васіль Казлоў	1948—1967
Сяргей Прытыцкі	1968—1971
Фёдар Сурганаў	1971—1976
Іван Палякоў	1977—1985
Георгі Таразевіч	1985—1989
Мікалай Дземянцей	1989—1990 (у 1990—1991 — старшыня Вярхоўнага Савета БССР)

КІРАЎНІКІ КАМУНІСТЫЧНАЙ ПАРТЫІ БЕЛАРУСІ

Аляксандр Мяснікоў (Мяснікян)	1917—1919
Вінцас Міцкявічус-Капсукас	1919—1920
Вільгельм Кнорын	1920—1922; 1927—1928
Вацлаў Багуцкі	1922—1924
Аляксандр Асаткін-Уладзімірскі	1924
Аляксандр Крыніцкі	1924—1927
Ян Гамарнік	1928—1929
Канстанцін Гей	1930—1932
Мікалай Гікала	1932—1937
Васіль Шаранговіч*	1937
Аляксей Волкаў	1937—1938
Панцеляймон Панамарэнка	1938—1947
Мікалай Гусараў	1947—1950
Мікалай Патолічаў	1950—1956
Кірыла Мазураў*	1956—1965
Пётр Машэраў*	1965—1980
Ціхан Кісялёў*	1980—1983
Мікалай Слюнькоў*	1983—1987
Яфрэм Сакалоў*	1987—1990
Анатоль Малафееў*	1990—1991

25 жніўня 1991 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў пастанову аб прыпыненні дзейнасці КПСС—КПБ на тэрыторыі Беларусі.

---

* Ураджэнцы Беларусі.

КІРАЎНІЦТВА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Старшыні Вярхоўнага Савета

Станіслаў Шушкевіч	1991—1994
Мечыслаў Грыб	1994—1996
Сямён Шарэцкі	ад 1996

Старшыні Савета Міністраў і прэм'ер-міністры (ад 1994 г.)

Вячаслаў Кебіч	1991—1994
Міхаіл Чыгір	1994—1996
Сяргей Лінг	1996—2000
Уладзімір Ярмошын	ад 2000

У 1994 г. адбыліся выбары першага прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, на якіх перамогу атрымаў Аляксандр Лукашэнка.

У лістападзе 1996 г. у краіне адбыўся рэферэндум, у выніку якога прэзідэнцкія паўнамоцтвы А. Лукашэнкі працягнуты на два гады звыш 4-гадовага тэрміну, устаноўленага Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь.

Пасля рэферэндуму 1996 г. у адпаведнасці са зменамі, унесенымі ў Канстытуцыю 1994 г., створаны Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь, які складаецца з Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі.

Старшынёй Палаты прадстаўнікоў 1-га склікання (1996—2000) быў абраны Анатоль Малафееў, 2-га склікання (ад 2000 г.) — Вадзім Папоў.

Старшыні Савета Рэспублікі: Павел Шыпук (1996—2000), Аляксандр Вайтовіч (ад 2000 г.).

Легітымнасць Палаты прадстаўнікоў 1-га і 2-га склікання не прызнана інтэграцыйнымі еўрапейскімі структурамі — Саветам Еўропы, Еўрапарламентам, Арганізацыяй па бяспецы і супрацоўніцтву ў Еўропе (АБСЕ).

Пры падрыхтоўцы раздзела выкарыстаны выданні: Гісторыя Беларусі ў табліцах і схемах (Мн., 2000); История Беларуси: Словарь-справочник (Мн., 2000); Кузнецов И. Н., Шелкопляс В. А. История государства и права Беларуси (Мн., 1999); Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Мн., 1940. Т. 2.

БЕЛАРУСКІЯ НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ СІМВАЛЫ
BELARUSIAN NATIONAL SYMBOLS

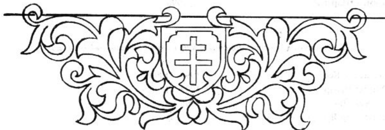

Беларуская нацыянальная сімволіка — гэта комплекс універсальных семантычных знакаў, колераў і выяў, якія адлюстроўваюць гістарычную традыцыю і этнічную памяць беларускага народа, яго эстэтычны густ і светаўспрыманне, філасофскае асэнсаванне свайго месца ў еўрапейскай цывілізацыі. Беларуская нацыянальная сімволіка ўключае гістарычны герб Пагоня і створаны на яго аснове бела-чырвона-белы сцяг.

Паходжанне герба Пагоня сягае ў глыб стагоддзяў і генетычна звязана са старажытнаславянскай ваеннай традыцыяй народнай пагоні эпохі родаплеменнога ладу — найважнейшай функцыяй арганізацыі жыцця і побыту ўсіх славянскіх плямён, калі кожны чалавек быў у адказе за жыццё свайго супляменніка. У выпадку раптоўнага нападу праціўніка і захопу ў палон членаў абшчыны кожны мужчына, які меў права насіць зброю, быў абавязаны пешкі або конна кідацца ў пагоню за ворагам, каб адбіць палон. Ва ўмовах ваеннай дэмакратыі традыцыя народнай пагоні выконвалася безумоўна і захоўвалася стагоддзямі і ў эпоху Кіеўскай Русі, і ў часы ВКЛ. Іпацьеўскі летапіс паведамляе пра пагоню жыхароў Берасця ў 1280 г. за польскім ваенным атрадам у 200 чалавек, які «паваяваў» аколіцы горада і 10 вёсак па р. Кросна. Грамата вялікага князя ВКЛ і караля польскага Ягайлы, датаваная 1387 г., адназначна тлумачыла пра абавязак пагоні насельніцтву Полацкай зямлі, Мсціслаўскага княства, Наваградскай зямлі, Гарадзеншчыны: «Згодна старажытнаму звычаю, ваенны паход застаецца абавязкам, які здзяйсняецца ўласнымі затратамі і выдаткамі. У тым жа выпадку, калі прыйдзецца праследаваць ворагаў, непрыяцеляў нашых, то для праследавання, якое па-народнаму называецца пагоняй, абавязваюцца адпраўляцца не толькі рыцары, але і кожны мужчына, якога б ён ні быў паходжання і стану, толькі б ён быў здольны насіць зброю». Галоўнаю прычынаю трывалага існавання і замацавання на землях Беларусі старажытнай традыцыі народнай пагоні былі бясконцыя паходы і войны суседніх народаў і княстваў з X ст. па 1670-я

Паштоўка БНР
з дзяржаўным сцягам
National Flag on a post card
of the BPR

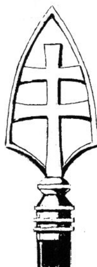

Наверша сцягаў незалежнай
Рэспублікі Беларусь
Tip of flagstaves
of the independent
Republic of Belarus

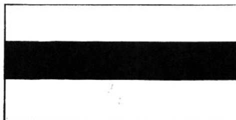

Дзяржаўны бела-чырвона-белы сцяг Рэспублікі
Беларусь, зацверджаны 19 верасня 1991 г.
National Flag, White-and-Red-and-White Banner, of the
Republic of Belarus, adopted on 19th September, 1991

БЕЛАРУСКАЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЯ СІМВОЛІКА
BELARUSIAN NATIONAL SYMBOLS

1

2

3

4

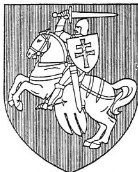

Гербы Пагоня
1. Пагоня з тытульнага аркуша Статута Вялікага Княства Літоўскага 1588 г.
2. Пагоня з рукапіснага гербоўніка Э. Коміна. 1575 г.
3. Пагоня з паштоўкі БНР
4. Дзяржаўны герб Пагоня Рэспублікі Беларусь, зацверджаны 19 верасня 1991 г.

State Emblem *Pahonia*
1. *Pahonia* on the title page of the Statute of the Grand Duchy of Lithuania, 1588
2. *Pahonia* from the hand-written collection of coat of arms by Ye. Komin, 1575
3. *Pahonia* from a post card of the BPR
4. State Emblem *Pahonia* of the Republic of Belarus, adopted on 19th September, 1991

гады. Гэта было выклікана выключна важным геастратэгічным размяшчэннем Беларусі на скрыжаванні найважнейшых гандлёвых шляхоў з Поўначы на Поўдзень (шлях «з варагаў у грэкі») і з Захаду на Усход (з Еўропы на Маскву, на Паволжа і далей, у Сярэднюю Азію). Так, у X—XIII стст. князі варажскія, наўгародскія, смаленскія, кіеўскія і іх саюзнікі пры ўдзеле стэпавых качэўнікаў здзейснілі на тэрыторыі Беларусі больш за 100 паходаў. Да гэтага трэба дадаць напады польскіх ваенных атрадаў і галіцка-валынскіх дружын, якія ў другой палове XIII ст. не аднойчы прыводзілі з сабой мангола-татарскае войска. Найцяжэйшым праціўнікам для Беларусі на працягу амаль 200 гадоў быў крыжацкі ордэн. З тэрыторыі Прусіі, Лівоніі і Польшчы з пачатку XIII ст. і па 1410 г. ён зрабіў больш за 140 паходаў на землі Панямоння, Падзвіння і Берасцейшчыны. У адказ было праведзена больш за 60 паходаў, многія з якіх мелі характар традыцыйнай пагоні. Крымскія татары на працягу 1476—1567 гг. здзейснілі ў межы ВКЛ 75 рабаўнічых рэйдаў за людскім палонам. Бясконцыя паходы рускіх вялікіх князёў і цароў з канца XV ст. скончыліся руска-польскай вайной 1654—1667, калі загінула больш за палавіну насельніцтва Беларусі.

Ідэя абароны Бацькаўшчыны, сфакусіраваная ў традыцыі народнай пагоні, стала цэментуючай дзяржаўнай ідэалогіяй для ўсіх жыхароў Беларусі і ВКЛ і ператварылася ў ідэалагічны знак і сімвал эпохі, а пад уплывам еўрапейскай геральдыкі і рыцарскіх традыцый увасобілася ў графічны сімвал — герб Пагоня. Упершыню гэты сімвал зафіксаваны як герб каля 1270 г. у старажытным беларускім горадзе Навагрудку (Навагрудку). Паводле беларуска-літоўскіх летапісаў Рачынскага, Альшэўскага, Румянцаўскага і Еўраінаўскага спісаў, Хронікі Быхаўца і «Хронікі польскай, літоўскай, жамойцкай і ўсяе Русі» М. Стрыйкоўскага, герб уяўляў сабой «чалавека на коні з мечом, а то знаменуючи через той герб пана доспелого лет, хто бы мог боронити мечом Отчизны своее». Паводле Іпацьеўскага летапісу, такім гербам карыстаўся навагрудскі князь Віцень, які каля 1293 г. «измысли себе герб и печать: рыцер збройны на коне з мечом еже ныне наричут Погоня». Пазней пячатка з гербам Пагоня з'явілася ў полацкіх князёў. Самая ранняя з іх датуецца 1330 г. З'яўленне знака Пагоня праз геральдыку і сфрагістыку ў Навагрудку і Полацку тлумачыцца тым, што гэта былі сталіцы двух найбуйнейшых дзяржаўных аб'яднанняў — Полацкай і Навагрудскай зямель. Полацк і Навагрудак былі галоўнымі ваеннымі базамі адпору крыжацкай агрэсіі на Беларусі.

Графічная выява герба Пагоня прайшла пэўныя шляхі развіцця. Вядома 5 варыянтаў герба: коннік з німбам вакол галавы; без німба; з мячом, але без шчыта; з мячом і шчытом, на якім герб Калоны; з мячом і шчытом, а на ім 6-канцовы крыж. Крыж гэты ідэнтычны крыжу Ефрасінні Полацкай — святыні Полацкай зямлі. Упершыню ён з'явіўся на гербавым шчыце грабніцы вялікага князя ВКЛ і караля Польшчы Ягайлы. Пячаткі з выявай коннага воіна мелі ў XIII ст. смаленскія князі і наўгародскі князь Аляксандр Неўскі, у XV ст. вялікі маскоўскі князь Васілій I Дзмітрыевіч. У аснове расійскіх гербаў XIV ст. і больш позніх (Яздок, Сакольнік, Георгі Пераможца) таксама ляжыць вобраз старажытнаславянскай Пагоні, сведчыць пра этнічную блізкасць беларусаў і рускіх. Герб Пагоня меў самае шырокае распаўсюджанне і выкарыстанне ў сярэдневяковай Беларусі. Паводле Статутаў ВКЛ 1566 і 1588 г., кожны павет быў абавязаны мець пячатку з Пагоняй. Выява Пагоні абавязкова прысутнічала на ваяводскіх сцягах-харугвах. Гэтым гербам упрыгожваліся вежы гарадскіх магістратаў і ўязныя брамы гарадоў і замкаў. Яна была на галоўнай пячатцы вялікага князя ВКЛ, чаканілася на манетах дзяржавы.

Як дзяржаўны сімвал герб меў выгляд шчыта барочнай формы, асноўнае поле якога было пурпуровага колеру, а сярэдзіну займала выява беласнежнай Пагоні. У адборы колераў для сімволікі, яе колернай гаме праявіліся нацыянальныя традыцыі і мастацкі густ нашых продкаў. Славяне асабліва шанавалі белы і чырвоны коле-

ры, лічылі іх свяшчэннымі, гэта былі асноўныя колеры іх адзення. У белае адзенне з чырвоным поясам апраналіся старэйшыны плямён і язычніцкія першасвятары. Генетычныя вытокі любові славян да двух колераў схаваны ў глыбіні тысячагоддзяў, у часах індаеўрапейскай агульнасці, калі ў большасці плямён белы і чырвоны колеры абагаўляліся. Белы колер у тагачасным светаўспрыманні атаясамліваўся з колерам матчынага малака. Ён асацыіраваўся з карміцелькай-зямлёй, з маці-прыродай, з маці-жанчынай. Чырвоны колер лічыўся сімвалам агню і вечнага жыцця. У сувязі з развіццём язычніцкай рэлігіі з'явілася вера ў замагільнае жыццё. Таму памерлых, асабліва дзяцей, пасыпалі чырвонай мінеральнай фарбай — вохрай, чым як бы доўжылі жыццё нябожчыка на тым свеце.

Пасля рассялення ў I тысячагоддзі н. э. усходне-славянскіх плямён на тэрыторыі Беларусі і асіміляцыі тут балцкага і угра-фінскага насельніцтва, старажытныя традыцыі захаваліся, але ў сувязі з далейшым духоўным развіццём грамадства сэнсавае значэнне белага і чырвонага колераў значна пашырылася. Белае стала сімвалізаваць знак дабра, знак чысціні, крынічнай вады, шляхетнага серабра. Чырвонае стала знакам жыватворнага агню, сімвалам адвагі і ваяўнічасці, храбрасці, доблесці і праведнай крыві, пралітай за Айчыну. У найбольшай пашане ў продкаў беларусаў лічыўся пурпуровы колер. Пурпур сімвалізаваў лепшыя якасці мужчыны-воіна, а для князя быў знакам яго боскага паходжання. Адзенне пурпуровага колеру маглі насіць толькі князі і каралі. Па гэтай прычыне першыя сцягі правіцеляў зямель і княстваў мелі менавіта такі колер. Узнятыя сцягі паказвалі ўсяму войску, дзе знаходзіцца іх князь (кароль, правіцель) або ўвогуле, што ён прысутнічае на полі бою. У пачатку XVI ст. на Беларусі, як і па ўсёй Еўропе, сталі з'яўляцца сцягі, звязаныя сваімі колерамі з гербам дзяржавы. Паводле законаў геральдыкі асноўным колерам сцяга стаў колер беласнежнай коннай Пагоні. У сярэдзіне палотнішча праходзіла гарызантальная пурпуровая паласа, якая адпавядала колеру геральдычнага шчыта. Так узнікла трохпалоснае спалучэнне — бела-чырвона-белага колераў. Упершыню графічна зафіксаваны сцяжкі такога колеру ў конніцы ВКЛ, паказанай на палатне «Бітва пад Оршай у 1514 г.», што захоўваецца ў Нацыянальным мастацкім музеі ў Варшаве. У гэты час з'явіўся і бела-чырвоны польскі сцяг. Пасля Люблінскай уніі 1569 г., калі стала закладвацца федэратыўная дзяржава Рэч Паспалітая, якая аб'яднала Польскае каралеўства і ВКЛ з адзіным каралём (ён жа адначасова і вялікі князь ВКЛ), пачаліся першыя спробы аб'яднаць абодва сцягі ў адзін, тым больш што ў аснове іх ляжалі аднолькавыя колеры — белы і чырвоны. У 1605 г. кароль Жыгімонт III Ваза ўжыў трохпалосны чырвона-бела-чырвоны сцяг, а крыху пазней з'явіўся бела-чырвона-бела-чырвоны сцяг як спроба аб'яднаць абодва сцягі членаў федэрацыі. Аднак такі сцяг не прыжыўся, і дамінаваць стаў польскі сцяг. Ваяводствы, створаныя ў ВКЛ, у час адміністрацыйнай рэформы 1565—1566 гг. (Берасцейскае, Віцебскае, Мінскае, Мсціслаўскае, Навагрудскае, Полацкае і інш.) мелі самастойныя сцягі-харугвы, якія яны атрымлівалі цэнтралізавана з велікакняжацкага скарбу. На ўсіх іх была выява Пагоні. Беларускія ваенна-служылыя татары ў XVI—XVIII ст. выстаўлялі войска пад уласнай харугвай бела-чырвона-белага колеру з выявай па цэнтры паўмесяца і зоркі. Мелі яны і свой воінскі сімвал — г. зв. татарскую Пагоню, дзе коннік замест мяча трымае лук, шчыт адсутнічаў.

Праваслаўная рэлігія з часоў хрышчэння зямель Беларусі ашчадна ставілася да старадаўніх традыцый і сімвалаў, звязаных з воінскім служэннем, і ўсяляк іх асвячала. У гадзіну цяжкіх выпрабаванняў царква заўсёды была з народам, заклікаючы яго грудзьмі стаяць за радзіму і веру. Святары і манахі былі ў складзе дружын, натхняючы воінаў на праведную бітву, адпявалі загінуўшых, перавязвалі параненых, арганізоўвалі шпіталі, збіралі сродкі і правіянт для пацярпелых воінаў. Лёс царквы шчыльна пераплёўся з лёсам і гісторыяй Беларусі, яе народам і нацыянальнымі сімва-

ламі. Пра гэта сведчыць і бела-чырвона-белая стужка, уключаная ў камплект адзення царкоўных іерархаў. Яна трактуецца як знак патрыяршай улады, як сімвал настаўніцкай місіі Ісуса Хрыста на зямлі, перададзенай яго вучням, як вогненны след яго праведнага слова на бязгрэшнай чыста-белай душы верніка.

З канца XVIII ст. і да сярэдзіны XIX ст. пытанне пра беларускую нацыянальную сімволіку было знята з гісторыі Беларусі, але яно ўзнікла ў час паўстання 1863—1864 гг., калі К. Каліноўскі вярнуўся да сімвала Пагоні. Ёсць падставы меркаваць, што ён адрадзіў да жыцця і бела-чырвона-белы сцяг. З канца XIX ст. у Пецярбургу дэмакратычная студэнцкая моладзь Беларусі і Літвы на сваіх культурна-асветных вечарынах выкарыстоўвала Пагоню і нацыянальны сцяг. Шматлікія факты сведчаць аб неаднаразовым выкарыстанні беларускай нацыянальнай сімволікі ў дарэвалюцыйны час у Вільні, Санкт-Пецярбургу, Мінску і інш. гарадах. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. салдаты-беларусы 12-й дзеючай арміі насілі ўшытыя ў пятліцы шынялі бела-чырвона-белыя нацыянальныя стужкі. Беларуская нацыянальная сімволіка прысутнічала ў снежні 1917 г. на Усебеларускім з'ездзе ў Мінску. Абвешчаная 25.3.1918 г. Беларуская Народная Рэспубліка (БНР) зрабіла герб Пагоня і бела-чырвона-белы сцяг сваёй афіцыйнай сімволікай. У 1919—1920 гг. беларуская нацыянальная сімволіка выкарыстоўвалася беларускімі вайсковымі фарміраваннямі ў Літве і Польшчы.

Пасля Рыжскага мірнага дагавора 1921 г. Беларусь і яе народ аказаліся распалавіненымі паміж Савецкай Расіяй і Польшчаю. На землях Заходняй Беларусі, уключаных у склад Польскай дзяржавы, беларускі нацыянальна-вызвольны і дэмакратычны рух вёў барацьбу пад нацыянальнай сімволікай. Яна выкарыстоўвалася ва ўсіх беларускіх школах і гімназіях, на мітынгах працоўных, беларускім студэнцтвам. Беларуская нацыянальная сімволіка была элементам школьна-гімназічнага касцюма беларускіх вучняў. У 1939 г. насельніцтва Заходняй Беларусі ў многіх мясцінах вітала Чырвоную Армію сваёй нацыянальнай сімволікай. Беларуская зарубежная эміграцыя ва ўсе часы выкарыстоўвала беларускую нацыянальную сімволіку.

Інакш склаўся лёс беларускай нацыянальнай сімволікі ў БССР. Тут толькі ў 1926 г. была спроба выкарыстаць нацыянальныя колеры пры распрацоўцы сцяга і герба БССР. Аднак гэта прапанова не прайшла, а яе ініцыятар старшыня СНК БССР Я. А. Адамовіч хутка апынуўся за межамі рэспублікі. Ідэя адраджэння беларускай нацыянальнай сімволікі звязана з пачаткам дзейнасці ў другой палове 1980-х гадоў маладзёжных нефармальных гісторыка-культурных аб'яднанняў і клубаў («Талака», «Паходня», «Узгор'е» і інш.), узнікненнем у 1988 г. Беларускага народнага фронту «Адраджэньне» і партый дэмакратычнага кірунку (БСДГ, НДПБ, Сялянскай партыі, АДПБ і інш.). Дэкларацыя аб суверэнітэце Беларусі 1990 г. прызнала беларускую нацыянальную сімволіку. Пад гэтай сімволікай прайшлі красавіцкія і майскія забастоўкі працоўных Беларусі 1991 г., якія адыгралі сваю ролю ў крушэнні таталітарызму ў рэспубліцы. Сесія Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь 19.9.1991 г. прыняла законы «Аб Дзяржаўным сцягу Рэспублікі Беларусь» і «Аб Дзяржаўным гербе Рэспублікі Беларусь». Дзяржаўным гербам Рэспублікі Беларусь з'яўляецца старажытны беларускі герб Пагоня, Дзяржаўным сцягам Рэспублікі Беларусь — бела-чырвона-белы сцяг*.

М. А. Ткачоў

(Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мн., 1993. Т. 1. С. 391—393)

---

* З 1995 г. дзяржаўная сімволіка Беларусі зменена.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ Ў КАРТАХ
HISTORY OF BELARUS IN MAPS

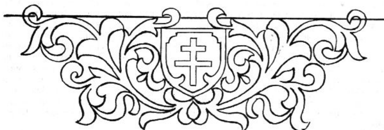

РАССЯЛЕННЕ ЎСХОДНЕСЛАВЯНСКІХ ПЛЯМЁНАЎ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў VIII—IX стст.

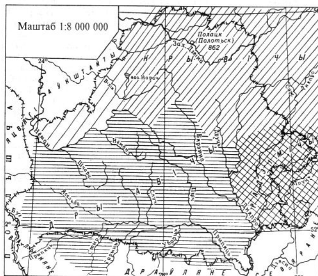

ПЕРШЫЯ КНЯСТВЫ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ (X—XII стст.)

Полацкае, Турава-Пінскае, часткова Смаленскае і Галіцка-Валынскае

ПОЛОТЬСК (Полацк)	Цэнтры княстваў і земель	КРЫВІЧЫ	Назвы плямёнаў і іх аб'яднанняў
МЕНЬСК (Мінск)	Цэнтры ўдзельных княстваў і земель	— — — —	Прыкладныя межы княстваў і земель
Вслонім (Слонім)	Гарады, якія існавалі ў XI - XII стст.	1067 ×	Месцы і даты бітваў
862	Год першых летапісных звестак	• • • • • • •	Шлях "з варагаў у грэкі"

ВЯЛІКАЕ КНЯСТВА ЛІТОЎСКАЕ Ў XIII—XVI стст.

Граніцы Вялікага княства Літоўскага (да 1465 г.)
Межы земляў, вернутых Вялікаму княству Маскоўскаму ў 1494 г.
Межы земляў, вернутых Вялікаму княству Маскоўскаму ў 1503 г.
Змены межаў у 1508, 1522, 1537 гг.
Межы княстваў, ваяводстваў і земляў
Межы жмудскіх земляў, заполненых Тэўтонскім орданам у Вялікага княства Літоўскага (1384–1411 гг.)
ПОЛАЦК Сталіцы дзяржаў, княстваў, ваяводстваў і земляў
Орша Іншыя гарады
Тэрыторыя Літвы (Аўкштайція і Жмудзь)

БЕЛАРУСКІЯ, УКРАІНСКІЯ І РУСКІЯ ЗЕМЛІ ДАЛУЧАНЫЯ ДА ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

пры Міндоўгу (да 1263 г.)
пры Віцені (1293–1316 гг.) і Гедыміне (1316–1341 гг.)
пры Альгердзе (1345–1377 гг.)
пры Вітаўце (1392–1430 гг.)
Тэрыторыі, якія перыядычна залежалі ад Вялікага княства Літоўскага
а – Вярхоўскія княствы, б – Уладзімірскае княства (да 1366 г.), в – у 1355–1377 гг., г – у 1411–1430 гг.

МАШТАБ 1:9 000 000
90 0 90 180 270 км

Карта складзена і аформлена ў [illegible] 1970 г.
Падпісана да друку 25.XI.1970 г.

ВЯЛІКАЕ КНЯСТВА ЛІТОЎСКАЕ

Фрагмент карты Гіёма дэ Бапплана. XVII ст.

КАРТА ЭТНАГРАФІЧНЫХ БЕЛАРУСКІХ ЗЯМЕЛЬ ПАВОДЛЕ М. ДОЎНАР-ЗАПОЛЬСКАГА, Я. КАНЧЭРА І Я. КАРСКАГА

Карта-схема

ЛАТВІЯ
БАЛТЫЦКАЕ МОРА
ЛІТВА
НЯМЕЧЧЫНА
Сувалкская губерня
Віленская губерня
Віцебская губерня
Смаленская губерня
РСФСР
Калужская губерня
Магілеўская губерня
Арлоўская губерня
Гарадзенская губерня
Менская губерня
ПОЛЬШЧА
УКРАІНА

Этнаграфічныя межы Беларусі
па Я. Карскаму (1903 г.)
па М. Доўнар-Запольскаму (1919 г.)
па Я. Канчару (1919 г.)
межы БССР, вызначаныя пастановай І з'езда КП(б) Беларусі ад 30 снежня 1918 г.
межы губерняў

АДМІНІСТРАЦЫЙНА-ПАЛІТЫЧНАЯ КАРТА БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ, СКЛАДЗЕНАЯ АРКАДЗЕМ СМОЛІЧАМ

Выдадзена на французскай мове ў 1919 г. у берлінскай друкарні Вільгельма Гартмана

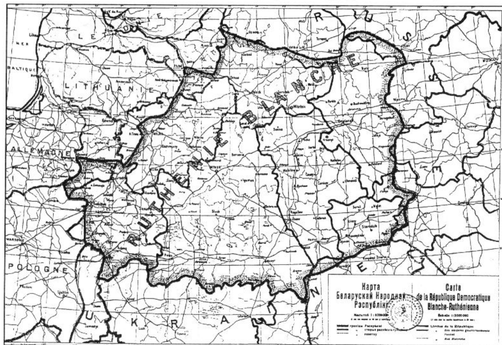

МЕЖЫ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў ПОЛЬШЧЫ
FRONTIERS OF WEST-WHITE-RUTHENIA (BIELARUS) IN POLAND

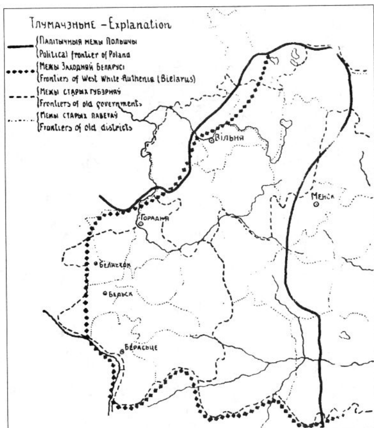

ФАРМІРАВАННЕ ТЭРЫТОРЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ У XX ст.

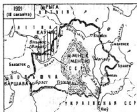

1918 г. Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі

1919 г. Абвяшчэнне БССР

1919 г. (люты–ліпень). Аб'яднанне Літвы і Беларусі ў Літоўска-Беларускую Савецкую Сацыялістычную Рэспубліку

1921 г. Тэрыторыя БССР пасля заключэння Рыжскага мірнага дагавору паміж Савецкай Расіяй і Польшчай 18 сакавіка 1921г.

1924 г. Тэрыторыя БССР пасля пастанаўлення Прэзідыума УЦВК „Аб перадачы Беларусі раёнаў, у якіх пераважае беларускае насельніцтва" ад 3 сакавіка 1924г.

1926 г. Тэрыторыя БССР пасля пастанаўлення Прэзідыума УЦВК „Аб далучэнні да БССР Рэчыцкага і Гомельскага паветаў" ад 6 снежня 1926г.

1939 г. (17.IX–10.X). Тэрыторыя БССР пасля ўваходжання Заходняй Беларусі ў склад БССР

1939 г. Тэрыторыя БССР пасля перадачы Літве г. Вільна і часткі Віленскай вобласці па дагавору паміж СССР і Літвой ад 10 кастрычніка 1939г.

1940 г. Тэрыторыя БССР пасля перадачы Літве тэрыторыі з літоўскім насельніцтвам згодна з указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР „Аб змяненні граніц асобных раёнаў Вілейскай і Беластоцкай абласцей у сувязі з удакладненнем граніц паміж Літоўскай і Беларускай ССР" ад 25 лістапада 1940г.

1942 г. Нямецка-фашысцкі падзел БССР (на канец 1942 г.)

1945 г. Тэрыторыя БССР пасля перадачы Польшчы часткі тэрыторыі па дагавору паміж СССР і Польшчай ад 16 жніўня 1945 г.

1950 г. У выніку дэмаркацыі дзяржаўнай граніцы паміж СССР і Польшчай у склад Брэсцкай вобласці ўключаны, а з Гродзенскай вобласці выключаны шэраг населеных пунктаў, згодна ўказу Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР „Аб адміністрацыйна-тэрытарыяльных зменениях у складзе Брэсцкай і Гродзенскай абласцей Беларускай ССР" ад 8 ліпеня 1950 г.

1964 г. Некалькі населеных пунктаў былі перададзены ў склад Магілёўскай вобласці згодна з указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР „Аб перадачы часткі тэрыторыі Мазырскага сельсавета з Смаленскай вобласці РСФСР у Магілёўскую вобласць Беларускай ССР і частковым змяненнем у сувязі з гэтым граніцы паміж РСФСР і БССР" ад 17 лістапада 1964 г.

1995 г. Тэрыторыя Рэспублікі Беларусь на 1.01.1995 г.

Заўвага. На картах:

1918, 1919 гг.–граніцы сумежных з Расіяй дзяржаў дадзены на 1914 г., цэнтры губерняў на тэрыторыі Расіі–на канец 1917 г.
1919 г.–граніцы дадзены на канец 1919 г.
1921 г.–граніцы дадзены на 1921 г.
1924 г.–граніцы сумежных з СССР дзяржаў дадзены да чэрвеня 1924г.
1926 г.–граніцы сумежных з СССР дзяржаў дадзены на 1938 г.
1939 г. (10 кастрычніка), 1940г.–граніцы дадзены на 5 снежня 1939 г.
1942 г.–цэнтры адміністрацыйных адзінак паказаны на 25 лістапада 1940 г.
1945 г.–граніцы сумежных з СССР дзяржаў дадзены на канец 1949 г.

Лінія савецка-германскага фронту ў сакавіку 1918г.
Тэрыторыя Беларусі ў працэсе фарміравання
Сучасная граніца Рэспублікі Беларусь

РЭСПУБЛІКА БЕЛАРУСЬ

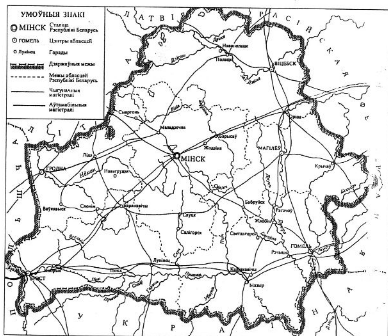

ТЭРЫТОРЫЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ У ПАРАЎНАННІ З АСОБНЫМІ КРАІНАМІ ЕЎРОПЫ. 1995 г. (у тыс. кв. км)

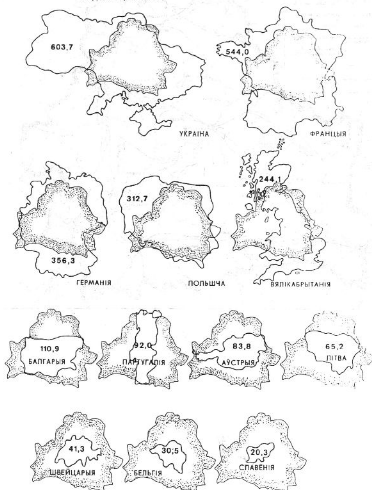

БЕЛАРУСКАЯ ДЫЯСПАРА
BELARUSIAN DIASPORA

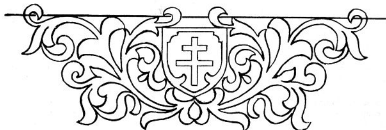

Беларуская дыяспара — частка беларускага народа, якая жыве па-за межамі Беларусі. У канцы XIX ст. — 1990-я гады беларуская дыяспара ахоплівала ад $^1/_6$ да амаль $^1/_3$ часткі беларускай нацыі. На рубяжы XX—XXI стст. за межамі Рэспублікі Беларусь пражывае 3—3,5 млн. беларусаў.

У розных гістарычных умовах перасяленне насельніцва беларускіх этнічных зямель у іншыя рэгіёны было выклікана эканамічнымі, палітычнымі, ваеннымі, рэлігійнымі і іншымі прычынамі. Ранняя эміграцыя вызначалася найперш уцёкамі з Вялікага Княства Літоўскага пакрыўджаных ці незадаволеных яго палітыкай прадстаўнікоў пануючага саслоўя. Натуральнай эміграцыі з беларускіх зямель садзейнічалі створаныя ў ВКЛ прававыя падставы. Паводле прывілея 1447 г. вялікага князя ВКЛ Казіміра IV (пазней замацаваны ў Статуце ВКЛ 1529 г.) князі, рыцары, шляхта і баяры маглі пакідаць дзяржаву «для лепшого щастья набытья», навучання ваеннаму майстэрству. Статуты ВКЛ 1566 і 1588 г. пацвердзілі права вольных людзей розных саслоўяў на лячэнне, набыццё адукацыі, навучанне рамяству за мяжой. Многія з «вольных» людзей, якія выязджалі ў замежныя краіны, пакідалі там добрую спадчыну, садзейнічалі пашырэнню кнігадрукавання і асветы (Ф. Скарына, П. Мсціславец, Сімяон Полацкі, І. Капіевіч і інш.). У XVI—XVII стст. выезд за мяжу быў выкліканы ўзмацненнем прыгоннай эксплуатацыі сялян у ВКЛ, нацыянальна-рэлігійнага ўціску ў Рэчы Паспалітай. У XVII—XVIII стст. у ходзе войнаў Расіі з Рэччу Паспалітай і іншымі дзяржавамі беларускія землі часта станавіліся арэнай жорсткіх бітваў, а іх жыхары масава выводзіліся ў глыб імперыі. Выхадцы з Беларусі і прымусова пераселеныя сяляне, рамеснікі, гандляры, шляхта садзейнічалі гаспадарчаму асваенню Паволжа і Сібіры, некаторыя з іх займалі ў Расіі высокія дзяржаўныя і ваенныя пасады, сталі заснавальнікамі купецкіх родаў, узбагачалі культурнае жыццё ў месцах свайго пражывання. Перасяленцы беларускіх зямель і іх нашчадкі былі ў ліку пачынальнікаў геаграфічнага, этнаграфічнага вывучэння новых каланізаваных Расіяй тэрыторый, карэнных народаў Прыуралля, Сібіры, Чукоткі,

Камчаткі (А. Каменскі, Л. Сеніцкі і інш.). У другой палове XVII ст. дзесяткі майстроў-рамеснікаў з Полацка, Віцебска, Оршы, Шклова, Магілёва і інш. гарадоў працавалі ў Аружэйнай палаце, аздаблялі церамы Крамля, Каломенскі палац, Навадзевячы, Данскі і Нова-Іерусалімскі (на Істры) манастыры. Яны прынеслі ў Рускую дзяржаву новыя рамёствы, свой адметны стыль, матывы і тэхніку скульптурнай разьбы па дрэве («беларуская рэзь»), вырабу шматколернай кафлі. Тры падзелы Рэчы Паспалітай 1772, 1793, 1795 гг. і развіццё ў сувязі з гэтым у канцы XVIII—XIX стст. нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі вызначалі палітычныя прычыны эміграцыі. Боязь рэпрэсій з боку царскага ўрада выштурхнула з бацькаўшчыны тысячы ўдзельнікаў паўстанняў 1794,1830—1831,1863—1864 гг., а таксама прыхільнікаў аднаўлення ВКЛ у час паходу ў 1812 г. Напалеона на Расію. Яны рассеяліся па свеце, некаторыя ўключыліся ў рэвалюцыйны і вызваленчы рух у Еўропе і Амерыцы (Т. Касцюшка, В. Урублеўскі, М. Судзілоўскі, З. Мінейка і інш.), садзейнічалі развіццю культуры і навукі краін свайго пражывання, узбагачалі тым самым і беларускую спадчыну (І. Дамейка, Г. Дмахоўскі, Н. Орда, А. Рыпінскі, К. Ельскі і інш.). Паводле перапісу 1897 г. у Расійскай імперыі за межамі губерняў пераважна з беларускім насельніцтвам (Віленская, Віцебская, Гродзенская, Магілёўская, Мінская) пражывала больш за 500 тыс. беларусаў. Усходняя беларуская дыяспара папаўнялася таксама шляхам гвалтоўнага высялення найперш па палітычных матывах нелаяльнай да ўлады шляхты, удзельнікаў нацыянальна-вызваленчых паўстанняў. Даследчыкамі прыроды, побыту, традыцый народаў Сібіры, Далёкага Усходу, Казахстана сталі сасланыя І. Чэрскі, Э. Пякарскі, А. Янушкевіч і інш. Першая хваля масавай працоўнай міграцыі беларускага насельніцтва ў іншаэтнічныя рэгіёны Расійскай імперыі (усходняя) і за яе межы (заходняя) пракацілася на рубяжы XIX—XX стст. Яна ўзмацніла працэс фарміравання беларускай дыяспары за межамі Бацькаўшчыны. Да Першай сусветнай вайны па эканамічных прычынах толькі ў Сібір з Беларусі перасялілася больш за 700 тыс. (пераважна сяляне), за межы Расіі — 500—600 тыс. чалавек (пераважна ў ЗША, Канаду, Бразілію, Аргенціну, краіны Заходняй Еўропы). У 1914 г. зарэгістравана першае супольнае Таварыства беларусаў і маларосаў (ЗША, штат Мічыган). У рускіх асяродках ЗША і Канады беларусы складалі значную частку, былі заснавальнікамі многіх праваслаўных цэркваў, прыходаў, удзельнікамі грамадска-культурнага жыцця.

Першая сусветная вайна 1914—1918 гг., Лютаўская і Кастрычніцкая рэвалюцыі 1917 г., германская і польская акупацыі Беларусі выклікалі значны адток беларускага насельніцтва на Усход Расіі (246 тыс. бежанцаў і эвакуіраваных пасля не вярнуліся на радзіму), вываз ваеннапалонных у Германію, выезд больш 120 тыс. чалавек у Літву, Латвію, Эстонію, Чэхаславакію, Турцыю і інш. краіны. За мяжой з'явілася першая арганізаваная палітычная эміграцыя (урад і вайсковыя фарміраванні БНР, кіраўніцтва партыі беларускіх эсэраў). Працоўная (сялянская) эміграцыя звязана з выездам у Амерыку і Еўропу (каля 180—250 тыс. жыхароў Заходняй Беларусі, якая знаходзілася пад уладай Польшчы). Найбольшай актыўнасцю і нацыянальна-культурнай дзейнасцю ў міжваенны перыяд вызначалася беларуская дыяспара ў Літве, Латвіі, Чэхаславакіі, ЗША, Францыі, Аргенціне (існавалі таварыствы, нацыянальны друк, асвета). З БССР у 1926—1938 гг. у іншыя рэгіёны СССР перасялілася больш 600 тыс. чалавек (планавы набор рабочай сілы, дэпартацыі, палітычныя рэпрэсіі і інш.). Рассеяныя па абшарах дзяржавы беларусы стварылі дзесяткі грамадскіх, культурна-асветных арганізацый, якія ў 1930-я гады былі знішчаны ўладамі.

У выніку Другой сусветнай вайны амаль 1,5 млн. беларусаў эвакуіравалася на ўсход і толькі трэць з іх вярнулася ў БССР; у ліку савецкіх ваеннапалонных за мяжой апынуліся сотні тысяч беларусаў; 385 тыс. чалавек вывезена ў Германію на прымусовую працу. Да сакавіка 1946 г. у СССР рэпатрыіравана 520 тыс. беларусаў. Аснову

беларускай дыяспары склалі таксама члены беларускіх арганізацый, устаноў, вайсковых фарміраванняў на акупаванай тэрыторыі, якія выехалі на Захад. Пасля вайны пры адсутнасці свабоднага ўезду і выезду з СССР беларуская дыяспара папаўнялася нязначна. Рэгулярны прыток беларусаў і выхадцаў з Беларусі ў заходнія краіны выявіўся ў канцы 1980-х гадоў.У 1988—1991 гг. атрымалі дазвол на эміграцыю з БССР на Захад 74 тыс. чалавек, а ў 1992—1999 гг. — больш за 69 тыс. жыхароў Беларусі (у Ізраіль, ЗША, Германію, Аўстралію, Польшчу, Канаду). На 1999 г., па неафіцыйных звестках, каля 500 тыс. беларусаў пражывала ў ЗША, каля 100 тыс. — у Канадзе, дзесяткі тысяч у Аргенціне, Бразіліі, Францыі, Бельгіі, Германіі, а таксама ў новых цэнтрах беларускай дыяспары — Велікабрытаніі і Аўстраліі. Прыкладна 250—400 тыс. беларусаў Беласточчыны апынулася ў Польшчы пасля вызначэння пасляваенных дзяржаўных граніц. Пасля распаду СССР і ўтварэння на яго абшарах новых незалежных дзяржаў у іх апынулася больш за 2 млн. беларусаў. У наступныя гады вызначылася тэндэнцыя іх вяртання на бацькаўшчыну, хоць хутка выявілася і запавольванне гэтага працэсу ў сувязі з пагаршэннем сацыяльна-эканамічнага становішча Беларусі, адсутнасцю пэўнай дзяржаўнай падтрымкі рэпатрыяваных суродзічаў, цяжкасцю ўладкавання. У 1992—1999 гг. Беларусь прыняла з новых незалежных дзяржаў 408 тыс. асоб, з якіх амаль 188 тыс. беларусы. За гэты час адсюль перасяліліся амаль 210 тыс. жыхароў Беларусі, у тым ліку ў Расію — 155 тыс., Украіну — больш 37 тыс., краіны Балтыі — 5,2 тыс., Казахстан — 4,3 тыс. Беларусы сярод іх складалі адносна невялікую частку.

На постсавецкай прасторы цяпер сканцэнтравана пераважная большасць усіх замежных беларусаў, у Расіі іх больш 1 млн. чалавек, на Украіне больш 400 тыс., Казахстане — 110 тыс., Латвіі — амаль 100 тыс., Літве — 55 тыс., Эстоніі — 25 тыс. і г. д. Частка беларускай дыяспары, што жыве на памежных з Рэспублікай Беларусь тэрыторыях, з'яўляецца карэнным насельніцтвам на гэтых землях. Духоўнай асновай нацыянальнага самавызначэння, праявай самабытнасці, адметнасці сталі створаныя ў замежжы працай і ахвярнасцю многіх беларусаў грамадскія, палітычныя, асветна-культурныя, навуковыя, рэлігійныя арганізацыі, суполкі мастакоў, нацыянальны друк і асвета, культурныя цэнтры, музеі і архівы, мастацкія калектывы, пабудаваныя храмы. За мяжой дзейнічаюць Беларуская аўтакефальная праваслаўная царква, Беларуская праваслаўная царква ў юрысдыкцыі Канстанцінопальскага патрыярха, Беларускія каталіцкія (уніяцкія) місіі ў Чыкага, Лондане, Парыжы. Царкоўна-рэлігійнае жыццё на нацыянальнай аснове складваецца і на постсавецкім абшары (Масква, Вільнюс, Рыга). Захаванню нацыянальнай свядомасці, пашырэнню звестак пра беларусаў спрыяюць Беларуска-амерыканскае задзіночанне, Беларускае нацыянальнае аб'яднанне, Беларускі кангрэсавы камітэт, Беларуска-амерыканская рада ў Чыкага (усе ў ЗША), Згуртаванне беларусаў Велікабрытаніі, Згуртаванне беларусаў Канады, Федэрацыя беларускіх арганізацый у Аўстраліі, Беларускі хаўрус у Францыі, жаночыя, маладзёжныя і інш. арганізацыі; праводзенне традыцыйных сустрэч беларусаў Паўночнай Амерыкі (з 1952 г. — 25 сустрэч), Аўстраліі (з 1976 г. — 13 сустрэч); перыядычны друк, у т. л. штомесячная газета «Беларус» (у ЗША ў 1980-я гады выходзіла 15 выданняў на беларускай мове). Нацыянальна-культурныя, сацыяльна-палітычныя інтарэсы беларусаў Польшчы выказваюць палітычная партыя Беларускае дэмакратычнае аб'яднанне, Беларускае аб'яднанне студэнтаў і іншыя таварыствы, згуртаваныя ў Раду беларускіх арганізацый і Беларускі саюз, Беларускае грамадска-культурнае таварыства, газета «Ніва», часопіс «Беларускі гістарычны сшытак» і інш. З канца 1980-х гадоў пачаўся працэс нацыянальна-культурнага гуртавання беларусаў СССР. Аб дынаміцы іх арганізацыйнага аб'яднання на постсавецкай прасторы сведчыць грамадская культурна-асветная дзейнасць у 2000 г. — больш 100 беларускіх суполак, таварыстваў, згуртаванняў, цэнтраў у Расіі,

на Украіне, Малдове, Латвіі, Літве, Эстоніі, Казахстане, Кыргызстане, Арменіі, Узбекістане. Выдаюцца газеты «Рунь» (Вільнюс) і «Прамень» (Рыга). Цэнтры навукова-культурнага жыцця беларускай дыяспары: Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Йорку, Англа-беларускае таварыства, Бібліятэка і музей імя Ф. Скарыны ў Лондане, філіял Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Таронта (Канада), Вялікалітоўскі фонд імя Л. Сапегі, Фонд імя П. Крэчэўскага (ЗША), асацыяцыя «Беларускія перспектывы» (Францыя). Ажыццяўляецца праект стварэння Цэнтра беларускіх даследаванняў у Францыі з удзелам нацыянальнай дыяспары і нашчадкаў беларусаў-эмігрантаў.

Асяроддзе замежных беларусаў вылучыла сваіх вядомых людзей у розных галінах навукі, мастацтва, грамадскага жыцця, рэвалюцыйнага руху. Сярод іх —дыпламаты (І. Гашкевіч), вучоныя (А. Адамовіч, В. Грыцкевіч, Я. Запруднік, А. Калубовіч, А. Каўка, В. Кіпель, Б. Кіт, І. Любачка, А. і Я. Мірановічы, І. Прыгожын, Я. Садоўскі, С. Станкевіч, У. Сядура, В. Тумаш, Ю. Туронак, П. Урбан, Я. Шыраеў, У. Юзвюк і інш.), спевакі (М. Забэйда-Суміцкі, П. Конюх, Б. Данчык), кампазітары (М. Равенскі, М. Шчаглоў-Кулікові́ч), паэты і празаікі (Н. Арсеннева, А. Барскі, Э. Вайвадзіш, А. Кірвель, У. Клішэвіч, І. Ласкоў, А. Салавей, І. Снарская, М. Сяднёў, Я. Чыквін, В. Швед, С. Яновіч і інш.), мастакі (А. Ахола-Вало, М. Давыдзюк, В. Жаўнеровіч, П. Мірановіч, М. Наўмовіч, І. Рагалевіч-Дудко, Г. Русак, Т. Стагановіч, Л. Тарасевіч, З. Чайкоўскі, У. Шыманец, І. Шыманец-Сурвіла і інш.).

Партыйна-дзяржаўныя колы Беларусі доўгія гады ў адносінах да беларускай дыяспары вялі палітыку яе непрызнання, ізаляцыі ад Бацькаўшчыны, расколу па ідэалагічных адзнаках, русіфікацыі. Створаная ў пасляваенны час беларуская секцыя Савецкага камітэта «За вяртанне на Радзіму» (1955) і Беларускага таварыства па сувязях з суайчыннікамі за мяжой (1964, з 1976 г. — Беларускае таварыства «Радзіма») трымалі сувязь толькі з кіраўніцтвам тых арганізацый, якія лаяльна ставіліся да сацыялістычнага ладу. Ігнараваліся нацыянальна-культурныя патрэбы суродзічаў у іншаэтнічных раёнах СССР. З пачаткам працэсаў дэмакратызацыі, нацыянальнага адраджэння ўзніклі ўмовы для пераасэнсавання ролі беларускай дыяспары. З канца 1980-х гадоў новыя грамадскія рухі (БНФ, ТБМ і інш.) сталі ініцыятарамі ўсталявання з ёй сталых зносін. Істотныя змены ў адносінах да беларускай дыяспары, у тым ліку і на дзяржаўным узроўні, пачаліся, калі Беларусь набыла незалежнасць.

З 1990 г. дзейнічае Міжнародная грамадская арганізацыя «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына», асноўнымі задачамі якой з'яўляецца: спрыяць адраджэнню культуры, мовы, нацыянальнай свядомасці і традыцый беларускага народа, кансалідацыі беларусаў свету; наладжваць патрэбныя для Беларусі сувязі з замежжам; аказваць дапамогу ў арганізацыі нацыянальнага, культурнага жыцця беларускім суполкам у замежжы; падтрымліваць пастаянныя кантакты паміж Беларуссю і яе дыяспарай у свеце.

«Бацькаўшчына» стала ініцыятарам і арганізатарам (пры ўдзеле іншых структур) акцый агульнанацыянальнага маштабу. 19—20 снежня 1992 г. у Мінску адбыўся Першы сход беларусаў блізкага замежжа. На сход прыехалі больш за 300 дэлегатаў з Расіі, краін Балтыі, Украіны, Малдовы, Сярэдняй Азіі і Польшчы. На першым з'ездзе беларусаў свету, які праходзіў 8—10 ліпеня 1993 г. у Мінску і быў таксама скліканы па ініцыятыве «Бацькаўшчыны», прысутнічала больш за 1200 дэлегатаў і гасцей з ЗША, Канады, Аргенціны, Аўстраліі, Францыі, Бельгіі, Польшчы, Расіі і інш. краін. У пасяджэннях Другога з'езда беларусаў свету 26—27 ліпеня 1997 г. у Мінску удзельнічалі больш за 700 дэлегатаў і гасцей з розных краін, у тым ліку з ЗША, Італіі, Аўстраліі, Францыі, Украіны.

У 1994—2000 гадах згуртаванне правяло 4 міжнародныя навукова-практычныя канферэнцыі, удзельнічала ў Першым і Другім з'ездах беларусаў краін Балтыі (1994—

1998), традыцыйных сустрэчах беларусаў Паўночнай Амерыкі, у правядзенні культурнай праграмы «Беларусы ў Празе» (1996). Выдадзены кнігі М. Ермаловіча «Старажытная Беларусь», зборнік вершаў Н. Арсенневай «Пад сінім небам», тры зборнікі «Культура беларускага замежжа», матэрыялы Першага з'езда беларусаў свету і па ініцыятыве і пры ўдзеле «Бацькаўшчыны» адноўлены вобраз Крыжа св. Еўфрасінні Полацкай, па выніках гэтай працы апублікавана кніга У. Арлова «Жыватворны сімвал Бацькаўшчыны» і створаны дакументальны фільм В. Шавялевіча «Шлях да святыні».

Сваёй дзейнасцю «Бацькаўшчына» аб'ядноўвае беларусаў у адну сусветную беларускую супольнасць, садзейнічае таму, каб суродзічы захоўвалі сваю беларускую адметнасць сярод іншых народаў.

БЕЛАРУСКІЯ ПЕСНІ І ГІМНЫ
BELARUSIAN SONGS AND ANTHEMS

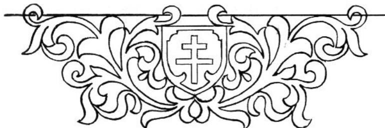

БІТВА ПАД ВОРШАЙ

Словы народныя
Музыка старабеларуская

Ой, ў нядзельку параненьку
Ўзыйшло сонейка хмарненька,
Ўзыйшло сонейка над борам,
Па-над Сялецкім таборам.

А ў таборы трубы граюць,
Да нарады зазываюць.
Сталі рады адбываці,
Адкуль Воршу здабываці:

А ці з поля, а ці зь лесу,
А ці з рэчкі невялічкі?
Сталі хлопцы-пяцігорцы
Каля рэчкі на прыгорцы.

Гучаць разам з самапалаў,
Б'юць паўсоткаю з гарматаў.
Масква стала наракаці,
Места Воршу пакідаці.

А як з Воршы уцякалі,
Тую рэчку праклiналі:
«Бадай ты павысыхала,
Наша слава тут прапала...»

ПАГОНЯ

Словы М. Баргдановіча
Музыка М. Шчаглова-Куліковіча

Толькі ў сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах, —
Ўспомню Вострую Браму сьвятую
І ваякаў на грозных канях.

Ў белай пене праносяцца коні, —
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, не спыніць, не стрымаць.

У бязьмерную даль вы ляціце,
А за вамі, прад вамі — гады.
Вы за кім у Пагоню сьпяшыце?
Дзе шляхі вашы йдуць і куды?

Мо яны, Беларусь, панясьліся
За тваімі дзяцьмі ўздагон,
Што забылі цябе, адракліся,
Прадалі і аддалі ў палон?

Біце ў сэрцы іх, біце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начамі
Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная, Маці- Краіна,
Не усьцішыцца гэтакі боль...
Ты прабач, ты прыймі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь.

Ўсё лятуць і лятуць тыя коні,
Срэбнай збруяй далёка грымяць...
Старадаўняй Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, не спыніць, не стрымаць.

У ГУШЧАРАХ

Словы Н. Арсеньневай
Музыка М. Шчаглова-Куліковіча

У гушчарах, затканых імглою,
Шэрым змрокам, на золку зару
Ахвяруем табе мы сабою
Кожны дзень, кожны час, Беларусь.

Ахвяруем табе мы сабою
Кожны дзень, кожны час, Беларусь.

І няма ў сэрцы жалю ды страху,
Мы адвагай юнацкай гарым,
Не чужыя варожыя сілы, —
Толькі ты нас вядзеш да зары.

Не чужыя варожыя сілы, —
Толькі ты нас вядзеш да зары.

Хмараў дым над абшарамі тае,
Вецер дыхае мятай, быльлём.
Беларусь, Беларусь залатая,
За цябе, за цябе мы ідзём!

Беларусь, Беларусь залатая,
За цябе, за цябе мы ідзём!

За Случчыну

Словы Н. Арсенневаў

Музыка М. Шчаглова-Куліковіча

Абтрасалі зь бярозаў лісьце вятругі,
І гублялі рабіны чырвоныя сьлёзы,
Як пайшлі мы ў змаганьне, на раны, на згін,
Абы яваю сталіся крозы.

Рэфрэн:

Пайшлі мы, воі з Божае ласкі,
У бой за Случчыну сваю!
Нам дзіў, што сёньня баюць казкі
Пра нас і песьні нам пяюць.

Аддавалі жыцьцё за сябе мы, за вас,
Беларусы-браты, і за сінія нівы,
І за тое, каб нас не смактала дрыгва,
А расьлі мы, аж сьвету надзіва.

Рэфрэн.

Не штыхі і ня кулі — жаролы гармат,
За адзіную зброю мы мелі каханьне,
Грала сэрца яно, хоць залеў лістапад
І расьлі ў рад магілы за намі.

Рэфрэн.

Не судзіла нам доля разгорыць зару,
Не судзіла даць шчасьце ды волю Айчыне,
Дай жа Бог, каб унукі ўзьнялі Беларусь
На ўзвышшы ахвярай і чынам.

Рэфрэн.

ВАЯЦКІ МАРШ

Беларускі нацыянальны гімн

Словы М. Краўцова
Музыка У. Тэраўскага

Мы выйдзем шчыльнымі радамі
На вольны родны свой простор,
Хай воля вечна будзе з намі,
А гвалту мы дамо адпор,
Дамо адпор!

Няхай жыве магутны, сьмелы
Наш беларускі родны дух,
Родны дух!
Штандар наш бел-чырвона-белы
Пакрый сабой народны рух.

На бой за шчасьце і за волю
Народу слаўнага свайго!
Браты, цярпелі мы даволі,
На бой усе да аднаго,
Да аднаго!

Імя і сілу беларуса
Няхай пачуе й бачыць той,
Бачыць той,
Хто сьмее нам нясьці прымусы
І першым выкліча на бой!

Браты, да шчасьця мы падходзім,
Хай гром грыміць яшчэ мацней,
Ў крывавых муках мы народзім
Жыцьцё Рэспублікі свае,
Жыцьцё Рэспублікі свае!

О, БЕЛАРУСЬ, МАЯ ШЫПШЫНА

Словы У. Дубоўкі
Музыка М. Шчаглова-Куліковіча

Беларусь, мая шыпшына,
Зялёны ліст, чырвоны цьвет,
У віхры дзікім не загінеш,
Чарнобылем не зарасьцеш.

Пялёсткамі тваімі стану,
На дзіды сэрца накалю,
Тваіх вачэй пад колер сталі
Праменьне яснае люблю.

Варожасьць шляху не зачыне,
У перашкодах дух расьце.
О, Беларусь, мая шыпшына,
Зялёны ліст, чырвоны цьвет.

ЛЮБЛЮ НАШ КРАЙ

Словы Канстанцыі Буйлы
Музыка Міколы Равенскага

Люблю наш край, старонку гэту,
Дзе я радзілася, расла,
Дзе першы раз пазнала шчасце,
Слязу нядолі праліла.

Люблю народ наш беларускі,
І хаты ў зелені садоў,
Залочаныя збожжам нівы,
Шум нашых гаяў і лясоў.

І жніва час душой люблю я,
І першы звон сярпоў і кос,
Калі на поле выйдуць жнеі,
А касары — на сенакос.

І песню родную люблю я,
Што жнеі ў полі запяюць,
Як гукі звонкія над нівай
Пераліваюцца-плывуць.

Люблю ў пагодную я ночку
Дапозна ў садзіку сядзець,
Сачыць за ясных зор мігценнем,
На месяц залаты глядзець.

Мне тут усё да сэрца міла,
Бо я люблю край родны свой,
Дзе з першым шчасцем я спазналась
І з першай горкаю слязой.

НЕ ЗАГАСНУЦЬ ЗОРКІ Ў НЕБЕ

Словы Янкі Купалы
Музыка Міколы Янчука
Гарм. Міколы Равенскага

Не загаснуць зоркі ў небе,
Покі неба будзе,

Не загіне край забраны,
Покі будуць людзі.

Ночка цёмная на свеце
Вечна не начуе;
Зерне, кінутае ў ніву,
Ўсходзіць ды красуе.

Наша зерне — нашы думкі —
Не загінуць свету,
Бліснуць краскай непаблеклай
Вечных агняцветаў.

З добрых думак, што мы кінем
На сваім дзірване,
Будзе унукам нашым жніва —
Доля, панаванне.

Беларускаю рукою
Светлай праўды сіла
Славу лепшую напіша
Беларусі мілай.

Зацвіце яна, як сонца
Пасля непагоды,
Ў роўнай волі, ў роўным стане
Між усіх народаў.

Не загіне край забраны,
Покі жывы людзі,
Не загаснуць зоркі ў небе,
Покі неба будзе.

МАГУТНЫ БОЖА

Словы Н. Арсенневай
Музыка М. Равенскага

Магутны Божа! Ўладар сусьветаў,
Вялікіх сонцаў і сэрц малых,
Над Беларусяй, ціхай і ветлай,
Рассып праменьні свае хвалы.

Дай спор у працы, штодзённай, шэрай,
На лусту хлеба, на родны край.
Павагу, сілу і веліч веры
У нашу праўду, у прышласьць дай.

Дай урадлівасьць жытнёвым нівам,
Учынкам нашым пашлі ўмалот.
Зрабі свабоднай, зрабі шчасьлівай
Краіну нашу і наш народ!

ХРАНАЛОГІЯ ГАЛОЎНЫХ ПАДЗЕЯЎ І ДАТ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ
LIST OF MAJOR EVENTS ANS DATES IN HISTORY OF BELARUS IN CHRONOLOGICAL ORDER

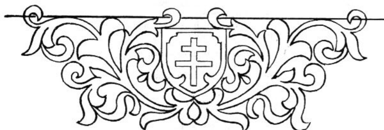

100 тысяч гадоў назад	З'яўленне на тэрыторыі Беларусі першых людзей.
100—5 тысяч гадоў назад	Каменны век.
Каля 25 тысяч гадоў назад	Найстаражытнейшыя з вядомых вучоным стаянкі чалавека каля вёсак Юравічы (Калінкавіцкі раён) і Бердыж (Чачэрскі раён).
Канец III тысячагоддзя да н. э. — VII ст. да н. э.	Бронзавы век.
VII ст. да н. э. — VIII ст. н. э.	Жалезны век.
VI—VIII стст.	Пачатак славянізацыі тэрыторыі Беларусі.
VIII—X стст.	Існаванне саюзаў летапісных плямён крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў.
826 г.	Першая згадка ў летапісах пра Полацк.
Сярэдзіна X ст.	Утварэнне Полацкага княства, першай старажытнабеларускай дзяржавы.
947 г.	Першыя звесткі пра Віцебск.
Каля 980 г.	Летапісныя паведамленні пра першага беларускага князя Рагвалода.
980 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Тураў.

Каля 985 г.	Першая згадка ў летапісе пра Заслаўе.
988—1001 гг.	Княжанне ў Полацку Ізяслава, сына Рагнеды Рагвалодаўны.
992 г.	Утварэнне Полацкай епархіі.
1000 г.	Смерць вялікай княгіні Рагнеды.
1003—1044 гг.	Княжанне ў Полацку Брачыслава Ізяславіча.
1005 г.	Заснаванне Тураўскай епархіі.
1019 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Берасце.
1021 г.	Войска полацкага князя Брачыслава авалодала Ноўгарадам. Бітва палачанаў з дружынай Яраслава Мудрага на Судоме.
1029 г.	Нарадзіўся найславуцейшы з старажытнабеларускіх князёў Усяслаў Чарадзей.
1044—1066 г.	Будаўніцтва ў Полацку трэцяга на ўсходнеславянскіх землях (пасля Кіева і Ноўгарада) Сафійскага сабора, які сімвалізаваў незалежнасць Полацкага княства.
1044—1101 гг.	Княжанне ў Полацку Усяслава Брачыславіча, празванага Чарадзеем.
1065 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Браслаў.
1066 г.	Пераможны паход палачанаў на Ноўгарад.
3 сакавіка 1067 г.	Бітва на Нямізе паміж войскам Усяслава Чарадзея і злучанымі дружынамі князёў Кіеўскай Русі.
	Першыя летапісныя звесткі пра Менск.
1067 г.	Першая згадка ў летапісе пра Воршу.
1068—1069 гг.	Княжанне Усяслава Чарадзея ў Кіеве.
1078 г.	Перамога палачанаў над войскамі Уладзіміра Манамаха.
	Першае паведамленне летапісаў пра Лагойск.
1097 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Пінск.
14 красавіка 1101 г.	Памёр князь Усяслаў Чарадзей.
1-я палова XII ст.	Смаленскае княства здабыло самастойнасць.
1101—1119 гг.	Княжанне ў Менску Глеба Усяславіча (Глеба Менскага).
1102 г.	Заснаванне горада Барысава.
Каля 1104 — 23 траўня 1167 г.	Жыццё і дзейнасць асветніцы Еўфрасінні Полацкай.
1116 г.	Першыя згадкі ў летапісе пра Слуцк.

1127 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Гародню.
1127—1159 гг.	Княжанне ў Смаленску Расціслава Мсціславіча.
1129 г.	Высылка полацкіх князёў у Візантыю.
Каля 1130 — каля 1182 г.	Жыццё і дзейнасць славутага пісьменніка і прапаведніка Кірылы Тураўскага.
1136 г.	Першыя паведамленні пра гарады Крычаў і Прапойск (Слаўгарад).
1142 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Гомель.
1147 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Брагін і расейскую Маскву.
Паміж 1152 і 1161 г.	Будаўніцтва ў Полацку дойлідам Іаанам Спасаўскага (Спаса-Еўфрасіннеўскага) саборнага храма.
1155 г.	Першая згадка пра Мазыр.
1156 г.	Першыя звесткі пра Мсціслаў.
1158 г.	Заваёва незалежнасці Тураўскім княствам.
1161 г.	Полацкі майстар-ювелір Богша (у хрышчэнні Лазар) стварыў крыж Еўфрасінні Полацкай.
1180-я гг.	У Гародні збудавана Барысаглебаўская (Каложская) царква.
Каля 1186 г.	Стварэнне «Слова пра паход Ігаравы».
1186—1216 гг.	Княжанне ў Полацку Валодшы (Уладзіміра).
1203, 1206, 1216 г.	Паходы полацкіх дружын на нямецкіх рыцараў у Ніжняе Падзвінне.
1213 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Рэчыцу.
Пачатак XIII ст.	Утварэнне Навагародскага княства.
1240-я гг.	Утварэнне Вялікага Княства Літоўскага.
Каля 1248 — 1263 г.	Княжанне ў Новагародку князя Міндоўга, першага вялікага князя Вялікага Княства Літоўскага.
1240 г.	Удзел палачанаў у разгроме шведскіх рыцараў на Няве.
1242 г.	Разгром нямецкіх рыцараў Аляксандрам Неўскім з удзелам полацкай і віцебскай дружын на Чудскім возеры.
1249 г.	Князь Міндоўг разграміў каля горада Крутагор'е войска татарскага хана Койдана. З таго часу горад атрымаў назву Койданава (з 1932 г. Дзяржынск).
1252 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Наваградак (Навагрудак), Слонім і Ваўкавыск.

1253 г.	Вялікі князь Міндоўг атрымаў тытул караля і каранаваўся ў Навагрудку.
1258—1259 гг.	Паход мангола-татараў на Беларусь.
1260 г.	Войска Вялікага Княства Літоўскага разбіла крыжакоў каля возера Дурбэ.
1264—1267 гг.	Княжанне вялікага князя Войшалка (сына Міндоўга).
1267 г.	Першыя летапісныя звесткі пра Магілёў.
1267—1270 гг.	Княжанне вялікага князя Шварна.
1270—1282 гг.	Княжанне вялікага князя Трайдзеня.
1284 г.	Разгром войскамі літоўскага князя Рынгальда мангола-татарскіх войскаў каля вёскі Магільна (цяпер Уздзенскі раён).
1295—1316 гг.	Княжанне вялікага князя Віценя.
1295 г.	Пагоня зацверджана як герб Вялікага Княства Літоўскага.
1307 г.	Добраахвотнае ўваходжанне Полацкай зямлі ў Вялікае Княства Літоўскае.
1314 г.	Перамога Давыда Гарадзенскага над нямецкімі рыцарамі пад Навагрудкам.
1315 г.	У склад Вялікага Княства Літоўскага ўвайшла Берасцейская зямля.
1316—1341 гг.	Княжанне вялікага князя Гедзіміна.
1317 г.	Заснаванне Літоўскай мітраполіі.
1320 г.	Уваходжанне Віцебскага княства ў склад Вялікага Княства Літоўскага.
	Вялікі князь Гедзімін заснаваў горад Беласток.
1320—1330-я гг.	Уваходжанне ў склад Вялікага Княства Літоўскага Турава-Пінскай зямлі.
1323 г.	Перанясенне сталіцы дзяржавы з Наваградка ў Вільню.
1331 г.	Перамога войскаў вялікага князя Гедзіміна над рыцарамі Тэўтонскага ордэна на рацэ Акмяне.
1341—1345 гг.	Княжанне вялікага князя Яўнута.
1345—1377 гг.	Княжанне вялікага князя Альгерда.
1348 г.	Перамога войскаў Вялікага Княства над нямецкімі рыцарамі на рацэ Стрэве.
1355 г.	Да Вялікага Княства Літоўскага далучана Бранскае княства.

1358 г.	У склад Вялікага Княства Літоўскага ўвайшло Мсціслаўскае княства.
1362 г.	Перамога нашых войскаў на чале з Альгердам над злучанымі сіламі Залатой арды на рацэ Сініх Воды, у выніку чаго былі вызвалены ад татарскага прыгнёту і ўвайшлі ў склад Вялікага Княства Літоўскага Кіеўская, Чарнігаўская, Валынская, Падольская і Пераяслаўская землі.
1368—1372 гг.	Паходы вялікага князя Альгерда на Маскву.
1377—1392 гг.	Княжанне вялікага князя Ягайлы.
8 верасня 1380 г.	Кулікоўская бітва, у якой удзельнічалі Андрэй Альгердавіч (Андрэй Полацкі), Дзмітры Альгердавіч ды інш. ваяводы з беларускіх зямель.
1385 г.	Крэўская унія Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства.
1387 г.	Вільня першая з беларускіх гарадоў атрымала магдэбургскае права.
1390 г.	Магдэбургскае права нададзена Берасцю.
1391 г.	Самакіраванне паводле магдэбургскага права атрымала Гародня.
1392 г.	Востраўскае пагадненне паміж Вітаўтам і Ягайлам аб перадачы ўлады ў Вялікім Княстве Вітаўту.
1392—1430 гг.	Княжанне вялікага князя Вітаўта.
1399 г.	У бітве з татарамі на рацэ Ворскле загінуў апошні полацкі князь Андрэй Альгердавіч.
1404 г.	Уваходжанне Смаленскага княства ў Вялікае Княства Літоўскае.
1408 г.	Усталяванне мяжы паміж Вялікім Княства Літоўскім і Маскоўскім Княствам па рэках Ацэ і Угры.
15 ліпеня 1410 г.	Разгром арміі Тэўтонскага ордэна пад Грунвальдам злучанымі сіламі Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства.
1411 г.	Тарунскі мір Вялікага Княства і Польшчы з Тэўтонскім ордэнам.
1413 г.	Гарадзельская унія Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства.
1430—1432 гг.	Княжанне вялікага князя Свідрыгайлы.
1432—1440 гг.	Княжанне вялікага князя Жыгімонта Кейстутавіча.
1468 г.	Прыняцце Судзебніка вялікага князя Казіміра Ягайлавіча, першага збору законаў дзяржавы.

1490(?)—1551(?) гг.	Жыццё і дзейнасць асветніка, заснавальніка беларускага і ўсходнеславянскага кнігадрукавання Францішка Скарыны.
1492—1506 гг.	Княжанне вялікага князя Аляксандра.
1492—1494 гг.	Першая вайна Масковіі з Вялікім Княствам Літоўскім.
1498 г.	Полацк атрымаў самакіраванне паводле магдэбургскага права.
1499 г.	Магдэбургскае права нададзена Менску.
1500—1503 гг.	Вайна Масковіі з Вялікім Княствам Літоўскім.
1506—1548 гг.	Княжанне вялікага князя Жыгімонта I Старога.
5 жніўня 1506 г.	Разгром нашымі войскамі на чале з Міхалам Глінскім крымскіх татараў пад Клецкам.
1507—1508 гг.	Вайна Масковіі з Вялікім Княствам Літоўскім.
1512—1522 гг.	Вайна Масковіі з Вялікім Княствам Літоўскім.
8 верасня 1514 г.	Бліскучая перамога 35-тысячнай арміі Вялікага Княства на чале з гетманам Канстанцінам Астрожскім над 80-тысячным войскам маскоўскіх захопнікаў пад Воршай.
1516 г.	Выхад у свет паэмы Яна Вісліцкага «Пруская вайна», прысвечанай перамозе пад Грунвальдам.
6 жніўня 1517 г.	Францішак Скарына выдаў у Празе першую друкаваную беларускую кнігу.
1522 г.	Францішак Скарына заснаваў у Вільні першую на тэрыторыі Усходняй Еўропы друкарню.
1523 г.	Выйшла ў свет паэма беларускага паэта-лацініста Міколы Гусоўскага «Песня пра зубра».
1529 г.	Прыняты першы Статут Вялікага Княства Літоўскага.
1534—1537 гг.	Вайна Масковіі з Вялікім Княствам Літоўскім.
1548—1572 гг.	Княжанне вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста.
1557 г.	Прынята «Устава на валокі», якая ўнармавала ў Вялікім Княстве Літоўскім зямельную рэформу.
1557—1633 гг.	Жыццё і дзейнасць выдатнага палітычнага, грамадскага і ваеннага дзеяча Вялікага Княства Літоўскага Льва Сапегі.
1558—1583 гг.	Інфлянцкая (Лівонская) вайна Масковіі з Інфлянцкім (Лівонскім) ордэнам, Вялікім Княствам Літоўскім і Польшчай.

1559 г.	Інфлянцкі (Лівонскі) ордэн перайшоў пад пратэктарат Вялікага Княства Літоўскага.
1562 г.	Сымон Будны распачаў кнігавыдавецкую дзейнасць у Нясвіжы.
Люты 1563 г.	Войска Івана IV Жахлівага захапіла Полацк.
Студзень 1564 г.	Разгом маскоўскага войска на рацэ Вуле.
1566 г.	Зацверджаны Другі Статут Вялікага Княства Літоўскага.
1569 г.	Аб'яднанне Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства ў Рэч Паспалітую.
1573 г.	Княжанне вялікага князя Генрыха Валезага (Валуа).
1576—1586 гг.	Уладаранне вялікага князя і караля Сцяпана Батуры (Стэфана Баторыя).
Жнівень 1579 г.	Вызваленне Полацка ад маскоўцаў.
1579 г.	Пераўтварэнне Віленскага калегіума ў акадэмію — першую вышэйшую навучальную ўстанову ва Усходняй Еўропе.
Каля 1580 г.	Васіль Цяпінскі выдаў беларускі пераклад Евангелля.
1581 г.	Створаны Галоўны літоўскі трыбунал — найвышэйшы судовы і апеляцыйны орган Вялікага Княства Літоўскага.
	Адкрыццё Полацкага езуіцкага калегіума.
1587—1632 гг.	Уладаранне вялікага князя і караля Жыгімонта Вазы.
1588 г.	Зацверджаны трэці Статут Вялікага Княства Літоўскага.
9 кастрычніка 1596 г.	Сабор у Берасці абвясціў унію праваслаўнай і каталіцкай цэркваў Рэчы Паспалітай.
1600—1629 гг.	Вайна Рэчы Паспалітай са Швецыяй.
27 верасня 1605 г.	Вялікі гетман Ян Караль Хадкевіч на чале 4-тысячнага аддзела, які складаўся пераважна з беларусаў, разграміў пад Кірхгольмам (паблізу Рыгі) 14-тысячную шведскую армію.
1609—1618 гг.	Вайна Рэчы Паспалітай з Расеяй.
Верасень 1610 г.	Войскі Рэчы Паспалітай занялі Маскву.
1618 г.	Дзявулінскае замірэнне паміж Расеяй і Рэччу Паспалітай, паводле якога Вялікае Княства Літоўскае вярнула сабе Смаленшчыну, Чарнігаўшчыну і Ноўгарад-Северскую зямлю з 30 гарадамі.
1621 г.	Войскі Рэчы Паспалітай на чале з гетманам Янам Каралем Хадкевічам разграмілі турэцкую армію пад Хоцінам.

12 лістапада 1623 г.	Забойства віцебскімі бунтаўшчыкамі полацкага уніяцкага архіепіскапа Ясафата Кунцэвіча.
1629—1680 гг.	Жыццё і дзейнасць пісьменніка, грамадскага дзеяча і асветніка Сімяона Полацкага.
1632—1634 гг.	Вайна Расеі з Рэччу Паспалітай (Смаленская вайна), у выніку якой Смаленск застаўся ў Вялікім Княстве Літоўскім.
1648—1651 гг.	Казацка-сялянская вайна ў Беларусі.
1648—1668 гг.	Уладаранне вялікага князя і караля Яна Казіміра.
1654—1667 гг.	Вайна Расеі з Рэччу Паспалітай. Самая крывавая і спусташальная вайна ў нашым мінулым. У выніку яе Беларусь страціла болей за 50% насельніцтва.
1 лютага 1661 г.	Магілёўскае паўстанне, у час якога жыхары горада выразалі 7-тысячны акупацыйны расейскі гарнізон.
1669—1673 гг.	Уладаранне вялікага князя і караля Міхала Вішнявецкага.
1672 г.	Сімяон Полацкі адчыніў першы ў Расеі тэатр.
1674—1696 гг.	Уладаранне вялікага князя і караля Яна Сабескага.
1697—1706, 1709—1733 гг.	Уладаранне вялікага князя і караля Аўгуста II Моцнага.
1700—1721 гг.	Паўночная вайна Расеі і Рэчы Паспалітай са Швецыяй. Вайсковыя дзеянні праходзілі на тэрыторыі Беларусі, якая страціла трэцюю частку насельніцтва.
1704—1709, 1733	Уладаранне вялікага князя і караля Станіслава Ляшчынскага.
1708 г.	Бітва расейскіх войскаў са шведамі каля вёскі Лясная (Слаўгарадскі раён).
1 траўня 1710 г.	Салдаты Пятра I узарвалі Полацкі Сафійскі сабор.
1733—1764 гг.	Уладаранне вялікага князя і караля Аўгуста III.
1743—1744 гг.	Крычаўскі сялянскі бунт.
1764—1795 гг.	Уладаранне вялікага князя і караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага.
1767 г.	Слуцкая канфедэрацыя праваслаўнай шляхты, створаная з дапамогай Расеі дзеля ўмяшання ва ўнутраныя справы Рэчы Паспалітай.
1768 г.	Утварэнне патрыятычнай Барскай канфедэрацыі, якая выступала за захаванне незалежнасці дзяржавы.
1771 г.	Расейскія войскі на чале з А. Суворавым перамаглі каля вёскі Сталавічы (Баранавіцкі раён) сілы барскіх канфедэратаў пад камандаваннем вялікага гетмана Міхала Казіміра Агінскага.

1772 г.	Першы падзел Рэчы Паспалітай паміж Расеяй, Аўстрыяй і Прусіяй і далучэнне ўсходняй часткі Беларусі да Расейскай імперыі.
1773 г.	У Рэчы Паспалітай створана Адукацыйная камісія.
3 траўня 1791 г.	Прыняцце Соймам Рэчы Паспалітай першай ў Еўропе Канстытуцыі.
1792 г.	Утварэнне Таргавіцкай канфедэрацыі магнатаў і шляхты, незадаволеных прыняццем Канстытуцыі і прагрэсіўнымі рэформамі. Канфедэраты звярнуліся па дапамогу да Расеі, якая ўвяла ў Рэч Паспалітую свае войскі.
1793 г.	Другі падзел Рэчы Паспалітай, у выніку якога Расея захапіла цэнтральную частку Беларусі.
1794 г.	Нацыянальна-вызвольнае паўстанне Тадэвуша Касцюшкі.
23 траўня 1794 г.	Указ імператрыцы Кацярыны II пра ўвядзенне ў Расейскай імперыі «мяжы яўрэйскай аселасці», у якую ўваходзілі Полацкая, Магілёўская і Мінская губерні.
1795 г.	Трэці падзел Рэчы Паспалітай і далучэнне да Расейскай імперыі заходняй часткі Беларусі.
24 снежня 1798 г.	Нарадзіўся Адам Міцкевіч.
4 лютага 1808 г.	Нарадзіўся Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч.
10 чэрвеня 1812 г.	Адкрыццё Полацкай езуіцкай акадэміі, якая мела правы універсітэта.
1812 г.	Паход на Расею Вялікай арміі Напалеона, у якой служыла 25 тысяч нашых суайчыннікаў. Напалеонаўская авантура, якая нарадзіла спадзяванні на аднаўленне незалежнасці Вялікага Княства Літоўскага, каштавала Беларусі мільёна яе жыхароў.
1817—1823 гг.	Дзейнасць таемных студэнцкіх таварыстваў філаматаў і філарэтаў.
1820 г.	Закрыццё царскімі ўладамі Полацкай акадэміі.
1825 г.	Стварэнне падпольнага таварыства «Ваенныя сябры».
1831 г.	Нацыянальна-вызвольнае паўстанне супраць царызму.
1832 г.	Стварэнне пры расейскім урадзе «Асобага камітэта па справах Заходніх губерняў» з мэтай русіфікацыі Беларусі.
	Закрыццё Віленскага універсітэта.

1836 г.	Царскі ўказ пра ўвядзенне ва ўсіх навучальных установах Беларусі выкладання на расейскай мове.
	Стварэнне нелегальнай рэвалюцыйнай арганізацыі «Дэмакратычнае таварыства».
2 лютага 1838 г.	Нарадзіўся нацыянальны герой Беларусі Кастусь Каліноўскі.
1839 г.	Арганізаваны царскімі ўладамі Полацкі царкоўны сабор прымае акт аб ліквідацыі уніі праваслаўнай і каталіцкай цэркваў. Беларускіх уніятаў (напрыканцы XVIII ст. яны складалі болей за 75% насельніцтва) прымусова далучаюць да Рускай праваслаўнай царквы.
21 сакавіка 1840 г.	Адмысловым царскім указам забаронена ўжыванне ў афіцыйных дакументах назваў «Беларусь» і «Літва».
	Указ пра спыненне дзейнасці ў Беларусі трэцяга Статута Вялікага Княства Літоўскага і поўнае ўвядзенне расейскага заканадаўства.
1846—1849 гг.	Дзейнасць у Беларусі падпольнай арганізацыі «Саюз свабодных братоў» («Братні саюз літоўскай моладзі»).
1859 г.	Забарона выкарыстання ў беларускім друку лацінскага шрыфту.
3 сакавіка 1861 г.	Скасаванне прыгоннага права.
Чэрвень 1862 г.	Выйшаў першы нумар нелегальнай беларускамоўнай газеты «Мужыцкая праўда», якую выдаваў Кастусь Каліноўскі з паплечнікамі.
1863 г.	Нацыянальна-вызвольнае паўстанне пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага.
1 лютага 1863 г.	Маніфест Часовага ўрада Літвы і Беларусі з заклікам да паўстання.
13 лютага 1863 г.	Захоп паўстанцамі горада Пружаны.
6 траўня 1863 г.	Захоп паўстанцамі горада Горы-Горкі.
22 сакавіка 1864 г.	Пакаранне К. Каліноўскага смерцю ў Вільні.
1864 г.	Забарона размаўляць у навучальных установах Беларусі на роднай мове.
	За ўдзел студэнтаў і выкладчыкаў у паўстанні 1863 г. зачынены Горы-Горацкі земляробчы інстытут.
5 ліпеня 1876 г.	Нарадзілася паэтэса Цётка (Алаіза Пашкевіч).
13 сакавіка 1881 г.	Беларускі шляхціц Ігнат Грынявіцкі забіў у Пецярбургу Аляксандра II, выканаўшы прысуд, які вынесла расейскаму імператару рэвалюцыйная арганізацыя «Народная воля».

9 чэрвеня 1881 г.	Нарадзіўся выдатны палітычны дзеяч і вучоны, адзін з «бацькоў» Беларускай Народнай Рэспублікі, Іван Луцкевіч.
7 ліпеня 1882 г.	Нарадзіўся Янка Купала.
3 лістапада 1882 г.	Нарадзіўся Якуб Колас.
8 лістапада 1883 г.	Нарадзіўся выдатны палітычны дзеяч, навуковец і пісьменнік Вацлаў Ластоўскі.
1884 г.	Пачаў выходзіць часопіс «Гомон», орган беларускай фракцыі «Народнай волі».
1891 г.	Выйшла ў свет кніга Францішка Багушэвіча «Дудка беларуская».
9 снежня 1891 г.	Нарадзіўся Максім Багдановіч.
20 верасня 1903 г.	Нарадзілася паэтэса Наталля Арсеннева.
Снежань 1903 г.	Утварэнне першай беларускай палітычнай партыі — Беларускай сацыялістычнай грамады.
31 кастрычніка 1905 г.	Расстрэл рэвалюцыйнага мітынгу на Прывакзальным пляцы ў Мінску («Курлоўскі расстрэл»).
Студзень 1906 г.	II з'езд Беларускай сацыялістычнай грамады.
Травень 1906 г.	Заснаванне першага легальнага беларускага выдавецтва «Загляне сонца і ў наша ваконца».
14 верасня 1906 г.	Выйшаў першы нумар легальнай беларускай газеты «Наша доля».
23 лістапада 1906 г.	Пачаў выходзіць беларускі тыднёвік «Наша ніва».
1907—1913 гг.	Дзейнасць Першай беларускай тэатральнай трупы Ігната Буйніцкага.
9 жніўня 1910 г.	Нарадзілася паэтэса Ларыса Геніюш.
1 жніўня 1914 г.	Пачатак Першай сусветнай вайны.
1915—1917 гг.	Дзейнасць Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны.
Студзень 1916 г.	Стварэнне ў Вільні Цэнтральнага камітэта беларускіх нацыянальных арганізацый.
Люты 1916 г.	У Вільні створана канфедэрацыя, якая выступала за аднаўленне Вялікага Княства Літоўскага.
Сакавік 1916 г.	Нарачанская наступальная аперацыя расейскіх войскаў і яе правал.
19 сакавіка 1917 г.	У Мінску адбылася агульнагарадская маніфестацыя ў гонар перамогі Лютаўскай рэвалюцыі ў Расеі.
Ліпень 1917 г.	З'езд беларускіх нацыянальных арганізацый і партый у Мінску.

27 кастрычніка	III з'езд Беларускай сацыялістычнай грамады ў Мінску.
Лістапад 1917 г.	Цэнтральная рада беларускіх арганізацый пераўтворана ў Вялікую беларускую раду.
18 снежня 1917 г.	Пачатак працы Першага Усебеларускага з'езда. Пасля ягонага разгону бальшавікамі на нелегальным пасяджэнні была абрана Рада Усебеларускага з'езда.
3 студзеня 1918 г.	Рада Усебеларускага з'езда абрала Выканаўчы камітэт.
18 лютага 1918 г.	Выканаўчы камітэт Рады Усебеларускага з'езда ўзяў у свае рукі ўладу ў Менску.
21 лютага 1918 г.	Выканкам Рады Усебеларускага з'езда апублікаваў 1-ю Устаўную грамату да народаў Беларусі, дзе абвясціў сябе Часовым урадам.
3 сакавіка 1918 г.	Падпісанне Брэсцкай мірнай дамовы паміж Савецкай Расеяй і дзяржавамі нямецкага блоку, паводле якой частка Беларусі пакідалася немцам.
9 сакавіка 1918 г.	Выканаўчы камітэт Рады Усебеларускага з'езда прыняў 2-ю Устаўную грамату, дзе абвясціў Беларусь дэмакратычнай рэспублікай у яе этнаграфічных межах.
25 сакавіка 1918 г.	Абвяшчэнне незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР).
28 красавіка 1918 г.	Народны Сакратарыят Беларусі зацвердзіў беларускую мову дзяржаўнай і абавязковай у БНР і прыняў пастанову пра адкрыццё ў Менску ўніверсітэта.
Чэрвень 1918 г.	Урад БНР афіцыйна зацвердзіў герб Пагоня і бела-чырвона-белы сцяг дзяржаўнымі сімваламі, а таксама ўвёў пашпарт грамадзяніна БНР.
11 кастрычніка 1918 г.	Народны Сакратарыят Беларусі прыняў часовую Канстытуцыю БНР.
Снежань 1918 г.	Урад БНР на чале з Антонам Луцкевічам вымушаны пераехаць у Гародню.
30—31 снежня 1918 г.	У Смаленску адбыўся I з'езд КП(б)Б, які абвясціў утварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь (ССРБ).
1 студзеня 1919 г.	Афіцыйнае абвяшчэнне БССР са сталіцай у Менску. У склад БССР увайшлі Віцебская, Гарадзенская, Менская, Магілёўская губерні, а таксама беларускія паветы Віленскай, Ковенскай і Смаленскай губерняў.
16 студзеня 1919 г.	ЦК РКП(б) прыняў рашэнне пра ўключэнне Віцебскай, Магілёўскай і Смаленскай губерняў у склад РСФСР і стварэнне на астатняй тэрыторыі Літоўска-Беларускай ССР.

2—3 лютага 1919 г.	1-шы Усебеларускі з'езд Саветаў у Менску прыняў 1-ю Канстытуцыю БССР.
27 лютага 1919 г.	Створана Літоўска-Беларуская ССР (ЛітБел) са сталіцаю ў Вільні. У складзе рэспублікі засталася тэрыторыя Віленскай і Менскай губерняў.
21 красавіка 1919 г.	Польскія войскі занялі Вільню.
17 ліпеня 1919 г.	Урад ЛітБел спыніў сваю дзейнасць.
8 жніўня 1919 — 11 ліпеня 1920 г.	Акупацыя Менска польскімі войскамі.
Лістапад 1920 г.	Паход 20-тысячнай арміі прыхільніка незалежнасці Беларусі генерала Станіслава Булак-Балаховіча на Палессе. Чырвоная Армія, несучы значныя страты, пакінула Петрыкаў, Мазыр, Калінкавічы.
Лістапад—снежань 1920 г.	Антыбальшавіцкае Слуцкае паўстанне (Слуцкі збройны чын).
14 лістапада 1920 г.	Адбыўся 1-шы беларускі з'езд Случчыны, які прызнаў яе часткаю БНР. З'езд вітаў Найвышэйшую раду БНР, выказаў пратэст супраць усталявання савецкай улады «як чужацкай» і пастанавіў прыступіць да арганізацыі ўласных вайсковых фарміраванняў.
27 лістапада 1920 г.	Пачатак баявых дзеянняў слуцкіх паўстанцаў супраць савецкіх войскаў (Дзень Герояў).
18 сакавіка 1921 г.	Падпісана Рыжская мірная дамова паміж РСФСР (і па ўпаўнаважанню ўрада БССР) і УССР з аднаго боку і Польшчай з другога, у выніку чаго Заходняя Беларусь і Заходняя Украіна адышлі да Польшчы.
11 ліпеня 1921 г.	Адкрыццё Беларускага дзяржаўнага універсітэта.
1921—1937 гг.	Дзейнасць у Заходняй Беларусі Таварыства беларускай школы.
30 студзеня 1922 г.	Адкрыццё ў Менску Інстытута беларускай культуры.
10 ліпеня 1922 г.	Абвешчана аўтаномія Беларускай праваслаўнай царквы на чале з мітрапалітам Мельхіседэкам. (У 1937 г. увесь клір больш чым 400 прыходаў Беларускай аўтакефальнай царквы быў знішчаны.)
30 снежня 1922 г.	Дамова пра стварэнне Саюза ССР. Беларуская ССР увайшла ў склад СССР як заснавальніца.
Кастрычнік 1923 г.	Стварэнне Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі.
Лістапад 1923 г.	У СССР, у тым ліку і ў БССР, створана Аб'яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне (ОГПУ—АДПУ), асобыя калегіі якога атрымалі права без суда выносіць пастановы пра тэрміны зняволення і расстрэлы асобаў, якія прызнаны імі вінаватымі.

Сакавік 1924 г.	Першае ўзбуйненне Беларускай ССР. У склад БССР, якая пасля свайго 2-га абвяшчэння ў ліпені 1920 г. уключала ўсяго 6 паветаў Менскай губерні, вернута значная частка беларускіх паветаў Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губерняў. Тэрыторыя рэспублікі павялічылася болей як удвая (110,5 тыс. км^2), колькасць насельніцтва — да 4,2 млн. чал.
1924 г.	Пачатак ажыццяўлення ў БССР палітыкі беларусізацыі.
	У Заходняй Беларусі польскія ўлады зачынілі 400 беларускіх школ і 15 беларускіх газет.
Чэрвень 1925 г.	Заснаванне ў Заходняй Беларусі Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ), легальнай рэвалюцыйна-дэмакратычнай нацыянальна-вызвольнай арганізацыі, якая налічвала 120 тыс. сяброў.
2-я палова 1920-х гг.	Пачатак рэпрэсій супраць беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі. Паступовае згортванне беларусізацыі.
Снежань 1926 г.	Другое ўзбуйненне Беларускай ССР. У склад БССР вернуты Рэчыцкі і Гомельскі паветы. Тэрыторыя рэспублікі склала 125,8 тыс. км^2, колькасць насельніцтва — 5 млн. чал.
Красавік 1928 г.	У Заходняй Беларусі (Беласток) пачаўся судовы працэс над 133 дзеячамі нацыянальна-вызвольнага руху.
1 студзеня 1929 г.	На базе Інстытута беларускай культуры адкрыта Беларуская акадэмія навук.
1929 г.	Пачатак палітыкі масавай калектывізацыі, якая пазбавіла беларускую вёску лепшых працаўнікоў. У выніку гэтак званага «раскулачвання» з Беларусі былі высланы сотні тысяч жыхароў.
Люты 1930 г.	У СССР, у тым ліку і ў БССР, пры «паўнамоцных прадстаўніцтвах» ОГПУ сфарміраваны «тройкі», якім дадзена права без суда накіроўваць у канцлагеры або на расстрэл.
1930—1931 гг.	Масавыя арышты нацыянальнай інтэлігенцыі па сфабрыкаванай ОГПУ справе «Саюза вызвалення Беларусі».
26 жніўня 1933 г.	Пастанова Савета Народных Камісараў БССР «Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу» з мэтаю «поўнага падпарадкавання беларускага правапісу задачам выхавання працоўных масаў у духу пралетарскага інтэрнацыяналізму».
1933 г.	Голад, выкліканы палітыкай калектывізацыі.
1937—1938 гг.	Найбольшы размах палітычных рэпрэсій.

1937—1941 гг.	Масавыя расстрэлы органамі НКВД цывільных грамадзян ва ўрочышчы Курапаты пад Менскам. Паводле розных ацэнак, тут было расстраляна ад 30 да 300 тыс. чалавек. У выніку сталінскага генацыду Беларусь страціла звыш 2 млн. чалавек.
29 кастрычніка 1937 г.	НКВД адначасова расстраляла ў Менску 14 пісьменнікаў: Міхася Зарэцкага, Алеся Дудара, Платона Галавача, Анатоля Вольнага, Васіля Каваля, Валерыя Маракова, Юрку Лявоннага, Васіля Сташэўскага, Зяму Піваварава, Ізі Харыка ды інш.
23 жніўня 1939 г.	У Маскве падпісаны пакт Молатава—Рыбентропа, савецка-нямецкая дамова пра ненападзенне і сакрэтныя пратаколы пра падзел сфераў уплыву.
1 верасня 1939 г.	Нападзенне фашысцкай Германіі на Польшчу і пачатак Другой сусветнай вайны.
17 верасня 1939 г.	Савецкія войскі перайшлі мяжу з Польшчай і да 25 верасня занялі ўсю тэрыторыю Заходняй Беларусі (разам з Вільняй і Беластокам) і Заходняй Украіны.
Кастрычнік 1939 г.	Вільня і Віленскі край паводле рашэння ўрада СССР перададзены Літве.
14 лістапада 1939 г.	Заходняя Беларусь прынята ў склад БССР. Насельніцтва рэспублікі павялічылася да 11 млн. чал.
22 чэрвеня 1941 г.	Пачатак вайны Германіі з СССР.
22 чэрвеня — канец ліпеня 1941 г.	Стварэнне аднаго з першых у Беларусі пінскага партызанскага атрада пад камандаваннем Васіля Каржа.
28 чэрвеня 1941 г.	Нямецкія войскі занялі Мінск.
Зіма 1941—1942 гг.	Стварэнне на тэрыторыі Беларусі фашысцкіх канцлагераў.
Студзень 1942 г.	На акупаванай тэрыторыі створана Беларуская незалежніцкая партыя.
Красавік 1942 г.	Стварэнне 1-й беларускай партызанскай брыгады пад камандаваннем Міная Шмырова.
Верасень 1942 г.	Стварэнне Беларускага штаба партызанскага руху.
Красавік—чэрвень 1943 г.	Беларускія партызаны правялі аперацыю «Граніт», у ходзе якой пушчаны пад адхон 1806 эшалонаў праціўніка, узарваны 66 чыгуначных мастоў, разгромлены 164 гарнізоны.
23 чэрвеня — 28 жніўня 1944 г.	Беларуская аперацыя («Багратыён»), у ходзе якой войскі 1, 2, 3-га Беларускіх і 1-га Прыбалтыйскага

	франтоў разам з беларускімі партызанамі вызвалілі ўсю тэрыторыю Беларусі ад нямецкіх акупантаў.
27 чэрвеня 1944 г.	2-гі Усебеларускі кангрэс у Мінску пацвярджае пастановы 1-га Усебеларускага кангрэса і Рады БНР аб незалежнасці Беларусі.
3 ліпеня 1944 г.	Ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў вызвалены Мінск.
Красавік 1945 г.	На знак прызнання яе заслуг у разгроме фашысцкай Германіі Беларуская ССР прымаецца ў склад сяброў-заснавальнікаў ААН.
Жнівень 1945 г.	СССР перадае Польшчы са складу БССР 17 раёнаў Беластоцкай вобласці разам з Беластокам і 3 раёны Брэсцкай вобласці.
1946—1948 гг.	Чыстка КПБ і замена большасці вядучых камуністаў у Беларусі рускімі.
1951 г.	Адмена ў школах БССР абавязковага экзамена па беларускай мове.
	Заснаванне Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Нью-Йорку.
1954 г.	Уступленне Беларускай ССР у ЮНЕСКО.
1959 г.	Паводле Усесаюзнага перапісу насельніцтва ў Беларусі жыве 8 054 648 чалавек.
1965 г.	Першым сакратаром ЦК КПБ прызначаны Пётр Машэраў (трагічна загінуў у 1980 г.).
	Сярэдзіна 1960-х — сярэдзіна 1970-х гг. Нацыянальна-патрыятычны рух сярод беларускіх навукоўцаў, пісьменнікаў, студэнтаў, на які ўлады адказалі адміністрацыйнымі рэпрэсіямі.
1970 г.	Паводле дадзеных Усесаюзнага перапісу насельніцтва ў БССР жыве 9 002 300 чалавек.
1971 г.	Праз трыццаць гадоў пасля пачатку нямецкай акупацыі Беларусь дасягнула даваеннага ўзроўню насельніцтва.
25 студзеня 1972 г.	У Мінску нарадзіўся мільённы жыхар.
1979 г.	У Беларускім дзяржаўным універсітэце заснавана «Беларуская майстроўня» — студэнцкае аб'яднанне, якое змагалася за адраджэнне нацыянальнай культуры.
	Паводле дадзеных Усесаюзнага перапісу, насельніцтва БССР складае 9 560 000 чалавек.
1986 г.	Ядзерная катастрофа на Чарнобыльскай АЭС. 70% радыёактыўных выкідаў выпадае на Беларусь.

Снежань 1986 г.	Калектыўны ліст беларускай інтэлігенцыі («Ліст 28-мі») да Міхаіла Гарбачова з заклікам прадухіліць «духоўнае выміранне» беларускага народа.
Красавік 1987 г.	Заснаванне Беларускага фонду культуры.
1 лістапада 1987 г.	Несанкцыянаваны мітынг у Мінску з нагоды дня памяці продкаў Дзяды. Удзельнікі абвінавачваюць савецкі рэжым у правядзенні ў Беларусі палітыкі генацыду.
19 чэрвеня 1988 г.	Блізу 10 000 чалавек удзельнічаюць у дэманстрацыі памяці ахвяраў Курапатаў, патрабуючы стварэння следчай камісіі.
19 кастрычніка 1988 г.	У Мінску на сходзе інтэлігенцыі ствараюцца грамадскае гістарычна-асветнае таварыства «Мартыралог Беларусі» і аргкамітэт Беларускага народнага фронту.
30 кастрычніка 1988 г.	Войскі і міліцыя жорстка разганяюць у Мінску масавую дэманстрацыю памяці ахвяраў сталінізму.
Студзень 1989 г.	Паводле перапісу насельніцтва, у Беларусі жыве 10 200 200 чалавек.
19 лютага 1989 г.	У Мінску на стадыёне «Дынама» адбыўся 45-тысячны мітынг у падтрымку БНФ і працэсу перабудовы.
24—25 чэрвеня 1989 г.	На Устаноўчым з'ездзе ў Вільні ўтвораны Беларускі народны фронт «Адраджэньне» на чале з Зянонам Пазьняком.
27 чэрвеня 1989 г.	Стварэнне Таварыства беларускай мовы.
26 ліпеня 1989 г.	Масавы мітынг у Мінску патрабуе стварэння следчай камісіі ў справе ўтойвання інфармацыі пра Чарнобыль.
26 студзеня 1990 г.	Вярхоўны Савет БССР прымае Закон аб мовах, у адпаведнасці з якім беларуская мова абвяшчаецца адзінай дзяржаўнай мовай рэспублікі.
27 ліпеня 1990 г.	Прыняцце Вярхоўным Саветам БССР Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР.
10—11 верасня 1990 г.	На Устаноўчым з'ездзе ў Мінску заснавана Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына».
3—4 лістапада 1990 г.	Устаноўчы з'езд Аб'яднанай дэмакратычнай партыі Беларусі.
2—3 сакавіка 1991 г.	Устаноўчы з'езд Беларускай сацыял-дэмакратычнай грамады.
Красавік 1991 г.	Шматтысячныя забастоўкі і дэманстрацыі рабочых у Мінску, Оршы і іншых гарадах, выкліканыя скачком цэнаў на асноўныя прадукты спажывання.

25 жніўня 1991 г.	Абвяшчэнне незалежнасці Беларусі (наданне Дэкларацыі пра дзяржаўны суверэнітэт БССР ад 27.07.1990 г. статуса канстытуцыйнага закону).
3 верасня 1991 г.	Мінскі гарсавет прыняў пастанову пра неабходнасць вяртання сталіцы краіны яе гістарычнай назвы — Менск.
19 верасня 1991 г.	Вярхоўны Савет Беларусі пастанавіў змяніць назву БССР на Рэспубліку Беларусь.
	Дзяржаўным гербам Рэспубліку Беларусь зацверджаны герб Пагоня, дзяржаўным сцягам — бела-чырвона-белы сцяг.
8 снежня 1991 г.	Кіраўнікі Беларусі, Расейскай Федэрацыі і Украіны Станіслаў Шушкевіч, Барыс Ельцын і Леанід Кучма падпісваюць у Віскулях (Белавежская пушча) пагадненне пра дэнансацыю дамовы аб стварэнні СССР ад 1922 г. і пра стварэнне Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД). Сталіцай Садружнасці абраны Мінск.
30 студзеня 1992 г.	Беларусь прынята ў сябры Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтву ў Еўропе (АБСЕ).
18 сакавіка 1992 г.	Вярхоўны Савет Беларусі загадвае ўраду пачаць фарміраванне нацыянальных Узброеных сіл.
Травень 1992 г.	Пачынаецца вывядзенне з Беларусі ядзернай зброі.
19—20 снежня 1992 г.	У Мінску адбыўся з'езд беларусаў з былых рэспублік СССР (Першы сход беларусаў блізкага замежжа).
8—10 ліпеня 1993 г.	Першы з'езд беларусаў свету у Мінску. Прыняты дэкларацыя аб прынцыпах нацыянальнага і дзяржаўнага будаўніцтва, а таксама пастанова пра аднаўленне аб'яднаўчага сімвала і духоўнай рэліквіі беларускага народа — Жыватворнага Крыжа св. Еўфрасінні Полацкай.
21—23 ліпеня 1993 г.	Візіт беларускай дзяржаўнай дэлегацыі на чале са старшынёй Вярхоўнага Савета Станіславам Шушкевічам у ЗША і падпісанне Дэкларацыі пра адносіны паміж ЗША і Рэспублікай Беларусь.
24 верасня 1993 г.	Беларуска-расейскае пагадненне пра вывядзенне з Беларусі расейскіх войскаў.
15 студзеня 1994 г.	Афіцыйны візіт у Рэспубліку Беларусь прэзідэнта ЗША Біла Клінтана.
Люты 1994 г.	Беларусь упершыню накіроўвае асобную нацыянальную каманду на XVII зімовую Алімпіяду ў Нарвегіі і па колькасці медалёў займае 15-е месца сярод 67 краінаў-удзельніц.

15 сакавік 1994 г.	Прынята Канстытуцыя незалежнай Рэспублікі Беларусь, паводле якой яна абвешчана самастойнай унітарнай дэмакратычнай сацыяльнай праўнай дзяржавай.
10 ліпеня 1994 г.	У другім туры прэзідэнцкіх выбараў першым кіраўніком дзяржавы на 5-гадовы тэрмін абраны Аляксандр Лукашэнка.
5 снежня 1994 г.	На нарадзе лідэраў АБСЕ у Будапешце ЗША, Вялікабрытанія і Расея гарантуюць Беларусі, Украіне і Казахстану бяспеку і тэрытарыяльную цэласць.
11 студзеня 1995 г.	Міністр замежных спраў Беларусі Уладзімір Сянько падпісвае ў Брусэлі дакумент праграмы НАТО «Партнёрства дзеля міру».
11 красавіка 1995 г.	19 народных дэпутатаў апазіцыі абвяшчаюць у Вярхоўным Савеце галадоўку, пратэстуючы супраць «антыканстытуцыйных прапановаў прэзідэнта ў справе правядзення рэферэндуму». Спецназ гвалтоўна выдаляе галадоўшчыкаў з будынку парламента.
14 траўня 1995 г.	Выбары ў Вярхоўны Савет Беларусі і рэферэндум аб наданні расейскай мове афіцыйнага статусу, новай сімволіцы, эканамічнай інтэграцыі з Расеяй і праве прэзідэнта распускаць парламент.
24 сакавіка 1996 г.	У Мінску адбылася 30-тысячная дэманстрацыя пратэсту супраць аб'яднання Беларусі з Расеяй.
2 красавіка 1996 г.	50-тысячная дэманстрацыя ў Мінску, прысвечаная 10-м угодкам Чарнобыльскай катастрофы («Чарнобыльскі шлях-99»). Сутычкі дэманстрантаў з міліцыяй і масавыя арышты.
14 траўня 1996 г.	5 тысяч дэманстрантаў у Мінску пратэстуюць супраць трымання пад арыштам удзельнікаў «Чарнобыльскага шляху».
27 ліпеня 1996 г.	20 тысяч мінчукоў і прадстаўнікоў іншых гарадоў Беларусі адзначаюць у сталіцы Дзень незалежнасці святочнай дэманстрацыяй і мітынгам, на якім прымаецца рэзалюцыя з патрабаваннем адстаўкі прэзідэнта А. Лукашэнкі.
5 верасня 1996 г.	Дэпутаты Вярхоўнага Савета Беларусі пачалі збор подпісаў аб імпічменце — канстытуцыйным адхіленні прэзідэнта А. Лукашэнкі ад улады.
24 лістапада 1996 г.	Рэферэндум па пытаннях, прапанаваных прэзідэнтам А. Лукашэнкам: аб прыняцці новай рэдакцыі Канстытуцыі 1994 г.; аб перанясенні Дня незалежнасці Рэспублікі Беларусь на 3 ліпеня, аб куплі і продажы зямлі, аб смяротным пакаранні, а таксама па пытаннях, прапанаваных Вярхоўным Саветам Беларусі.

15 красавіка 1997 г.	У Мінску адбыліся дэманстрацыя і мітынг у абарону Канстытуцыі 1994 г.
2 красавіка 1997 г.	У Маскве падпісана дамова пра саюз Рэспублікі Беларусь і Расейскай Федэрацыі. Масавыя акцыі пратэсту ў Мінску і іх жорсткі разгон.
26—27 ліпеня	Другі з'езд беларусаў свету ў Мінску.
27 верасня 1997 г.	У Полацкі Спаса-Еўфрасіннеўскі манастыр урачыста перанесены вобраз Крыжа святой Еўфрасінні Полацкай (арыгінал нацыянальнай рэліквіі знік у 1941 г.), адроджаны майстрам Міколам Кузьмічом на заказ Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» і з блаславення Беларускай праваслаўнай царквы.
25 снежня 1998 г.	Першы перапіс насельніцтва незалежнай Беларусі, паводле якога насельніцтва краіны склала 10 045 200 чалавек (з іх 8 159 100 чалавек — беларусаў). Беларускую мову назвалі роднай 73,7% жыхароў краіны.
29—30 студзеня 1999 г.	Першы кангрэс дэмакратычных сіл Беларусі з удзелам 600 прадстаўнікоў апазіцыйных партый і рухаў, незалежных прафсаюзаў і грамадскіх арганізацый. Стварэнне Каардынацыйна-кансультатыўнай рады дэмакратычных сіл Беларусі.
30 траўня 1999 г.	Трагедыя ў падземным пераходзе станцыі метро «Няміга» ў Мінску, дзе загінулі 53 чалавекі.
17 кастрычніка 1999 г.	Марш Свабоды, арганізаваны апазіцыйнымі партыямі і рухамі ў Мінску, у якім удзельнічалі болей за 30 тысяч чалавек. (Марш завяршыўся жорсткімі сутыкненнямі з міліцыяй і АМАПам.)
1999 г.	Знікненне ў Мінску вядомых кіраўнікоў апазіцыі Юрыя Захаранкі і Віктара Ганчара, а таксама прадпрымальніка Анатоля Красоўскага.
8 снежня 1999 г.	Падпісанне А. Лукашэнкам і Б. Ельцыным «Дамовы пра стварэнне Саюзнай дзяржавы Беларусі і Расеі».
Ліпень 2000 г.	Знікненне ў Мінску вядомага тэлежурналіста Дзмітрыя Завадскага.
29 ліпеня 2000 г.	У Мінску адбыўся па ініцыятыве грамадскасці Усебеларускі з'езд за незалежнасць, у якім удзельнічала 1376 дэлегатаў ад палітычных партый, грамадскіх арганізацый, прафесійных і творчых саюзаў, працоўных калектываў, якія прадстаўлялі ўсе рэгіёны краіны. З'езд прыняў Акт незалежнасці Беларусі, які абвясціў не маючымі законнай сілы любыя пагадненні і рашэнні, скіраваныя на скасаванне альбо абмежаванне суверэнітэту нашай дзяржавы.

ПРАГРАМА «БЕЛАРУСЬ-2000»

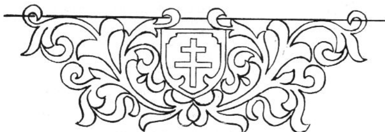

I. Асноўныя мэты і задачы

1. Мэты праграмы:

1.1 Падсумаванне і асэнсаванне гістарычнага шляху беларускай нацыі і дзяржаўнасці на мяжы новага тысячагоддзя.

1.2 Умацаванне беларускай дзяржаўнасці, аднаўленне годнай прысутнасці беларускай нацыі і дзяржавы ў сусветнай супольнасці.

2. Задачы праграмы:

2.1. Ушанаванне выдатных гістарычных асобаў, вяртанне ў грамадскую свядомасць значных падзей нашай шматвяковай гісторыі.

2.2. Папулярызацыя ведаў пра гістарычны шлях беларускага народа, пра знакамітых дзеячаў гісторыі і культуры краіны, значныя падзеі мінуўшчыны.

2.3. Выхаванне ў дзяцей і моладзі нацыянальнай годнасці і пачуцця любові да Бацькаўшчыны на лепшых прыкладах айчыннай гісторыі і запаветах продкаў.

II. Асноўныя праекты праграмы

1. «Вытокі беларускай нацыі»:

1.1 Правядзенне навуковых даследаванняў ў праблемах з'яўлення славянскіх плямёнаў на тэрыторыі Беларусі і фарміравання беларускага этнасу.

1.2 Падрыхтоўка і выданне кнігі «Вытокі беларускай нацыі».

2. «Тысячагоддзе беларускай дзяржаўнасці»:

2.1 Правядзенне навуковых даследаванняў у праблемах гістарычнага развіцця беларускай дзяржавы з улікам геапалітычных стасункаў у розныя эпохі.

2.2 Падрыхтоўка і выданне «Гісторыі беларускай дзяржаўнасці» з гістарычна-геаграфічным атласам.

2.3 Падрыхтоўка і выпуск «Гісторыі беларускай дзяржаўнасці» на кампакт-дыску.

3. «Мова нацыі»:

3.1 Правядзенне навуковых даследаванняў гісторыі фарміравання і развіцця беларускай мовы.

3.2 Падрыхтоўка і выданне атласа беларускіх гаворак у розныя перыяды развіцця беларускай нацыі.

3.3 Завяршэнне факсімільнага выдання першай беларускай газеты «Наша ніва».

4. «Беларускія нацыянальныя сімвалы»:

4.1 Правядзенне навуковых даследаванняў гісторыі старажытных нацыянальных сімвалаў беларускай нацыі: герба Пагоня і бела-чырвона-белага сцяга.

4.2 Правядзенне навуковых даследаванняў гісторыі ўзнікнення і развіцця беларускай геральдыкі.

4.3 Выданне мастацкага альбома старажытнай беларускай геральдыкі з гістарычнымі даследаваннямі, прысвечанымі гербу Пагоня і нацыянальнаму сцягу.

5. «Вялікакняскі радавод»:

5.1 Правядзенне навуковых даследаванняў радаводу старажытных беларускіх князёў і ўладароў Вялікага Княства Літоўскага.

5.2 Падрыхтоўка і выданне «Гісторыі княскіх радаводаў Беларусі» з выявамі генеалагічных дрэваў.

6. «Асобы і падзеі»:

6.1 Правядзенне навуковых даследаванняў, прысвечаных выдатным асобам і падзеям кожнага стагоддзя беларускай гісторыі.

6.2 Стварэнне серыі дакументальных і мастацкіх фільмаў пра знакамітых асобаў беларускай гісторыі.

6.3 Стварэнне серыі дакументальных і мастацкіх фільмаў пра адметныя падзеі беларускай мінуўшчыны.

7. «Беларуская шляхта»:

7.1 Правядзенне навуковых даследаванняў гісторыі ўзнікнення, дзейнасці і ролі беларускай шляхты ў развіцці беларускай нацыі і дзяржаўнасці.

7.2 Падрыхтоўка і выданне гістарычнага альбома «Беларуская шляхта» з радаводамі і гербамі шляхецкіх родаў.

8. «Архітэктурная спадчына»:

8.1 Правядзенне навуковых даследаванняў і выданне альбома з картай найважнейшых архітэктурных помнікаў Беларусі.

8.2 Распрацоўка рэстаўрацыйных праектаў і правядзенне рэстаўрацыі і аднаўлення найбольш значных помнікаў айчыннага дойлідства.

9. «Замкі Беларусі»:

9.1 Падрыхтоўка і выданне карты «Беларусь — краіна замкаў».

9.2 Падрыхтоўка і выданне альбома «Замкі Беларусі».

9.3 Падрыхтоўка і выданне серыі дзіцячых кніг-канструктараў «Замкі Беларусі».

9.4 Правядзенне дзіцячага конкурсу малюнкаў «Замкі Беларусі».

9.5 Арганізацыя турыстычнай паездкі пераможцаў дзіцячага конкурсу «Замкі Беларусі» па гістарычных мясцінах нашай краіны.

9.6 Напісанне сцэнарыя і здымкі навукова-папулярнага фільма «Беларусь — краіна замкаў».

10. «Гістарычны шлях Беларусі»:

10.1Падрыхтоўка і выданне шматтомнай «Гісторыі Беларусі».

10.2 Падрыхтоўка і выданне каментаванай хронікі «Гісторыя Беларусі».

10.3 Выданне кнігі «Дзесяць вякоў беларускай гісторыі: Падзеі. Даты. Ілюстрацыі».

10.4 Выданне навукова-папулярных кніг з серыі «Нашы славутыя землякі».

10.5 Выданне энцыклапедычнага даведніка «Знакамітыя асобы Беларусі. Х—ХХ стст.».

10.6 Выданне лепшых гістарычных твораў сучасных беларускіх пісьменнікаў.

10.7 Перавыданне кнігі У. Арлова «Адкуль наш род» (апавяданні з гісторыі Беларусі для малодшых школьнікаў).

10.8 Падрыхтоўка і выданне буклетаў, паштовак, альбомаў.

10.9 Выданне энцыклапедычнага даведніка «Уклад беларускай нацыі ў сусветную супольнасць».

11. «Вайсковая слава Беларусі»:

11.1 Правядзенне навуковых даследаванняў вайсковай гісторыі Беларусі і публікацыя на іх аснове матэрыялаў пра найбольш значныя перамогі продкаў і знакамітых беларускіх палкаводцаў.

11.2 Падрыхтоўка і выданне гістарычнай кнігі «Вайсковая слава Беларусі».

11.3 Выданне альбома з гісторыі беларускага вайсковага адзення.

11.4 Выданне альбома «Беларускае рыцарства».

12. «Мемарыяльная Беларусь»:

12.1 Навуковая распрацоўка і выданне Усебеларускай мемарыяльнай карты і каталога (у тым ліку асобна для г.Мінска) выдатных падзей і знакамітых асобаў беларускай гісторыі, якія павінны быць адзначаны помнікамі ці мемарыяльнымі знакамі.

12.2 Правядзенне конкурсаў, распрацоўка праектаў і ўсталяванне помнікаў, мемарыяльных знакаў і дошак згодна са створанымі картай і каталогам.

13. «Экалогія Беларусі і Чарнобыль»:

13.1Правядзенне навуковых даследаванняў у праблемах экалогіі Беларусі, стану здароўя насельніцтва і перспектыў фізічнага выжывання беларускай нацыі пасля Чарнобыльскай катастрофы.

13.2 Падрыхтоўка і выданне навуковага даведніка пра сучасны стан экалагічнага асяродзя Беларусі і здароўе беларускай нацыі.

13.3 Выданне новых картаў радыяцыйнага забруджвання тэрыторыі Беларусі пасля Чарнобыльскай катастрофы.

14. «Насельніцтва Беларусі: мінулае і сучаснасць»:

14.1 Правядзенне навуковых даследаванняў дынамікі дэмаграфічных працэсаў у Беларусі ў залежнасці ад палітычных, эканамічных, экалагічных фактараў са старажытных часоў да нашых дзён.

15. «Вяртанне духоўных і гістарычных рэліквій»:

15.1 Правядзенне пошукавай працы і выданне навуковага каталога духоўных і гістарычных рэліквій і каштоўнасцяў беларускага народа, якія былі знішчаны альбо знаходзяцца ў іншых краінах.

15.2 Правядзенне адпаведнай працы (перамоў з дзяржаўнымі, навуковымі і грамадскімі арганізацыямі іншых краін) дзеля вяртання духоўных і гістарычных каштоўнасцяў на Бацькаўшчыну.

15.3 Рэканструкцыя страчаных гістарычных помнікаў і рэліквій.

15.4 Выданне (у тым ліку факсімільна) пісьмовых помнікаў, арыгіналы якіх знаходзяцца па-за межамі Беларусі (Літоўская метрыка, беларускія летапісы ды інш.).

16. «Нацыянальна-вызвольны рух»:

16.1 Правядзенне навуковых даследаванняў гісторыі беларускага нацыянальна-вызвольнага руху.

16.2 Падрыхтоўка і выданне серыі біяграфій дзеячаў беларускага нацыянальна-вызвольнага руху.

16.3 Выданне альбома «Дзеячы беларускага нацыянальна-вызвольнага руху».

17. «Сімвал дзяржаўнасці»:

17.1 Правядзенне конкурса на лепшы помнік-сімвал беларускай дзяржаўнасці.

17.2 Распрацоўка праекта і ўстаноўка помніка ў г.Мінску на адной з цэнтральных плошчаў сталіцы.

18. «Беларуская дыяспара»:

18.1 Правядзенне навуковых даследаванняў гісторыі і сучасных праблем палітычнай і эканамічнай эміграцыі беларусаў.

18.2 Вывучэнне дзейнасці беларускіх асяродкаў у замежжы, падрыхтоўка і выданне навукова-папулярнай кнігі-даведніка «Беларуская дыяспара».

19. «Беларуская тапаніміка»:

19.1 Правядзенне навуковых даследаванняў беларускай тапанімікі.

19.2 Падрыхтоўка і выданне кнігі «Беларуская тапаніміка».

19.3 Вяртанне гістарычных назваў і наданне вуліцам і праспектам імён знакамітых дзеячаў беларускай гісторыі.

20. «Музейныя комплексы»:

20.1 Наданне агульнадзяржаўнага статуса Музею старажытнабеларускай культуры пры Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай акадэміі навук.

20.2 Аднаўленне Віленскага Беларускага музея імя Івана Луцкевіча.

21. «Навукова-тэхнічныя дасягненні»:

21.1 Правядзенне навуковых даследаванняў, прысвечаных укладу беларускіх навукоўцаў і вынаходнікаў у айчынную і сусветную навуку.

21.2 Падрыхтоўка і выданне даведніка пра навукова-тэхнічныя дасягненні беларускай нацыі, пра знакамітых беларускіх навукоўцаў і вынаходнікаў.

22. «Беларускі спорт»:
22.1 Выданне кнігі-даведніка «Спартовая слава Беларусі».
22.2 Выданне паштовак, марак з выявамі славутых беларускіх спартоўцаў — чэмпіёнаў Алімпійскіх гульняў, пераможцаў сусветных і еўрапейскіх чэмпіянатаў.

23. «Эканоміка: гісторыя, сучаснасць, перспектывы»:
23.1 Правядзенне навуковых даследаванняў развіцця ў Беларусі эканамічных працэсаў ад старажытнасці да нашых дзён.
23.2 Аналіз сучаснага стану эканомікі Беларусі і перспектыў яе развіцця з улікам геаграфічнага становішча, уласных прыродных рэсурсаў і месца Беларусі ў сусветным падзеле працы.
23.3 Выданне кнігі «Эканоміка Беларусі: гісторыя і перспектывы».
23.4 Падрыхтоўка навукова-папулярных кніг «Беларускія фальваркі», «Беларускія кірмашы».

24. «Беларусь у III тысячагоддзі»:
24.1 Публікацыя ў друку шэрагу аналітычных артыкулаў з прагнозамі і меркаваннямі пра будучыню нашай краіны ў III тысячагоддзі.

25. «2000-годдзе Хрысціянства»:
25.1 Правядзенне конкурсу на лепшы праект храма Усіх Святых Зямлі Беларускай у Мінску.
25.2 Распрацоўка праекта і пабудова храма Усіх Святых Зямлі Беларускай у сталіцы краіны.

26. «Гісторыя і культура нацыянальных меншасцяў Беларусі»:
26.1 Правядзенне навуковых даследаванняў гісторыі нацыянальных меншасцяў Беларусі і развіцця іх культур са старажытнах часоў. Аналіз укладу прадстаўнікоў нацыянальных меншасцяў у развіццё беларускай навукі і культуры.
26.2 Падрыхтоўка і выданне навукова-папулярнай кнігі «Гісторыя і культура нацыянальных меншасцяў Беларусі».

27. «Памятнае выданне: Беларусь-2000»
27.1 Падрыхтоўка і выданне кнігі «Беларусь-2000. Гістарычны шлях нацыі дзяржавы».

г. Мінск

Беларускі нацыянальны
грамадскі арганізацыйны
камітэт «Беларусь-2000»

PROGRAMME «BELARUS-2000»

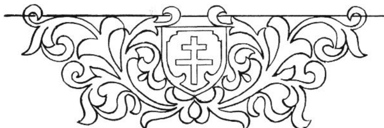

I. The Principal Concepts and Goals of the Programme

1. **The principal concepts are:**

1.1 to review and comprehend the history of the Belarusian nation and state on the eve of the third millennuim;

1.2 to strengthen the Belarusian state and restore the honorable place of the ancient European Belarusian nation to the world community.

2. **The programme goals are:**

2.1 to honour outstanding historic personalities and attract public attention to meaningful events of our centuries-old history;

2.2 to popularize information on the historical background of the Belarusian nation, notable personalities, culture, and remarkable events of our history among the Belarusian citizens;

2.3 to cultivate the feeling of national dignity and the love for the Motherland in the children and youth on the best examples of our history and heritage of our ancestors.

II. Basic Projects of the Programme

1. ***«Roots of the Belarusian Nation":***

1.1 to perform scientific research into the historical concepts concerning settling of contemporary Belarus by the ancient Slavic tribes and formation of the Belarusian community;

1.2 to edit and publish the book *Roots of the Belarusian Nation.*

2. «*A Thousandth Anniversary of the Belarusian State*":

2.1 to support the studies of the influence made by the geopolitical status of Belarus at different times on its development;

2.2. to prepare and publish *The History of the Belarusian State* with a historical and geographical atlas;

2.3. to prepare and produce a CD-record version of *The History of the Belarusian State*.

3. «*Mother Tongue*":

3.1 to organize scientific nvestigation of the history of formation and development of the Belarusian language;

3.2 to prepare and publish an atlas of the Belarusian dialects reviewing different historical periods;

3.3 to complete the facsimile edition of the first Belarusian newspaper *Nasha Niva* (*Our Cornfield*).

4. «*Belarusian National Symbols*":

4.1 to support scientific investigations of the history of *Pahonia* and the White-and-Red-and-White Banner, the ancient national symbols of the Belarusian nation;

4.2 to support scientific investigations of the origin and development of heraldry in Belarus;

4.3 to edit an art album of the ancient Belarusian heraldry with comments concerning the history of the National Emblem *Pahonia* and the National Flag.

5. «*Grand Dukes' Pedigree*":

5.1 to support the studies of the pedigree of Belarusian princes and Grand Dukes and Duchesses of Lithuania;

5.2 to prepare and publish *The History of the Grand Dukes' Pedigree* compiled with family tree pictures of royal families.

6. «*Events and Personalities*":

6.1 to organize a series of scientific investigations devoted to outstanding personalities and meaningful events in every century of Belarusian history;

6.2 to produce a series of documentaries and fiction films about famous historic personalities of Belarus;

6.3 to produce a series of documentaries and fiction films concerning outstanding events in the Belarusian history;

7. «*Belarusian Nobility*»:

7.1 to support the studies of the historical aspects of origin, activities, and the role played by the Belarusian nobility in the history of the Belarusian nation and state;

7.2 to support the publication of the historical album *Belarusian Nobility* supplied with family trees and coats of arms of the nobility.

8. «*Architectural Legacy*»:

8.1 to organize a series of scientific investigations and edit an album with a map of the most significant Belarusian architectural monuments;

8.2 to develop projects and provide restoration work on the most important historic monuments of Belarus.

9. *«Belarusian Castles":*

9.1 to edit the map *Belarus as a Country of Castles*;

9.2 to edit the album *Belarusian Castles*;

9.3 to edit a series of children's designing books *Belarusian Castles*;

9.4 to organize the children's drawing competition «Belarusian castles";

9.5 to provide a trip on historic places of Belarus as a reward for winners of the children's drawing competition «Belarusian castles";

9.6 to write a script and photograph the popular science film *Belarus as a Country of Castles*.

10. *«The History of Belarus":*

10.1 to compile and publish the original multi-volumed edition *The History of Belarus*;

10.2 to compile and publish the chronicle *The History of Belarus* supplied with comments;

10.3 to edit and publish the book *Ten Centuries of the History of Belarus: Main Events, Facts, and Illustrations*";

10.4 to edit and publish a series of books *Our Outstanding Countrymen*;

10.5 to edit and publish the encyclopaedia *The Famous People of Belarus, the Xth-XXth c*;

10.6 to publish selected work collections by contemporary Belarusian writers;

10.7 to reissue the book *Adkul nash rod* (*Where We Came From*) by Ul. Arlou (a number of stories on the history of Belarus for junior pupils);

10.8 to prepare and publish booklets, post-cards, and albums;

10.9 to edit and publish the encyclopaedia *Impact of the Belarusian People into the World Community*

11. *«Military Glory of Belarus":*

11.1 to carry out scientific research into the military history of Belarus with further publication of its results concerning the most important war victories and famous Belarusian general military leaders;

11.2 to prepare and publish the historical book *Military Glory of Belarus*;

11.3 to edit and publish an album on the history of Belarusian military uniforms;

11.4 to edit and publish the album *Belarusian Knighthood*.

12. *«Memorials of Belarus":*

12.1 to prepare and publish a memorial map and catalogue of Belarus (with separate ones for Minsk) with review of the great events and outstanding personalities in the history of Belarus worthy of commendation by monuments or tablets;

12.2 to organize competitions, work out projects, and place monuments, memorial signs, and tablets according to the above mentioned map and catalogue.

13. *«Ecological Problems of Belarus and the Chernobyl Disaster":*

13.1 to elaborate the ecological situation in Belarus, national health problems, and prospects for physical existence of the Belarusian nation after the Chernobyl catostrophy;

13.2 to prepare and publish a scientific reference book on the contemporary ecological situation in Belarus and national health;

13.3 to publish new radiological maps of the Belarusian lands polluted in the result of the Chernobyl tragedy.

14. *«The Population of Belarus in the Past and at Present":*

14.1 to study trends in population growth in Belarus from ancient time to the present as influenced by political, economic, and ecological factors.

15. ***«Returning of Spiritual and Historic Relics":***

15.1 to carry out scientific research and publish a catalogue with a list of spiritual and historic relics and treasures of the Belarusians destroyed, lost, or kept in other countries;

15.2 to take all due measures (like negotiations with state, scientific, and public organizations of other countries) to return valuable spiritual and historical relics to Belarus;

15.3 to provide reconsruction work on damaged historic monuments and relics;

15.4 to publish copies of the literary monuments kept outside Belarus, such as the Lithuanian metre, Belarusian chronicles, and others.

16. ***«National Liberation Movement":***

16.1 to support the studies of the history of the Belarusian national liberation movement;

16.2 to prepare and publish a book series with biographies of the leaders of the Belarusian national liberation movement;

16.3 to edit and publish the album *Leaders of the Belarusian National Liberation Movement.*

17. ***«National Symbols";***

17.1 to organize a competition for the best monument symbolizing the Belarusian state;

17.2 to work out a project and place the monument in one of the central squares in Minsk.

18. ***«The Belarusian Diaspora":***

18.1 to study history and present situation, reasons and acute problems of the political and economical emigration of the Belarusian people;

18.2 to elaborate the work of the Belarusian diaspora and publish the results as a popular scientific book *The Belarusian diaspora.*

19. ***«Belarusian Topography»:***

19.1 to support the investigations of Belarusian topography;

19.2 to prepare and publish the book *Belarusian Topography*;

19.3 to initiate a process of renaming streets and avenues by their historic names or name them after famous personalities in Belarusian history.

20. ***«Museum Complexes":***

20.1 to obtain a state status for the Museum of Ancient Belarusian Culture at the Institute of Linguistics, Ethnography, and Folklore of the National Academy of Sciences;

20.2 to resume the work of the Ivan Lutskievich Vilnya Belarusian museum.

21. ***«Scientific and Technical Achievements»:***

21.1 to study the contribution of Belarusian scientists and exployers into the home and world science;

21.2 to prepare and publish a reference book with information about the achievements of the Belarusian nation, its famous scientists and exployers.

22. ***«The Sports Glory of Belarus":***

22.1 to publish the reference book *The Sport Glory of Belarus*;

22.2 to publish post-cards and stamps with images of the great Belarusian sportmen such as the Olympic champions and winners of world and European championships.

23. *«Economics: History, Reality, and Prospects":*

23.1 to support the investigations of the origin and development of economic relations on the territory of Belarus until nowadays;

23.2 to analyze the contemporary ecomonic situation in Belarus and prospects for economical growth considering the geographical location of the country, its natural resourses, and the place in the world of labour;

23.3 to publish the work *Economics of Belarus: History and Prospects*;

23.4 to work on the popular scientific books *Belarusian Estates* and *Belarusian Fairs*.

24. *«Belarus in the 3rd Millennium»:*

24.1 to prepare a series of publications sharing different views, opinions, and prospects on the place of our Motherland in the 3rd millenium.

25. *«The 2000th Anniversary of Chistianity»:*

25.1 to conduct a competition for the best project of the temple of All Saints of the Belarusian land;

25.2 to work on the project and erect the temple of All Saints of the Belarusian land in Minsk.

26. *«History and Culture of the National Minorities in Belarus»:*

26.1 to support the studies of the history of the national minorities in Belarus and their cultural development since the old times and analyze the role and contribution of their representatives to Belarusian science and culture;

26.2 to prepare and publish the popular scientific book *The History and Culture of the National Minorities in Belarus.*

27. *«Memorial Edition 'Belarus — 2000»:*

27.1 to edit and publish the book *Belarus — 2000. The History of the Belarusian Nation and State.*

Minsk

The National Public Organizing Committee 'Belarus — 2000'

БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГРАМАДСКІ АРГАНІЗАЦЫЙНЫ КАМІТЭТ «БЕЛАРУСЬ-2000»
THE BELARUSIAN NATIONAL PUBLIC ORGINIZING COMMITTEE «BELARUS-2000»

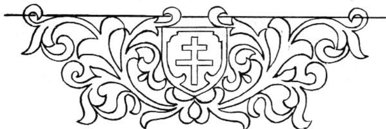

Сустаршыні камітэта:	
Гарэцкі Радзім	*акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, замежны член Расійскай акадэміі навук, доктар геолага-мінералагічных навук, прафесар, прэзідэнт Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»*
Петрашкевіч Алесь	*кандыдат гістарычных навук, драматург*
Адказны сакратар:	
Сурмач Ганна	*старшыня Рады Міжнароднага грамадскага аб'яднання «ЗБС «Бацькаўшчына»*
Сябры камітэта:	
Адамовіч Яўген	*кандыдат філалагічных навук, дацэнт Беларускага універсітэта культуры*
Акаловіч Леанід	*старшы выкладчык Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта імя М. Танка*
Аксак Валянціна	*паэт, журналіст*
Антонава Таццяна	*журналіст*
Арлоў Уладзімір	*пісьменнік*
Белы Анатоль	*старшыня клуба «Спадчына»*

Біч Міхась	*доктар гістарычных навук*
Брыль Янка	*народны пісьменнік Беларусі*
Бураўкін Генадзь	*паэт, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі імя Я. Купалы*
Быкаў Васіль	*народны пісьменнік Беларусі, прэзідэнт Беларускага ПЭН-цэнтра*
Вярцінскі Анатоль	*паэт, публіцыст*
Гілевіч Ніл	*народны паэт Беларусі*
Гілеп Уладзімір	*старшыня Беларускага фонду культуры*
Грыцкевіч Анатоль	*доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі Беларускага універсітэта культуры*
Грыцкевіч Валянцін	*кандыдат медыцынскіх навук, старшыня Беларускага грамадскага культурнага таварыства ў Санкт-Пецярбургу, пісьменнік*
Дабравольскі Аляксандр	*намеснік старшыні Аб'яднанай грамадзянскай партыі Беларусі*
Дзягілева Галіна	*мастацкі кіраўнік тэатра «Зьніч»*
Дзягілеў Леанід	*загадчык кафедры Акадэміі мастацтваў Беларусі*
Ермаловіч Мікола	*гісторык, пісьменнік*
Жучка Янка	*старшыня Згуртавання беларусаў Бельгіі*
Зельскі Артур	*загадчык музея Беларускага дзяржаўнага універсітэта*
Іпатава Вольга	*пісьменніца, в. а. старшыні Саюза беларускіх пісьменнікаў*
Канавалаў Уладзіслаў	*кандыдат эканамічных навук, старшыня Гомельскай рэгіянальнай арганізацыі ЗБС «Бацькаўшчына»*
Кароль Аляксей	*кандыдат гістарычных навук, намеснік старшыні Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (Народная грамада), галоўны рэдактар газеты «Згода»*
Кіпель Вітаўт	*дырэктар Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў ЗША*
Конан Уладзімір	*доктар філасофскіх навук, загадчык аддзела Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны*
Купава Мікола	*мастак, старшыня суполкі мастакоў «Пагоня»*
Ліс Арсень	*доктар філалагічных навук*
Лойка Леанід	*кандыдат гістарычных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.*

Лыч Леанід	*доктар гістарычных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі*
Люцко Мікола	*дырэктар сервіс-цэнтра «Люсанна»*
Майсеня Людміла	*кандыдат фізіка-матэматычных навук, дацэнт Беларускага дзяржаўнага універсітэта*
Макоўская Алена	*выканаўчы дырэктар Міжнароднага грамадскага аб'яднання «ЗБС «Бацькаўшчына»*
Мальдзіс Адам	*доктар філалагічных навук, прафесар, прэзідэнт Грамадскага аб'яднання «Міжнародная асацыяцыя беларусістаў»*
Марачкін Аляксей	*мастак, дацэнт кафедры Акадэміі мастацтваў Беларусі*
Маркевіч Мікола	*старшыня Гродзенскай рэгіянальнай арганізацыі ЗБС «Бацькаўшчына», галоўны рэдактар газеты «Пагоня»*
Мархель Таццяна	*заслужаная артыстка Беларусі*
Мархель Уладзімір	*кандыдат філалагічных навук, пісьменнік*
Мацкевіч Вацлаў	*журналіст*
Міцкевіч Марыя	*старшыня Дзіцячага фонду духоўнага і культурнага адраджэння «Сакавік»*
Панізьнік Сяргей	*пісьменнік*
Папкоў Сяргей	*намеснік старшыні Кансерватыўна-хрысціянскай партыі*
Пеціна Людміла	*старшыня Беларускага жаночага хрысціянска-дэмакратычнага руху, дырэктар Жаночага адукацыйнага цэнтра*
Сабалеўскі Анатоль	*доктар мастацтвазнаўства, прафесар*
Саверчанка Іван	*доктар філалагічных навук, пісьменнік*
Савік Лідзія	*кандыдат філалагічных навук, дацэнт Беларускага універсітэта культуры, пісьменніца*
Санько Валер	*пісьменнік, дырэктар выдавецтва «Хата»*
Сахута Яўген	*доктар мастацтвазнаўства, старшыня Беларускага саюза майстроў народнай творчасці*
Сілівончык Анатоль	*прэзідэнт Міжнароднага дабрачыннага фонду Жыватворнага Крыжа святой Еўфрасінні Полацкай*
Скалабан Віталь	*кандыдат гістарычных навук, намеснік дырэктара Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны*

Скарабагатаў Віктар	*дацэнт Беларускай акадэміі музыкі, заслужаны артыст Беларусі*
Станкевіч Алесь	*дацэнт Інстытута кіравання і прадпрымальніцтва*
Статкевіч Мікола	*старшыня Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (Народная грамада)*
Стук Барыс	*намеснік старшыні Міжнароднага грамадскага аб'яднання «ЗБС «Бацькаўшчына»*
Стальмашонак Уладзімір	*народны мастак Беларусі*
Сяргеева Галіна	*кандыдат гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі*
Сярэдзіч Іосіф	*галоўны рэдактар газеты «Народная воля»*
Трусаў Алег	*кандыдат гістарычных навук, старшыня ТБМ імя Ф. Скарыны, намеснік старшыні БСДГ*
Трыгубовіч Валянціна	*сустаршыня Грамадскага навукова-аналітычнага цэнтра «Беларуская перспектыва»*
Уладыкоўская-Канаплянік Любоў	*кандыдат філалагічных навук, дырэктар Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны*
Цвірка Кастусь	*кандыдат гістарычных навук, прэзідэнт Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Беларускі кнігазбор», пісьменнік*
Шаблоўская Ірына	*доктар філалагічных навук, прафесар*
Штыхаў Георгі	*доктар гістарычных навук*
Шэрман Карлас	*віцэ-прэзідэнт Беларускага ПЭН-цэнтра, пісьменнік*
Юхо Язэп	*доктар юрыдычных навук, прафесар Беларускага дзяржаўнага універсітэта*

Праграма «Беларусь-2000»
і склад Беларускага нацыянальнага
грамадскага арганізацыйнага камітэта
зацверджаны ў сакавіку 1998 г.

ЗМЕСТ

ГІСТАРЫЧНЫ ШЛЯХ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫІ І ДЗЯРЖАВЫ
Слова да Беларускага Народа 3

THE HISTORY OF THE BELARUSIAN NATION AND STATE
Address to the Belarusian People 4

НАЦЫЯ 5

NATION 10

ДЗЯРЖАЎНАСЦЬ 15

STATEHOOD 28

КУЛЬТУРА 40

CULTURE 49

БЕЛАРУСЬ НА МЯЖЫ ТЫСЯЧАГОДДЗЯЎ 57

BELARUS AT THE TURN OF THE MILLENNIUM 59

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ
PAPERS AND DOCUMENTS
Аповесць пра Усяслава Полацкага 61
Дагавор Смаленска з Рыгай і Гоцкім берагам. 1229 г. 63
Пахвала вялікаму князю Вітаўту 63
Прывілей вялікага князя літоўскага Аляксандра
на магдэбургскае права Полацку. 7 кастрычніка 1498 г. 64
Войска Вялікага Княства Літоўскага 67
Захоп Вільні паўстанцамі 1794.IV.24 69
Падаўленне паўстання Касцюшкі. 1794.X 71
Закрыццё царскім урадам Віленскага універстэта 71
Увядзенне ў Беларусі расейскага заканадаўства і рускай мовы ва ўстановах 72
Забарона Мікалаем I ужываць назвы «Беларусь» і «Літва» 72
Ліквідацыя уніі 73
«Мужыцкая праўда», № 4 74
[Oct.-Nov. 1862] Peasants' Truth № 4 75
Падзеі паўстання 1863 г. у Віцебскай губерні: Лік асуджаных паўстанцаў 77
Разгортванне паўстанцкага руху ў Менскай губерні 78
Расправа з насельніцтвам в. Яавароўка за спачуванне паўстанцам 79
Падзеі паўстання 1863 г. у Менскай губерні 79
Справаздача, складзеная ў канцылярыі Часовага палявога аўдытарыята
пры штабе войск Віленскай ваеннай акругі, аб колькасці асоб,
што падпалі пад пакаранні за ўдзел у паўстанні на тэрыторыі
Беларусі і Літвы. Люты 1865 г. 80
Кастусь Каліноўскі. Ліст з-пад шыбеніцы 83
Першая Устаўная грамата да народаў Беларусі 83
The First Constituent Charter Directed to the Peoples of Belarus 84
Трэцяя Устаўная грамата Рады Беларускае Народнае Рэспублікі 84

The Third Constituent Charter of the Council (Rada)
of the Byelorussian Democratic Republic ... 85
The Byelorussian Democratic Republic in brief ... 86
The Leadership of the Major Byelorussian National Organizations,
Political Parties and Governments ... 86
Ухвала Беларускага з'езду Случчыны ... 89
Пратэст Слуцкай Беларускай рады да ўраду Саветаў ... 90
Дэклярацыя Беларускае рады Случчыны ... 90
Calendar of Major Byelorussian Events, 1914—1921 (World War I — Treaty of Riga) ... 91
Genocide of the Belarusians ... 106
Статут Рады Беларускае Народнае Рэспублікі ... 114
Зварот беларусаў замежжа, удзельнікаў Першага з'езда беларусаў свету ... 114
Зварот Першага з'езда беларусаў свету да беларускага народа ... 115
Дэкларацыя Першага з'езда беларусаў свету
аб прынцыпах нацыянальнага дзяржаўнага будаўніцтва ... 116
Заява ўдзельнікаў Другога з'езда беларусаў свету ... 117
Усебеларускі з'езд за незалежнасць: Справаздача старшыні мандатнай камісіі ... 118
Акт незалежнасці Беларусі ... 119

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ Ў ТАБЛІЦАХ І СХЕМАХ
THE HISTORY OF BELARUS IN TABLES AND DIAGRAMS

Этапы беларускай дзяржаўнасці ... 122
Княствы на тэрыторыі Беларусі ў IX-XII стст. ... 123
Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел Вялікага Княства Літоўскага ў XVI ст. ... 123
Атрыманне беларускімі гарадамі магдэбургскага права ... 124
Найвышэйшыя пасады (урады) у ВКЛ у XVI ст. ... 125
Войны Маскоўскай дзяржавы і Расеі
з Вялікім Княствам Літоўскім і Рэччу Паспалітай ... 125
Кампетэнцыя найвышэйшых органаў улады і кіравання ВКЛ у XVI ст. ... 126
Падзелы Рэчы Паспалітай паміж Расеяй, Прусіяй і Аўстрыяй ... 126
Нацыянальна-вызвольныя паўстанні ... 127
Лік маёнткаў, канфіскаваных ва ўдзельнікаў паўстання 1831 г. ... 127
Утварэнне Беларускай Народнай Рэспублікі ... 128
Утварэнне БССР і Літоўска-Беларускай Рэспублікі ... 129
Масавыя рэпрэсіі на тэрыторыі Беларусі ў 1930—50-я гг. ... 130
Палітыка кіруючых колаў Польшчы ў Заходняй Беларусі ... 132
Палітычныя партыі Заходняй Беларусі ў 20—30-я гг. ... 133
Акупацыйны рэжым нямецка-фашысцкіх захопнікаў ў Беларусі ... 133
Беларусь на міжнароднай арэне ў 1945 — сярэдзіне 50-х гг. ... 134
Палітычныя партыі Беларусі, створаныя ў канцы 80-х —
пачатку 90-х гг. XX ст. ... 135
Аднаўленне незалежнасці Беларусі ... 136

ВЫШЭЙШЫЯ ДЗЯРЖАЎНЫЯ АСОБЫ БЕЛАРУСІ НА РОЗНЫХ ЭТАПАХ ГІСТОРЫІ
POLITICAL LEADERS AND SENIOR STATESMEN IN THE HISTORY OF BELARUS

Уладары Полацкага княства: Дынастыя Рагвалодавічаў ... 137
Вялікія князі Вялікага Княства Літоўскага ... 138
Канцлеры Вялікага Княства Літоўскага ... 139
Гетманы найвышэйшыя і вялікія Вялікага Княства Літоўскага ... 139
Прэзідэнты Рады Беларускай Народнай Рэспублікі ... 140
Старшыні Урада Беларускай Народнай Рэспублікі ... 140
Старшыні Урада Беларускай ССР ... 141
Старшыні Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта Беларускай ССР ... 141
Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР ... 142

Кіраўнікі Камуністычнай партыі Беларусі 142
Кіраўніцтва Рэспублікі Беларусь 143

БЕЛАРУСКІЯ НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ СІМВАЛЫ
BELARUSIAN NATIONAL SYMBOLS 144

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ Ў КАРТАХ
THE HISTORY OF BELARUS IN MAPS
Рассяленне ўсходнеславянскіх плямёнаў на тэрыторыі Беларусі ў VIII—IX стст. 148
Першыя княствы на беларускіх землях (X—XII стст.) 149
Вялікае Княства Літоўскае ў XIII—XVI стст. 150
Вялікае Княства Літоўскае: Фрагмент карты Гіёма дэ Банплана. XVII ст. 151
Карта этнаграфічных беларусіх зямель паводле М. Доўнар-Запольскага, Я. Канчэра і Я. Карскага 152
Адміністрацыйна-палітычная карта Беларускай Народнай Рэспублікі, складзеная Аркадзем Смолічам 153
Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы
Frontiers of West-White-Ruthenia (Bielarus) in Poland 154
Фарміраванне тэрыторыі Рэспублікі Беларусь у XX ст. 155
Рэспубліка Беларусь 157
Тэрыторыя Рэспублікі Беларусь у параўнанні з асобнымі краінамі Еўропы. 1995 г. 158

БЕЛАРУСКАЯ ДЫЯСПАРА
BELARUSIAN DIASPORA 159

БЕЛАРУСКІЯ ПЕСНІ І ГІМНЫ
BELARUSIAN SONGS AND ANTHEMS
Бітва пад Воршай 164
Пагоня 165
У гушчарах 165
За Случчыну 166
Ваяцкі марш 167
О, Беларусь, мая шыпшына 167
Люблю наш край 168
Не загаснуць зоркі ў небе 168
Магутны Божа 169

ХРАНАЛОГІЯ ГАЛОЎНЫХ ПАДЗЕЯЎ І ДАТ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ
LIST OF MAJOR EVENTS ANS DATES IN THE HISTORY OF BELARUS IN CHRONOLOGICAL ORDER 170

ПРАГРАМА «БЕЛАРУСЬ-2000» 190

PROGRAMME «BELARUS-2000» 195

БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГРАМАДСКІ АРГАНІЗАЦЫЙНЫ КАМІТЭТ БЕЛАРУСЬ-2000»
THE BELARUSIAN NATIONAL PUBLIC ORGINIZING COMMITTEE «BELARUS-2000» 200

Г 51 **Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы = The History of the Belarusian Nation and State** / М. Біч, Р. Гарэцкі, У. Конан і інш.; Рэдкал.: У. Арлоў і інш.; Пер. на англ. Т. Вінярская. – Мн.: «Беларускі кнігазбор», 2001. –348 с.: іл.
ISBN 985-6638-27-5.

У кніге адлюстраваны гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы ад старажытных часоў да нашых дзён. Выданне багата ілюстравана фотаздымкамі, малюнкамі, картамі.

In this book the history of the Belarusian nation and state from the ancient days until nowadays is elucidated in details. The edition is richly illustrated with photographs, pictures, and maps.

УДК 947.6 (082)
ББК 63.3 (4 Беи)

МГА «ЗБС «Бацькаўшчына» выказвае падзяку за кансультацыі пры перакладзе тэкстаў на англійскую мову
прафесару Лонданскага універсітэта **Арнольду Барату Макміліну**
і прафесару **Дональду М. Кодэру (ЗША)**

Навукова-папулярнае выданне

Біч Міхась, Гарэцкі Радзім, Конан Уладзімір і інш.

Гістарычны шлях нацыі і дзяржавы
The History of the Belarussian Nation and State
На беларускай і англійскай мовах

У аўтарскай рэдакцыі
Карэктар *Наталля Аляксеева*
Мастак *Віктар Сташчанюк*
Камп'ютэрны набор *Валянціны Фок і ЛарысыВаўчок*
Вёрстка *Ларысы Ваўчок*
Адказны за выпуск *Генадзь Вінярскі*

Падпісана да друку 16.03.2001 г. Фармат 70x100 $^{1}/_{16}$. Друк афсетны. Папера афсетная.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 28,06. Ул.-выд. арк. 12,25.
Наклад 700 паасобнікаў (1 завод 400 паасоб.). Зак. 562.

Падаткавая льгота — Агульнадзяржаўны класіфікатар Рэспублікі Беларусь
АК РБ 007-98, ч. 1, код 22.11.20.600.

МГА «Беларускі кнігазбор».
220034, Мінск, вул. Фрунзе, 5.
Ліцэнзія ЛВ № 105 ад 31.12.97 г.

Надрукавана з дыяпазітываў заказчыка
ў друкарні УП "Ходр" БелТІЗ.
220004, г. Мінск, вул. Вызвалення, 9.
ЛП № 91 ад 12.12.97 г.

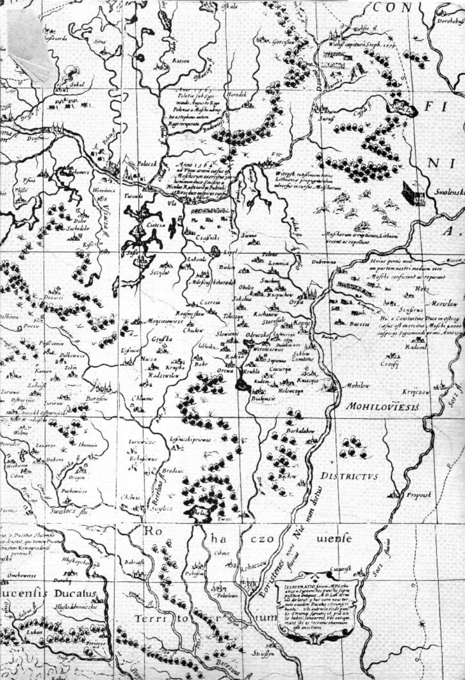

CON
FI
NI
A.
Smolensk
Sitno
Sokol
Horodek
Połoczk
Turowla
Vla
Czaśniki
Lepel
Sienno
Dubrowna
Orsza
Kopys
Smolany
Czereia
Chołow
Bobr
Krupka
Radziwiłow
Borisow
Szkłow
Mohilow
MOHILOVIESIS
DISTRICTUS
Holowczyn
Barkalabow
Bychow
Propoisk
Radomla
Czausy
Krzyczow
Hoki
Mscisław
Swislocz flu.
Ro
haczo
uiense
Terri
to
rium
Borystenes nunc Nie men dictus fluuius
Rohaczow
Bobruisk
Strzeszyn
Luban
Dukora
Ihumain
Puchowicze

Suburbia
RBIA